IJOKS
2014
IJOKS
ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://ijoks.com/
August 2021
Vol 7 (2)

IJOKS
ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies

Editor-in-Chief

Hasan KARACAN, Ph. D

English Language Editor

Aviva BUTT, (Australia)

Turkish Language Editor

Hüseyin KARACAN

About

- International Journal of Kurdish Studies (IJOKS) is a peer-reviewed international journal published biannually, in January and August, which accepts papers written in Turkish, Kurdish (Kurmancî, Zazakî and Soranî), English or Russian languages.
- Opinions by the authors of articles in the journal are solely those of the author, and do not necessarily reflect those of the journal, its editor, assistant editors, or advisory board.
- Articles published by the journal may not be reproduced totally or in part without the express written permission of the publisher.
- All papers in PDF format can be retrieved on our web site: http:// ijoks.com/

• © *All rights reserved.*

Abstracting & Indexing

IJOKS ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hasan ÇİFTÇİ (Muş Alparslan University/Turkey
Prof. Dr. Hasan TANRIVERDİ (Dicle University/Turkey)
Prof. Dr. Abdullah Kurshid ABDULLAH (Salahaddin University, Iraq)
Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle University/Turkey)
Prof. Dr. Mesut ERGİN (Dicle University/Turkey)
Prof. Dr. Kinyaz İbrahim MİRZOYEV (Abai National Pedagogical University / Kazakhstan)
Prof. Dr. Gulmira ABDIRASILOVA (Kazakh State Women's Teacher Training University / Kazakhstan)
Prof. Dr. Vecihi SÖNMEZ (Yüzüncü Yıl University/Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK (Mardin Artuklu University/Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Giovanni BORRIELLO (Roma Tre University/Italy)
Assoc. Prof. Dr. Eva DURAN (University of Roehampton / UK)
Assoc. Prof. Dr. Hajjah Jariah Mohd JAN (University of Malaya, MALAYSIA)
Assoc. Prof. Dr. Safin Jalal FATHWLLA (Koya University /Kurdistan Region of Iraq)
Assoc. Prof. Dr. Zahir ERTEKİN (Bingöl University / Turkey)
Assoc. Prof. Dr. Muhammet ÖZDEMİR (Katip Celebi University/Turkey)
Asst. Prof. Dr. Murat DEMİR (Ankara Haci Bayram Veli University, Turkey)
Asst. Prof. Dr. Abdulhadi TIMURTAS(Yüzüncü Yıl University/Turkey)
Asst. Prof. Dr. Joanna BOCHENSKA (Jagiellonian University, Kraków / Poland)
Asst. Prof. Dr. Necat KESKIN (Mardin Artuklu University/Turkey)
Asst. Prof. Dr. Omed Barzan BRZOO (Germian University /Kurdistan Region of Iraq)
Dr. Christian SINCLAIR (University of Arizona / USA)
Dr. Salah Hwayyiz RASOOL (Koya University / Kurdistan Region of Iraq)
Dr. Nawzad Anwer OMER (Koya University / Kurdistan Region of Iraq)
Dr. Amir KARIMIPOUR (University of Isfahan / IRAN)
Dr. Katya DUNAJEVA (Eotvos Lorand University, Budapest, HUNGARY)
Dr. Aviva BUTT (Australia)

IJOKS ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies

EDITORIAL

We are together for the fourteenth issue, the August issue of 2021. It is very exciting to present this new issue of our e-journal, the International Journal of Kurdish Studies – a journal for Kurdish Studies. Every issue provides new ambitions and motivation for us to achieve a better journal, thanks to your fruitful and motivational support, collaboration and encouragement.

The papers in this issue are as usual listed in the Contents. They are again our contribution to the field of Kurdish Studies. We thank the journal employees, authors, reviewers and all the others who have contributed to the preparation process. And, we hope to meet you all again in the forthcoming issues…

Hasan KARACAN, Ph. D
Editor in Chief

IJOKS ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies

Vol. 7 Issue 2
(August 2021)

CONTENTS *Page*

Articles

Interaction of Kurdology with the Russian Empire's Foreign Policy Towards the Ottoman Kurds 140
Ali BAŞARAN

The Kurdish Prophet Nahum and His Attitude towards Nineveh 169
Aviva BUTT

Perspectives of Sunnites on the Foreign Policy Making Process of Iran Balochis and Kurds 180
Mohammad RIGIDERAKHSHAN

An Attempt to Classify Kurdish Legends Using the Juha Pentikainen Method: Example of Adıyaman 206
Tekin ÇİFÇİ

Iran's Policies Towards Kurds in Northern Iraq (KRG) 228
Murat ÖZTÜRK & Cengiz DİNÇ

The Kurdish Emirate of the Jawaniyya in the Region of Abbasid Baghdad (Eleventh and Twelfth Centuries) 253
Arafat YAZ

Syntax Comparison of Simple Tenses in English, Kurdish and Turkish 287
Mehmet Veysi BABAYİĞİT & Veysel TANRIKULU

Book Review & Comments

Some structural and contemporary observations on Israeli politics around the "Jewish Fundamentalism in Israel" volume of Shahak&Mezvinsky 308
Mehmet Akif KOÇ

International Journal of Kurdish Studies
Vol. 7 Issue 2 (August 2021)

ISSN:2149-2751

Editorial Hasan KARACAN	ENG	PDF
ARTICLES		
Interaction of Kurdology with the Russian Empire's Foreign Policy Towards the Ottoman Kurds Ali BAŞARAN	TR	PDF
The Kurdish Prophet Nahum and His Attitude towards Nineveh Aviva BUTT	EN	PDF
Perspectives of Sunnites on the Foreign Policy Making Process of Iran Balochis and Kurds Mohammad RIGIDERAKHSHAN	EN	PDF
An Attempt to Classify Kurdish Legends Using the Juha Pentikainen Method: Example of Adıyaman Tekin ÇİFÇİ	TR	PDF
Iran's Policies Towards Kurds in Northern Iraq (KRG) Murat ÖZTÜRK & Cengiz DİNÇ	TR	PDF
The Kurdish Emirate of the Jawaniyya in the Region of Abbasid Baghdad (Eleventh and Twelfth Centuries) Arafat YAZ	EN	PDF
Syntax Comparison of Simple Tenses in English, Kurdish and Turkish Mehmet Veysi BABAYİĞİT & Veysel TANRIKULU	KRD	PDF
Book Review & Comments		
Some structural and contemporary observations on Israeli politics around the "Jewish Fundamentalism in Israel" volume of Shahak&Mezvinsky Mehmet Akif KOÇ	TR	PDF

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 140-168
http://ijoks.com

Rusya İmparatorluğunun Osmanlı Kürtleri'ne Yönelik Dış Politikası ile Kürdolojinin Etkileşimi

Ali BAŞARAN [1]

Received: March 03, 2021 **Reviewed**: April 25, 2021 **Accepted**: May 03, 2021

Öz

Araştırmanın amacı Rusya İmparatorluğunun Kürtlere yönelik politikası ile Rusya İmparatorluğunda Kürdolojinin seyri arasında etkileşim olup olmadığını belirlemektir. Hasım devletlerin din, mezhep, kavim, kabile, bölge farklılıklarını öne çıkardığı, bu farklılıkların vurgulandığı kabul edilmektedir. Hasım devlette siyasi muhalefetin oluşturulması için bilgili ve muhalefetin dilini konuşan yetenekli kişiler gereklidir. Bu amaçla gizli ya da açıktan istihbarat, bilgi üretimi ve yayını için müesseseler kurulur. Siyasi muhalefet için farklıkların oluşturulması ya da öne çıkarılmasında Kürdolojinin rolü saptanabilir. Bu makalede Rusya İmparatorluğunda (Rİ) Kürtlere ilişkin bilgilerin toplanması, eserlerin oluşumuna Rİ politikalarının tesiri değerlendirilmiştir. Bu açıdan Rİ dönemindeki Kürdologlar ve eserlerine bakılmıştır. Rusya Devlet Kütüphanesinde başlığında Kürtler olan eserler yıllara ve türlerine, dillerine, eserleri hazırlayanların mensubiyetlerine göre yorumlanmıştır. Sonuç olarak Rİ'de Kürdolojinin Rİ politikaları ile etkileşim içinde olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Rusya Çarlığı, Kürdoloji, Osmanlı Kürtleri, Etkileşim

Recommended citation:
Başaran, A. (2021). Rusya İmparatorluğunun Osmanlı Kürtleri'ne Yönelik Dış Politikası ile Kürdolojinin Etkileşimi. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 140-168, **https://doi.org/10.21600/ijoks.890192**

[1] Asst. Prof. Dr., Karabuk University, Turkey, e-mail: alibasaran3@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/ 0000-0002-1870-2495

Interaction of Kurdology with the Russian Empire's Foreign Policy Towards the Ottoman Kurds

Abstract

The aim of the present research is to determine whether or not there was interaction between the Russian Empire's policy towards Kurds and the course of Kurdology in the Russian Empire. It is accepted that discrepancies within adversarial nation-states are highlighted through differences in religion, sect, tribe, and region. Therefore, those of the knowledgeable and able, who for example speak the language of the majority nation, are called upon to create a political opposition in a rival state. For this purpose, institutions were established for confidential or open intelligence, production, and publication of information. And, the role of Kurdology in creating or highlighting differences regarding actualization of political opposition can be determined. The present article analyzes the collection of information about Kurds in the Russian Empire/RE and the effect of the Russian Empire's policies on their formulation. From this point of view, the works in the Russian State Library with a title containing the word "Kurds" are interpreted according to year, type, and languages, taking into consideration the persons involved in their preparation. The resultant conclusion is that Kurdology in the Russian Empire is seen to have interacted with the policies of the Russian Empire.

Keywords: Russian Empire, Kurdology, Ottoman Kurds, Interaction

Giriş

Araştırmaların, yayınların geçerlik ve güvenirlik ölçütlerini[2] karşılama oranı değişmektedir. Özellikle devlet kurumlarına mensup araştırmacılar açısından, istihbarat toplayanların bağımlılığının ya da bağımsızlığının derecesine göre değiştiği bilinmektedir. Bu durum Rİ ve

[2] Kastedilen araştırmalar betimsel geçerlik (descriptive validity), yorumlayıcı geçerlik (interpretive validity), kuramsal geçerlik-iç geçerlik (theoretical validity), genellenebilir geçerlik (generalizability validity), değerlendirmeci geçerlik (evaluative validity) ölçütlerine göre değerlendirilmesidir.

Devlet-i Aliyye[3] araştırmacılarında da gözlenir. Bu halde "devlet kurumlarına mensup araştırmacılar ve eserlerinin değeri, geçerliği ve güvenirliği nasıl ölçülmelidir?" sorusuna A. Zeki Velidi Togan'ın tarih bilimi için cevabı dikkat çekicidir: *"... Herhalde tarih, ilim olmakla beraber, kendisiyle meşgul olan zevatın temayüllerine pek fazla maruz kalabilen bir ilimdir.*" (Togan, 1985: 15). Togan'ın bu tespitini müsteşriklerde zımni ya da aşikâr görmek mümkündür.

Müsteşriklerin bazıları hem öğrenmiş hem öğretmiş hem de öğrendiklerini uygulamış, dış politikada rol almışlardır. Örneğin Mark Sykes, Ely B. Soane, E. M. Noel ve C. J. Edmons Kürdolog olmanın yanında Kürtlerin yaşadıkları toprakların parçalanması sürecinde görev almışlardır. Sykes-Picot-Sazanov'un andlaşmaları Kürtlerin yaşam alanlarını farklı siyasi birimlere bölmüştür. Belki Kürtler açısından daha vahim olan/durum, Kürtler'in kendilerini dışarıdan bakan müsteşriklerin/Kürdologların tariflerine göre tanımlamalarıdır. (Bruinessen, 2012: 111). Müsteşrikler, Kürdologlar yaşanan ya da yaşanmayan vetireleri, hadiseleri, gerçeklikleri biçimlendirip yorumlayarak Kürtlere adeta kalıplar hazırlamışlardır. Batı doğumlu müsteşrikler dışında Mehrdad Izady de Kürtlere kalıplar çıkarmıştır. Martin van Bruinessen'in Mehrdad Izady'e yönelttiği soru dikkate değerdir: "*Neden bilinçli olarak kabul edilmiş bilimsel standartları ihlal ettiğini ve istediği olay konusunda serbestçe icatlar yaptığını kendisine sorduğumda, ... bölgenin her zaman Kürt bölgesi olduğunu vurgulamak istiyordu.*" (Bruinessen, 2012: 121). Martin van Bruinessen tarih yazıcılarının bilimsel kaygılar yanında siyasi amaçlar güttüğünü kabul etmiştir. Nitekim onun şu sözleri bu görüşe delil olmaktadır; "*Tarih yazımının bir anlamda, politik bir mücadele olduğu doğrudur ...*". (Bruinessen, 2012: 127).

Rİ, İskenderun Körfezine erişme niyetiyle Kürtlerden ve Ermenilerden istifade etmenin yollarını aramıştır. Rİ Kürtlerden istifade etmek için Kürtler hakkında bilgi toplayıp Kürtleri yönlendirmeye çabalamıştır. Rİ, Kafkasya'da ilerleyişini, Kafkas dağlarını aşıp Anadolu'da ilerleyişini, Kürt politikasıyla aşmaya çabalamıştır. 27 Haziran 1829'da Rİ askerleri Erzurum'a girmişlerdir.[4] Ayastefanos barışı Rusya İmparatorluğunun ileride İskenderun'a inmesi için müsait şartlar sağlıyordu:

[3] Devlet-i Aliyye'nin ifade ettiği anlam için bkz. Nejat Göyünç, "Osmanlı'nın 700. Kuruluş Yıldönümünü Anarken," *İslâm Araştırmaları Dergisi*, no. 3 (1999): 1–7.

[4] Paskeviç için bkz. Russkiy biografiçeskiy slovar, Tom XVIII, Tip. I.N. Skorohodova, SPб, 1902, 333-346. Erzurum'un işgali için bkz. Serdar Oğuzhan Çaycıoğlu, "Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831)" (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2018)., s. 139-156.

> "Rus başmurahhası, sabık İstanbul elçisi general Ignatyev'in idare ettiği müzakereler, 19 şubat (3 mart) 1878 Ayastefanos muahedesiyle neticelendi. Rusya'nın Balkanlar'daki hâkimiyetini sağlayan ve Anadolu tarafından Rusya'nın İskenderun ve Basra körfezlerine çıkması için müsait şartlar hazırlayan Ayastefanos barışı ile Rusya Çarlığı, Rusların iki asırdan beri kurdukları hülyalarını gerçekleştirecek gibiydi." (Kurat, 2020: 374).

1878'de Anadolu'dan parça kopardıktan sonra[5] Rİ'nin İskenderun Körfezine erişmesi yolunda yine Kürt politikası ve bu meyanda araçsallaştırdığı[6] Kürdoloji önem kazanmıştır. I. Cihan Harbi öncesi Osmanlı yöneticileri Rusya İmparatorluğundan korkuyordu.

> "… İttihat ve Terakki yönetimi, … Doğu Anadolu, İskenderun ve İmparatorluğun tüm kuzey yarısını ele geçirmek için çevirdiği düzenlerden gerçekten korkuyor; … Türkiye'nin eski koruyucuları İngiltere ile Fransa tarafından Rusya'ya carte bianche (dilediği gibi davranma hakkı) verildiğine inanıyordu. … Anadolu'da ıslahat yapılması için 1913 yılında izlemiş olduğu tutumdan; Kürtlerle çevirdiği düzenlerden ve Türkiye'yi İran aracılığıyla ablukaya almasından iyice kavramış bulunuyordu." (Sonyel, 1997: 412-413).

1. Rusya İmparatorluğunun Osmanlı Kürtlerine Yönelik Politikası

Tarihi tecrübeler devlet yöneticilerinin ülkelerini korumak ya da sınırlarını genişletmek için hem ordulara hem de gizli ya da açık müzaherete[7] ihtiyacını göstermektedir. Bu durum Devlet-i Aliyye-Rusya İmparatorluğu mücadelesi tarihinde, Rİ sınırlarına yakın memleketlerin tebaalarından müzaheret çabalarında açıkça görülür. Rİ'nin Osmanlı memleketleri içinde bulduğu destek oranında ilerlemesinin yolu açılmış, kolaylaşmıştır. Kafkasya'da 1804'ten itibaren savaşlarla yeni topraklar kazanan Rİ Kürtlerle yakından ilgilenmeye başlamıştır.

Kürtler iki devlet yönetiminde yaşayagiderken Rİ'nin Osmanlı ve Kaçar memalikinden topraklar kazanmasıyla üç devlet arasında bölünmüşler, zamanla Rİ'nin idaresindeki Kürtlerin sayısı artmıştır. Tibet Abak'a göre 1800'lü yılların sonuna kadar Rİ Kürtlere yeterince tesir edemese de Kürt milliyetçiliğini hazırlamış, (Abak, 2010: 62) böylece Kürtler 1900'lü yılların başında Osmanlı-Rİ ilişkilerindeki temel meselelerden biri olmuştur (Abak, 2018: 4). Rİ'nin

[5] 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Andlaşması'nın 58. maddelerine göre Rusya İmparatorluğu'na harp tazminatının bir kısmına karşılık olmak üzere Kars, Ardahan ve Batum Sancakları (Elviye-i Selase) terkedilmiştir.

[6] "… Nizamnâmeye göre, her akademi azası kendi ihtisası dahilinde, üzerine Devlet tarafından yüklenecek vazifeleri ifaya mecbur tutulacaktı." "…1803'te çıkarılan "Akademi Yeni Nizâmnâmesinde "Akademisyenlerin, ilmî faaliyetlerinin herşeyden önce Rusya'nın menfaatine hizmet etmesi gerektiği,, tebarüz ettirildi;…" Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*., s. 464, 466.

[7] Burada müzaheret ile silahsız ya da silahlı iyi ya da kötü niyetli her türlü destek ifade ediliyor. Epialtes'in Perslere desteği, Mahmud Nedim Paşa'nın (Nedimof) desteği, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyeliği, Ali Kemal'in İngilizlere desteği vd. gibi.

Balkan ülkelerine, Balkan milliyetçiliğine tesiri 1800'lü yılların ilk çeyreğinde Osmanlı topraklarında kargaşa ve toprak kaybedilmesiyle sonuçlanmıştır.[8] Balkan ülkelerine, Balkan milliyetçiliğine Rİ'nin tesiri yöntemleri ile Kafkas ülkelerine ve Kafkas ülkelerinde milliyetçiliğin (Ermeni, Kürt), siyasi muhalefetin oluşumuna, yönetimine katkısı arasında çok fark yoktur. Rİ'nin Balkanlar'da ve Kafkasya'da nüfuzunun, ilerleyişinin tarihleri ve yöntemleri yakındır.

Rİ'nin genişlemesinde Osmanlı-Rİ savaşlarında askerler ve silahlar kadar hatta daha ziyade Rİ'ye müzahereti temin edilen Osmanlı tebaasının etkili olduğu görülür. Rİ ilerlemesinin yolunu açacak Osmanlı tebaası içinde istihbarat, casusluk[9], asayişsizlik, vd. faaliyetleri planlayıp uygulamıştır. Rİ'ye müzahir Osmanlı tebaası ya cephede Rİ orduları safında Osmanlı ordusuna karşı ve/veya Osmanlı memleketleri içinde Osmanlı tebaasına karşı mücadele etmiştir. Belki cephedeki mücadeleden önemlisi Osmanlı memleketlerinde asayişin bozulmasının tesirleridir. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rİ, Osmanlı topraklarındaki gayrimüslimleri Rİ'ye göçertip iskân etmiştir. Örneğin Eflak ve Boğdan'da 1808'de Rİ himayesinde 120.000 Osmanlı tebaası vardı (Serbestoğlu, 2011: 198). Rİ Osmanlı memleketlerinde ilerlerken Bulgarlar, Yunanlar, Sırplar, Ermeniler, Kürtler, Kafkasyalılardan mühim destek temin edebilmiştir. Rİ, Karadeniz'in Batısında Balkan Slavlarının desteğiyle Ayestafanos'a kadar ilerlemiştir. Karadeniz'in doğusunda Kafkasya toplumlarının desteği ile Erzurum'a, Trabzon'a kadar ilerlemiştir.

Rİ'nin 19. yüzyılın başında Kafkasya'da Osmanlı memleketleri (Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniye[10]) ve Kaçar/İran memleketleri (Memâlik-i Mahrûse-i Kaçar/İran) aleyhine ilerlemesi süreciyle Kürtlerle doğrudan teması başlayıp Kürtler politikası şekillenmiştir.[11] Rİ'nin Kürtler politikası sınırlarına yakın diğer milletlere, aşiretlere ilişkin politikası ile çok farklılık göstermemiştir. Rusya'nın ilerlemesinin önü bazen teşebbüsü dışında, sınırlarındaki

---

[8] Rİ'nin tesiri hakkında bkz. Kayıran, M. (2019). Milliyetçilik akımının Balkanlar'daki gayrimüslim unsurlar üzerindeki etkisi (1789–1875), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 5, 71–97.

[9] Örneğin bkz. Demirtaş, M. (2018). 1914 tarihli Bitlis isyanının Osmanlı arşiv belgelerindeki yansımaları-cezalar, mükâfatlar, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(2), 443.

[10] Resmî belge ve eserlerde "memâlik-i mahrûsa" deyimi ile Osmanlı memleketleri ifade olunurdu. Devlet-i Aliyye XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı Devleti anlamında Osmanlı yazarlarınca icat edilmiştir. 19. ve 20. yüzyılda devlet ve bilim mensupları devletlerini imparatorluk olarak yakıştıramamışlardır. Bkz. Göyünç, "Osmanlı'nın 700. Kuruluş Yıldönümünü Anarken." "… devletin adı "Devlet-i Aliyye-i Osmaniye", ülkenin ismi ise "Memâlik-i Mahrûse-i Osmâniye"dir." Bkz. Aşkın Koyuncu, A. (2004). Osmanlı kimliği üzerine bazı araştırmalar," *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, s. 204.

[11] Kiril Vertyayev Rİ'nin sistemli Kürdoloji politikasının 19. yüzyıl ortasında biçimlenmeye başladığı görüşündedir. Bkz. https://youtu.be/PUbv00ruCjE "Rus Kürdolog Dr. Kiril Vertyayev Artuklu Üniversitesinde Konuştu" başlıklı video Erişim Tarihi: 16 Şubat 2021. 07:04-08:35 Erişim adresi: https://youtu.be/PUbv00ruCjE?t=424 ile https://youtu.be/PUbv00ruCjE?t=515 arası.

ya da sınıra yakın yerlerdeki kavimlerin müzaheret talepleriyle açılmıştır. Örneğin erken sayılabilecek bir tarihte, Rusya'nın Kafkasya'daki tesirinin başlangıcı olan 1552'de, iki Çerkes beyi Moskova'ya gelerek Çar İvan'dan kendilerini himayesini rica etmiştir (Kurat, 2020: 170). Gürcü beylerinden XII. Gorg, I. Pavel'e Gürcistan'ı tamamıyla Rİ'ye ilhak etmesi müracaatında bulunmuş, 1801'de Gürcistan'ın ilhakına başlanmıştır (Kurat, 2020: 319). Rİ bazen de ilerlemesinin önündeki engelleri kendi teşebbüsüyle kaldırmaya çabalamıştır. Rİ özellikle Balkanlarda ortodoksluk, Panslavizm, gizli ya da açık siyasi ve maddi vaatlerle, telkin ile Karadeniz çevresindeki toplumları kendi tarafına çekip Karadeniz'in batısından ve doğusundan güneye ilerleyebilmiştir. Nodar Mosaki'ye göre Rİ'nin Karadeniz'in doğusundaki politikası Karadeniz'in batısındaki, Balkanlardaki kadar başarılı olamamıştır (Mosaki, 2018: 160). Rİ'nin Karadeniz sahilinde toprağı yokken Rİ ajanları 1763'ten başlayarak Balkan ülkelerini gezmeye başlamış; Rum ileri gelenleriyle, kilise yöneticileriyle, martolos ve çete yöneticileriyle ilişki kurmuşlardır. Ayrılıkçı cereyanlar, cemiyetler örneğin Filiki Eterya 1814'te Rİ yönetimindeki Odessa'da kurulmuştur (Çiydem ve Özdemir, 25-33).

Rİ'nin Kürtler politikası, Osmanlı ve Kaçar memleketlerinde ilerleyişine Kürtlerin katkısının araştırılması, temini, tatbiki şeklinde ifade edilebilir. Genellikle Rİ dışişleri bakanlığı mensupları, ordu mensupları ve bilimler akademisi mensupları Kürtlerin Rİ'nin ilerleyişine ne tür katkılarının olabileceğini tespit, tavzif ve tayin etmiştir. Rİ Kafkas kabilelerinin müzaheretiyle Kafkasya dağlarını aşıp Anadolu'ya ve Azerbaycan'a sarkmıştır. Rİ'nin Anadolu'da ilerleyişine Kürt aşiret reisleri vasıtasıyla gönüllüler adı altında gönüllüğü şüpheliler katılmıştır. Rİ 1877-78 Osmanlı-Rİ harbi sonrası Anadolu'dan parça koparmıştır. Rİ'nin ilerleyişi kısmen Kürtlerin desteği ile 1916'da Erzurum ve Trabzon'a kadar ulaşmıştır.

19. yüzyılda Kürtlerle temas kuran Rİ'nin ilerleyişine Kürtlerin katkısı ya da engeli hususu belirmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı-Rİ harplerinde Kürt aşiretlerinden bazıları Rİ tarafında yer almıştır (Abak, 2011: 5). Örneğin Kırım Harbi sırasında Kars paşalığındaki Kürt reislerinin en büyüğü, yalnız Kars'ı değil diğer bölgelerden bir çoğunu etkileyen Zeylani aşireti reisi Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşılarından Kasım Hanın müzahereti için Osmanlı ve Rİ rekabet etmiştir. Loris Melikov, Kasım Han ve akrabaları ve diğer küçük Kürt reislerine müzaheretleri için altın ve değerli eşyalar vermiştir. 1855 yılı baharında Rİ, Erzurum ve Kars'taki kuvvetleriyle Osmanlı kuvvetlerini kuşatınca Yezdan Şir Bitlis'i işgal etmiş ve yönetimi eline almıştır. İsyan hızla yayılmış Teli Bey'in ve Bedirhan Bey'in oğullarının önderliğinde Van ve Mükus bölgelerinin halkı Yezdan Şir'e katılmıştır. Osmanlı askerinin önemli bir kısmını Rİ cephesinden Yezdan Şir üzerine sevk edilmiştir. Rİ, İran Celalî Kürtlerinden yevmiye bir

manat karşılığı asker toplamıştır. Müzahereti temin edilen Kürt aşiretlerinin Rİ'ye faydası olmuş (Şahin, 1999: 220-223). Tibet Abak, Rİ'nin Kürt aşiretlerinin müzaheretine ve Osmanlı memleketlerindeki isyanlarına yönelik çabalarının etkisini ve değerini şöyle ifade etmiştir; "*Rusya da çoğu zaman Kürtlerle yaptığı görüşmelerde, onlara güvence vermekte ve gereken desteği vereceğini bildirmektedir. …*" (Abak, 2011: 7) *"… Rusya için asıl müttefikin Ermeniler olmasıdır. Genel olarak şu söylenebilir, Rusya için Kürtler Osmanlı Devleti'ni askeri olarak oyalamanın bir aracı olmuştur, bundan daha fazlası yoktur. …*" (Abak, 2011: 10).

Fotoğraf 1: Kırım Harbine Rİ saflarında katılan Ali Bey Şemseddin Ağaoğlu Tümgeneral Cafer Ağa (1806-1877)

Kaynak: Popova, İ. F. vd. 2104: 194.

Rİ 19. yüzyıl boyunca Osmanlı aleyhine ilerleyişinde Kürt aşiret reislerinin müzaheretini temine çabalamıştır. Rİ'nin ilerlemesine Kürtler seyirci kalarak, Rİ ordusu saflarında yer alarak ya da Osmanlı memleketlerinde asayişin bozulmasıyla fayda sağlamıştır. Reislerinin[12] tercihiyle Kürtlerin Rİ saflarında kendi iradeleri dışında "gönülsüz" yer almalarının tespiti[13] asayişin bozulmasına tesirlerini ölçmekten çok daha kolaydır. Rİ saflarında yer alan reislere verilen hediye, paralar ve yer alanların sayısı ölçülebilir. Örneğin 1828-29 Osmanlı-Rİ

[12] Kürt yöneticilerinin unvanları tarih içinde değişmiştir; ağa, şeyh, seyit, han, bey, mir, molla vd. Bir yönetici birkaç unvanı aynı anda da taşıyabilirdi.

[13] Rusya ordusunda görevli Kürtlerin sayıları kaynaklarda mevcuttur. Örneğin Kırım Harbi sırasında iki Kürt alayı oluşturuldu. İlki Aleksandrapol'e bağlı Cağer Ağa kumandasında diğeri Erivan'a bağlı Süleyman Ağaoğlu Ahmet Ağa kumandasındaydı. Ahmet Ağa'nın birliği çoğunlukla köylülerden oluşturulmuştu. 1855 yılı yaz sonuna kadar 500 piyade ve 500 süvari vardı. 1856 başlarında sayısı 200 sipahiye düştü. Нодар Мосаки, "Politika Rossii v otnoşenii Kurdskih Plemen na granitse s Osmanskoy imperiey vo vremya Krimskoy voyni," n.d., s. 168.

harbinde Yezidi Kürtlerinin reisi Rİ'ye desteği karşılığında yüklü maddi menfaat temin etmiştir. Kırım Harbinde Kürtlerin Rİ lehine kazanılması için 2.150 altın sarf edilmiştir. Yezdan Şir'e[14], Kırım Harbinde isyan çıkarttırılmıştır. Kırım Harbi sırasında Cafer Ağa (Fotoğraf 1) ve Ahmet Ağa kumandasındaki yaklaşık 500'er kişiden oluşan Kürt aşiret birlikleri Rİ kuvvetleriyle birlikte hareket etmişlerdir (Ünal, 2008: 137). Rİ Kırım Harbinde Kürt aşiretleri üzerinde oldukça etkili olmuştur. Rİ, Kürtlerin harpte genel tarafsızlığından ve teşkil ettiği Kürt alaylarının keşif ve yıpratma harekatlarından istifade etmiştir. Doğu Anadolu cephesinde cereyan eden muharebelerde Kürtlerin ekserisi Osmanlı ordusunun duçar olduğu mağlubiyetlere karşı yalnız lakayt kalmayıp, hatta Rİ tarafına geçerek Türk ordusuna şiddetli darbeler vurmaktan çekinmemiştir. Rİ tarafında savaşan iki Kürt alayı Rİ için askeri daha ziyade siyasi açıdan fayda sağlamıştır. Rİ Bedirhan'ın yeğeni ve eski rakibi[15] Yezdan Şir'i tahrik ederek 1855 yılının baharında büyük bir ayaklanma çıkartıp Osmanlı kuvvetlerini bölmüştür (Şahin, 1999: 222-224). Rİ Kırım Harbinde Rİ tarafında savaşan Cafer Ağa'ya 1871'de tüm general rütbesi vermiştir. (Mosaki ve Pirbari, 2018: 234). Belki bunun nedeni Cafer Ağa'nın Rİ'nin Kürtlere yönelik politikasının uygulanması yani Rİ ordusuna müzaheret, Kürtlerin denetimi ve belli ölçüde Rİ'nin sık nüfuslu güney sınırlarının güvenliğidir (Mosaki ve Pirbari, 2018: 245).

Kırım Harbinden önce 1828-1829 Rİ-Osmanlı harbi Rİ'nin Transkafkasya ve Doğu yönündeki politikasını gerçekleştirmesi için Kürtlere ihtiyacını göstermiştir. 1828-1829 Rİ-Osmanlı harbi sırasında Rİ, Osmanlıyı zayıflatmak ve operasyonel iletişimlerini korumak için her yolu denemiştir. İvan Fyodoroviç Paskeviç-Erivansky 11 Ocak 1829 tarihli raporuna "... Gelecek sefer için önerilen eylemlerin başarısı için Kürtleri yanımızda bulundurmalıyız, …" yazmıştır. (Mosaki, 2001: 263) 1829'da Paskeviç Erzurum'a iki yönden, Kars'tan Soğanlık istikametinde ve Toprakkale'den Karaderbent yönünden saldırmayı planlamıştır. Paskeviç Erzurum'u ele geçirildikten sonra Diyarbakır ve Sivas'a saldırarak "Asya Türkiye'sini iki yarıya bölmeyi" planlamıştır (Necefoğlu, 2014: 196-208). Asya Türkiye'sini ikiye bölme planı SSCB'de unutulmamıştır. SSCB'nin 1944'teki Kars ve Ardahan talebi bu yönde bir adım olarak değerlendirilebilir.

---

[14] Yezdan Şir hakkında bkz. Öğün, T. (2010). *Cizreli İzzeddin Şir Bey ve isyanı*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

[15] "… Bohtan'ın soylu reisi Mir Seyfeddin'di ve Bedirhan onun adına otorite sahibi oldu. Oğlu Yezdanşir Bey, aynı tarihlerde İstanbul'da gözetim altında bulunmaktadır. Bedirhan Bey, Mir Seyfeddin'i ölünceye kadar hapiste tutmuştur." Cabir Doğan, "Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869)" (Afyon Kocatepe Üniversitesi, 2010)., s. 31. "Bedirhan'ın yeğeni Yezdan Şir mir olmak için Osmanlı hükümeti ile ittifak yapmış ve Bedirhan'ı arkadan vurmuştur. Bedirhan Bey, 20 Temmuz 1847'de Osmanlı Devleti'ne teslim olmuş ve sürgüne gönderilmiştir." Bekir Biçer, "Kürtlerde İç Savaş," *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, no. 6 (2017): 95–122., s. 116.

1820'li yılların sonundaki Rİ-Osmanlı harpleri sonrası 1850'li yılların ortalarında Kırım Harbi yaşanmıştır. Rİ Kırım Harbi esnasında da Kürtlerin müzaheretini temin etmiştir. Kırım Harbi sonrası Kürtlere ilişkin Albay M. Lihutin'in önemli bir eseri yayınlanmıştır. Albay M. Lihutin 1860'lı yıllarda Kürtlerin Rİ'ye tamamen iltihak etmeyip Osmanlı'da kalmalarının gerektiğini belirtmiştir. Albay M. Lihutin, Rİ'nin Kürtlere yönelik politika önerisinde Kürtlerin tamamının Rİ'ye iltihakını (pereselit') Osmanlı ülserinin iyileştirilmesi olarak değerlendirmiş, Osmanlı'da kalmalarının faydalı olacağını tavsiye etmiştir. *"... Bütün bunlarda başarımızla onlarda Türklere karşı müttefikler bulacağız ve Türk hükümeti için düşman ordusunu yiyecek ve silahla destekleyen iç düşmanlar olarak çok tehlikeli olacaklar. Ama tüm bunlara rağmen, Türkiye içinde kaldıklarında bizim için faydalıdırlar."* (Lihutin, 1863: 172).

Kırım Harbi sonrası 93 harbinde de Rİ Kürtlerden müzaheret görmüştür. Kasım 1876'da Rİ Büyükelçisi İgnatyev Kafkas cephesi yetkililerine önceki harplerde olduğu gibi Kürtlerin desteğinin zaruri olduğunu, aksi halde Osmanlı hükümeti ve Büyük Britanya İmparatorluğu (BBİ) entrikalarının Kürtleri harekete geçirebileceği endişesini bildirmiştir. General Loris-Melikov büyükelçinin bu telgrafı ile ilgili Başkomutana ilettiği 2 Aralık 1876 tarihli raporunda, endişeye gerek olmadığını, Kürtlerin kim çok para verirse onun tarafında vuruşacaklarını (Mosaki, 2018: 161), ayrıca bu zamana kadar önemli iki Kürt büyüğünün, Kırım Harbi sırasında Erivan müfrezesindeki Kürt milislerinin komutanı Cafer Ağa ve Kağızman kaymakamı, aynı harpte Kars istikametinde Rİ tarafında savaşan Kürt alayı komutanı Ahmet Ağa'yı kazandıklarını bildirmiştir (Necefoğlu, 2014). Loris-Melikov Gümrü'ye geldiği sırada, bazı aşiret reisleri elçiler göndererek itaatlerini, verilecek emirlere hazır olduklarını beyan etmişlerdir. Melikov, Kürt elçilere çeşitli hediyeler ve talimatlar vermiştir. Cafer Ağa ve Kürt muhtarlardan harekât başladığı anda Rİ askerî birliklerine Kürt aşiretlerinden süvari kuvvetlerini katmaları istenmiştir (Ünal, 2008: 134-138).

93 harbinde Loris-Melikov'un faaliyetleriyle BBİ'nin Çanakkale'ye binlerce km öteden sevk ettiği Anzaklar ile Rİ'nin topladığı Kürtler arasında bir bağlantı olmasa da işlev olarak bir fark yoktur. Rİ 93 harbi sonrası ile I. Dünya Savaşı arasında Kürtleri hazırlamıştır.[16] BBİ'nin

[16] "Rusya`nın Bitlis Başkonsolosu Çirkov, 1912 Temmuz'undaki raporunda şunları yazıyordu: "Şimdi Kürtler arasında ulusal bir ruh ve uyanış var ve bu durum, giderek ülkenin tüm sakinleri arasında yaygınlaşıyor. Kürtler Bitlis ve diğer kentlerde … baş kaldırıp devlet kurumlarına, silaha ve zahireye el koymak ve bölgede bir Kürt hükümeti kurmak istiyorlar." Çem, M. (2021, Ocak 27). Kırmancca (Zazaca) konuşan Kürtler ve 20. yüzyıl Kürt direnişlerinde rolleri," Erişim tarihi: 27 Ocak 2021, Erişim adresi: https://archive.org/details/MunzurCem-KirmanccaZazacaKonusanKurtlerVe20.YuzyilKurtDireniserindeRolleri Ayrıca Rusya İmparatorluğunun diğer bazı ajanlarının adını Salahi R. Sonyel Sayıyor: Subay S. Proskoviakov, Albay V.A. Kartsov, Yüzbaşı P.Y. Averianov, V.

Arap şeyhlerini Osmanlı aleyhine teşkilatlandırması ile Rİ'nin Kürt reislerini ve Ermenileri Osmanlı aleyhine harekete geçirmesi arasında işlev olarak bir fark yoktur. Arap şeyhlerinin, Ermeni çetelerin ve Kürt reislerinin müzahereti uzun süren hazırlık sonrası temin edilmiştir

(Kurtcephe ve Akgül, 1995).

Fotoğraf 2: 19. yy sonu 20. yy başı Transkafkasya'da, Rİ ordusu hizmetinde Kürtler.

Kaynak: Legend Kurdskaya Kul'tura Glazami Rossiyskikh Issledovateley, s. 197.

Kırım Harbi 93 harbinde Kürtlerin desteği para, hediye, unvan vd. araçlarla sağlanmışken ve 20. yüzyılın başında Rİ Kürtleri sulh sırasında müstakil devlet vaadiyle Osmanlıya karşı harekete geçirmeyi denemiştir. 1829'da Paskeviç'in "Asya Türkiye'sini iki yarıya bölme" girişiminin 20. yüzyılın başında Ermeni ve Kürtler'e devlet vaadiyle başarıya ulaşacağı hesap edilmiştir. Ancak Kürt ve Ermeni devletlerinin sınırları, iki toplumun da aynı toprakları istemesi meselesi doğmuştur. Rİ başarıya erişen Balkanlardaki çetelerden istifade yöntemini[17] Kars'tan İskenderun körfezine ulaşmak için Kürtlerin yaşadığı yörelerde tatbike çabalamış bu maksatla Selanik konsolosluğunda görevli G. V. Çirkov[18], Hoy ve Salmas'a konsolos tayin edilmiştir. 18 ve 20 Mayıs 1913 (11 ve 13 06 1331) tarihli 2 arşiv kaydında Rİ'nin talebiyle Bulgaristan'dan iki voyvodanın Kürtlerin yaşadığı vilayetlere geçip isyan çıkartmak için

Minorski, Prens B. Shakovski ve B. Nikitin. Sonyel, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Dönemi ve Türkiye'yi Bölme Çabaları (1908-1918).", s. 387.

[17] Belge Özeti: Rusya'nın talebi üzerine, Anadolu vilayetlerimizde ihtilal çıkarmaya muktedir iyi Türkçe bilen iki voyvodanın Bulgaristan'dan hareketle ve Batum tarikiyle Kafkasya'ya geçtikleri, Kafkasya'dan Ermeni ve Kürtlerle meskûn Doğu vilayetlerine geçecekleri ve yanlarında bolca patlayıcı madde bulunduracakları istihbarına dair. Yer Bilgisi: 23 – 10 Belge Tarihi: H-13-06-1331 Kurum: DH.SYS. Görüntü Sayısı: 6

[18] Çirkov'un desteği ile Ekim 1913'te Hoy'da Kürt okulu açıldı. Bkz. Abak, T. (2014).

hareket ettikleri belirtilmiştir.[19] Çirkov gizli ajanlardan müteşekkil bir ağ oluşturmuştur (Aleksiyev, 1998:70). Çirkov ve diğer Rİ görevlileri Kürt reislerine *"Rus imparatorunun Kürtlerin hamisi olduğu, Kürtleri Osmanlı ve İran zulmünden kurtaracağı"* belirtip, Kürtleri Rİ'ye yakınlaştırmaya çabalamıştır. Çirkov'dan başka bir Rİ yetkilisi Minorski "Kürt Emirliği" kurulması fikrini aşılayıp, Kürt reislerinden Osmanlı aleyhine çalışacaklarına dair belgeler almıştır. Minorsky köy ve kasabalara baskınlar yaptırmıştır. Osmanlı kuvvetlerinin çekilmesi sonrası Rİ ajanları hadiseler çıkarmış, ardından güya huzuru sağlamak bahanesiyle Rİ işgaline zemin hazırlanmıştır (Ünal, 2008: 140-141). Rİ desteğiyle Abdürrezzak Bedirhan[20], Osmanlı ve İran Kürtlerini birleştirilerek otonom bir "Kürdistan" kurmayı hedeflemiştir. Abdürrezak'ın ayrılıkçı faaliyetlerinin baş sorumlusu ve kışkırtıcısı olarak Rİ gösterilmiştir. Ancak Rİ yetkilileri pek çok kez Abdürrezzak'ı açıktan Osmanlı karşıtı bir eyleme girişmemesi konusunda uyarmışlardır. Kafkasya Genel Valiliği Diplomasi Kalemi Müdürü Kohanovski Rİ'nin savaş sırasında Abdürrezak Bedirhan'dan faydalanabileceğini ve Kafkasya cephesinde verimli sonuçlar alınabileceğini belirtmiştir (Abak, 2018: 14-15). Abdürrezzak'ın[21] isyan çıkarmak konusunda Rİ'ye söz verdiği vesikalarda zikredilmiştir.[22] Plana göre Abdürrezzak isyan sonrası kurulacak Kürdistan devletinin başına getirilecek, Rİ 50 bin tüfek ve 50 adet top verecekti. Bitlis isyanı sonrası Çirkov Kürtlere "Osmanlı toprağında Ermeni, Müslüman, Nasturi, memur, zabit kim olursa olsun öldürünüz, yakınız, yıkınız. Ancak o zaman bir Kürdistan teşekkül edebilir. ... Ağustos nihayetinde mutlaka Van'a, Bayazıt'a, Makü'ye Rus askeri girecektir. Fakat siz verdiğim programı takip ediniz" talimatını vermiştir (Ünal, 2008: 143-144). Osmanlı Arşivinde 25 Nisan 1914 tarihli belgede Rİ'nin Kürt aşiretlere silah ve cephane verdiği kaydedilmiştir.[23] Rİ sadece Abdürrezzak değil Rİ'ye müzahir başka Kürtleri de değerlendirmiştir. Simko, 1912 sonunda sınır boylarında Rİ'ye hizmetleri karşılığında Tiflis'teki Rİ yetkililerince Aziz Stanislav nişanı ile ödüllendirilmiştir. Simko Kafkasya Namestniki (Genel Vali) Vorontsov-Daşkov tarafından resmî kabul töreniyle

[19] Osmanlı Arşivi BEO 4173 312960 H-11 06 1331 ve DH.SYS. 23 10 H-13 06 1331.

[20] Abdürrezzak Bedirhan hakkında bkz. Bayram Ayna, "Rusların Kürt Aşiretleriyle İlişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan'ın Faaliyetleri (1906-1915)," *Sosyal Bilimler Dergisi*, no. 20 (2018): 137–53.

[21] Rusya 1914'te Abdürrezzak'a bütün Kaçar memleketlerindeki (İran) Kürtlerin reisi unvanını verip, senelik 16 000 ruble maaş tahsis etmiştir. Bkz. Ayna, B. (2018). Rusların Kürt aşiretleriyle ilişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan'ın faaliyetleri (1906-1915), *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, s. 143.

[22] Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BEO 3881 291045 Bedirhanzade Abdurrezzak Bey'in Tiflis'te Rus ümerayı askeriyesiyle görüştükten sonra İran ve hududundaki aşair-i Ekrad rüesasıyla da görüştüğü Van'dan bildirildiğinden gerekenin yapılması. (Dahiliye) H-15-04-1329 Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BEO 4130 309712 Rusya'nın Kürdistan'ın şekli idaresini tağyire Abdurrezzak'ı alet ittihaz ederek aşaire esliha tevzi etmekte olduğunu istihbar ettiklerinden bahisle bazı ifadeyi havi Cizre merkezinden Bedirhanzade Hüseyin ve rüfekası imzalarıyla çekilen telgrafnamenin leffiyle icap eden tahkikatın icrası. (Dahiliye) H-23-01-1331.

[23] Osmanlı Arşivi DH.KMS. 2.36. H-29 05 1332.

şahsen karşılanmıştır. Rİ idaresinin Simko'ya binlerce tüfek teslim ettiği, ayrıca Hoy ve Salmas'ta da bazı köylerin kontrolünü ona bahşettiği bildirilmiştir (Abak, 2018).

Rİ'ye müzahir Kürtler fotoğraflandıktan, Osmanlı-Rİ harplerinde Kürtler resmedildikten sonra Kürtlerin harbe hazırlanışı 1926'da Zarê filminde tasvir edilmiştir. 1915'te Rİ-Osmanlı harplerinde Kürt ağalarının, din adamlarının para ya da başka türlü gönüllendirilmiş desteğini aşiret mensuplarının ise zoraki desteğinin çaresizliği 1926 tarihli Zarê adlı filmine

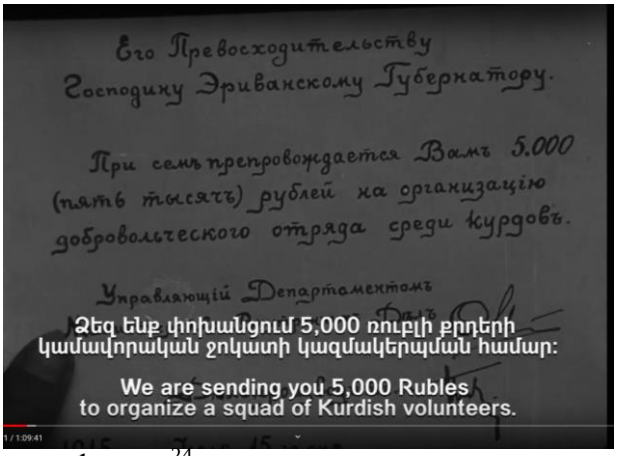

yansıtılmıştır.[24]

Ekran görüntüsü 1: Rİ'nin 1915'te Kürtlerden müfreze teşkilinin Zarê filmine yansıması, Zarê, 1926.

Kaynak: https://youtu.be/4HV841y_fm0?t=621 Erişim tarihi: 08 Aralık 2020.

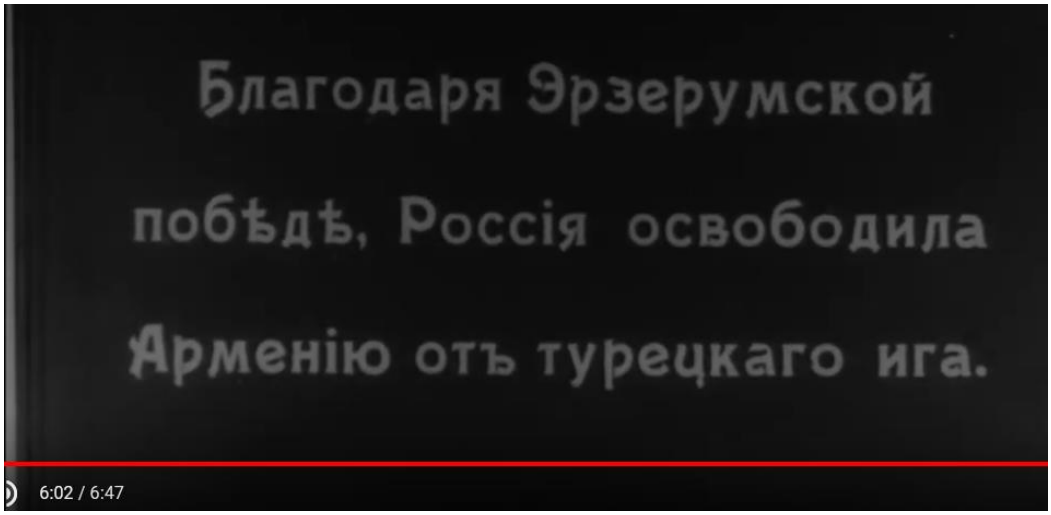

Ekran görüntüsü 2: Erzurum'un işgali propaganda filminden bir kare

[24] Filmin değerlendirmesi için bkz. Şen, S. (2011).

Kaynak: https://youtu.be/aoUJMtELcfI?t=362 Erişim tarihi: 19 Aralık 2020.

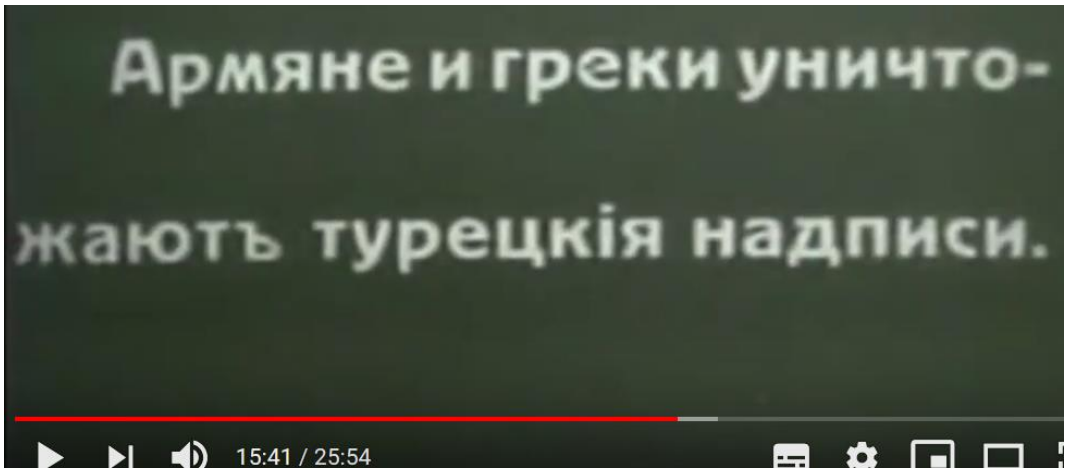

Ekran görüntüsü 3: Trabzon'un işgali propaganda filminden bir kare.

Kaynak: https://youtu.be/0KWj5HtiKG8?t=941 Erişim tarihi: 19 Aralık 2020.

Rİ birliklerinin Kürtler ve Ermenilerin müzaheretinde ilerleyişi Rİ'deki iç karışıklıklar başlayıncaya kadar sürmüştür. 1917'de Mahmut Berzenci Osmanlı ordusunun cephe ardında baskınlar örgütlemek ve ilerleyen Rİ birliklerine erzak sağlamayı önermiştir. Öneri, İran'daki Rİ temsilcileri tarafından olumlu karşılanmıştır. O dönemde Tahran'daki meselelerden geçici bir süre için sorumlu bulunan V. F. Minorsky şöyle yazmıştır: *"Kürtlere kaderini tayin hakkı reddedilmemelidir. Benim içtenlikli kanaatime göre Kürtler, ulusal özellikleri parlak şekilde ifade bulmuş çok yetenekli bir halktır."* Minorsky'nin planları gerçekleşmemiş, Rİ'de yaşanan iç karışıklıklar nedeniyle Rİ askerleri geri çekilmiş, Rİ-Kürt görüşmelerine son verilmiştir (Lazarev, 1991: 115).

2. Rusya İmparatorluğunda Kürdoloji

Rİ'de Kürdoloji Edward Said'in şarkiyatçılığa yönelttiği tenkitlerden ari değildir. Dikkat çekici bir örnek Şarkiyatçı V. A. Gordlevski'nin ifadesidir; "*Kürtler sanki kaderlerinin kuzeyden belirleneceğini hissederek, arzuyla Rusya ile yakınlaşmaya çalıştılar, Türkiye'nin düşmanı onların dostuydu."* Bu ifadeyi değerlendiren Tibet Abak ifadenin Gordlevski'nin beklentilerini yansıttığını belirtmiştir (Abak, 2018: 4). Edward Said'in tespitleri Rİ, SSCB hatta RF şarkiyatçılığı için geçerli olsa da Batı Şarkiyatçılığı ile Rusya (Rİ, SSCB, RF) şarkiyatçılığı aynı değildir. Rİ hem Şarklıları hem Batılıları özellikle Almanları kısmen devşirmiş Rİ'yi yüceltmelerini sağlamıştır. Rİ yabancıları bürokraside, orduda, bilimde istihdam etmiş en yüksek unvanları, görevleri vermekten imtina etmemiştir. Osmanlı ordularını yenen Rİ subay ve askerlerin bir kısmı başka milletlerdendir. Örneğin Puşkin'in

dedesi İbrahim Petroviç Hanibal Afrika kökenli bir köleyken Deli Petro'nun vaftiz oğlu (Petroviç) ve orduda seçkin bir subay yapılmıştır. II. Katerina ise Sophie Augusta Frederike iken Rİ imparatoriçesi yapılmıştır. Rİ devşirme haricinde başka ülkelerden bilim, sanat mensuplarını Rİ'ye davet ederek de istifade etmiştir. Rİ'de şarkiyatçılığı da Kürdolojiyi de başlatanlar Almanlardır. Rİ'de ilk şarkiyatçılar, Şarkiyat enstitüsünün yöneticileri Almanlardı. Rİ'de Alman kökenli araştırmacıların öncülüğünde şarkiyat araştırmaları müesseseye kavuşturulmuş ve yine Alman kökenli araştırmacıların öncülüğünde ilerleme kaydetmiştir (Başaran, 2020: 167). Almanlar Rİ'de Kürdoloji'ye de katkıda bulunmuştur. Zazaca'ya ilişkin ilk tetkik Alman bir aileden gelen Rİ'de doğan İmparatorluk Sankt-Petersburg Bilimler Akademisi adına çalışan Peter I. Lerch'e aittir. Kırım Harbinde savaş esirlerinden topladığı hikâyeler Zazaca'nın ilk yazılı kayıtları olarak kabul edilmektedir (Beltekin, 2020). Rİ'nin kapsayıcılığı, içericiliği, kendine çekiciliği SSCB'de daha da genişlemiş günümüzde de devam etmektedir. Günümüzde (26 Aralık 2020 Yakın ve Orta Doğu Ülkeleri Araştırma Merkezi, Kürdoloji ve Bölgesel Meseleler Sektörü'nün de yapısına yer aldığı Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsünün seçilmiş müdürü Aliekber Kalabekoviç Aliekberov Dağıstanlıdır. Yine günümüzde RF Savunma Bakanı Sergey Şoygu Tuvalıdır, babası Tuva Türklerindendir.

Batı ile Şark arasında başka ülkeler, denizler vardır. Batı'nın Şarktaki müstemlekelerinde farklı kanunlar, kurallar uygulamıştır. Batı kendini Şarktan, Asya'dan ayrı görürken Rİ'de, SSCB'de olduğu gibi RF'de de durum farklıdır. Rİ, SSCB ve RF için Şark[25]-Asya aynı zamanda kendisidir, Şark-Asya ile arasında denizler, başka ülkeler yoktur. Şark kısmen Rusya'dır. Bu nedenle SSCB sonrası RF'de Batıcılar (Atlantikçiler) RF'yi Batı'da arasalar da RF'nin Batı'ya ait olduğunu iddia etseler de kabul görmemişlerdir. Bu manada Rusya'da (Rİ'de, SSCB'de ve RF'de) Şarkiyat aslında kendini inceleme, arama, bulma ve sınamadır (Beltekin, 2020).

Rİ'de, genelde şarkiyatçılığa hususen Kürdolojiye yukarıda belirtilen açıdan bakılırsa daha berrak ve daha ilerisi görülebilir. Rİ'de Kürdoloji araştırma ve yayınlarının Rİ-Osmanlı mücadelesinden etkilenmesi, Rİ'nin Kürtler politikası ve Rİ'de Kürdoloji arasında kuvvetli bağlantı olmasıdır. Fırat Sözeri bu durumu şöyle özetliyor;

> "…Kürtlerin yakın olduğu bir yerde etkinliklerini arttırdıkları için, Kürtleri anlama ve kendi menfaatleri doğrultusunda nasıl kullanacaklarını belirlemek için yakınlık göstermeye başladıklarını söyleyebiliriz. … Rus Çarlığı, Kürtlerin nüfus ve kültür yapısını; bölgedeki devletlerle olan münasebetini anlamak için

[25] Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü'nün ilgi alanındaki ülkeler Fas'tan Japonya'ya uzanır. Rusya için Şark farklılaşır.

bir çaba içine giriyor. Aynı dönemde Kürtlerin yaşamları, dinsel inançları, giyim ve kuşamlarını da barındıran ciddi akademik ve sanatsal çalışma süreçleri de başlıyor." (Sözeri, 2020b).

Fırat Sözeri'nin aktardığı amaçlara yönelik Rİ'de Kürdoloji Rİ'nin ihtiyaçlarına göre bilimler akademisi, dışişleri ve ordu mensuplarının katkılarıyla ilerlemiştir. II. Katarina Rİ sınırlarındaki milletler hakkında araştırma ve yayınlar yaptırmıştır. İ. A. Güldenstadt 1768-1775 yılları arasında Kafkasya gezileri esnasında milletler ve kültürleri hakkında bilgi toplamış, sözlük hazırlamaya başlamıştır. Güldenstadt'ın 1781 yılında ölümüyle sözlük hazırlığını Simon Pallas devralmış ve 1791'de bitirip yayınlamıştır (Özdemir ve Arslan, 2018: 196).

Rİ'de Bilimler Akademisi mensuplarından başka dış işleri mensupları Kürtler hakkında bilgi toplamıştır. Konsoloslar, bir yandan ilmi çalışmalar yaparlarken, diğer yandan kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır (Şahin, 1999: 217). Van Konsolosunun İstanbul Büyükelçisi'ne gönderdiği gizli raporda "*Başarılı Rus siyaseti sayesinde sadece Ermeniler değil, Kürtler de iki yıl öncesine kadar Osmanlı hükümetine güven duymaktayken, şimdi Türk hükümetine karşı düşman bir tavır içerisindeler."* ifadesi yer almıştır (Özdemir ve Arslan, 2018: 202).

Fırat Sözeri'nin belirttiği amaçlar doğrultusunda Rİ dışişleri mensupları ve subayları Kürtlere alaka, yakınlık göstermiş, onların tesiriyle Kürtçüler ortaya çıkmıştır. Rİ dışişleri mensupları ve subaylarının amacı Kürtlerin siyasi durumunu ve Rİ'nin Kürtler üzerindeki etkisini belirlemekti. Rİ dışişleri mensupları ve subayları Osmanlı ya da İran ile savaşta Kürtlerin tavrının ne olacağını ve Kürtleri Rİ lehine çevirmek için neler yapılabileceğini öğrenmek istemişlerdir. Bu maksatla asker, sivil memurlar Kürtler hakkında her türlü malzemeyi, veriyi toplamışlardır. Örneğin 1826'da Erdebil Kütüphanesi kaynakları St. Petersburg'a nakledilmiştir. Dışişleri mensuplarından Kürtler hakkında bilgi toplamaları istenmiştir. Ünlü dışişleri mensubu şarkiyatçılardan, 1848-1866 yılları arasında Erzurum konsolosu olan Kırım Harbine de katılan Aleksandr Avgust Jaba'dır. 93 harbi sonrası Rİ'nin Osmanlı'nın doğu vilayetlerindeki konsolosluk ağı genişleyip I. Dünya Savaşı öncesinde Anadolu'da sayı 30'a erişmiş böylece dışişleri mensupları Doğu Anadolu'da Kürtlerin yaşamına dair tam ve her yönüyle kapsayıcı raporlar hazırlayabilmiştir (Özdemir ve Arslan, 2018: 196-198). Örneğin G. V. Çirkov, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı raporda uzun uzadıya Kürtlerin, tarihi, örf, adet ve geleneklerinden bahsetmiş ve Kürdologların, Kürtlerin içerisine karışmaları gerektiğini ve bunun için de Savuçbulak (Mahabad)[26] şehri ve çevresinin uygun olduğunu belirtmiştir.

[26] O zaman bu şehrin ad "Savuçbulak" (tatlı çeşme anlamında Türkçe bir ad) idi. Savuçbulak Rıza Şah dönemi Parsi tarihyazımı doğrultusunda Mahabad olmuştur. Mahabad Parsi-Azarkeyvani mitik tarihinde ilk peygamberdir.

Kendisi İran-Osmanlı sınır belirleme işlemleri sırasında yaptığı gezilerde Kürtler ile ilgili tuttuğu notlarını kitaplaştırarak yayımlamıştır (Özdemir ve Arslan, 2018: 201).

Bir bilim dalına katkı yazı, nota, harita, çizim, ses kaydı, fotoğraf, filmle yapılabilir. Dolayısıyla Rİ'de Kürdolojinin başlangıcı anılan kayıtların diğer bilim dallarının gölgesinde olmadan müşahhas ortaya çıktığı tarihtir. Bu münasebetle Rİ'de Kürdolojiye bir doğum tarihi vermek gerekirse 1800'lü yılların ortasıdır denebilir. 1850'li yıllardan itibaren Kürtler hakkında yazılan kitaplar, haritalar, çizimler artmaya başlamıştır. Rusya Devlet Kütüphanesi kayıtlarına göre 1800-1850 arası başlığında "Kürtler"-"Kurdy" olan hiçbir eser yoktur. 1850-1900 arasında ise 16 eser mevcuttur. 12 eser Rusça, 1 eser İngilizcedir. Peter I. Lerch'in "Issledovaniya ob iranskikh kurdakh i ikh predkakh severnykh khaldeyakh" başlıklı eserinin 4 nüshası mevcuttur. Eserlerin türlere dağılımı 1 görsel, 2 harita, 12 kitap (1'si İngilizce, 1'si 1884'te yayınlanan Rusça-Kurmancça sözlük), 1 resim mevcuttur. Eserlerin yıllara göre

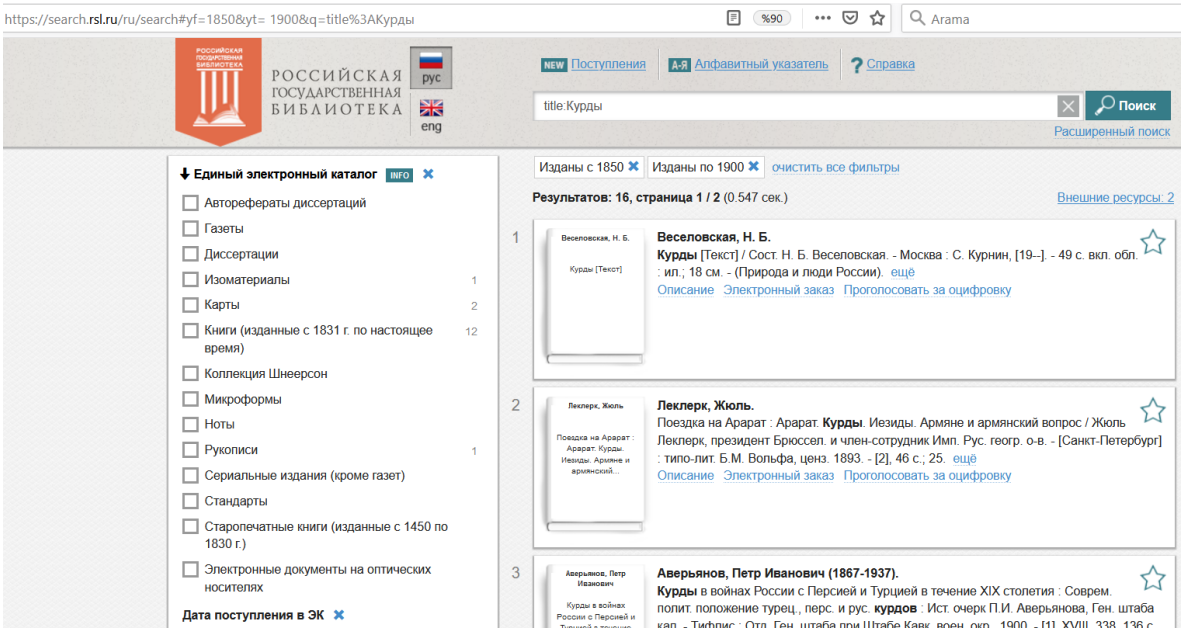

дağılımı tabloda belirtilmiştir.

Ekran görüntüsü 4: Rusya Devlet Kütüphanesinde 1850-1900 yılları arası başlığında Kürtler olan eserler araması

Kaynak:

https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1850&yt=%201900&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B Erişim tarihi: 17 Ocak 2021.

Tablo 1: Rusya Devlet Kütüphanesinde 1850-1900 yılları arası başlığında Kürtler olan eserlerin yıllara göre dağılımı

Yıllar	1856	1857	1858	1870	1879	1884	1890	1891	1892	1893	1896	1900
Eser sayısı	Issledovaniya ob iranskikh kurdakh i ikh predkakh severnykh khaldeyakh başlıklı eserin farklı yıllardaki kayıtları.			1 (İng.)	2	1 (sözlük)	2 (harita)	1	1	1	1	2

Kaynak: https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1850&yt=%201900&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B Erişim tarihi: 17 Ocak 2021.

19. yüzyılın ikinci yarısında Rİ'de Kürtlere ilişkin telif eserlerin verildiği yabancı dilde eserlerin de satın alındığı görülmektedir. Rusça telif eserler Kırım Harbi ve müteakip yıllarda çıkmaya başlamış 93 harbine kadar eser verilmez iken harp sonrasında eser verilemeye başlanmış özellikle 1890'lı yıllarda telif eser sayısı hızla artmıştır (Popova, 2020: 376).

Rİ'de Kürtleri tanımaya, Kürtlere ilişkin yazılı bilgi birikimine çizimler de eşlik etmiştir. 1845, 1847, 1862, 1878, 1881'de içinde Kürtlerin de bulunduğu çizimler yayınlanmıştır (Sözeri, 2020a: 38). Yazı ile tasvir yerine çizim ile tasvirin kaynak değeri, tarihe şahitliği daha sağlamdır daha işlevseldir. Yazıda kullanılan ifadelerin, sözcüklerin anlamı yüzyıllar sonra değişebilmektedir. Yazıları başka bir dile çevirirken mütercim kaynaklı hatalar[27] olabilir. Çizimlerin başka dile çevrilmeye ihtiyacı yoktur. Çizimlerde kelimelerle anlatılamayan bir oran, tenasüp ve ayrıntı vardır. Çizerin anlatımı, aktarımı daha güçlüdür. Çizimleri de Kürdolojiye katkı olarak görmek gerekir. Rİ'de ilk çizgilerle ilk Kürt tasvirlerine 1800'lü yılların ortaları civarı rastlanmaktadır. Son çizim 1914 tarihlidir. Tasvirleri çizenlerin de Rİ memurları olduğunu göz önünde tutmak gerekir. Çizimlerde Kürt aşiret reisleri, Kürtlerin savaş sahneleri konu edinilmesinin anlamı olsa gerektir. Kürtlerin ilk fotoğraflarında da son fotoğraflarında[28] da askeri kıyafetleri ve askeri ortam dikkat çekicidir. Rİ'ye hizmet eden Kürt

[27] Örneğin "Burada iki türlü sansür var. Birincisi metindeki Kürt ifadesinin çıkarılması söz konusu. Puşkin'in orijinal eserinde "Elinde esnek bir Kürt kargısı" olarak geçen ifade Türkçe baskıda "Elinde esnek bir kargı" olarak kullanılıyor. İkincisi ise Puşkin'in Ezidi Kürtlerle ilgili kendi gözlemlerini yazdığı beş sayfalık bölüm kitaba eklenmemiştir." https://www.kurdistan24.net/tr/story/55698-K24-%C3%96ZEL---S%C3%B6zeri:-K%C3%BCrtler-Sovyetler-Birli%C4%9Fi%E2%80%99nde-ulusal-haklar%C4%B1-i%C3%A7in-m%C3%BCcadele-etti Erişim tarihi: 29 Ocak 2021.

[28] 1911, 1915, 1914-1917 yıllarındaki fotoğraflar için bkz. (Vertyayev, K. V. ve L. M. 2018: 400, 404, 405).

reislerinin askeri kıyafetler içinde ve Kürtlerin ise askeri ortamda fotoğraflanması anlamlıdır. Yine 1890'lı yıllarda askeri birimler için hazırlanan harita dikkat çekicidir.[29]

29

https://search.rsl.ru/ru/view/01010390685?redirect=http%3A%2F%2Fdlib.rsl.ru%2Frsl01010000000%2Frsl01010390000%2Frsl01010390685%2Frsl01010390685.pdf Erişim tarihi: 30 Ocak 2021.
https://search.rsl.ru/ru/record/01009711664 Erişim tarihi: 30 Ocak 2021.

Çizim 1: Kaçarların ve Kürtlerin çatışması, 1847, Grigori Gagarin

Kaynak:

http://artmuseum.kaluga.ru/photos/preview.php?id=978&type=pages&x=170 Erişim tarihi: 27 Ocak 2021.

Çizim 2: Kaçarların ve Kürtlerin çatışması, 1847, Grigori Gagarin

Kaynak:

https://www.litfund.ru/auction/126/32/

Erişim tarihi: 27 Ocak 2021

Çizim 3: 1854'te Kürtlerin Aras nehrini geçişi, Grigori Gagarin.

Kaynak:

http://iss.rybmuseum.ru/entity/OBJECT/221696?query=%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B&index=1 Erişim tarihi: 27 Ocak 2021.

Çizim 4: 1855'te Kars Civarında Kürtler, Timm Vasiliy Fedoroviç. Kaynak: http://iss.rybmuseum.ru/entity/OBJECT/230466?query=%D0%BA%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B&index=0 Erişim tarihi: 27 Ocak 2021.

ВЕЛИКАЯ ЕВРОПЕЙСКАЯ ВОЙНА.
№ 194
СХВАТКА КАЗАКОВЪ СЪ КУРДАМИ ВЪ ТУРЦІИ.
Небольшой отрядъ казаковъ, состоящій изъ регулярныхъ войскъ и добровольцевъ внезапно былъ атакованъ конными курдами у небольшого турецкаго городка N. Курдовъ было 1500 человѣкъ. Нашъ отрядъ молодцовъ казаковъ съ честью вышелъ изъ критическаго положенія, принявши бой и оріентировавшись, наши герои заняли небольшой холмъ, укрѣпились и, не смотря на болѣе, чѣмъ вдесятеро сильнѣйшаго врага нѣсколько часовъ выдерживали бѣшеныя нападенія ожесточившихся курдовъ, пока подошли на помощь наши казаки и, взъѣхъ стремительно бросившись на врага сбили его передовыя части и обратили въ безпорядочное бѣгство, при преслѣдованіи окончательно разгромили курдовъ, потерявшихъ болѣе половины убитыми и ранеными. Наши потери незначительны.

Görsel 1: Türkiye'de Kürtlerle Kazaklar Çatışması, 1914.

Kaynak.
https://search.rsl.ru/ru/view/01007533763?redirect=http%3A%2F%2Fdlib.rsl.ru%2Frsl01007000000%2Frsl01007533000%2Frsl01007533763%2Frsl01007533763.pdf Erişim tarihi: 22 Ocak 2021.

Rusya Devlet Kütüphanesi kayıtlarına göre 1901-1917 arası başlığında "Kürtler"-" Kurdy" olan 9 eser mevcuttur. Eserlerin 9'u Rusça, 1'i Azerbaycan Türkçesi, 1'i ise Kürtçedir. Eserlerin türlere göre dağılımı 1'i görsel, 7 kitap, 1 notadır. "Terletskiy, Nikolay Vasil'yevich'in "Kratkiy tolmach dlya Azerbaydzhana" başlıklı 1913 yılına kayıtlı eseri Rusça, Azerbaycan Türkçesi ve Kürtçedir. Bu eserler arasında ünlü Viladimir Federoviç Minorsky'nin "Kürtler: Notlar ve İzlenimler" başlıklı 1915'e kayıtlı eseri de vardır.

Tablo 2: Rusya Devlet Kütüphanesinde 1901-1917 yılları arası başlığında Kürtler olan eserler araması

Yıllar	1903	1905	1913	1914	1915
Eser sayısı	2	1	2 (1'i nota, 1'i mütercim-tolmaç)	2 (1'i görsel)	2

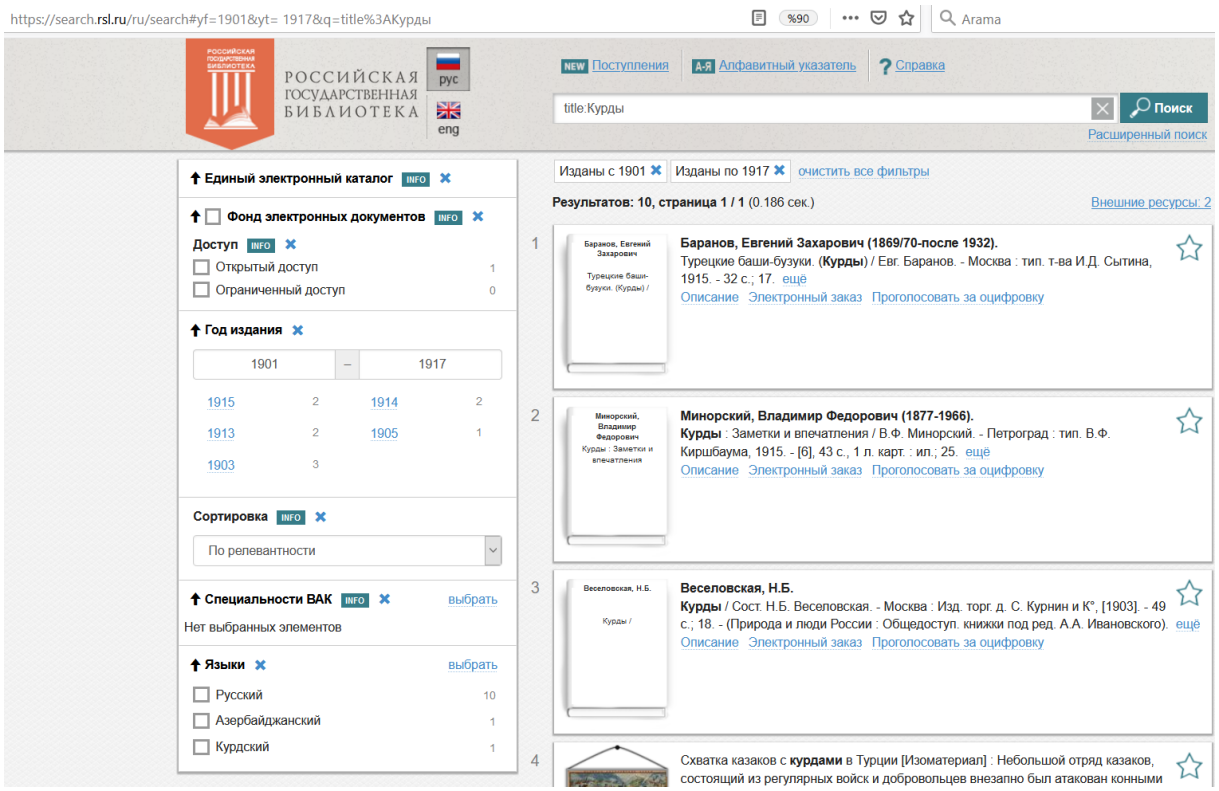

Kaynak: https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1901&yt=%201917&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B erişim 22 Ocak 2021

Ekran görüntüsü 5: Rusya Devlet Kütüphanesinde 1901-1917 yılları arası başlığında Kürtler olan eserler araması

Kaynak: https://search.rsl.ru/ru/search#yf=1901&yt=%201917&q=title%3A%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B Erişim tarihi: 22 Ocak 2021.

Rusya Devlet Tarih Arşivi'nde Kürtlere ilişkin kayıtlar vardır. Bu kayıtlar duruma göre yayınlanan kitaplardan daha değerlidir. Ancak bu kayıtlara uzaktan erişim

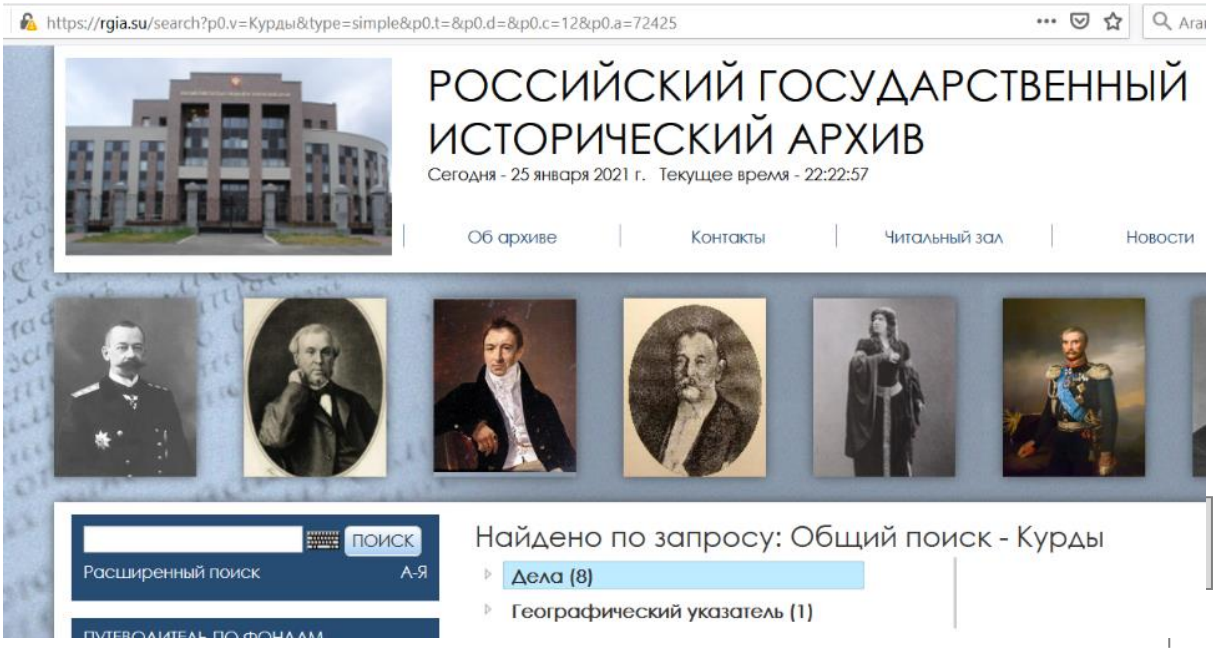

sağlanamamaktadır.

Ekran görüntüsü 6: Rusya Devlet Tarih Arşivi

Kaynak: https://rgia.su/search?p0.v=%D0%9A%D1%83%D1%80%D0%B4%D1%8B&type=simple&p0.t=&p0.d=&p0.c=12&p0.a=72425 Erişim tarihi: 25 Ocak 2021.

Rİ'de Kürdolojiye Dışişleri mensupları ve Bilimler Akademisi mensuplarından başka ordu mensuplarının katkıları da çok önemlidir. General M. Lihutin'in 1863'te yayınlanan kitabı dikkat çekicidir (Lihutin, 1863). Loris-Melikov'ın hazırladığı "Kürt Kabileleri İdare Nizamnamesi"nde Kürtleri kazanmak için izlenmesi gerekenler, Kürtlerin vaziyeti, yaşam tarzları ve adetleri açıklanmıştır (Ünal, 2008: 137). Osmanlı ya da İran harplerine katılan askerlerin eserleri Kürdolojiye katkı sağlamıştır. S. O. Kişmişev, A. K. Kolenkovskiy, A. M. Lihutin, B. M. Kolyubakin, P. A. Tomilov, A. V. Kartsev, vd. eserleri yanında dikkat çeken yüzbaşı (sonra korgeneral) P. İ. Averyanov'un raporudur. Averyanov'un raporu "19. Yüzyıl Süresince Rusya'nın İran ve Türkiye ile Savaşlarında Kürtler (Türkiye, İran ve Rusya Kürtlerinin Çağdaş Siyasi Durumu)" başlığı altında 1900'de Tiflis'te Kafkas Askeri Dairesi Matbaası'nda basılmıştır. Türkiye'nin askeri kurumlarının dikkatini çekip, hizmet içi kullanılmak üzere Türkçe'ye tercüme edilip 1926'da basılmıştır (Necefoğlu, 2014). Rİ askerlerinin Kürtlere ilişkin çabaları askeri yayınlara dönüşmüştür. Kürtlerle ilgili toplanan bilgiler Tiflis'teki Rİ "Kafkasya Askeri Bölge Karargâhının" (KABK) komutasında toplanmakta ve periyodik olarak karargâhın yayınladığı askeri dergilerde ve derleme kitaplarda basılmaktaydı (Abak, 2018: 6). Rİ askeri birimlerce bilgi toplandığına dair kayıtlar Osmanlı evraklarına girmiştir. Osmanlı arşivinde 24 Mayıs 1901 (H- 05 02 1319) tarihli DH.MKT: 2488 81 kayıtlı belgede hudutta Rİ zabitlerinin kulelerin ve önemli yerlerin fotoğrafını çekip haritalarını çıkardıkları ve Kürt aşiretlerin yerlerini tespit ettikleri bildirildikten sonra 05 Eylül 1901'de (H-21 05 1319) tarihli DH.MKT. 2529 33 kayıtlı belgede Rİ zabitlerine müsaade edilmemesi gerektiği bildirilmiştir.

Rİ Dışişleri Bakanı Sazanov'un 1916'da razı olduğu harita Kürtler açısından dikkat çekicidir. Piko ve Sazanov'un anlaştıkları haritaya göre Kürtlere ayrılan bağımsız bir alan görülmüyor. Bu haritaya göre Osmanlı yönetimindeki Kürtler artık çok farklı devletlerin denetimine tabi tutuluyordu. Bu durum aslında Kürtlerin birbirinden ayrıştırılması anlamına geliyordu.

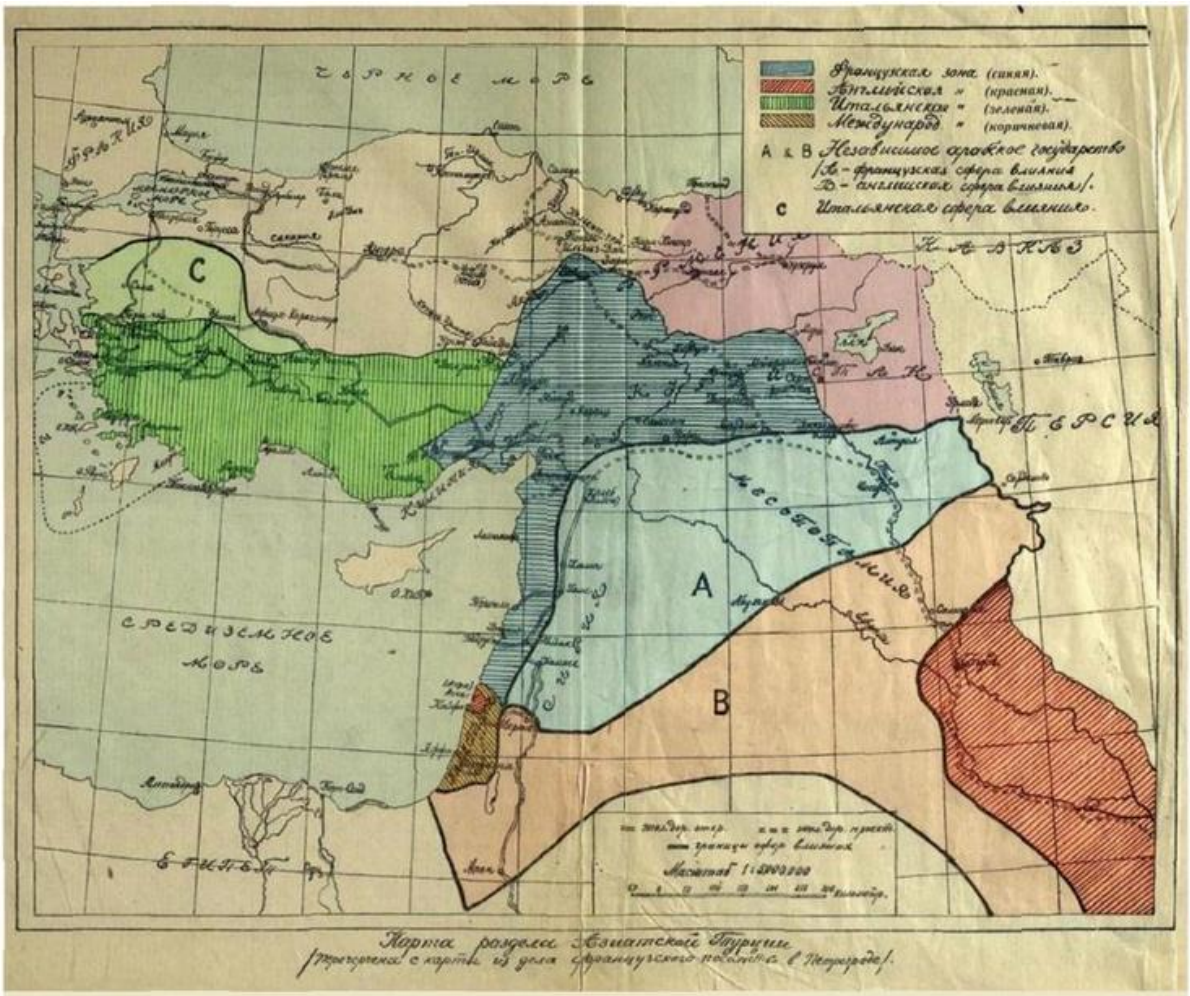

Раздел Курдистана на французскую и русскую зоны влияния по соглашениям Пико — Сазонова (1916). Русская зона обозначена фиолетовым цветом

Источник: Раздел азиатской Турции по секретным документам бывшего Министерства иностранных дел. Москва. НКИД. 1924

Harita 1: Piko ve Sazanov'un 1916'da anlaştıkları harita

Kaynak: Vertyaev, K. V. ve L. M. 2018: 406.

Sonuç ve öneriler

Tarihi kayıtlar Rİ'nin Osmanlı Kürtlerine yönelik politikası ile Kürdoloji arasında bağlantı olduğunu kanıtlamaktadır. Rİ'nin toprak kazançları, Osmanlı memleketleri aleyhine genişlemesi ve genişlemeye yönelik politikası Kürtlere dair bilgilerin toplanmasını gerekli kılmıştır. Kürtlere dair yazılı kaynaklar Rİ'ye nakledilmiş, sözlü kaynaklardan yararlanılmış, daha sonra Kürtlere münhasır ya da içinde Kürtlerin de olduğu telif eserler yazılı, çizerek (Kürtleri ya da Kürtlerin yaşadıkları alanları haritaya çizerek), fotoğraflayarak, filme çekerek, notaya dökerek hazırlanmıştır. Telif eserleri hazırlayanlar Rİ dışişleri mensupları askerler ve

bilimler akademisi mensuplarıdır. Eserleri hazırlayanlar daha sonra Kürdolog olarak anılmış, eserleri de Kürdolojiye katkı sağlayan eserler olarak değerlendirilmiştir. Eserleri hazırlayanlar Rİ memurları olduğundan Rİ'nin ihtiyaçlarına göre eserler hazırlanmış ve yayınlanmıştır. Rİ dönemine ait yayınlanmamış Kürtlere dair dışişleri evrakında, askeri evrakta kayıtlar vardır. Bu kayıtlar Kürdolojiye kaynaklık etmekte, günümüz araştırmacıları tarafından değerlendirilmektedir.

Eldeki verilerden Rİ'de Kürdolojinin politik bir bilim, devlet ihtiyaçlarından doğan, devlet destekli ve devlet üretimi bir bilim olduğu sonucuna erişilmiştir.

Rİ 1800'lü yılların başında Kürtlerin yaşadıkları yerlere kadar Kafkasya'dan sarkmıştır. Kürtler devlete bağlılıktan ziyade aile, aşiret reislerine bağlı yaşıyorlardı. Kürtler arasındaki birlik olmaması, kavgalar onları farklı devletlerden destek arayışlarına yöneltmiştir. Kürtlerin aralarındaki kavgaları Rİ'nin Kürtleri kazanmasında yararlı olmuştur. Çoğu Kürt aşireti Osmanlı ile beraber Rİ karşıtı hareket etmiştir. Ancak Bedirhanlar gibi geniş aşiretlerin bazı kolları Rİ ile birlikte hareket etmiştir.

Rİ sonrası SSCB ve RF de Kürtlere ve Kürdolojiye katkıda bulunmuştur. Bu katkılarla Rusya Kürtlerin gönlünü kazanmıştır. SSCB'de ve RF'de Kürdolojinin SSCB ve RF ihtiyaçlarına göre şekillendirildiğini varsaymak mümkündür. Araştırmacılara SSCB'nin ve RF'nin Türkiye Kürtlerine yönelik politikası ile Kürdoloji arasında etkileşim olduğu varsayımının verilerle sınanacağı (doğrulanması ya da yanlışlanması) bir çalışma önerilir. SSCB ve RF'nin Kürtler politikası ve Kürdolojiye katkıları ayrı makalelerin konusudur.

Kaynakça

Abak, T. (2010). «Kurdskiy vopros» i rossiya: istoricheskiye istoki i realii rebezha XIX – XX Vv. *Rossiyskiye i Slavyanskiye Issledovaniya,* 5, 57–63.

———. (2011). Rus arşiv belgelerinde Bitlis isyanı (1914). *Toplumsal Tarih*, 208, 2–11.

———. (2014). Kurdskaya shkola v Khoye: (k istorii Kurdsko - Russkikh svyazey v nachale XX V.). Vestn. Mosk. Un-Ta. Ser. 13. *Vostokovedeniye,* 2, 43–50.

———. (2018). Osmanlı-Rus ilişkilerinde Kürt sorunu üzerine genel bir değerlendirme (1908-1914). *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 27, 3–22.

Alekseyev, M.N. (1998). Voyennaya razvedka Rossii ot Ryurika do Nikolaya II (v 2-kh Knigakh). *Russkaya razvedka*, Moskva: Yevraziya+

Ayna, B. (2018). Rusların Kürt aşiretleriyle ilişkilerinde Abdürrezzak Bedirhan'ın faaliyetleri (1906-1915). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 137–53.

Başaran, A. (2020). Boris Yeltsin'in başkanlığı döneminde bilim, yükseköğrenim ve Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü Türkiye birimi, 1992-2000. *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 9(2), 141–70.

Beltekin, N. (2020). Kolonize edilmiş bir alanı araştırmak: Alman oryantalist çalışmalarında Zazalar. *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 13(3), 559–74.

Biçer, B. (2017). Kürtlerde iç savaş. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 6, 95–122.

Bruinessen, M. Van (2012). *Kürdolojinin bahçesinde*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çaycıoğlu, S. O. (2018). *Rusya'nın Kafkasya siyaseti: General Paskeviç'in başkomutanlığı dönemi (1827-1831)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Çem, M. (2021, 27 Ocak). Kırmancca (Zazaca) konuşan Kürtler ve 20. yüzyıl Kürt direnişlerinde rolleri. Erişim adresi: https://archive.org/details/MunzurCem-KirmanccaZazacaKonusanKurtlerVe20.YuzyilKurtDireniserindeRolleri

Çiydem E. ve Yavuz Özdemir (2017). "Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: Philiki Eterya," *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 24–45.

Demirtaş, M. (2018). 1914 tarihli Bitlis isyanının Osmanlı arşiv belgelerindeki yansımaları-cezalar, mükâfatlar. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(2), 432–92.

Doğan, C. (2010). Cizre ve Bohtan Emiri Bedirhan Bey (1802-1869) (Yayınlanmamış doktora tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi.

Duman, Ö. (2017). Rusya'nın Karadeniz'e yönelik 'Rum-Ermeni İttihadı' projesi (1916-1917). M. Okur ve diğerleri (Yay. haz.). *I. Dünya Savaşı'nda Karadeniz ve Kafkasya*

Askerî, Siyasî ve Sosyal Gelişmeler içinde (s.351–69). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

Eroğlu, E. (2003). "Türkiye Cumhuriyetinin ilânı", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16, 7-26.

Göyünç, N. (1999). Osmanlı'nın 700. kuruluş yıldönümünü anarken. *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 3, 1–7.

Kayıran, M. (2019). Milliyetçilik akımının Balkanlar'daki gayrimüslim unsurlar üzerindeki etkisi (1789–1875). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, 5, 71–97.

Koyuncu, A. (2004). Osmanlı kimliği üzerine bazı araştırmalar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 203–12.

Kurat, A. N. (2020). *Rusya tarihi baştanlıçtan 1917'ye kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kurtcephe, İ. ve Akgül, S. (1995). Rusya'nın birinci dünya savaşı öncesinde Kürt aşiretleri üzerindeki faaliyetleri. *Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi OTAM*, 6, 249-256.

Lazarev, M. S. (1991). İran ve genç Türkler devriminden sonra Kürt hareketinin gelişmesi (S. Balkan, Çev.), *Yeni ve yakın çağda Kürt hareketi*, (s. 76–118) içinde, Balinge-İsveç: Jina Nû Yayınları.

Likhutin, M. (1863). Russkiye v Aziatskoy Turtsii v 1854 i 1855 godakh iz zapisok o voyennykh deystviyakh erivanskogo otryada. SPb.

Mosaki, N. Z. (2018). Politika Rossii v otnoshenii kurdskikh plemon na granitse s Osmanskoy imperiyey vo vremya Krymskoy voyny. *Rossiyskaya Istoriya*, 3, 159–70.

Mosaki, N.Z. (2001). Kurdistan: k istorii formirovaniya geopoliticheskikh interesov. Institut Izucheniya Izrailya I Blizhnego Vostoka Vostokovednyy Sbornik Vypusk Vtoroy, Vladimir Aleksandrovich Isayev, Aleksandr Oskarovich Filonik, Mikhail Isaakovich Shtempel', (Ed.), 254–75. Institut izucheniya Izrailya i Blizhnego Vostoka.

Mosaki N. Z. ve D. Pirbari. (2018). «Nachal'nik nashikh kurtin». Pervyy general russkoy imperatorskoy armii kurdskogo proiskhozhdeniya – Dzhafar-aga, Dialog so vremenem, 63, 234-247.

Necefoğlu, H. (2014). XIX. yüzyılda Rusların Osmanlı Kürt aşiretlerine yönelik faaliyetleri. O. Kılıç (Ed.), *Tarihte Kürtler ve Türkler sempozyumu*, (s. 196–208) içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Öğün, T. (2010). *Cizreli İzzeddin Şir Bey ve isyanı*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Özdemir, B. ve Arslan A. A. (2018). Rusya'nın Kürdoloji çalışmaları (1787-1947). *İnsan ve İnsan Dergisi*, 17, 194–213.

Popova, I. F., V. V. Naumkin, Ye. I. Vasil'yeva, Z. A. Yusupova, L. M. Ravandi-Fadai, S. I. Ivanov, K. V. Vertyayev (Ed.). (2014). Zemlya legend kurdskaya kul'tura glazami rossiyskikh issledovateley, Sankt-Peterburg: Izdatel'skaya gruppa «Arbor».

Popova, I. F. (2018). Rossiyskiye issledovateli pionery kurdovedeniya, Kurdy. Legenda Vostoka, V. V. Naumkin, I. F. Popova. (Ed.), 375-384. Moskva: Izdatel'skaya gruppa «Arbor».

Serbestoğlu, İ. (2011). Zorunlu bir modernleşme örneği olarak Osmanlı tabiiyet kanunu. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 29, 193–214.

Sonyel, S. R. (1997) Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ve Türkiye'yi bölme çabaları (1908-1918). *Belleten*, 61, 231, 387-428.

Sözeri, F. (2020a). Bir Rus diplomatın gözünden Kürtler. *Kürt Tarihi*, 39, 36–45.

Sözeri, (2020b) (2020, 6 Haziran). Sözeri: Kürtler Sovyetler Birliği'nde ulusal hakları için mücadele etti. https://www.kurdistan24.net Erişim tarihi: 26 Ocak 2021 Erişim adresi: https://www.kurdistan24.net/tr/story/55698-K24-ÖZEL---Sözeri:-Kürtler-Sovyetler-Birliği'nde-ulusal-hakları-için-mücadele-etti

Şahin, H. (1999). Kırım Savaşı (1853-1856) sırasında Rusların Doğu Anadolu'daki aşiretleri elde etme gayretleri. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, 11, 217–24.

Şen, S. (2011). Kadim halkların ortak yapımı: Zarê. Toplum ve Kuram, 5, 209-212.

Togan, A. Z. V. (1985). *Tarihte Usûl*. İstanbul: Enderun Yayınları.

Ünal, F. (2008). Rusların Kürt aşiretlerini Osmanlı devleti'ne karşı kullanma çabaları. *Karadeniz Araştırmaları*, 5, 17, 133–57.

Vertyayev, K. V. ve L. M. (2018). Ravandi-Fadai Kurdy ikurdistan v doneseniyakh russkikh diplomatov i voyennykh (1732–1917). Kurdy. Legenda Vostoka, V. V. Naumkin, I. F. Popova. (Ed.), 385-409. Moskva: Izdatel'skaya gruppa «Arbor».

Yüksel, M. (2008). I. dünya savaşı'nda Erzurum'un ilk işgal günleri. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 37, 259–87.

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 169-179
http://ijoks.com

The Kurdish Prophet Nahum and His Attitude Towards Nineveh

Aviva BUTT [1]

Received: December 24, 2020 **Reviewed**: May 20, 2021 **Accepted**: May 24, 2021

Abstract

Naḥūm was a Kurdish Jewish prophet who lived in northern Syria in the period of the Assyrian conquests and internecine wars over 2,500 years ago. Part of Naḥūm's long poem, which is in the Kurdish-Persian genre Shāḥnāma has since been included in the canonized Hebrew Bible. The first chapter of the Book of Naḥūm, henceforth Section I is a song of praise (panegyric) introducing the main protagonist – in this case HaShem. Section II and Section III of Naḥūm's Book carry on with narrative still in the genre Kurdish Shāḥnāma. However, instead of an ensuing lengthy tale, Section III winds up with a few lines of "conclusion," written by another hand.

Keywords: Book of Nahum, biblical prophet, Kurdish prophet, Kurdish Shahnama, Assyrian conquests, fall of Nineveh

Recommended citation:
Butt, A. (2021). The Kurdish Prophet Nahum and His Attitude Towards Nineveh. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 169-179,
https://doi.org/10.21600/ijoks.846130

[1] Corresponding Author, Independent scholar, Tasmania, Australia: avivabutt@winshop.com.au,
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4710-4475

MOTTO

The Assyrian came down like the wolf on the fold,

And his cohorts were gleaming in purple and gold;

And the sheen of their spears was like stars on the sea,

When the blue wave rolls nightly on deep Galilee.

- *Lord Byron (George Gordon)*[2]

  First published in 1815

INTRODUCTION

The present study through close scrutiny of Sections II and III attempts to divine Naḥūm's attitude towards the Assyrian capital Nineveh, the city whose downfall *HaShem* has decreed.[3] Section II commences with vocabulary that immediately reveals Naḥūm's north Syrian Kurdish origins:[4]

2:1 Here on the mountains are messengers (**רַגְלֵי מְבַשֵּׂר**) with tidings of peace, pilgrims (**חָגֵּי**) from Judah; (now for) your sacrifice feast fulfilment of your vow since there will be no more passing [conquests and deportations] among you, ineffectual (**בְּלִיַּעַל**) all of it will cease:[5]

In the above lines, Naḥūm informs us about his own location, the traditional place of Kurdish spirituality, and the place he corresponds with, the spiritual center of the Israelite tribes. Messengers have arrived from the Israelite Kingdom of Judah. Naḥūm's language reinforces the notion that he himself is situated in the north of Syria and is in fact a Kurdish Jew.[6] The pilgrims as 'messengers on foot' are described as רַגְלֵי, equivalent to the Arabic رجل; the word for people on pilgrimage חָגֵּי, is equivalent to the Arabic حجّ. The notion that Naḥūm speaks Kurmanji Kurdish is reinforced by his use of the word בְּלִיַּעַל *bəlīyya'al* (ineffectual), which is a compound word in the manner of especially early Kurdish vocabulary building before

[2] First stanza of Lord Byron's poem *The Destruction of Sennacherib*. https://www.poetryfoundation.org/poems/43827/the-destruction-of-sennacherib

[3] For a relevant study on Section I of Naḥūm's Book, see Karacan, H. and A. Butt (2021), The Antiquity of Kurmanji Kurdish and the Biblical Book of Nahum, *Prizren Social Science Journal*, Vol. 5 No. 1. The customary stand-in for the name of the Holy One, *HaShem* (The Name) is used in this article.

[4] Enclaves in Northern Syria were at the time under Persian dominion.

[5] All biblical text is from the Torah Database: https://mechon-mamre.org/c/ct/c0.htm.

[6] Being a prophet, Naḥūm would have had considerable standing in his community. It is probable that the messengers were from the city of Jerusalem.

grammatical affixes came into use.[7] Hebrew as we know it would be בלי תועלת *bəlī to'elet* (without benefit, to no avail), two separate words.

SECTION II THE BOOK OF NAHUM

Using the same poetical devices as with Section I, Naḥūm goes on to tell threatened communities what to do to ensure that the prophetic message of doom for Nineveh is fulfilled. In the same breath, he tells them that resistance against the Assyrians must be done wholeheartedly:

2:2 Say a deportation [מֵפֵיץ: literally "dispersal."] confronts you; let us keep watch at the ramparts. Gird your loins, be strong . . very confident:
2:3 Since *HaShem* shall restore the majesty of Jacob, likewise the majesty of Israel
Since they are being destroyed and their memory distorted:

In 2:4, the heavenly Chariot (*ha-reḥev* הָרֶכֶב) with the martyred dead passes through the veil of Heaven and the cypress below is no longer visible. Naḥūm lapses into a nice bit of surrealistic writing portraying at first the confused state-of-mind of the onlooker, and then the confusion of the defeated Assyrians:

2:4 The shields of the valiant of them bloodied, the forces crimson consumed in the Chariot's flames on its set day; and the cypress is veiled:
2:5 Outdoors cavalry (הָרֶכֶב) pound streets that look like lanterns; like lightening they [the cavalry] dash about:

In 2:4, the Hebrew word *ha-reḥev* הָרֶכֶב is the heavenly Chariot, but in 2:5 the same word is used to mean the cavalry (*ha-reḥev* הָרֶכֶב), riders on horses. The ancient Assyrians mastered the art of riding horses. In retrospect, from 2:4 we become aware of Naḥūm's personal reaction as to a nightmare! He reminds the Kurdish communities that the price for succumbing to the Assyrians is high: they will be "destroyed and their memory distorted." Addressing the Kurdish Jewish communities, Naḥūm prophesies that the great reward for success would be that "*HaShem* shall restore the majesty of Jacob, likewise the majesty of Israel." The next lines tell us of the nightmare and horror the Assyrians would face. In

[7] Edith Gerson-Kiwi tells us that "Kurdish (Kurmanji) [is used] for the folk tradition of heroic epics, ballads, and dances of the rural milieu"—see the Encyclopaedia Judaica entry "Kurdistan" (The Gale Group, 2008).

Section I, he has already explained exactly why *HaShem* has decreed their destruction. Naḥūm compares the Assyrians, not to wolves as does Lord Byron, an English poet of the School of Romanticism, but rather to lions. With empathy and a nice bit of surrealistic writing, Naḥūm portrays the confused state-of-mind of defeated Assyrians:

2:6 Its [Nineveh's] nobles remember their failed advance; they speed to the city wall and the defense shelter readied:
2:7 The gates of the rivers have opened and the palaces have[seemingly] dissolved:
2:8 And Huzzab [Huzzab: metaphorically speaking, Nineveh] is snatched away, sacrificed; her slaves [female] lament, the sound of pigeons beating against their hearts:[8]
2:9 And Nineveh is as if a pool of water from the days of . .[9] and they flee, all comes [literally "both come"] to a standstill but there is no turning back:

"And Nineveh is as if a pool of water" (וְנִינְוֵה כִּבְרֵכַת־מַיִם מִימֵי הֵיא): In the Hebrew הֵיא (she / it) also indicates the end of the clause and points back to "Nineveh." Paul Haupt in his article *The Book of Nahum* (1907) mentions that "Nineveh was situated in a plain enclosed by four rivers, viz. Tigris, Upper ZAb, Khizir, and Gomel." He maintains that the Tigris could not have caused such a flood unless combined with all the above rivers.[10] With the next clause "And they flee, both come to a standstill but there is no turning back" (וְהֵמָּה נָסִים עִמְדוּ עָמֹדוּ וְאֵין מַפְנֶה:), the Hebrew עִמְדוּ (both), is a compound word (עִמ "with" plus דוּ "two") in the manner of early Kurmanji word formation. עִמְדוּ עָמֹדוּ (both come to a standstill) is a melodious sort of *rubato* emphasizing by slowing the rhythm, done with two words unrelated grammatically and meaning something different, but having three seemingly root letters in common, 'ayin / mem / dalet (עמד stand still). Naḥūm is a skilled poet! And then, he goes on to describe what would be expected after the battle and the shock at the fate of Nineveh; the villages roundabout remained, notably al-Qosh:

2:10 Loot silver, loot gold! And there is no end to the treasures, a wealth of every desired article:

[8] Pigeons call to mind floods and the biblical stories of Noah and Jonah. Nineveh did not heed the warning.
[9] The pool of water seems to remain from the great flood in Noah's times. Naḥūm shudders and does not utter the dread name of Noah, the ancestral father of the Assyrians. The two dots (. .) in the text indicate avoidance of uttering Noah's name.
[10] See the *Journal of Biblical Literature*, Vol. 26, No. 1: pp. 1-53.

2:11 She [Nineveh] is emptiness and void and waste; and hearts are faint, and knees shake, and panic is in all loins, and all countenances are dark.

The words "emptiness and void and waste" (בּוּקָה וּמְבוּקָה וּמְבֻלֻקָה) yield a melodious sort of *rubato*; words that emphasize by slowing the rhythm by means of three words with consonants and one vowel in common; "waste" מְבֻלֻקָה adds an additional doubled consonant. Both 2:11 and 2:9 use the *rubato*, a sound device that absolutely demands an oral reading.

Then with the words "lion's whelp" (גּוּר אַרְיֵה), Naḥūm compares the Assyrians to a "den of lions," and indicates that the situation will be reversed. He points to Genesis 49:9:

ט גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃
Judah is a lion's whelp, from [being] prey my son you rose up;
He crouched, lay down like a lion and who shall rouse an old lion!

2:12 Where is (that) den of lions? It is pasture for the villages where a lion would bring a lion's whelp, without fear:
2:13 A lion takes prey sufficient for his whelps and strangles for his lionesses; and he fills his holes with prey and his dens with ravin:

יד הִנְנִי אֵלֶיךָ נְאֻם יְהוָה צְבָאוֹת וְהִבְעַרְתִּי בָעָשָׁן רִכְבָּהּ וּכְפִירַיִךְ תֹּאכַל חָרֶב וְהִכְרַתִּי מֵאֶרֶץ טַרְפֵּךְ וְלֹא־יִשָּׁמַע עוֹד קוֹל מַלְאָכֶיהָ׃
2:14 Behold I am here (as) an utterance for you. *HaShem*! Hosts (of angels)! And I shall make its [Nineveh's] cavalry vanish in smoke; and I shall uproot (you) from the land of your prey. The sound of your deputation shall no more be heard:

In the above lines, Naḥūm as narrator brings the main protagonist *HaShem* together with His heavenly hosts from the background into the foreground of this dramatic narrative. Then we hear the Divine utterance. The words "vanish in smoke" refer to the smoke of Heaven, and point to Isaiah 51:6:

שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי־שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת׃

Lift your eyes to the heavens and look below towards the earth . . . the heavens shall vanish like smoke . . .

Thus, with Section II we see that plans were made for resistance against Assyrian aggression. Naḥūm presents the communities roundabout with warfare's paradigm for then and now in a situation where a militaristic nation attacks civilian populations. In his role as prophet, he also informs the Jewish communities that *HaShem* has granted them reprieve, and *HaShem* will annihilate Nineveh.

SECTION III THE BOOK OF NAHUM

Paul Haupt in his article *The Book of Nahum* (1907) says: "The Book of Nahum is not a prophecy, but a liturgical collection of four poems. . . . the last two were written by a Hebrew poet who saw the fall of Nineveh in 606 B.C. [pp. 1-2]." He supports his viewpoint by saying that "Nahum's poem on the fall of Nineveh is the description of a contemporary, if not an eye-witness." The majority of scholars consider Nineveh's destruction to be around a hundred years after Naḥūm's demise, but let us bear in mind Haupt's opinion when looking at Section III. In Section III, Naḥūm starts out describing in detail exactly how Nineveh offends:

3:1 Alas, a bloodstained city all of it deceit; a crossroads, it does not feel for its prey:
3:2 The sound of a whip, and the loud sound of rattling wheels and galloping horses, and a chariot capers:
3:3 The horsemen are roused; then the sword's flame and the javelin's glitter; then lots of space but laden with carcasses; and there is no end to the corpses, they stumble on their corpses:

The poet describes the manner of an Assyrian attack. He may have seen such skirmishes more than once, be it sooner or later. However what is different in his description, contrary to Haupt's portrayal of Naḥūm as a mere poet, is Naḥūm's prophetic portrayal of the tragedy of existence and the tragedy in the fulfilment of *HaShem*'s utterance: "space but laden with carcasses . . . they stumble on their [own] corpses." The word for carcasses (פֶּגֶר) means dead animals, and also metaphorically-speaking means dead wicked people! Naḥūm goes on to say that Nineveh the great city has attractions, but betrays those who succumb:

3:4 [All this] due to the depravity of a harlot who charms, has magic, [but] who betrays nations with her harlotry, and tribes with her magic:
3:5 Behold I am here, (as) an utterance for you. *HaShem*! Hosts (of angels)! And I shall reveal your limits to your face, and I will show the nations (you in) your nakedness, and the kingdoms your disgrace:
3:6 And I will cast swarms over you, and you will decay, and I will turn you into ordure:[11]
3:7 And it shall come to pass that all who look upon you shall flee from you, and say, Nineveh is laid waste: who will lament her, where shall I seek (those) to console you:

In 3:7 above, Naḥūm takes it upon himself to find people to console Nineveh (מְנַחֲמִים). It could be that the name of the poet "Naḥūm" is based on this line, that is, the poet's real name is unknown. In any case, Naḥūm was right and moral in his attitude – Isaiah 40:1: Comfort ye my people . . . (נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם:). In the next lines, Naḥūm directly addresses Nineveh, comparing Nineveh to the great city of Thebes, today an archaeological site in the vicinity of the Egyptian city of Luxor. Thebes was on the Nile River and was about 500 miles from the Mediterranean Sea.

3:8 Are you better off than Thebes [No-Amon] located on water-courses [the Nile], around it a powerful sea, her wall, sea:[12]
3:9 Cush [ancient Ethiopia] was her strength and Egypt, and there was no border; Phut [Somalia?] and Lubim [Libya?] were on call [presumably as trading partners and allies בְּעָזְרָתֵךְ]:

The Hebrew of the 3:10 and 3:11 is as follows:

י גַּם־הִיא לַגֹּלָה הָלְכָה בַשֶּׁבִי גַּם עֹלְלֶיהָ יֻרְטְשׁוּ בְּרֹאשׁ כָּל־חוּצוֹת וְעַל־נִכְבַּדֶּיהָ יַדּוּ גוֹרָל וְכָל־גְּדוֹלֶיהָ רֻתְּקוּ בַזְּקִים:
יא גַּם־אַתְּ תִּשְׁכְּרִי תִּהְיִי נַעֲלָמָה

Depending on the translation, 3:10 might or might not uphold Haupt's viewpoint that the poet was in fact a spectator, on the scene when Nineveh was flooded out. I see the word גַּם (*gam*) at the beginning of both 3:10 and 3:11 as being a poetic device to link the two verses; that is,

[11] *Two meanings for ordure: something vile, hated / manure, excrement of animals. That is, the city will decay.
[12] On No-Amon / Thebes, see the 2006 *Jewish Encyclopedia*: http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11569-no-amon.

the word under question undergoes a shift-in-meaning, and it is by analogy that Naḥūm depicts Nineveh's fate:

3:10 Moreover (גַּם־הִיא), she [Thebes] went into exile captive; her infants too were crushed at every entrance; then they cast lots for her notables, and all her great men were bound in chains:
3:11 Also you (גַּם־אַתְּ) shall be intoxicated [as did your ancestor Noah], you shall indeed vanish; you too shall seek shelter [alternative reading: pray for strength תְּבַקְּשִׁי מָעוֹז] because of an enemy:
3:12 All your fortifications shall be fig-trees with first-ripe fruit; if shaken, they shall fall into an eater's mouth:
3:13 Behold, your nation are the women in your midst. . in your midst as your enemy;
the gates of your land shall indeed open for your enemies, a fire shall devour your escapees:

The words "in your midst" (בְּקִרְבֵּךְ) act as a pivot; they are a sort of enjambment in the middle of the first hemistich. This again creates a slow-down in the rhythm and emphasizes the content.[13] It is also clear proof that the poet conceived of the verse as having two hemistiches. Paul Haupt demonstrates that Naḥūm's poem was initially composed in bi-stiches and had syllabic metre. He tries to show this through his own translation, from which I quote a few lines, as follows:

Art thou better than No
on the banks of the Nile,
Whose rampart the River,
whose wall the water ? [p. 11]

Haupt's analysis was a considerable contribution to the biblical scholarship of his times, but he did not go so far as to equate his findings with the genre *Kurdish Shāḥnāma*.

3:14 Draw water for the siege, strengthen your fortifications; bring clay,[14] tread the mortar that you will strengthen the brick-kiln:

[13] To show this enjambment, the translator / reader has repeated the pivotal word. The original text does not.
[14] Bring clay (בָּאִי בַטִּיט): In the biblical text, the simple imperfect (*pa'al*) is sometimes used where Modern Hebrew would use the causative conjugation (*hif'īl*).

3:15 There fire will devour you, the sword will destroy you, as if a grasshopper (יֶלֶק) is destroying you, Nineveh [the text says "it" (fem.)] will harden like phosphorus [assuming that a second meaning for יֶלֶק is "phosphorus"]; you will become heavy as if (a swarm of) desert locusts [אַרְבֶּה]:[15]

THE FINAL VERSES OF SECTION III

Verses 3:16-19, a Coda winding up the *Book of Naḥūm* were written by a poet other than Naḥūm. Naḥūm's otherwise long poem in the genre *Shāḥnāma* needed to be brought to an end. It is possible that the lengthy original poem and its variations were lost by the time the Hebrew Bible was canonized. The Coda ceases to have the former poetical subtleties, originality, and indications of contact with Kurmanji *Shāḥnāma*, since it was written after the fall of Nineveh.

3:16 Your merchants became more than the stars in the heavens; the grasshopper spreads (his wings) and flies away:[16]
3:17 Your patron gods (מִנְזָרֶיךָ) are like locusts, and your dignitaries like swarms of locusts that camp on hedges on a cold day; the sun rises and they wander off, and their whereabouts are unknown:

These lines further condemn Nineveh in language that jeers. The poet says that Nineveh's religion and advisories are / were of no use. It was common practise to steal the statue patron gods in warfare, so they too "wander off." The statues were often huge and impressive.

3:18 Your shepherds will rest, O King of Assyria, your mighty men settle down; your nation will recuperate on the mountains, but no-one will assemble them:
3:19 There is no cure for your destruction, defeat is your legacy; for always, anyone hearing about you will swear [take an oath] that if your wickedness does not afflict:

An oath in those times was made by saying what will afflict the person who takes the oath if he does not keep his word. Nineveh will be remembered by people wishing to take an oath!

[15] Phosphorus can be found in the human body and in grasshoppers. What is heavy will sink into the earth! Nahum says the "loss" of the Assyrian conqueror is a good thing like the loss of a plague of locusts. A locust is a kind of grasshopper.
[16] Became more (הִרְבִּית): cf. the word "to be more" (הִרְבֵּית) to the word for "desert locusts" (אַרְבֶּה); the sound of the two words draws a comparison.

CONCLUSION

Paul Haupt's article written more than a century ago is a maze of scholarly complications. However, he understands prophecy in an overly simplistic way, as a prediction of the future. That is to say, he is unaware of Jewish and Islamic traditions regarding the nature of "prophecy," and does not acknowledge Naḥūm's prophetic outpourings as being just that. He chooses to ignore the inclusion of Naḥūm's Book in the Hebrew Bible in the section entitled "Prophets" (נביאים). Although he is aware and even knowledgeable about geopolitics, he is unaware of demographics in the north of Syria in ancient times. As with others of his generation, he relies on etymologies of words, and does not look at linguistic structures in the text and so is unaware of being off-track.

Naḥūm's attitude towards Nineveh was decidedly enlightened. As the *Book of Naḥūm* unfolds, the personality of this great prophet is revealed. It becomes obvious why the spiritual leadership of the Israelite tribes would entrust him with their message: Here on the mountains are messengers with tidings of peace, pilgrims from Judah . . . (2:1). He could be trusted to address the communities in his surrounds with a rational basis and explanation for *HaShem*'s decree and the need for courageous and unified action on the battlefield. It becomes clear that he was venerated both in his lifetime and thereafter. He is compassionate both towards the Kurdish Jews and other communities in his region, and towards the Assyrians whose gods have deserted them; he tries to console whenever possible. In the Section I, he prophesies the fall of Nineveh and says:

1:14 *And HaShem commanded concerning you, let your name be sown no more, from the house of your gods I shall excise sculptures and images; I shall prepare your grave since I despise you* [an alternate reading: *for easing* (*these events*) *for you*]:

The alternate reading of 1:14 telling of Nineveh's hard to reckon with fate, nevertheless consoles. That Naḥūm, a beloved prophet, a poet for all eternity could ever die seems unbelievable. The conclusion of Naḥūm's Book brings tears to my eyes now nearly 3,000 years later.

REFERENCES

Byron, G.G. (1815). The Destruction of Sennacherib. https://www.poetryfoundation.org/poems/43827/the-destruction-of-sennacherib.

Haupt, Paul (1907). The Book of Nahum. *Journal of Biblical Literature*, vol. 26, no. 1: 1-53. Stable URL: http://www.jstor.org/stable/3259023 (The Society of Biblical Literature).

Jewish Encyclopedia (2006). Executive Committee of the Editorial Board., J. Frederic McCurdy. http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11569-no-amon

Karacan, H. (2020). Kurmanji and Zazaki Dialects: Comparative Study on their Phonetics. *International Journal of Kurdish Studies*, 6 (1), 35-51. https://doi.org/10.21600/ijoks.653812

Karacan, H and A. Butt (2021). The Antiquity of Kurmanji Kurdish and the Biblical Book of Nahum. *Prizren Social Science Journal*, Vol. 5 No. 1. https://doi.org/10.32936/pssj.v5i1.206

Karacan, H. and H. Khalid (2016). Adjectives in Kurdish language: Comparison between dialects. *International Journal of Kurdish Studies*, 2 (2), 0-0. https://doi.org/10.21600/ijks.76230

Torah Database: https://mechon-mamre.org/c/ct/c0.htm

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 180-205
http://ijoks.com

Perspectives of Sunnites on the Foreign Policy Making Process of Iran Balochis and Kurds[1]

Mohammad RIGIDERAKHSHAN[2]

Received: March 25, 2021 **Reviewed**: May 5, 2021 **Accepted**: May 31, 2021

Abstract

This paper sets out to explain Iranian and Islamic identities that play a critical role in Iran's foreign policy-making, using "constructivism theory in international relations." The aim is to ascertain the impact of Iranian and Islamic identities along with concomitant changes in current policies of the Islamic Republic of Iran. The policies Iran initiated after the 1979 Revolution focused on the relevance of Islamic identity, and also the need to export the Revolution; this will be examined from a socio-economic and socio-cultural viewpoint. In this context, semi-structured interviews were conducted with Sunni Kurds and Balochi Iranian participants, and the data obtained was analyzed using "content analysis." Iranian Sunni Balochi and Kurdish perspectives on Islamic, specifically Shiite, and also Iranian identity, all three of which gained importance in Iran's foreign policy from 1979 onward are assessed.

Keywords: Iran's Foreign Policy, Iranian identity, Islamic identity, Shiite identity, viewpoints of Sunnite Balochis and Kurds

Recommended citation:
Rigiderakhshan, M. (2021). Perspectives of Sunnites on the Foreign Policy Making Process of Iran Balochis and Kurds. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 180-205,
https://doi.org/10.21600/ijoks.902844

[1] This article is produced from the writer's PhD thesis.

[2] Ph.D, General directorate of immigration administration, Iran: rigi.derakhshan@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/0000- 0003-1495-6284

1. Introduction

When Iran's foreign policy is examined from 1979 to the present day, it can be seen that it has been built on certain identities such as Islamic identity, Iranian identity, and Shiite identity. Over time, each identity has been prioritized over the other two. As these identities play a role in Iran's foreign policy-making, constructivism theory in international relations is thought to be appropriate to explain how these identities determine Iranian foreign policies. Iranian national interest is based on identities and also shapes them. When the identities are analyzed in accordance with constructivism theory, it will be clear that policies are generated by the differences in the internal dynamics of the subject country. While determining the policies, distinctions can be grouped as "I/other" or "friend/enemy." Identities formed taking into account these distinctions according to the constructivists constitute the socio-cultural structure. On this basis, one cannot talk about identity without constructing the "other" (Waltz, 2015: 56.) Based on this approach, this paper will try to explain the origins of the identities that have contributed to Iran's foreign policy since 1979, through elements in the domestic structure.

Contrary to scholarly works of the pre-1990's on Iran's foreign policy, new generation researchers have attempted to interpret the process of foreign policy-making in the light of the internal dynamics of Iran. The main argument put forward with the new approach is that Iran cannot be understood only through external factors, and that foreign policy is shaped by internal dynamics. Therefore, it is concluded that Iran's foreign policy is fueled by various internal dynamics (Dehghani & Nouri, 2012: 69.) Within the scope of the study, it becomes clear that Iran's history, geo-politics, and Islamic and revolutionary discourses are at the heart of the identities that feed Iran's foreign policy. While examining the identities that shape foreign policy due to the internal dynamics listed within the scope of the study, the perspectives of Balochis and Kurds, who are Sunni ethnic groups in Iran, and living in different parts of Iran (Babayiğit, 2021; Karacan & Babayiğit, 2017), have been comprehensively covered.

Face-to-face interviews were held with Iranian Sunni Balochis and Kurds, and the data obtained from these interviews was analyzed using the content analysis method. This paper overall sets out to ascertain viewpoints of the Balochis and Kurds concerning the foreign policy-making processes, and the power of their influence on the foreign policy of the

Islamic Republic of Iran; this is done by focusing on the historical backgrounds of agents such as Iranian and Islamic identities, geo-politics and Shiite Crescent identity, and the export of the Revolution.

The conclusion reached is that Iran, in the process of establishing the Iranian identity and nationalism that would govern its foreign policy employed strategies that referenced Iran's ancient past. Moreover, when Islamic identity and especially Shiite identity entered the picture, it can be readily understood that what followed would be an intense rapprochement with other Muslim countries.

1.1. Theoretical Framework

Separatist nationalist conflicts, which have been noticed for many years but have had a global impact especially with the Cold War, have deeply affected the discipline of international relations. According to Alexander Wendt, one of the pioneers of the theory of constructivism, individual-centered and materialist traditional theories have failed to make sense of these changes in international relations in an atmosphere dominated by ethnic, cultural and religious conflicts, (Wendt, 1999: 4). Thus, in the last years of the twentieth century, the theory of constructivism led to the realization that international relations and foreign policy-making rules should be revised. While Nicholos Onuf introduced the concept of constructivism to the literature, Alexander Wendt developed this concept and presented it as an alternative to the existing theoretical approaches in the discipline of international relations in the 1990s. The British School's approaches to the international community were utilized in explaining international policies in the light of constructivist theory while providing resources for cultural and social structures (Linklater, 2013, p. 123-153).

Constructivism theory has turned to the questioning of the basic concepts of realist theory. While criticizing the concepts of power, for example, national interest and balance of power, it focused on the cultural and social dimensions of international relations and foreign policy with new analyzes. In this sense, the impact of the ethnic and sectarian identities of social groups on politics and contribution of their role against the priority of the state identity are mentioned. Alexander Wendt, stating that all theorists are aware of the importance of power in international relations, draws attention to the fact that the view that relations are shaped by power is not unique to realist theorists. Wendt claims that the interests of the state are formed by intellectual factors and that these intellectual factors form the basis of material

power and that realists regard power as merely brute force (Social Theory of International Politics, 2016).

Although constructivism is an ascendant theory among international relations theories, there is not a single constructivist theory. Jeffery T. Checkel divides constructivism theory into three; interpretive, traditional and critical / radical constructivism. The theory of interpretative constructivism, which is more prominent in Europe, focuses on discourses and reconstructs the identity of the state with the method of induction by asking the question of "how", unlike the rationalist structural realism and neoliberalism theories that focus more on the question of "why." Critical / radical constructivist theory also emphasizes the importance of discourses, as in interpretive constructivism, and addresses the domination of language over power. Traditional constructivism on the other hand, mostly discussed among American intelligentsia, aims to build a bridge between positivism and post-positivism. Traditional constructivism examines the effects of identity and rules on identity-based changes in international relations (Checkel J. T., 2004: 230-231).

Reus-Smit examined the theory of constructivism under three headings, dividing it into holistic, systemic, and actor-centered. Focusing on the interaction between states, systemic constructivism provides a system-level approach and revolves around the interaction of states in international politics by ignoring the internal dynamics of states. Holistic constructivism theory addresses itself to both national and international politics. It concerns with the identity and interests of the state as a whole, examines the interaction of the state and the international system. Actor-centered constructivist theory, unlike systemic constructivism, puts the internal structure of states at the center, leaving the interaction in international politics in the background. The actor-centered constructivist theory, which deals with the relationship between identities and interests of the states, explains the changes in the foreign policies of the states by taking into account the factors in the internal structure (Reus-Smit, 2013: 285-314). Stefano Guzzini identifies constructivism theory as the social construction of knowledge in epistemological terms and as the construction of social reality in ontological terms (Guzzini, 2000:147).

Constructivism enables social identities and social tendencies to develop and spread through the impact they have on the formation of social institutions. Contrary to what was previously described, analytical interests, as they are the output of social relations, are not

only related to the operation, cooperation or conflict between states, nor are they linked to the distribution of power (Gevam, 2007: 91-104). In addition to its emphasis on the specific structure and configuration of the state concept, the constructivist approach is about a state's identity being not only a psychological or individual problem, but also a relational one. The identity of the state through a social process appears, evolves and can change as a result of the interaction of other state actors with each other. Identities become institutionalized depending on the conditions and reciprocal processes immanent in an established structure. Cultural elements shape national interests accordingly (Hopf, 1998). Hence, identities constitute the origins of national interests (Wendt, 1992: 391-425).

Often, the national identity and identity of states are formed in connection with other nations and states. The identity of states can change depending on their cultural, social, historical and political conditions. Therefore, although these identities are constantly interacting and communicating with each other, in times of international crises and drastic changes, they intensify. (Keremi, 2004: 1-37.)

Another important point to note in constructivism is that ethnicity and race, which are inevitable factors in the structure of society, are inherently affected by the structure and understanding of the state power. For that reason the origins of ethnic conflicts are in the economic and political practices of societies. As for the origins of social conflicts, they are disseminated by, economically and politically speaking, the "elite." Yet socially speaking, elite identities are not inherent and unchangeable. This is only a means of securing economic interest and political power (Biersteker & Weber, 1996).

According to constructivism theory, what mainly determines the behavior of states in foreign policy is identity. States' interests are shaped in conjunction with their identities. In other words, identities are the basic element underpinning the interests. Based on the above constructivist perspectives regarding the origins of Iranian national identity, and the viewpoints of Iran's Sunni ethnic peoples about these origins as well as the role of the Sunni ethnic population in the formation of national identity—the internal structure factors with an emphasis on constructivist theory will be explained. With the concepts of constructivism theory, this study will delve into how the characteristics of the Sunni ethnic masses affect Iran's foreign policy and discuss the behavior of political actors at the level of analysis. In this regard, the role of the Sunni ethnic masses in the building of Iranian foreign policy and their

perspective on the foreign policy-making process will constitute the main subject of the study.

When the relationship between identity and foreign policy is examined, it will be seen that they directly affect each other. Whereas identity and environmental structure directly affect the determination of national interests, these factors emerge as also being effective in determining national interests and foreign policy. That is, whereas identity, national interests and environmental structure together make foreign policy; foreign policy can impact on the environmental structure under certain circumstances. The factor that foreign policy can affect would be environmental structure; the environmental structure plays a role in shaping national interests and identity.

According to constructivism, it is the distinctions between some elements within the bodies of states that form identities. These distinctions can either be in the form of "friend /enemy" or of "self /other." Constructivists argue that the identities constructed by the perspective of "self" and "other" make up the socio-cultural structure. With this approach, it is not possible to refer to identity without constructing the other. Identification can be mentioned as a result of the relationship between self and other. (Waltz, 2015: 56) Based on this, the perspective of the Sunni people in Iran towards the process of foreign policy-making and their foreign policy identity is to be analyzed.

2. Literature Review

Numerous books and articles have been written in an attempt to understand the characteristic features of Iran's foreign policy. Among the people who wish to get a handle on Iran's foreign policy in line with theory of constructivism and with the help of new internationally circulated theories are names such as Homeira Moshir Zadeh, Seyed Jalal Dehghani Firouz Abadi, Rahman Ghahremanpour, Ahmad Naghib Zadeh, Ebul Kasım Taheri and Nasır Hadian. This study references studies that try to explain Iran's foreign policy through the theory of constructivism. In addition, miscellany on Iran's foreign policy identity will also be used.

In this context, Ahmad Naghib Zadeh (2002), in his book entitled *Tesire Ferhenge Milli Ber Siyasete Hariciye Cumhuriye İslami İran* studies Iran's foreign policy on the basis of identity and culture and shows an approach close to constructivism theory. Rahman

Ghahremanpour (2015) with his *Huviyet ve Siyasete Harici Der İran ve Havermiyane* in which he purposes to show how a state would use its identity to construct its own foreign policy, explores how a special identity is constructed and then promoted. Ghahremanpour sought to answer the question of how this identity changed for the duration of domestic and regional conflicts, and how it manifests itself in foreign policy. He mainly researched the export of the Revolution and neo-Islamic groups in Iran. Homeira Moshir Zadeh (2006) too in her article *"Tahlile Siyasete Hariciye Cumhuri İslami İran Ez Menzere Sazengari"* analyzes Iran's foreign policy according to the theory of constructivism in a theoretical framework based on Iran's export of the Revolution and Islamic identity based on notions of *adalet* and *mustazaf* (*justice* and *vulnerable*), but again she too paid no attention to practical considerations. Another name who examined Iran's foreign policy in terms of constructivisim is Dehghani Firouz Abadi 2009 in his article entitled *Huviyet ve Menfaat der Siyasete Hariciye Cumhuri İslami İran.*

In the book *Siyasete Kharici Cumhuri İslami İran der Devrane Usulgerayi*, co-writers Seyyed Jalal Dehghani ve Vahid Nouri (2012) looked into Iran's foreign policy during Ahmedi Nejad's term of presidency of Iran. They analyzed the nuclear diplomacy, counter-Israel policies, and Latin American, African and Asian policies of the Islamic Republic. Alireza Azghandi (2016) in his book *Siyasete Harici Cumhuri İslami İran Charchupha ve Cehetgiriya* studies Iran's changing pro-revolutionary foreign policy in terms of its political and economic spheres. The writer observes that Iran had pursued a realist foreign policy and replaced it with an idealist stance. According to Azghandi, Iran's foreign policy has diverged from strategic and national interests to transform into an ideological and religious one.

Telhami and Barnett in their book *Identity and Foreign Policy in the Middle East* claim that Iran's identity consists of three elements: A nationalism dating back to the days of Rıza Shah and Mosaddegh that are grounded in Persian history turning almost a blind eye to Islamic identity; a Shiite Islamic identity intending to ensure justice, redefined by Ali Shariati in 1960s and 1970s and anti-imperialism in the face of the colonialism suffered by Iranians (Telhami & Barnett, 2002). Mahmut Seriyulkalem in his works states that attributes of Iran's foreign policy are ideological based on religious identity. Alireza Azghandi in his work entitled *Siyaset Khariciye Cumhuri İslami İran* states that the foreign policy of the Islamic Republic of Iran has been based on two basic identities since the Revolution, namely, Islamic and Iranian, and that these identities have taken a wavering path throughout.

2.1. The Identity Characteristics of Iran's Foreign Policy

Although for a long time foreign policy practices have been interpreted by looking at only external variables in international relations, new generation researchers are challenging the matter by means of internal dynamics. This new perspective states that internal dynamics are the fundamental facets forging foreign policy. In this context it would not be appropriate to evaluate Iran's foreign policy only through external reasons. Therefore to make sense of Iran's foreign policy, Iranian national identity should prove to be decisive. This identity is fed by various sources (Dehghani & Nouri, 2012: 69). Its origin is based on the sociological, cultural and political values of the Iranian people. These values are the most important elements that distinguish the Iranian people from other populations.

The principal aspects supporting the roots of Iran's foreign policy are its history, geopolitics, Shi'a Islam and the Iranian Revolution discourses. These directly affect Iran's foreign policy. The desire to change the world system and the idea of transmission of the Revolution are also reflections of the rudimentary factors listed. When the Islamic Republic of Iran is in question, distinguishing it is its Islamic identity as well as norms and values that are observable in Iran's foreign policy. Islamic identity is the basic identity of the Islamic Republic of Iran. The basic element that determines the goals, strategies and benefits is the Islamic identity (Museffa & Novruzi, 2010: 21-23). Motifs such as Islamic culture, Islamic law (*fiqh*), and Islamic ethics determine the Islamic identity of the Islamic Republic of Iran. According to an Islamic point of view, international systems and states are not divided and formed in relation to nations but rather in relation to their faiths. Accordingly the world is divided into *Dār al-Kufr* and *Dār al-Islām*, the former denoting the lands where Islamic law prevails while the latter indicates non-Islamic lands. It is according to the future vision of this approach that the Islamic Ummah Union (Pan-Islamism) will be established. To establish such a union is one of the top purposes of Iran's foreign policy (Museffa & Novruzi, 2010, s. 21-23).

Iran's foreign policy identity can, Rahman Ghahremanpour maintains, be detected in the speeches of its leaders, the ideology of the Islamic revolution, and its strategic decisions. Ghahremanpour names Iran's foreign policy identity, political Shiite Islam, *Velâyat-e Faqih* (the doctrine of guardianship), cultural independence, indigenous circumstances, Iranian

people's embrace of the revolution, anti-imperialism and anti-western sentiment, the demand for justice, as the elements comprising the country's foreign policy character. (Ghahremanpour, 2015). According to Dehghani Firouz Abadi, the elements that make up Iran's foreign policy identity are Iran's history, Iran's geopolitics, the Shi'a, and the Iranian Islamic Revolution discourses (Dehghani Firouz Abadi & Nouri, 2012: 70).

Islamic references influencing Iran's foreign policy are seen in Iran's constitution too. It is stated in Article 152 of the Constitution that all Muslims must be defended against external threats whereas Article 154 declares that the oppressed will be supported all over the world. In Article 11, it is stated that all Muslims are one Ummah and the Islamic Republic of Iran is obliged to gather all Muslims under one roof (Iran, 1989).

Ibrahim Muttaki and Hucceti Kazimi think the historical consciousness of Iranians, Islamism and concepts belonging to *fiqh*, and historical experiences of contemporary Iranians is what are behind Tehran's diplomacy guise. (Muttaki & Kazımi, 2007: 209-237). The fact that mullahs got to have a say in the political sphere following the 1979 Revolution paved the way for the formation of an evident Islamic identity in the nation's foreign policy. The mullahs are the decision-makers on what complies with the foreign policy and what not. There is a similar situation in domestic politics. For instance, while communities of different faiths recognized by mullahs as people of the book (*Ahl al-Kitab*) have the right to be represented in the assembly, non-*Ahl al-Kitab* do not. Iran has an officially Shiite administration for its domestic policy. Political and cultural policies are also designed accordingly. The Islamic Ummah understanding though in foreign policy creates a paradox in domestic politics. Article 115 of the constitution stipulates only a Shiite candidate may run for presidency (Ghahremanpour, 2015: 178-179).

According to Hosseinbor (1984), in the wake of 1979, revolutionaries in Iran wanted to attract minorities. Yet with Shiism becoming the official denomination of Iran, Balochis, a Sunni people, have opposed the regime (Hosseinbor, 1984: 171). Sunni Kurds have reacted similarly. Nine days after Shi'ism was pronounced the official denomination in Iran, Sunni Kurds began revolting against revolutionary groups in the city of Negde in the Kurdistan Region (Celayipur, 2001). Hamid Ahmedi claims Sunni ethnic groups started developing a negative perspective towards the revolution; after the Shiite identity was adopted, especially its Jafari branch, the official denomination had the upper hand in Iran's domestic policy

(Ahmedi H., 2003: 52-55). Moreover, after the revolution, discomfort and discontent arose between the Sunni minorities and the regime, both because of the foreign policy identity of Iran and because of the passive role of Sunnis in domestic policy (Kylmcka, 2002). The fact that only Shiite Iranians could attain to certain offices, as the constitution dictates, is one of the most important indicators of the marginalization.

2.2. Perspectives of Sunni Ethnic Groups on Iran's Foreign Policy Identities

In this part of the study, Sunni groups' perspectives on Iran's foreign policy-making practices were measured via thematic questions directed to the participants using the semi-structured interview method. Their approaches towards the identities that shape Iran's foreign policy were analyzed by means of interviews with Sunni Balochis and Kurds in this context. Given that the theoretical approach on which the study is based is among the critical theories, the assumptions that the main structure of international politics is based not only on material but also on social grounds and that these grounds shape not only the actions of actors but also their interests and identities, become noticeable. (Wendt, 2005: 201). According to the critical theorists' approach, the interactions of societies, individuals or states with the system of which they are a part, should be taken into account. The relationship that needs to be dwelled on is what is between the identity characteristics and actions carried out by the actors. Edward Lock states that critical theory leads people to think about their actions and to focus on the strands forging their actions and lifestyles (Lock, 2004: 14-16).

When the questions asked at the interviews are classified in order to clarify the relations of Sunni ethnic groups under the regime and to determine their perspectives on the policies pursued, two main titles emerge: (1) Approaches of Sunni Ethnic Groups to Iranian Identity; (2) Approaches of Sunni Ethnic Groups to Islamic Identity. Each title has content with its own particular code.

2.3. Sunni Baloch and Kurdish Participants' Approaches to Iranian Identity

The most significant suggestion of the theory of constructivism is the necessity of acknowledging international relations as a social field and the idea that states are social entities. In this regard, attention is drawn to the political roles of international norms, institutions, rules, cognitive and intellectual elements. One of the main starting points of the constructivists was that they brought a historical and social perspective to the field of international relations. Constructivists, calling attention to the founding role of intellectual

circumstances in the emergence and formation of the social world, point out the role of ideas that have assumed a social quality in world politics (Küçük, 2009: 776-777).

Again, as the constructivists insistently suggest, states will always be rational, but this does not mean that they will disregard their past experiences, for which reason history becomes important. Likewise abstract notions such as "thought" must be included in the analysis of international relations by neo-liberals and neo-realists that pay attention to actual facts such as "interest" and "power" because the belief systems and perceptions that make up the thought seriously affect the foreign policy making processes.

Societies with deep historical and cultural roots keep their ties with the past alive through various legends and myths, which constitute, for example, origins of the Iranian identity in Iran. For Iranians, who enjoy a collective history and culture, Iranian identity is an epithet acting as a source of historical and cultural elements even today (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017: 147). When the answers to the question asked to the participants to establish the perspectives of Sunni ethnic groups on Iranian identity in Iran are examined, one realizes that the Iranian identity was more manifest in the Pahlavi period and it connoted "Persianism." Following the 1979 regime change, though, Shiite rather than Iranian identity started to determine foreign policy and the latter has varied semantically as well as symbolically.

What was also aimed at through the interviews was to ascertain how the foreign policies pursued were associated with Iranian identity. In so doing, the interviewees' own statements relevant to Iranian identity were cited. Whereas most of the participants expressed their opinions by linking Iranian identity with various events and circumstances, Interviewees 7 and 11 did not express their opinions—concerning his Iranian identity, Interviewee 13 replied: "I have no idea about that."

Individuals, depending on their education, culture, social and economic conditions, prioritize some features at times and others at times in the process of composing their identities, and prefer to ignore other features. There may be radical changes in their preference. What drives these events is that parts of the identity might pose a threat to the particular individual. Thus, this situation cannot be thought of independently of our actions. In this line of thought, it is inevitable that the individual who thinks that their national

identity is threatened will be driven to promote their national identity. The reason is that if there is a certain hierarchy among the elements that make up the identity, it is not stable. Over time, it can change, transform and pave the way for different behavioral patterns to arise. Therefore, it would be appropriate to talk about dynamism when it comes to identity. Identity is open to change and has a multidimensional structure that is always re-organized. For these reasons, it is claimed that identities should be deemed "ambiguous" (Neumann, 1999: 19).

Comparison is another aspect to note as people tend to compare themselves to other individuals or groups. The making of comparisons affects the development of the individual's social identity; the individual's sense of belonging and attachment to their social identity become stronger if concluding with their belonging to the better group. Every identity is built by internalizing the "other." Especially if this "other" creates a threat or is perceived as a threat, then its role functions as strengthening rather than merely defining the identity. In fact the presence of an external threat strengthens the identity of the social unit. (Övet, 2007: 95). As individuals always tend to see themselves and the groups they belong to in a positive light, the conclusion from the comparison can be discussed objectively on a one-to-one basis. In other words, the objectivity of each evaluation to be made in defining the "other" may necessitate referring to an opposite entity along with it.

On the other hand, societies, just like individuals, will feel safer among their counterparts with whom they share a common language, religion, ethnic origin or culture. Taking the psychological effect into account, creating an identity is almost a biological necessity and appears as a useful element in daily lives. People who put themselves and their environment into different identity groups, be it national, social class, ethnic, or sexual with an "I" and an "other," thus simplify daily life (Mercer, 1995: 229-252).

3. Methodology

3.1. Data Collection and Analysis Methods

Data was collected with the face-to-face interview method that is frequently used in social sciences. Scanning models are a research approach that aim to describe a past or present situation as it is. The groups subject to the study were interviewed in their own conditions and were defined as they are. The data obtained through face-to-face interviews within the scope of qualitative research was analyzed using the content analysis method. In

this research paper where the qualitative research method has been used, the data is analyzed by means of a content analysis which also contributes defining and analyzing characteristics of Sunni ethnic groups to Iran's foreign policy. The answers secured from open-ended and two-answer options (yes, no) questions were designed and evaluated under various sub-headings. It is a data collection method that is performed by asking questions to the participants / subjects in order to get answers through verbal and often face-to-face interviews on various topics (Babayiğit, 2020; Tavukçuoğlu, 2002).

The aim of the interview is to determine the experiences of the participants in specific subjects, and how they interpret and convey these experiences; and, to make it possible to analyze the cultural, ideological, political and sociological characteristics of the participants through the answers given.

3.2. Analysis of Collected Data: Content Analysis

Content analysis, which is a qualitative data analysis method, was used in the analysis of the data obtained by the semi-structured interview method. Considering that the content analysis is used together with the coding method in the process of systematically analyzing various verbal and written materials (Krippendorff, 1984: 13; Babayiğit, et all, 2020), it is understood that this is a suitable method for the analysis of research data in terms of objectivity and systematicity.

Before proceeding with the analysis of the obtained data, the data recorded during the interview were transformed into text, ready for analysis. In order to analyze the content as themes, a code list was created over the interview texts and appropriate data classifications were made for analysis. Contextual variables are given as themes and codes in Table 1 in detail. While codes and themes were generated, the developed codes were labeled as lines, sentences and paragraphs and made ready for content analysis. Thus, an infrastructure suitable for the quantification of data was established. Within the scope of the research, the data obtained as a result of the content analysis of the interviews was included in the study by making direct quotations without making any changes under the themes they are related to. The interviewees are listed in coded form by inserting numbering abbreviated as b.1, b.2., b.3.

Contextual Variables: Themes and Codes

a. Themes	**b. Codes**
a.1. Iranian Identity	b.1. Pahlavi Period Relationship b.2. National Interests b.3. Persianism b.4. Iranian identity—Shiism Comparison b.5. Is Iranian Identity Visible in Foreign Policy ? Yes, No
a.2. Islamic Identity	b.1. Islam As A Disadvantaged Identity b.2. Islamic Identity and Shiism Relationship: Shiism Influential, Both Islam and Shiism Influential, Islam Influential b.3. Is Islamic Identity Visible in Foreign Policy? Yes, No b.4. Approach to Islamic Identity: Supporting Islamic Identity, Not Supporting Islamic Identity

4. Findings

4.1. The Visibility of Iranian Identity in Iran's Foreign Policy According to Balochis and Kurds

The interviewees were asked various questions in order to measure the views of Sunni ethnic groups regarding Iranian perceptibility of identities in Iran’s foreign policy. 67% of the participants stated that Iranian identity is not visible in Iran's current foreign policy, while 20% said otherwise. 13% of the participants opted for saying: “I have no idea.” Participants’ thoughts on Iranian identity in foreign policy, the concepts and historical background with which Iranian identity is associated, and their evaluations of Iranian identity are discussed below.

4.2. The Relationship between Iranian Identity and the Pahlavi Period

The interviewees' responses would clearly show us that they frequently refer to the Pahlavi period when they talked about Iranian identity. They thought that the present-day foreign policy characteristic of Iran and that of Pahlavi period were somewhat different, especially in terms of Iranian identity. The participants referred to the Pahlavi era in relation to Iranian identity because of its being relatively recent; however, the pre-Pahlavi period was also referred to. This is due to the emergence of Iranian identity as a result of the influence of the historicity it carried in the pre-Pahlavi period, as well as the influence of the cultural elements of Iranian society (Eshref, Gnoli, & Shehbazi, 2017: 223).

Participants voiced their opinions that Iranian identity was dominant under the Pahlavi administration and that this status quo changed with the new republic after 1979. Islamic identity, it was said, has replaced Iranian identity ever since Muhammad Reza Shah was toppled and forced into exile in 1979. Participant 2, who claimed that Iranian identity is only a symbol, stated that Iranian identity does not impact on Tehran's foreign policy. Participant 2, when asked why Iranian identity is in sight in the foreign affairs of the nation, said: "Foreign policy is shaped according to international rules." This assessment highlights the view that international conjuncture is a factor in foreign policy.

Saying that Iranian identity was more dominant under the Pahlavi reign, the participants pointed out that the Shiite-oriented foreign policy that followed in the post-Revolution period was more assertive than Iranian identity. Participant 20 said: "Iranian identity had been held in high esteem in Pahlavi foreign policy, whereas that has not so much the case ever since the proclamation of the Republic." As can be seen, a linear relationship between Iranian identity and the Pahlavi period stands out. Moreover, in the wake of the 1979 Revolution priority has been given to Islamic identity over Iranian identity, and it has been said of this: "This reality has roller coastered, but the Shiite perspective has gotten the upper hand in the Iranian foreign policy-making process (p. 3)."

Another rationale behind why the participants favor Pahlavi identity politics is due to the tribes' influence having been minimized to assume a more modern and national stance. Accordingly, Iranian identity at the time did not lean on any tribe or clan; on the contrary, it leaned on a homogenous nation state. That is, Iranian identity was based on a more national

discourse in the time of the Pahlavi leadership—ethnic and tribal forces remaining mostly ineffective. After the revolution, Tehran's way of thinking underwent a radical change from "state-nation" to "state-Ummah"; in other words, a pan-Islamist vision began to replace nationalist slogans. The participants stated that Iranian identity is holistic with eliminating all ethnic differences in contrast to, they argued, pan-Islamism that constructs a religious "other."

4.3. The Relationships between National Interests and Iranian Identity According to Balochis and Kurds

According to the constructivists, states also have interests to protect, just like individuals do, and these interests orient them to act. Wendt, one of the leading social constructivists, also supports the idea to perceive states as having individual characteristics (Wendt, 2004: 289-316). According to Wendt, positioning and making sense of states, which most refer to as institutions or structures, as if they are real actors means more than bringing up a useful metaphor to facilitate analysis. This is because decision-making mechanisms always bring concepts such as "national responsibility," "national interest," or "national need" to the forefront, and thus states become real actors, not just metaphors.

That being the case, it is also possible for the state, which is an institutional indication of the coexistence of millions to act in a contradictory way. However, it is easier to predict the goals and forthcoming steps of states than those of individuals since in a legal entity, norms and rules are usually non-verbal and clarified with formal declarations. Wendt also draws attention to the fact that ecosystems can be extended by legal entities, thus enabling various internal mechanisms to become effective (Wendt, 1999: 221-223). In this context, taking the responses given by the participants into consideration, this study attempted to determine how the angles, adopted by the state as an actor in protecting national interests or in fulfilling national responsibilities, were construed. When the participants' views on Iranian identity examined, there is a direct relationship between the protection and prioritization of national interests in Iran's foreign policy of Iranian identity. Participants showed a positive approach to Iranian identity by stating that Iranian identity serves to protect national interests and grow welfare of Iran. While the participants were asked questions about Iranian identity, Iranian identity was defined as re-penetrating the lands that it did culturally and politically in ancient times and turning the power of Iran's former powerful empires into a soft power and regaining a leading position in the region. they were asked to share. The interviewees assess

Iranian identity by attributing different meanings to it or deriving different characteristics from it. As the participants pointed out, the conclusion was that a more realistic attitude had been adopted under the influence of the Iranian identity, and that therefore the Iranian economy was stronger during the Pahlavi administration. It is also possible to argue the reverse, as done in recent years. That is, embracing Islamic identity, a more idealistic approach strengthens the economy even more. Islamic identity was brought to the fore and economic relations with Western countries were suspended. In addition, after the revolution, during the Iraq-Iran War, neighboring countries supported the West's sanction against Iran.

Correlating between Iranian identity and national solidarity, Participant 16 said that Iranian identity is an inclusive identification under which all sectors of society can band together: “Iranian identity would help national consensus and integration within the country, if it means that all ethnic groups take part in politics, or maintain political, cultural, and economic relations with all ethnic groups—or develop new relations in the international arena” (p. 16). Supporting this comment, Participant 21 stated that as long as Iranian identity continues to mean assurance of division, it would assure that important opportunities for Iran’s national interests were lost.

If a discriminatory policy is not followed against Sunni ethnic groups, these groups can create an advantageous situation for Iran's national security by providing full support for Iran's border security. In addition, these groups can be employed as intermediaries in improving relations with Sunni neighboring countries.

Participant 27 said that Iranian identity cannot satisfy ethnic groups and serve national interests. It reveals the discontent that may arise in terms of parties that do not support Iranian identity due to ethnic divisions; for instance, support is offered to Shiite groups in some African countries, but ethnic groups who should be offered more care due to historical links are neglected. Participants 14 and 24 stated that Iranian identity means “Persian” identity. There is a view that although Iranian identity has somewhat changed under the Islamic Republic, it has on occasion come to be perceived as “Persianism.” Participants expressed their opinion that it is not possible to achieve national unity with a foreign policy identity that can be promoted as “Persianism.” Stating that a kind of Iranian identity signifying Persianism was sponsored during the Pahlavi rule, Participant 24 asserted that while this identity has turned into a Shiite identity, Iranian identity has come to mean Persianism in Iran's foreign policy.

4.4. Sunni Balochis and Kurds' Approach to Islamic Identity

Forming the new constitutional structure according to Islam following the revolution and naming the new state the Islamic Republic of Iran are important indicators of how decisive Islamic identity became in shaping Iran's domestic and foreign policies. Considering the constitution of the Islamic Republic of Iran, Islamic values and norms gained an advantage and became a decisive key in the making of foreign policy. (Museffa & Novruzi, 2010: 21-23). Considering the relations of Iran in the region after 1979, it is seen that the Islamic identity is especially highlighted. In line with the Islamic identity of Iran, it has been in contact with certain Islamist groups that are active in the countries in the region.

The Islamic identity, which is based on the understanding of Shi‘a Islam, was also secured in the Iranian Constitution. Yet, later on problems with Sunni ethnic groups at home and accordingly with other Sunni Muslim countries abroad emerged (Ahmedi H., 2003: 52-55). Kylmcka stated that with the policies pursued after the revolution, Sunni groups were pacified to a certain extent, thus problems arose between Sunnis living in the center and the periphery (Multiculturalism and Minorty Right, 2002: 78).

Participants expressed various opinions about the effectiveness of Islamic identity in Iran's foreign policy. 60% of the participants said “effective,” whereas 37% of the participants spoke in a negative way. The remaining 3% said, “I have no idea.” The reasons why the participants responded thus are mentioned below. Participants showed different approaches towards Islamic identity in the foreign policy. A fraction from the Sunni ethnic groups took a positive approach towards Islamic identity, while others disapproved of it saying it should not be visible in the foreign policy. Participants against Islamic identity said that in terms of realpolitik Islamic identity would not benefit Iran. They argued that Iran's national interests could not be achieved under the influence of the Islamic identity. On the other hand, some participants argued that this sentiment towards the Islamic identity has developed because of active role of Shi‘a in the nation’s foreign policy.

4.5. The Relationship between Islamic Identity and Shi‘a in Iran's Foreign Policy

It can be seen that the participants link the Islamic identity and the Shi‘a in Iran's foreign policy. It has been suggested that Shiite decisiveness within the current political structure of Iran is reflected in its foreign policy identity. Between the effectiveness of

Islamic identity and Shiite identity in Iran's foreign policy, 49% of the participants stated that Islamic identity is effective. On the other hand, 38% of the participants stated that the Shiite identity is more noticeable. A portion of 13% stated that in some cases Shiite is more effective, whereas sometimes a more holistic Islamic identity is pursued in a way that embraces all denominations.

Saying that the Islamic Republic of Iran is neither Islamic nor a Republic, Participant 1 claimed that the regime "does not tolerate" Sunni opponents. This can be given as an example of how the Republic performs towards other Islamic denominations. He added that the "Islamic cooperation" slogan in the early years of the Revolution was frequently uttered and so much so that Ayatollah Montazeri even promulgated the "Week of *Wahdat* (unity)" in order to promote solidarity among all denominations; however, it only remained a slogan. Participant 1 went on to say: "In addition, the Republic named its capital Tehran "Umm Al-Qura "[3]. Sunnis were not allowed to build a mosque in Tehran. The Islamic Republic also mobilized the Shiites in Pakistan and Afghanistan in the 1980s, but this *fitna* brought about many attacks and loss of life. The Taliban killed Shiites in Afghanistan, and Sipah-e-Sahaba (later Millat-e-Islamia, a militant organization) killed the Shiites in Pakistan. It is also possible to see this *fitna* in the conflicts between Palestinian groups (P.1). Since that time, permission has not been granted to Sunnis to build a mosque, evidence that the Week of *Wahdat* has not materialized into action. As can be understood, this situation is of significance especially for Sunnis with regard to assurance of denominational solidarity and justice. Participant 2, who does not comment on the relationship of Islamic identity to the Shiite denominations, said: "Islamic identity is very influential, but only in Iran's foreign policy." Although decisions taken in line with the Islamic identity are not acceptable in international law, it is evident in both Iran's domestic and foreign policy. Iran has not been able to progress in international affairs because of such foreign policy.

Emphasizing that the Shiite identity is more visible and seeming to be supportive, Participant 30 clarified the importance of the politics based on it, as follows: Islamic identity and Islamic slogans affect a very wide area in Iran's foreign policy. One of the reasons for

[3] "Umm Al-Qura is a doctrinal theory based on a purely Shiite vision that is used to define the relationship between the Islamic Republic of Iran and the Arab world in particular, as well as the Islamic world in general, provided that Iran is the political and doctrinal center of the Islamic world, as this center is under the guardianship and leadership of Muslims around the world." (Safi, 2020).

this is that an Islamic identity is needed in order to be successful in internal politics. It is particularly important to have the whip hand over others in Iran. Another reason is that the Islamic identity, more specifically the Shiite identity, is a foreign policy emblem to support other Shiites in the region and the world. For example, Iranians previously did not know who the Houthis were and where Yemen was. But now everyone Iran does. What is more, those who know and speak about the Houthis are not only religious Iranians. The Islamic Republic of Iran has used the Shiite identity greatly in Syria and also in other countries, especially in Lebanon to achieve success. Islamic groups within Iran welcome Iran's presence in those countries. As for nationalist circles in Iran, they are convinced that Iran is present in those countries for national interests."

Participant 4, who claimed that Iran aims at Shiite population growth by adopting a Shiite identity, said: "The Islamic Republic of Iran promotes its Shiite identity in its foreign policy. It always acts with this identity. Actually the Shiite identity is actively used to increase the Shiite population not only in Muslim countries, but also in non-Islamic countries such as some African countries." Participant 7 stated that the foreign policy of the Islamic Republic of Iran failed because of "Shiite instead of Islamic identity," and argued that the former is aimed to spread Shi'ism: "The Shi'a are influential in Iran's foreign policy. It is an ideological identity. It aims to spread Shi'ism. But in reality, this Shiite identity both fails and causes damage to the national interests of the nation." The participant claims that a foreign policy with a Shiite character does not benefit national interests. In addition, the conclusion reached is that those regimes with religious identity follow a foreign policy under the influence of the same identity. Participant 14, who claimed that Islamic identity causes various problems in Iran's domestic and foreign policy because of "especially the Shiite characteristic it carries," listed the problems as follows: "If the Islamic identity carries the aspects that I have listed for Iranian identity, then it could be ideal. But unfortunately, this identity does not carry the features I have cited. Considerable problems arise especially because of the Shiite identity, which challenges national justice and integration; it creates factional troubles within the country, and also causes problems between Iran and other countries."

"You can never see the Islamic identity in Iran's foreign policy. The only thing you can see is Shiite ideology. With this ideology, it is desired to influence other countries and nations," said Participant 22, who more or less agreed with Participant 23 and 24. The

assessments made by the participants regarding the Islamic identity show that some of the Sunni ethnic groups attribute a Shiite characteristic to the Islamic identity. While it is stated that the aforementioned identity does not serve Iran's national interests, it is concluded that a foreign policy with a Shiite character is also the basis of the problems with neighboring Sunni countries.

5. Conclusion

The Revolution and the Shi‘a Crescent are effectual instruments alongside Iranian and Islamic identities in Iran’s foreign policy as applied from 1979 onward. The aforementioned factors directly, openly and secretly, affect the opinions of decision-makers. Considering Iran’s reflective responses in Iran’s foreign policy, the effectiveness or ineffectiveness of these factors emerges. Therefore, it does not seem possible to make accurate analyzes of Iran's foreign policy decisions and processes without understanding the considerations described in this study.

During the time of the development of Iranian identity becoming pivotal under the influence of nationalism in Iran's foreign policy, the strategy of referencing Iran’s ancient past has been pursued. When the Islamic identity and especially the Shiite identity began to be prominent, steps of rapprochement with Muslim countries were taken in Iran's foreign policy. In the four decades throughout the period since the 1979 Revolution, one of the main unchanging foreign policy principles of the Islamic Republic has been the prioritization of engagement with populations over and above their governments. Likewise the Islamic Republic has had a preference for communication with international organizations rather than with foreign governments. Confronting Israel and supporting the Islamic Movement in Palestine has been among the primary goals of this foreign policy.

After the interviewing, Iranian identity and approaches of Sunni Baloch and Kurdish participants was analyzed. It is concluded that Iranian identity was more visible and connoted Persianism during the Pahlavi administration. However after the 1979 Revolution, Shiite identity has replaced Iranian identity and become more decisive in foreign policy. Of the participants, 67% stated that Iranian identity is today absent in the nation’s foreign policy, whereas 20% said the opposite.

The Pahlavi era, due to its being Iran's recent past seemed to be of special interest to the participants. At the same time pre-Pahlavi era experiences were emphasized in relation to the validity of Iranian identities. What is more, a link was ascribed to the relation between protection and prioritization of national interests in foreign policy. The participants said of Iranian identity that it serves to afford protection for national interests and the growing national welfare. As for the effectiveness of Islamic identity, 60% of the participants stated that Islamic identity is the foremost identity in Iran's foreign policy. 37% of the participants stated that that was not so. It can be seen that the participants established a direct link between Islamic identity and Shi'ism in Iran's foreign policy. It has been suggested that the Shi'a's effectiveness in the current political structure of Iran is reflected in its foreign policy identity.

REFERENCES

Abdi, Z. (2015). Endisheye Tegrib Shii ve Sunni; Siyasete Sünnigerayi Nadir Shah. Feslnamaye Mutalaate Tekhribi Mezayebe İslami, 33-45.

Abrahamian, E. (1981). Iran Between two Revolutions. Princeton: Princeton University Press.

Ahmedi, H. (2003). Huviyeti İrani Bonyadha, Çaleşha ve Rişeha. Pejoeşe Ferhengi (6), 52-55.

Ahmedi, H. (2017). Kovmiyet ve Kovmiyergerayi der İran. Tahran: Neşr'e Ney.

Algar, H. (1969). Religion and State in Modern Iran. Berkeley: University of California Press.

Algar, H. (1999). Din ve Devlet Der İran, Nekhshe Ulema Der Doreye Gacar. (E. Sırrı, Trans.) Tahran: Tus.

Aronva, M. R., & Eşrafyan, K. Z. (1978). Devlete Nadir Şah Afşar. (H. Emin, Trans.) Tahran: Enteşarate Daneşgahi.

Asıf, M. H. (1974). Resm'ul Tevarikh. (M. Müşiri, Ed.) Tahran: Emir Kebir.

Babayiğit, M. V. (2020). What Do English Teachers Keep in Their Notes for the Students? The profits of Field Notes for the Development of Language Skills. 2nd ECLSS International Online Conference on Economics and Social Sciences, 468-471, June 28-29, Istanbul, Turkey.

Babayiğit, M. V., Ateş M. E., Cizrelioğulları, M. N., & Altun, Ö. (2020). Otonom Öğretmenin Eğitim Ahlakının Gelişiminde ve Eğitim Sorunlarının Azaltılmasında

Rolü. 10th ECLSS Conferences on Language and Social Sciences, 191-198, 20-21 November, Almaty, Kazakhstan.

Babayiğit, M. V. (2021). Kürtçe, Türkçe ve İngilizce"deki Bazı Fiillerin Anlamsal ve Kip Açısından Analizi. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 123-139, https://doi.org/10.21600/ijoks. 850817

Biersteker, T. J., & Weber, C. (1996). State Sovereignty as Sosyal Construct. Cambridge: Cambridge university press.

Caferiyan, R. (2000). Safeviye Der Erseye Din ve Ferheng ve Siyaset. Kum: Pejoyeshgahe Hoze ve Daneshgah.

Celayipur, H. R. (2001). Camishenasiye Cumbeshaye İctimayi (Ba Tekid Ber Cumbeshe İslahiye Dovvome Hordad). Tahran: Entesharate Terhe Now.

Checkel, J. T. (2004). Social Constructivisms in Global and European Politics: A Review Essay. Review of International Studies, 230-231.

Çalış, S., & Özlük, E. (2007). Uluslararası İlişkiler Tarihinin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (18), 225-245.

Dehghani, S. J., & Nouri, V. (2012). Siyasete Harici Cumhuri İslami İran der Devrane Usulgerayi. Tahran: İmam Sadık Universitesi.

Dehghani, S. J., & Nouri, V. (2012). Siyasete Harici Cumhuri İslami İran der Devrane Usulgerayi. Tahran: İmam Sadık Üniversitesi.

Eshref, A., Gnoli, G., & Shehbazi, A. S. (2017). Hoviyete İrani Ez Devrane Bastan Ta Payane Pehlevi. (H. Ahmedi, Trans.) Tahran: Ney.

Fischer, M. M. (2006). Culture and Foreign Politics. In B. Shafer, The Limits of Culture: Islam and Foreign Policy (pp. 27-65). London: The MIT Press.

Fransevi, M. B. (2003). Menem Teymur'e Cehangusha. (Z. Mensuri, Trans.) Tahran: Kitapkhaneyi Mostofi.

Gerges, F. (2005). Amerika ve İslam-e Siyasi. Tahran: Mutalahat'e Rabordi.

Gevam, A. (2007). Berresi Sazehengarane Bonyadhaye Siyaset Khareci İran. *Khete Avel Dergisi*, 91-104.

Guzzini, S. (2000). A Reconstruction of Constructivism in International Relations. *European Journal of International Relations*, 147.

Hopf, T. (1998). The Promise of Constructivism in International Relation Theory. International Security, 177-200.

Hosseinbor, M. H. (1984). Iran and its Nationalities: The Case of Baluch Nationalism. Iran and its Nationalities, the Card of Balluch, 171. Washington, Washington, ABD: American University.

Iran, K. E. (1989). Kanune Esasi Cumhuri İslami İran. Tahran.

Küçük, M. (2009). Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak. *Ege Akademik Bakış*, 9(2), 771-795.

Kadiyani, A. (2005). Tarikhe Ediyan ve Mezayep Der İran. Tahran : Enis.

Ghahremanpour, R. (2015). Huviyet ve Siyasete Harici Der İran ve Havermiyane. Tahran: Rozene Yayınevi.

Ghahremanpour, R. (2015). Huviyet ve Siyasete Harici Der İran ve Havermiyane. Tahran: Rozene Yayınevi.

Karacan, H., & Babayiğit, M. V. (2017). Türk ve Kürt Dillerinin Sentaks (Sözdizimsel) Karşılaştırması. Tiydem Yayıncılık, Editör: Hasan KARACAN, Basım sayısı, 3, 7-31.

Kamberi, E. (2012). Tehlili Ber Naberaberi Nayeiye Der İran. Tahran: Pejoeshkedeye Mutalaate Rabordi.

Kasimi, A., & Tahiri, A. (2016). Cayegaye Mezhep ve Mesayele Fıkhi Der Münasebate İran ve Osmani Der Doreye Safeviye ve Afşariye. Feslnameye Gencineye Esnad , 44-64.

Keremi, C. (2004). Hüviyet ve Siyaset Khareci. *Siyaset Dergisi*, 1-37.

Kissinger, H. (2002). Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?. (T. Evyapan, Trans.) Ankara: METU Press.

Konukcu, Y. (2018). İran'ın Bölgesel Güvenlik Stratejisi: Bir Güç Döngüsünün Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 74-91.

Krippendorff, K. (1984). Content Analysis (An Introduction to its Methodolohy). Beverly Hills: Sage Publication.

Kylmcka, W. (2002). Multiculturalism and Minorty Right. Kingston, Kanada: Queen University.

Ladiye, M., & Fuladi. (2003). Cemiyet ve Siyaset der İran Ez Seltenete Meşrute ta Cumhuri İslami İran. Fransa: Muesseseye Milliye Mutalaate Cemiyetşinasiye Fransa.

Linklater, A. (2013). İngiliz Okulu. In S. Burchill, & A. Linklater, Uluslararası İlişkiler Teorileri (pp. 123-153). İstanbul: Küre Yayınları.

Lock, E. (2004). International Politics as Politics: Changing US Foreign Policy Discourse. Paper Presented at the Oceanic Conference on International Studies, 14-16.

Malcolm, J. (2001). Tarikhe Kamele İran (Vol. 2). (M. İ. Heyret, Trans.) Tahran: Efsun.

Mercer, J. (1995, Spring). Anarchy and Identity. International Organization, 49, 229-252.

Mervi, M. K. (1985). Tarikhe Aleme Araye Nadıri . (M. E. Riyayi, Ed.) Tahran : Zevvar.

Mugessigi, S. A. (2003). Rabıteye Din ve Siyaset Der İran (Yer Berresiye Teoirk ve Tarikhi). Mecelleye Daneshketeye Hukuk ve Ulum Siyasi , 239-272.

Museffa, N., & Novruzi, H. (2010). Negayi Be Siyaset Harici Cumhuri İslami İran. Tahran: İran Dışişleri Bakanlığı.

Museffa, N., & Novruzi, H. (2010). Negayi Be Siyaset Harici Cumhuri İslami İran. Tahran: İran Dışişleri Bakanlığı.

Mutteki, I., & Kazimi, H. (2007). Sazengari, Huviyet, Zeban ve Siyasete Hariciye İran. Feslameye Siyaset, 209-237.

Neumann, I. B. (1999). Avrupa Kimliği, AB Genişlemesi ve Entegrasyon/Dışlama Bağıntısı. Avrasya Dosyası, Avrupa Birliği Özel, 5(4), 19.

Niva, S. (1999). Contested Sovereignities and Postcolonial Insecurities in the Middle East. In J. Weldes, M. Laffey, H. Gusterson, & R. Duvall, Cultures of Insecurity: States, Communities, and the Production of Danger (pp. 147-172,). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Övet, T. (2007). Avrupa 'Öteki'si . *TASAM Stratejik Araştırmalar Dergisi* (11), 94-103.

Özkan, H. (2019). İran İslam Devrimi'ne Dair Tanımlamalar/Kavramsallaştırmalar: 1978-1990 Yılları Arasında Türkiye'de Yayımlanan İslami Dergiler Üzerine Bir İnceleme. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* , 1282-1299.

Reus-Smit, C. (2013). Konstrüktivizm. In A. Linklater, S. Burchill, & vd, Uluslararası İlişkiler Teorileri (M. Ağcan, & A. Aslan, Trans., pp. 285-314). İstanbul: Küre Yayınları.

Rigiderakhshan, M. (2011). Berresiye Tetbigiye Zeminhaye Siysesiye Buruze Engelabe Meşrute ve Engelabe Eslami. Berresiye Tetbikiye Zeminhaye Siysesiye Zuhure Engelabe Meshrute ve Engelabe İslami. Tahran, Tahran, İran: Daneshgahe Tahran Merkez.

Safi, B. A. (2020). Shiite Geopolitics Contemporary Shiite Geopolitical Theories and Terms. *International Journal of Scientific Research and Management*, 1-7.

Shehbani, R. (2005). Tarikhe Tehevvulate Siyasi İçtimaiye İran Der Dorehaye Afshariye ve Zendiye. Tahran: Semt.

Smith, S. (2005). The Contested Concept of Security . In K. Booth, Critical Security Studies & World Politics. New Delhi: Viva Books.

Tavukçuoğlu, C. (2002). Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Proje Hazırlama, Değerlendirme Kılavuzu. Ankara: Kara Harp Okulu Basım Evi.

Telhami, S. Z., & Barnett, M. (2002). Identity and Foreign Policy in the Middle East. London: Cornell University Press.

Vaizi, Z. A. (1970). Bedahe'ul Vekaye. (A. Beldrof, Ed.) Tahran: Bonyade Ferhenge İran.

Valter, H. (1992). Shah İsmaile Dovvome Safevi. (K. Cehandari, Trans.) Tahran: Sherkete Entesharate Elmi ve Ferhengi.

Waltz, K. (2015). Uluslararası Politika Teorisi. (O. S. Binatlı, Trans.) Ankara: Phoenix Yayınevi.

Wendt, A. (1992). Anarchy is What States Make of It. International Organization, 391-425.

Wendt, A. (1999). Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press.

Wendt, A. (2004). The State as Person in International Relations Theory. *Review of International Studies*, 30(2), 289-316.

Wendt, A. (2005). Constructing International Politics. Theories of International Relations, 201.

Wendt, A. (2016). Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi. (H. S. Ertem, & S. G. Öner, Trans.) İstanbul: Küre Yayınları.

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 206-227
http://ijoks.com

Hewldaneke Tasnîfa Efsaneyên Kurdan Li Gorî Rêbaza Juha Pentikainen: Mînaka Herêma Semsurê

Tekin ÇİFÇİ[1]

Received: May 11, 2021 **Reviewed**: May 29, 2021 **Accepted**: June 21, 2021

Kurte

Yek ji cureyên vegotinên gelêrî efsane ne ku di jiyana rojane a gel de cihekî girîng digrin. Efsane, beriya hezar salan heta niha "wekî çîrok û serhatiyên rastî" yên civakê di mijarên afirandin û xerabûna dînyayê (roja qiyametê), rûdanên dîrokî yên şaristaniyan, rûdan û heyînên derasayî û kesên olî/lehengî û hwd. de bi awayekî devkî hatine vegotin û gihaştine roja îro. Ji bo nasîn û fêmkirina bawerî û bîra civakî ya gel tasnîfkirina efsaneyan gelekî girîng e. Bi taybetî ji bo parastina çand û edebiyata devkî ya kurdan tomarkirin, tasnîf û nirxandinên li ser efsaneyan pêwîsteyeke nebe nabe ye. Di vê çarçoveyê de mebesta vê xebatê, hewldana tasnifkirina efsaneyên kurdan bi rêbaza Juha Pentikainen e ku li herêma bajarê Semsûrê hatine tomarkirin. Di vê xebatê de, bi 21 kesên jêder re bi teknîka gogberfê hevpeyvînên rû bi rû hatiye kirin. Di encama van hevpeyvînan de, 28 efsaneyên ku li herêmê têne gotin hatine tespîtkirin, tomarkirin, deşifrekirin. Efsane, li gorî tasnîfa Juha Pentikainen hatine tasnîfkirin û kurteya wan hatiye dayîn. Di encamê de hate dîtin ku li herêma Semsûrê 7 heb efsaneyên gerok û 21 jî efsaneyên herêmî têne gotin. Efsaneyên ku di nav gel de têne gotin ji aliyê teşe, cure û motîfan ve xwediyê karaktereke gerdûnî ne. Piraniya efsaneyan ji aliyê mêran ve têne gotin. Lê belê, efsaneyên derbarê kerametên kesên olî de bêtir ji aliyê jinan ve têne vegotin û nirxê dibînin. Herweha hate tespîtkirin ku efsane, ji bilî karakterên xwe yên edebî û hunerî di sazkirin û rêveberina jiyana rojane a gel de roleke girîng dilîzin.

Peyvên Sereke: Efsane, Efsaneyên Kurdan, Semsûr, Tasnîfa Pentikainen, Peywirên Efsaneyan

Recommended citation:
Çifçi, T. (2021). Hewldaneke Tasnîfa Efsaneyên Kurdan Li Gorî Rêbaza Juha Pentikainen: Mînaka Herêma Semsurê. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 206-227, **https://doi.org/10.21600/ijoks.936115**

[1] PhD., Haci Hamdiye Ozdemir Primary School, Artuklu/Mardin, E-mail: tekincifci02@gmail.com,
ORCID ID: 0000-0002-1003-1711

An Attempt to Classify Kurdish Legends Using the Juha Pentikainen Method: Example of Adıyaman

Abstract

Legends are one of the genres of folk narrative that occupy an important place in the daily life of the people. Legends, the creation and destruction of the world for thousands of years; historical events; supernatural beings and events; They are folk narratives that are believed to be "as if they are real" in many subjects, including religious leaders and heroes, and that are transmitted from generation to generation by developing and transforming. The classification of the legends is important in order to know and understand the social memory and beliefs of the people closely. It is urgent to compile, classify and analyze legends, especially in terms of preserving and maintaining Kurdish oral culture and literature. The aim of this article is to determine the Kurdish folk legends compiled from the region of Adıyaman province and to try to classify them with Juha Pentikainen method. In this study, face-to-face interview technique was applied with 21 people who were knowledgeable about the subject and were identified with the snowball method. As a result of the interviews, 28 legends from the region were identified, compiled and deciphered. The legends are classified as traveler and locale, according to the method of Juha Pentikainen, and are summarized. As a result, legends of both types were found in Adıyaman region, 7 travelers and 21 of them local. It has been observed that the legends have a universal character in terms of genre, form and motif. Most of the legends are narrated by men, but it has been determined that the legends about the miracles about personalities important in terms of religious representation are mostly told and cared by women. It has been determined that the legends play an important role in the establishment and execution of the social order as well as their literary and artistic characters.

Keywords: Legend, Kurdish Legends, Adıyaman, Classification of Pentikainen, Function of legends

Kürt Efsanelerini Juha Pentikainen Metoduyla Tasnif Denemesi: Adıyaman Bölgesi Örneği

Öz

Efsaneler, halkın günlük yaşamında önemli bir yer tutan halk anlatısı türlerinden biridir. Efsaneler, binlerce yıldan beri başta dünyanın yaradılışı, yıkılışı (kıyamet günü); tarihi olaylar; tabiatüstü varlıklar ve olaylar; dini önderler ve kahraman kişiler olmak üzere birçok

konuda "gerçekmiş gibi" inanılan ve nesilden nesile gelişerek ve dönüşerek aktarılan halk anlatılarıdır. Efsanelerin tasnifi, halkın toplumsal belleğini ve inançlarını yakından tanımak ve anlamak açısından önemlidir. Özellikle Kürt sözlü kültürü ve edebiyatının korunması ve yaşatılması açısından efsanelerin derlenmesi, tasnifi ve incelenmesi elzemdir. Bu makalenin amacı, Adıyaman bölgesinden derlenen Kürt halk efsanelerinin tespiti ve Juha Pentikainen metoduyla tasnif denemesidir. Çalışmada, konu ilgili bilgi sahibi olan ve kartopu yöntemiyle tespit edilen 21 kişi ile yüz yüze görüşme tekniği uygulanmıştır. Görüşmeler neticesinde, bölgede söylenegelen 28 efsane tespit edilmiş, derlenmiş ve deşifre edilmiştir. Efsaneler, Juha Pentikainen'in metoduna göre gezgin ve mahalli olarak tasnif edilmiş ve özet olarak verilmiştir. Sonuç olarak, Adıyaman bölgesinde 7'si gezgin ve 21'i mahalli olmak üzere her iki türde efsanelere rastlanmıştır. Efsanelerin tür, biçim ve motif bakımından evrensel bir karakterde olduğu görülmüştür. Efsanelerin çoğu erkekler tarafından anlatılmaktadır ancak dini temsiliyet bakımından önemli karakterlerle ilgili kerametlere dair efsanelerin daha çok kadınlar tarafından anlatıldığı ve önemsendiği tespit edilmiştir. Efsanelerin edebi ve sanatsal karakterlerinin yanı sıra toplumsal düzenin kurulmasında ve yürütülmesinde önemli bir rol oynadıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Efsane, Kürt Efsaneleri, Adıyaman, Pentikainen Tasnifi, Efsanelerin işlevi

Destpêk

Efsane, çîrok û vegotinên xeyalî yên derbarê heyber û bûyerên derasayî de ne ku ji hezar salan û vir de digindirin, dihugerin, kêm an zêde dibin lê hebûna xwe her didomînin. Li her devera dinyayê mirov dikare mînakên efsaneyên ku bawerî û çanda hevpar a civakê nîşan didin bibîne. Efsane wekî peyv, ji zimanê farisî derbasî kurdî û tirkî bûye û di wateya vegotin ango destanê de ye. Di nav xwe de sir û efsûnan jî dihebîne (Nişanyan, 2020). Di nav gelê kurd de gelek caran ji dêvila peyva efsane "çîrok", hîkaye" û "mesele" jî têne bikaranîn. Li gorî Keskîn, kerametên evlîyayan ango "Qencên Xwedê" jî dikarin di vê çarçoveyê de bêne nirxandin (Keskin, 2019: 168). Li Avrupa ji birayên Grîmm û pê ve gelek folklorzanan hewl daye ku efsaneyan penase bikin. Li gorî Birayên Grîmm efsane, çîrokên derasayî ne. Li gorî, Gero von Wilpert efsane, ew çîrokên kin in ku di eslê xwe de ne bûyerên rast in lê wekî bûyerên rast têne pêşkêşkirin. Herweha ji guhdaran jî tê hêvîkirin ku ew jî efsaneyan wekî rastiyekê bipejirînin (Buch, 2006: 355). Folklornas Pertev Naili Boratav efsaneyan wekî *"Perçeyên destanan ku ji aliyê dirêjbûn, xeml û huner ve ji destanan dûr ketine û tenê wek vegotinek derasayî ya derbarê kes ango rûdanekê di nav gel de mane."* penase dike (Boratav,

1969: 106). Digel ku heta niha gelek penaseyên efsaneyê hatiye kirin jî penaseyeke bi rêk û pêk nîne.

Ji W. Bascom bigrin heya bi M. Luthî gelek lêkolînerên ku li ser cudatiya di navbera cureyên vegotinên folklorî hûr dibin li ser mijarekê li hev kirine ku ew jî di nav gel de ji bilî çîrçîrokan (fabl) hemû cure wekî bûyerên rastî têne bawerkirin. Ango, gel di çarçoveya vegotinên gelêrî de, lehengên çîrok, mît, efsane û hwd. wekî kesên rast ku di demeke kevin de jiyane, dihesibîne û bi hebûn û serpêhatiyên wan bawer dike (Oğuz, 2012: 55).

Wekî li jor jî hatiye behskirin, taybetiya herî berbiçav a ku efsaneyan ji cureyên çîrok, fabl û hwd. vediqetîne ew e ku digel berhemên xeyalî ne ji aliyê vebêjer û guhdaran ve wekî bûyer û qewimînên rast têne bawerkirin. Ji bo vegotina efsaneyan hostatiyeke zêde navê. Di jiyana rojane de efsane ji aliyê her kesî ve dikarin werin vegotin û parvekirin (Kvideland û Sehmsdorf, 1988: 14). Li her welatî ew rewş kêm zêde weha ye. Di hîmê wê de bawerî heye. Gel dixwaze ku ji wan bawer bike. Efsane derbarê rûdanên afirîna dinyayê heta bi cih, kes û bûyeran di gelek mijaran de têne vegotin. Efsane, hewl dide ku baweriya batil xûrt û zindî bihêle. Ji bo vê yekê jî gelek dane û delîlan dide ber guhdaran. Lewra hebûn û berdewamiya efsaneyan bi berdewamiya baweriya batil ve girêdayî ye. Heger bawerî ji holê rabe dê efsane jî wenda bibin ango bibin çîrçîrokek pûç ku tenê ji bo qerf û henekan têne vegotin (Mullen, 1971: 408). Her efsaneyek li ser tiştekî hatiye gotin lê taybetiya hevpar ew e ku, her efsane bi baweriyekê ve girêdayî ye. Lehengên efsaneyan kesên xwediyê hêzên nepen û derasayî ne (Amos, 1981: 97). Serpêhatî û gotegotên derbarê van lehengan de jî di asta derasayîbûnê de ne û di xeyala gel de roj bi roj mezin dibin û di nav gel de belav dibin. Taybetiyeke din a efsaneyan jî ew e ku, çîrokeke efsaneyen ya bi rêk û pêk tuneye. Nakokî her di nav efsaneyan de dijîn û niqaşên li ser efsaneyan kêm nabin (Degh, 2006: 204-205). Li gorî Mullen, her efsaneyek di nava xwe de baweriyeke gelêrî jî dihewîne. Ji ber vê yekê jî divê teqez li ser bê rawestîn. Ji ber ku baweriyên gel û efsane ne ji hev dûr in (Mullen, 1971: 410).

Efsane vegotinên kurt û zelal in. Digel ku efsaneyên herêma Semsûrê ji efsaneyên herêmên din ne kêmtir in, xebatên ku li ser vê herêmê hatine kirin gelekî kêm in. Wek mînak, di navbera salên 2000 û 2012an de li Tirkiyê di warê lêkolînên li ser vegotinên gelêrî de 68 tezên lîsansa bilind û doktorayê hatine amadekirin. Ji van 17 heb li ser efsaneyan e (Duman, 2013: 164). Li aliyê din em dizanin ku li Tirkiyeyê ji sala 2010 an û şûn ve, li bajarên wekî Mêrdîn, Diyarbekir, Mûş, Dêrsim, Çewlig û Wanê di bin banê beşên Ziman û Çanda Kurdî û Ziman û Edebiyata Kurdî de xebatên tezên lîsansa bilind hatin destpêkirin. Di navbera 2011an heta 2016an de 121 tezên lîsansa bilind ku mijara wan "Kurdolojî" ye hatine amadekirin. Ji wan, 109 heb bi zimanê kurdî (bi zaravayên kurmancî, kirmanckî/zazakî û

soranî), 21 heb jî bi zimanê tirkî hatine amadekirin (Aykaç, 2017: 119-132). Ji van tezan 21 heb derbarê folklora kurdan de ne lê mixabin bi taybetî li ser efsaneyan tez nehatine amadekirin. Mebesta vê xebatê ew e ku wekî gaveke piçûk em dest bavêjin vê qadê.

Semsûr (Adıyaman), îro ji bilî navenda bajêr, ji 8 navçe, 19 bajarok û 453 gundan pêk tê ("Adıyaman il ilçe ve belde nüfusu", 2020). Semsûr, ji heyamên pêşîn heta niha bûye wargeha gelek civak, ol û nijadan. Hîtît, Hurî, Med, Mîtan, Asur, Pers, Komagene, Roma, Bîzans, Selçûqî û Osmanî hin ji wan şaristaniyan in (Toprak, 2018: 25). Li herêmê gelên kurd, tirk, ermen, ereb û sûryan ligel hev jiyane. Wan, ew mîrateya çandî ku di hezar salan de ketiye ser hev heta îro parastiye. Helbet vê çanda qedîm û kevnare gelek efsane jî bi xwe re anîne. Bi taybetî li gûnd û bejahiyên bajarê Semsûrê gelek efsane bi awayekî devkî di nav gel de hebûna xwe didomînin.

Qada vê xebatê herêma Komîrê ango Hemzik e. Bi qasî 25 kîlometroyan li bakurojhilatê Semsûrê ye. Herêm wekî çaleke fireh he û ji 10-15 gund û gundikan pêk tê. Derdora 10-15 hezar kes li vê herêmê dijîn. Gelê herêmê bi çandinî û sewalvaniyê ve mijûl dibe. Debara gelê herêmê piranî li ser hilberîna titûnê ye. Gelê herêmê bi zaravayê kurdî-kurmancî dipeyive. Bi awayekî xwezayî efsane jî bi devoka kurmanciya Semsûrê têne vegotin. Herêma Komîrê (Hemzik) ji aliyê hejmar û cureyên efsaneyan ve dewlemend e. Li gorî agahiyên jêderan li herêmê di cureyên cihê de, bi qasî 28 efsaneyan têne gotin. Li jêr digel hewldana dabeşkirina efsaneyan ya li ser şopa Juha Pentikainen, nav û naveroka van efsaneyan jî bi kurtî hatiye vegotin.

Di vê xebatê de, piştî bi kurtî şîrovekirina penase û taybetiyên efsaneyan, hewldana nirxandin û tesnîfa efsaneyên herêma bajaroka Komîrê (Hemzik) ya girêdayî bajarê Semsûrê heye. Dane, bi rêbaza hevpeyvînên rû bi rû bi teknîka gogberfê hatine tomarkirin. Di vê çarçoveyê de, bi 21 kesên ku di vê mijarê de xwedî agahî ne re hevpeyvînên rû bi rû û hatiye kirin. Ji ber ku jêderan nexwastin nav û paşnava wan bêne eşkerekirin ji dêvila nav û paşnava wan remzên wekî "J1, J2... (Jêderê yekemîn, jêderê duyemîn....)" hatiye nivîsandin. Wekî din, agahiyên derbarê jêderan yên wekî temen, rewşa perwerdehiyê, cihê ku niha lê dijîn û hwd. di dawiya gotarê de hatiye rêzkirin. Agahî bi jêrenotan û amûrên dîjîtal hatine tomarkirin. Piştre, hemû agahî hatine deşifrekirin û nirxandin. Ji ber sînorên rûpelên kovarê û pirsgirêkên devoka herêma Semsûrê me tenê cih da kurteyên van efsaneyan.

Ji ber ku rêbaza Pentikainen ya dabeşkirina efsaneyan hêsan û kêrhatî ye, di dabeşkirina (tesnîf) efsaneyan de rêbaza Juha Pentikainen hatiye tercîhkirin. Efsaneyên ku li herêma Komîrê (Hemzik) ya Semsûrê hatine tomarkirin jî di vê çarçoveyê de hatine nirxandin.

1. Xebatên Li Ser Dabeşkirina Efsaneyan

Heta niha gelek kesan li ser efsaneyan xebat kirine û ji bo dabeşkirina efsaneyan hin rêbaz pêşkêş kirine. Lê derfetên vê xebatê rê nadin ku em behsa hemûyan bikin. Ji ber vê yekê jî êm ê li vir tenê behsa çend rêbazan bikin. Xebatên li ser efsaneyan hîmê wan digihêje xebatên Birayên Grîmm (Wilhelm:1787-1859; Jacop: 1785-1863). Her du birayan, ji 50 salî zêdetir li ser gelek cureyên folklorê xebatên tomarkirin, analîz, dabeşkirin û nirxandinê meşandine (Sokolov, 2009: 50). Piştî ku xebatên li ser efsaneyan zêde dibin, pêwîstiya dabeşkirina efsaneyan derdikeve holê. Lewre, karîgerî (fonksîyon) û dabeşkirina efsaneyan du pirsgirêkên têkilî hev in û her yek bi serê xwe nikare were nirxandin. Li Evropa, O. Dahnhardt, di navbera salên 1907 û 1912an de berhemeke qerase ya efsaneyan ku ji çar cildan pêk dihat amade kir. Hîmê wan li ser efsaneyên nava Încîlê bû. Di heman salan de (1912) Antti Aaarne, li ser dabeşkirina efsaneyên Fînî xebateke girîng weşand. Di vê çarçoveyê de gava herî berbiçav di sala 1966an de li Budapeşteyê hate avêtin. Wê salê, International Society Folk Narrative Research (Kongreya Navnetewî ya Lêkolînên Vegotinên Gelêrî) hatiye lidarxistin. Di kongreyê de ji bo tasnîfa cureyên efsaneyan a bi rêk û pêk biryara peywirdarkirina komxebatekê hatiye dayîn. Piştî xebatên hûr û kûr komxebat, encamên ku bi dest xistine wekî raporekê eşkere dike. Rapor ji aliyê kongreyê ve tê pejirandin (Nagy, 1998: 102). Ji ber ku derfetên vê gotarê bi sînor in, em dê li vir bi hûrgilî behsa vê kataloga efsaneyan ku hatiye amadekirin û binbeşên cureyên efsaneyan nekin lê bi kurtî em dikarin bibêjin ku di encama civînên komxebatê de efsane wekî, "efsaneyên derbarê afirîn û dawiya (qiyamet) dinyayê de", "efsaneyên derbarê dîrok û dîroka şaristaniyan de", "efsaneyên derbarê heyberên derasayî, hêzên derasayî, mîtolojîk" û "efsaneyên olî/efsaneyên derbarê xweda, xwedawend û lehengên olî" di bin çar serenavan de têne dabeşkirin (Alptekin, 2014: 22-23).

Hewldaneke tasnîfkirina efsaneyan jî ji aliyê Juha Pentikainen (1940-...) ve hatiye kirin. Pentikainen, li ser kevneşopiyên Fîniyan, çanda devkî ya Fînê xebitiye, doktoraya xwe li ser vê qadê kuta kiriye. Bi taybetî jî li ser efsaneya Kalavela û çanda Şamanîzmê xebatên gelek hêja kirine. Di xebatên xwe de lêkolînerê efsaneyan Carl-Herman Tillhagen wekî rêber hilbijartiye. Lewre bi gotina Tillhagen, *"Efsane, helbest e, lê malê rastiyê ye û beşek ji jiyana rojane ye."* Divê hîmê lêkolînên zanistî, li ser vê hişmendiyê were danîn (Pentikainen, 2006: 204-205). Pentikainen, ji bilî parzemîna Emerîqaya Başûr li hemû parzemînan xebatên qadê meşandine. Pentikainen, bi zanîn, çavdêrî, lêkolîn û tecrûbeyên xwe pişta xwe dide folklorzanê bi nav û deng Laurî Honko. Ew, efsaneyan li gorî berbelavbûna wan wekî

"efsaneyên gerok" û "efsaneyên herêmî" dabeş dike. Efsaneyên herêmî, bi herêmekê hatine sînorkirin û hîn belav nebûne. Cerebe hîn nehatine şîrovekirin û li gorî kevneşopiyan nehatine guhertin. Pentikainen, vê astê wekî "numen" penase dike. Efsaneyên ku kêm-zêde li her herêmê têne vegotin û li gorî herêm û kevneşopiyan teşe girtine jî "efsaneyên gerok" in û xwediyê dîrokeke kevnare ne. Li gorî herêman dibe ku navê wan jî biguhere lê karakterê esas û gewdeyê efsaneyê naguhere. Pentikainen vê astê jî wekî "nomen" penase dike (Pentikainen, 1995: 46).

2. Efsaneyên Gerok Li Herêma Komîrê (Hemzik)

Li gorî rêbaza dabeşkirinê ya Juha Pentikainen, ji 28 efsaneyên ku li herêmê têne gotin 7 heb jê efsaneyên gerok in. Digel ku di navê efsaneyan de hin guhertinên piçûk hene, naverok û karîgeriya efsaneyên gerok gelekî dişibe hev. Di vê çarçoveyê de em dikarin bibêjin ku efsaneyên Ayzer Xefalî (Ebuzer -el Giffarî), Xoceyê Xizir û Kufte, Çiplax û Kufte, Pepûg, Gavanî Bûkê, Pêka Dûndilê û Elk/Pîra Xêw efsaneyên gerok in. Lewre ev efsane li gelek herêm û welatan têne vegotin. Wekî ji navê wan jî diyar dibe, 4 heb efsane derbarê kesayetên olî, 2 heb derbarê guherîna jinan ya ji bo kevir û çivîkan û yek jî derbarê heyînên derasayî de ye. Kurteya van efsaneyan weha ye:

2.1. Pêka Dûndilê

Hz. Elî, hem ji ber ku zavayê Hz. Muhammed e, nifşa pêximber bi wî dewam kiriye û hem jî ji ber kesayetiya xwe û hêza xwe di nav alema îslamê de kesekî gelekî girîng e. Bi taybetî di nav civaka elewî de nirxeke wî ya gelekî bilind heye. Hz. Elî, tevî şûrê xwe û hespê xwe karaktereke efsanewî ye di heman demê de. Li gorî zanîn û baweriya gel, Hz. Elî di serdema pêşî ya îslamê de ji bo belavkirina misilmaniyê li gelek herêm û welatan şer kiriye. Ji ber vê yekê, di nav gel de derbarê hespê wî -Dûldûl- de gelek efsane hatine afirandin. Li gorî van efsaneyan, hespê wî (Dûldûl) hingî xûrt bûye şopa lingên wî li ser lat û tahtan çêbûye. Efsaneyên derbarê Dûldûlê di vê çarçoveyê de gerok in. Kurteya şaxeke vê efsaneyê ku li herêma Komîrê tê gotin weha ye:

"Pêka Dûldûlê, tahtekî pahn e û li hemberî gundê Girik, di nav zeviyekê de ye. Wexta ku meriv dihere Semsûrê li hêla jêr ya rê dimîne. Li ser wî kevirî, şopa simê Dûldûlê xûya dike. Dibêjin, dema ku Hz. Elî li qada şer hespê xwe (Dûndil) bezandiye sima wî li vî kevirî rast hatiye. Dûldûl hingî xûrt bûye, şopa simê wî li ser kevir çêbûye. Gelê herêmê wekî zîyaretekê diçe û wî kevirî û tawaf dike." (J3, Hevpeyvîna rû bi rû, 18 Çile 2021).

Heman efsane li gelek herêman tê gotin. Wek mînak, li bajarê Denîzlî yê Tirkiyeyê kevirek heye ku pîroz tê pejirandin. Li gorî vê efsaneyê, dema ku Hz. Elî hespê xwe -wekî bifire- bi ser dijmin de ajotiye, lingekî hespê wî li wî kevirî rast hatiye. Şopa lingê wî li ser kêvir çêbûye (Türktaş, 2012: 63).

2.2. Ayzer Xefalî (Ebuzer -el Giffarî)

Ayzer Xefalî -li gorî efsaneyan- sencaxtarê artêşa îslamê ye ango al di dest de ye. Di dema Hz. Pêxember da artêşa îslamê hatiye herêmê da ku li hêrêmê misilmantiyê belav bike. Ayzer Xefalî jî yek ji eshabeyan e. Dibêjin, gotine (ji eshabeyan re):

- Kî dê sencaxê bigre û di pêşiya artêşê de here?

Ayzer Xefalî dibêje:

- Ez ê bigrim. Ê din dibêjin:

- Nabe, tu hîn piçûk î, hîn şeh di nav riha te re naçe. Ayzer Xefalî jî li ser vê gotinê radibe şehê di goştê rûyê xwe de diçikîne. Piştre radihêje sencaxê û tê şer. Şer dest pê dike, Ayzer Xefalî li cihê xwe yê ku aniha tirba wî lê ye derbê dixwe û şehîd dikeve (J4, Hevpeyvîna rû bi rû, 26 Mijdar 2020). Ev efsane jî yek ji efsaneyên gerok e. Lewra tê zanîn ku li Batman û Stenbolê jî bi heman navî tûrbe û ziyaret hene û li wan deveran jî heman efsane têne gotin.

2.3. Pepûg

Ev efsane li gelek deveran tê gotin. Di gelek waryantan de pepûg jin an zarokek e û piştî bûyereke xerab lava ji Xwedê dike da ku wê bike çivîkek. Ji ber dilovaniya wê diaya wê qebûl dibe û ew vediguhêze çivîkekê. Ew çivîk, li gorî herêman diguhere. Dibe kevok, qûmrî, dûvmeqes (hechecik), pepûg û hwd. (Yalçınkaya 2019: 946). Di waryanta ku li herêma Komîrê tê gotin de pepûg berê bûkek e, piştî zexta xezûrê xwe dibe çivîkek û bi çolê dikeve. Efsane, bi kurtî weha ye:

"Dibêjin, yekî bûkek aniye. Dem derbas bûye, bûk maye ducanî. Rojekê dilê wê goşt xwestiye. Feqîrî ye, kiriye nekiriye nikaribûye goşt bi dest bixe. Li malê cotek çaroxê xezûrê wê hene, wekî tê zanîn çarok ji çermê sewalan çêdibin, bûk radibe tayekî (ferek/ solek) çaroxan dixe avê, dikelîne û dixwe.

Êvar dibe, xezûrê wê tê malê. Dibêje:

- *Ka fera çaroxa min? Her kes dibêje:*

- *Me fera çaroxa te nedîtiye.*

Xezûr diritimîne, bi israr li fera çaroxa xwe dipirse. Dawiyê de, xesû debare nake û mikûr tê. Dibêje, hal û meseleya bûka me ev e. Wê fera çaroxa te xwariye. Xezûr, hêrs dibe; radibe li bûkê dixe. Bûk dia dike, dibêje:

-*Xwedêyo, bila bibûma çivîkek bi çolê biketima lê ez neketima vî halî.*

Dibêjin, li ser vê diayê bûk di wê kêliyê de dibe çivîkek. Ji wê rojê û şûnde êdî hêlîna wê nav striyan e (J6, Hevpeyvîna rû bi rû, 23 Çile 2021).

2.4. Xoceyê Xizir û Kufte

Derbarê Xoceyê Xizir de li gelek welat û herêmên Rojhilata Navîn, heta li herêma Qafqasyayê jî gelek efsane têne gotin (Özcan, Çelik, 2020: 295-312). Li gorî baweriyê, Xoceyê Xizir nemir e. Mal û welatekî wî nîn e. Sal donzdeh meh gund bi gund, mal bi mal digere. Lê kes nizane dê kengî û di kirasê çi de derkeve pêşiya merivan. Her carê dikeve kirasê mirovekî. Car heye dikeve kirasê rawiran jî. Ew bixwe bereketê û zêdebûnê temsîl dike. Heger ew xweş bê pêşwazîkirin û dilê wî bê xweşkirin ew jî dê bereketê bixe nav wê malê. Heger kesek wî biêşîne dê Xoceyê Xizir nifirekê li wî bike ku ew û nifşên ji wî dê tu carî têr nexwin û xweşiyê û bextewariyê nebînin. Ji ber vê yekê bi taybetî di civakên elewî de pêşwazîkirin û hewandina mêvanan gelekî girîng e. Mêvan dibe, parsek dibe xem nake bi taybetî jî di meha rojiya Xoceyê Xizir de her kesê tê ber derî bi rûkenî tê pêşwazîkirin û destvala nayê şandin. Li herêmê derbarê Xoceyê Xizir de gelek efsane hene. Yek jê weha ye:

"Dibêjin, kesekî ji gundê Omeran, ji jina xwe re gotiye:

- *Jinik, îro mêvanekî min dike were. Tu jê re şîveke xweş amade bikî haa!*

Piştî demekê karê mêrik derdikeve. Berî ku ji mal derkeve, berê xwe dide jina xwe, careke din hişyariyê didê, dibêje:

- *Jinik, karê min derket, divê ez herim Semsûrê. Mêvanê min û wê şîreta ku min li te kiriye ji bîr nekî ha!*

Jinik radibe ji bo wî mêvanî ku dê bê, kufteyan (kutilk) çêdike.

Piştî demekê yekî belengaz tê ber derî. Jinik ji xwe re dibêje, *"Ev ne mêvanê ku mêrê min behsa wî kiriye. Ev hebe tunebê parsekek e."* Radibe, xwe dide pêşiya beroşa kufteyan. Naxwaze ku mêvan beroşa kûfteyan bibîne. Mêrik, pirsa xwediyê malê dike. Jinik dibêje, *"Mêrê min ne li mal e."* Mêvan çendekî disekine. Jinik behsa şîvê û kutilkan nake. Mêvan hewl dide ku rabe. Jinik, di dilê xwe de dibêje: *"Hey ez kufteyan nadim viya. Hema dîsa jî gune ye, ez ê du sê pahnikiyan[*] bidimê, bila birçî neçe."* Mêvan pahnikiyan dixwe û diçe.

[*] **Pahnikî**: Xwarina ku tenê bi hevîrê kutilkan ê kelandî çêdibe.

Dibe êvar, mêrê jinikê tê mal, dibêje:

- *Jinik, mêvanê min hat, te şîveke xweş da ber?*

Jinik dibêje:

- *Welle, min tu mêvan nedîtin. Te got, min jî rabû kûfte (kutilk) amade kirin. Lê kesek nehat. Tenê yekî belengaz wekî parsekan hate ber derî. Min jî du sê pahnikî dan ber û ew şand.*

Mêrik li çokên xwe dixe, dibêje:

- *Te malik li me xera kir. Ew mêvanê me bû, Xoceyê Xizir bû.*

Ji wê rojê û pê ve ew mala têr naxwe. Heger bobelatên mezin nehatine serê wan, dîsa bi xêra wan çend pahnikiyan e." (J11, Hevpeyvîna rû bi rû, 27 Tîrmeh 2020).

2.5. Çiplax û Kufte

Ev efsane jî gerok e, navê lehengê efsaneyê li her herêmê diguhere. Li Balikesîrê "Alî Dede", li Bursa "Helvaci Baci", li Erziromê "Ahmet Baba", li Entabê "Şêx Bîlecen", li Dêrsimê "Munzir Baba", li Yozxatê "Alîyar", li Qersê "Hecî Kaxizman", li Malatyayê "Haci Yusuf" e (Şimşek, 2018: 528). Di nav gelek welat û çandan de bi hin guhertoyan tê gotin lê movika efsaneyê naguhere. Qencekî Xwedê heye. Xizan e û li ber destê axayekî, begekî şivantiyê dike. Axa (serdest) diçe Hecê, jina wî û şivan li mal dimînin. Rojekê jina wî xwarinekê çêdike. Xatûn, ji bo xwarina şîvê bang li şivanê malê dike. Hîn ku li ser şîvê ne, mêrê jinê tê bîra wê. Dibêje, *"Xwezî axayê te jî li vir bûna. Wî ji vê şîvê pir hez dikir."* Şivan, berî ku hilma li ser şîvê sar bibe wê digihîne axayê xwe. Axa, piştî ku ji Hecê vedigere sira şivan eşkere dike. Şivan bi carekê ve ji holê wenda dibe. Gelê herêmê li cihê ku şivan wenda bûye, li ser navê wî tûrbeyekê çêdike.

Li Semsûrê jî ziyareteke bi navê Çiplax (Ûryan Baba) heye. Naveroka efsaneyê kêm zêde wekî yên herêmên din e. Ev ziyaret, li gundê Selemûtê yê girêdayî Semsûrê ye. Li gorî efsaneya ku derbareyê Çiplêx de tê gotin, ew zilamekî gelekî baş û pak bûye. Li ba axayekî xulamtî kiriye. Li sewalên wî nihêrtiye. Ji bo ku dema veketinê pişt û laşê sewalan neêşê xwe tazî kiriye û xwe li erdê gindirandiye. Leqeba wî ya Çiplêx (tazî) jî ji wir tê. Efsaneya wî weha ye:

"Dibêjin, rojekê axayê wî dihere Hecê. Ew û jina axê jî li mal dimînin. Jinik kufta çêdike, bang li Çiplêx jî dike. Diwê:

- *Xazikê axa jî li vir bûya. Wî pir li kufta hez dikir.*

Çiplax dibêje:

- *Xatûnê, dixwazî sanekê (teyfik-tebax) tije kufte bike ku ez bibim ji axayê xwe re.*

Jina axê, di dilê xwe de dibêje, *"Qey fedi dike ki bibêje "kufta bide min" loma wisa dibêje."* Sanikê tije kufte dike û dibêje:

- *De were van kuftan bibe ji axayê xwe re.*

Çiplax, radihêje kufta û dertê derve. Demekê û şûnde, axa ji Hecê vedigere. Vir da û wê da gel tê cem axê. Axa, bi tiliya xwe şivanê xwe nîşan dide û dibêje:

- *Neyên cem min, herin cem wî. Çiplêx, heta Heccê kuftê bi germî anîn ji min ra.*

Li ser vê gotinê, sirra wî (Çiplax) eşkere dibe. Ew jî bi carekê ve wenda dibe." (J21, Hevpeyvîna rû bi rû, 25 Tebax 2020.).

2.6. Elk/Pîra Xêw

Elk ango pîra xêw, heyîneke nepen û bi efsûn e. Di hemû çandên Rojhilatî de heye. Jiyana wê li ser xwarina goştê mirovan e. Bi taybetî jî lebatên navgînî (kezeb, dil, gurçik û hwd.) yê jin û zarokan dixwe (Bane, Al (Elk), 2016). Li herêma Semsûrê wekî "Pîra Mer(iv)xwir jî tê naskirin. Li gorî hin jêderan, pîra xêw ango elk dijminê jinên çilînî û zarokan e. Carinan dikeve kirasê mêran û cilên sipî li xwe dike. Çavên xwe li derdorê digerîne, jineke bi tena serê xwe ya zêristanî li ku be xwe li wê û zarokê wê digre. Ew dizanin ku bi taybetî di çil rojê pêşî de zarok û dayik bê pergal in, qels in, wekî biwêja ku tê gotin,*"tevir û bêr li kêleka wan e."* Ji ber vê yekê jî gel ji hev û din re dibêje, "Jina zêristanî li malê bi tenê nehêlin." Li gorî baweriyeke din, divê di dema zêristaniyê de çilê jinan bi hev nekeve. Ango divê du jinên zêristanî neyên bal hev. Heger çilê wan tevlî hev bibe dê elk/pîra xêw li wan û zarokê wan bixe û bikûje. Ji bo ku rê li ber bobelatan were girtin heta ku ji wan tê nahêlin ku her du jin li hev rast bên, hev û din bibînin. Carinan ji neçarî, her du jinên zêristanî li hevûdin rast tên. Di demên weha de jin derziyên xwe bi hevûdin diguherînin. Heger derzî tune be bişkojeke ji qutikê (îşlig) xwe jê dikin û bi hevûdin diguherînin. Heger ew jî tune be ji kirasê xwe perçeyekî piçûk jêdikin û bi hevûdin diguherînin (Çifçi, 2019: 71). Di vê tevgerê de mebest xapandina hêzên nepen e. Herweha li gorî efsaneyan û baweriya gel pîra xêw ji hesin û ronahiyê ditirse. Ji bo vê yekê jî heta çil rojî lampe ango agir li mala jina zêristanî venamire; kêr, meqes, das, derzî û hwd. amûreke hesinî her li ber serê jina zêristanî û zarok e.

Derbarê elk/pîra xêw de gelek efsane têne gotin. Yek jê weha ye:

"Dibêjin, jineke zêristanî ji bo demeke kin zarokê xwe yê çilînî di hundir de tenê hiştiye û çûye derve. Dema ku vegeriyaye dîtiye ku elkê/pîra xêw, destê xwe daye ser devê zarokê di dergûşê de û hewl dide ku wê/wî bifetisîne. Heta ku jina zêristanî li derdora xwe amûreke hesinî digere, elk/ pîra xêw ji ber çavan wenda dibe. Jinik baz dide ser zarok lê dibîne ku zarok miriye." (J6, Hevpeyvîna rû bi rû, 23 Çile 2021).

2.7. Gavanî Bûkê

Di gelek efsaneyên gerok de tê dîtin ku mirov (bi taybetî jî jin û bûk) di cih de hişk dibin û dibin kevirekî. Li gorî lêkolînên folklorî gelek sedemên vê yekê hene: Ji ber nifirekê, kiryareke xirab ango gunehekî, cezakirina evdan ya ji aliyê Xwedê ve, evînên nîvcomayî, neheqiya ku li jin û keçika hatiye kirin û hwd. (Sakaoğlu, 1980: 35).

Gavanî Bûkê ku bûye mijara efsaneyê, li nêzikî gundê Sarmikan ê girêdayî navenda Semsûrê ye. Bi qasî 6-7 kîlometroyan li bakûrê herêma Komîrê ye. Kevirekî mezin e û ji dûr ve dişibe peykerê bûkekê. Efsaneya wê weha ye:

"Dibêjin, di zemanekî pir kevin de, keçikek wekî bûk dane eşîrekê. Zewac bê dilê keçikê bûye. Eşîreke din jî xwe daye pêşiyê û nexwastiye ku ew dawet pêk were. Roja dawetê bûk li hespê siwar kirine û ji gund derxistine. Di navbera her du gundandan de eşîr hatine hemberî hev. Hindik maye ku eşîr li ser vê bûkê pevbiçin, şer bikin. Bûkê dia kiriye, gotiye: *"Xwedeyo, tu min li vir bikî kevirekî û nekî para kesî. Bila ji bo min xwîn nerije."* Diaya bûkê qebûl dibe û di cih de dibe kevir." (J13, Hevpeyvîna rû bi rû, 19 Tebax 2020).

3. Efsaneyên Herêmî

Bi qasî ku ji jêderan hatiye bihîstin, li herêma Komîrê (Hemzik) 21 efsaneyên herêmî têne gotin. Ji van efsaneyan 8 heb derbarê kerametên kesayetên olî, 3 heb derbarê avabûna êrikan (ziyaret), 3 heb derbarê dar û daristanan, 2 heb derbarê avabûna gundan, 2 heb derbarê hêza derasayî ya mirovan, 2 heb derbarê heyberên derasayî (Pîrevok) û 1 jî di derbarê bûyereke xwezayî ya awarte de ye. Efsaneyên herêmî ku li herêmê têne vegotin, bi kurtî weha ne:

3.1. Avabûna Komîrê (Hemzik)

Dibêjin, beriya niha bi 400-500 salî ji aliyê Dêrsimê kurdên koçer hatine vê herêmê. Konên xwe li derdora Pîrxûrkê (gundê Panavê) danîne. Li wir pezê xwe çêrandine. Ka çiqas li vir mane em nizanin, xortekî ji wan koçeran yê bi navê Hemze, li keçeke ji nişteciheên wir hez kiriye. Piştre di navbera koçeran û nişteciheên wir de gengeşî çêbûye. Hemze maye lê yên din dîsa bar kirine bi berjor de, ber bi Dêrsimê ve çûne. Hemze, li Komîrê maye û dev ji koçeriyê berdaye. Li vir zewiciye û ji wî zilamî bi navê Şeref, Sim, Hesen û Pewrik çar kur çêbûne. Piştre her kurek zewiciye û bûye malbatek. Ji wan malbatan çar eşîrên bi navê "Şerefk, Simêlk, Hesenk û Pewrik çêbûne. Îro ji her bavikî (êl) çend gund li herêmê ava bûne. Şeref(k) û (Î)Simêl(k), di cihê xwe de bi cih û war bûne û gundê Komîrê ava kirine. Ji Hesen, gundên Hesenka, Panav, Kanî Xela, Zorkûy, Malê Qasa, Malê Ûzerî Ûsiv, Malê Elî Ûsiv ava

bûne. Pewrik, gundê Pewrikan ava kiriye. Hinek neviyê wan jî gundên Omeran, Narince, Malê Ber Dû, Malê Çawîşan û çend gundikên din ava kirine. Ji ber vê yekê ji herêma Komîrê re "Hemzik" jî tê gotin (J1, Hevpeyvîna rû bi rû, 23 Çile 2021).

3.2. Gola Xwînê

Gola Xwînê, navê deştekê û di heman demê de navê gundekî ye. Gund, bi qasî 7-8 kîlometroyan li başûrrojhilatê Komîrê ye. Li gorî efsaneyê, di demeke pir kevin de, li wê deştê du artêş (hin dibêjin Kaw û Reşî ne; hin jî dibêjin artêşa misilman û fileyan e) bi hev û din re ketine şerekî dijwar. Şer bi şev û rojan ajotiye. Hingî xwîn rijiyaye, deşt bûye gola xwînê û laşê kuştiyan bi ser xwînê ketine. Ji wê rojê û pê ve navê wir bûye Gola Xwînê. Piştî sal û zemanan, li wir dîsa bi wî navî gundek ava bûye. Ew gund hîn jî heye (J5, Hevpeyvîna rû bi rû, 25 Mijdar 2020).

3.3. Çemê Milwalî

Peyva "Çem", di devoka Semsûrê de ji wateya xwe ya eslî (ava ku diherike/rûbar) bêtir di wateya "devera avî û bi dar û ber" tê bikaranîn. Li herêmê ji bo ava mezin (çem-rûbar) ku diherike peyva "ça" tê bikaranîn. Di vê efsaneyê de jî bi vê wateyê hatiye bikaranîn. Ev çem (Çemê Milwalî), bi qasî 7-8 kîlometroyan li başûrrojhilatê gundê Komîrê ye. Bi ava çemê Xalbêrciyê û Kaniya Komîrê tê avdan. Li gorî efsaneyê, ev çem ji aliyê qencekî Xwedê yê nepen (Milwalî) ve tê parastin. Her kesê ku -qirşikekî be jî- bêyî destûra xwediyê wî erdî/darê, ji wir bîne mala xwe dê bobelatek mezin were serî.

Li gorî jêderekî, xalê wî piştiyek strî ji wir jêkiriye da ku bîne malê. Dema ku dike piştiyê striyan hilde ser milê xwe, kesekî xêw derdikeve meydanê. Dibêje, *"Nebe, dibêjim ji te re."* Xalê wî, guh nadê û striyan pişt dike, tîne malê. Wê şevê, xwediyê Çemê Milwalî, xwe dixe kirasê/dilqê marekî reş û xwe li stûyê xalê wî dişidîne. Dibêje, *"Heger tu wan striyan serê sibehê nebî û daneynî cihê berê, ez ê aniha te bifetisînim."* Xalê wî serê sibehê striyan dide ser pişta xwe û dibe, datîne cihê berê.

Dîsa li gorî efsaneyeke din ku jêder dibêje; Ew bixwe jî bûye şahidê wê ku agir bi her devera Çemê Milwalî ketiye, şewitiye. Lê belê roja din -wekî ku qet agir pê neketibe- her tişt dîsa bûye wek berê (J2, Hevpeyvîna rû bi rû, 18 Çile 2021).

3.4. Kaniya Komîrê

Dibêjin, eşîra Hînotê û ya Hemzik li ser dabeşkirina ava Kaniya Komîrê li hev nakin. Ji êvar da biryar didin ku roja dîtir bi hev û din re şer bikin. Her eşîrek amadekariyên xwe dike. Wê şevê baraneke zêde dibare. Serê sibehê her du eşîr jî radikin çekên xwe û diçin derdora kaniyê. Dibînin ku tahtekî (lat/zinar) mezin ji jor da hatiye û ketiye nava kaniyê. Av bûye du şet. Her kes matmayî dimîne. Baqil û malmezinên her du eşîran tên gel hev. Dibêjin, *"Heger ew kevirê ewqas mezin îşev hatibe û av kiribe du şet, hîkmeta Xwedê ye. Bila her kes bi ava ku bi aliyê xwe ve diherike qayîl bibe."* Li ser vê gotinê li hev dikin û dev ji şerkirine berdidin. Her kes vedigere mala xwe. Îro jî ava vê kaniyê bi heman rengî diherike û her kes bi para xwe ya avê qayîl e. (J2, Hevpeyvîna rû bi rû, 18 Çile 2021).

3.5. Mala Pîrevokê

Li gorî efsaneya ku li herêmê tê gotin, pîrevok ji aliyê teşe ve wekî jinekê ye. Mala wê di binê golan de ye. Pora wê û pêsîrên (memik) wê digihêjin erdê. Kuvî ye, lê belê heger şûşin di pêsîrên wê de bê çikandin kedî dibe. Careke din nikare kuvî bibe û vegere dinyaya xwe, binê golê. Ji ber ku êdî ji aliyê meriv û malbata wê ve naye pejirandin. Tiştê ku destê wê pê bibe, bereket dikeve navê. Li gorî jêdera me efsaneya pîrevokê weha ye:

"Li vê derê malek heye. Mala "A"* dibêjin. Çûne nav çêm/erd, mêzikirine ku jineke pora wê dirêj, pêsîrên wê digihêjin erdê li wir e. Jinik girtine, birine mala xwe. Ji xwe re kirine qewraş. Jinik (pîrevok) nesekiniye, tim ji mala wan reviya ye. Wan jî her carê ew girtiye. Dawiyê de yekî şûjinek di pêsîrên wê re kiriye. Piştre heta demeke dirêj li mala wan sekiniye. Ka çiqas dem derbas dibe, kes nizane. Xwediyên malê xwestine wê azad bikin, ji mala xwe derînin. Ziman ketiye dêv** gotiye, *"Min bernedin, heger ez herim dê û bav, xwuşk û birayên min dê min bikujin."* Xwediyên malê, guh nedane van gotinên pîrevokê û ew birine diyarê goleke kûr. Pîrevokê careke din berê xwe daye mezinê makê. Gotiye: *"Ez ê niha xwe berdim binê golê. Heger xwîn bi ser avê neket, zanibin ku malbata min ez qebûl kirime; na heger xwîn bi ser avê ket, zanibin ku wan ez kuştime."* Berî ku xwe berde binê golê nifirekê jî li wan dike. Dibêje, *"Şalmê (ma şalê) hûn dirêj nebin!"** Pîrevok xwe davêje binê golê. Xwîn bi ser avê dikeve. Ji wê rojê û pê ve heger malên wan çar bin nabin pênc. Ango serjimara (nifûs) wan zêde nabe." (J5, Hevpeyvîna rû bi rû, 25 Mijdar 2020).

---

* Ji ber nazikiya mijarê me nexwest ku navê wan malbatan eşkere bikin. Lewra, kur û neviyên wan hîn li heyatê ne.

** "Ziman ketiye dêv" biwêj e. Wate, dest bi axaftinê kiriye. Peyva "dev" di dema axaftinê de carinan ditewe û wekî "dêv" tê gotin.

* Wate, bila berê we, malbata we fireh-zêde nebe.

3.6. Destê Pîrevokê

Li gorî baweriya gelê herêmê, destê pîrevokê bi çi bibe, bereket dikeve nav wî tiştî. Destê pîrevokê bi kê bibe, bereketa xurekên wê malê zêde dibe. Ew yek bi rêya xewnan be jî dibe. Efsaneyeke derbareyê bereketa destê pîrevokê ku li gundê Narinceyê tê gotin weha ye:

"Dibêjin, li Narincê mala "D" hebûye. Malbata wan gelekî feqîr bûye. Rojekê kebaniya malê di xewna xwe de pîrevokekê dibîne. Pîrevok tiştên xwarinê jê dixwaze. Ew jî bi qasî ku heye xûrekên xwe bi wê re parve dike. Pîrevok, wekî malavahiyê, destê xwe li milê wê dide. Piştî wê rojê, digel hemû tengasiyan qûtê mala wan naqede. Kebaniya malê destê xwe bi çi bike, bereket dikeve nav wî tiştî." (J12, Hevpeyvîna rû bi rû, 10 Mijdar 2020).

3.7. Êrikî (Ziyareta) Komîrê

Li gorî efsaneyê, Şah Ahmet û Şah Mehmet du bira ne, ji bo belavkirina ola Îslamê, ji aliyê Misirê hatine Komîrê. Piştî demekê Şah Ahmet çûye aliyê Sêwazê lê Şah Mehmet li Komîrê maye. Li tenişta wê kaniyê bi cih û war bûye. Piştî ku miriye, gelê herêmê ew li pişta Kaniya Komîrê veşartiye û li ser gora wî tûrbeyek çêkiriye (Çetin, 2007: 25-26). Gel, di demên cuda de diçe serdana tûrbeya wî. Li wir qurbanan serjê dike, loqmeyan belav dike û diayan dike. Bi taybetî di salên ku baran kêm dibare keç, bûk û jinên gund diçin ber vî êrikî. Piştî ku loqme tê çêkirin, xwarin û belavkirin keçik dadikevin ser kaniyê û avê direşînin ser hev û din. Wisa tê bawerkirin ku piştî vê rê û rismê dê -bi alîkariya Şah Mehmedê Misrî- baran bibare (J2, Hevpeyvîna rû bi rû, 18 Çile 2021).

3.8. Êrikî Şêxella (Şeyxûlla)

Li gorî jêderan, navê wî yê rastîn Mehmed Elî ye. Piştre gel navê wî kiriye Şêxella (Şêyxulla). Ew, yek ji pêşengên mezheba elewîtiyê ye. Li gorî efsaneya ku tê gotin, dema ku pêşengên Îslamê hatine herêmê û li wir bi şopdarên olên din re şer kirine, pir birçî bûne lê tiştekî wan ê xwarinê nemabûye. Di wî deraxê/delava teng de hirmiyên gewrik ji wan re bûne xûrek. Mehmed Elî (Şêxella) jî gotiye, *"Heta dinya heye, bila hirmî li vir hebin."* Ji ber vê yekê, tu caran darên hirmiya gewrik li wir naqedin. Qet nebe şitlên hirmiyan li wir hene." (J4, Hevpeyvîna rû bi rû, 26 Mijdar 2020).

3.9. Ziyareta Kulikreş

Ew Ziyaret bi qasî kîlometreyekê li başûrê gundê Narinceya Komîrê ye. Dareke tuyê di navenda ziyaretê de heye. Li ber dara tûyê Kevirekî mezin heye û çend kevirên piçûk jî li ser wî kevirî ne. Dora ziyaretê bi dîwarê keviran hatiye parastin. Li gorî efsaneyê, jineke şivan

pezê xwe li wê derdorê diçêrîne. Jineke din a ji wî gundî jî di wir re derbas dibe. Ji jina şivan re dibêje, "Pezê xwe hinekî wê de bibe, bila nekeve hewşa ziyaretê." Şivan guh nadê, dibêje: "Hûn jî kevirekî li ku bibînin, maçî dikin û dibêjin ev ziyaret e." Di wê kêliyê de beranek ji nav pez diqete û tê bi qûloçan li nava pişta wê dixe. Jinik dikeve erdê û dimire. Ji ber tiştên weha kes newêre zirarê bide wê ziyaretê û pozeyî Narincê." (J2, Hevpeyvîna rû bi rû, 18 Çile 2021).

3.10. Şopa Destê Ap Eyîzê*

Ap Eyîz ango Ap Ezîz, yek ji dedeyên elewiyên Semsûrê ye. Ap Eyîz, ji ocaxê Axûçan e. Li gundê Bilamê yê girêdayî navçeya Cêlikan hatiye dinyayê. Piştre, li gelek gundan geriyaye û rê rismên demê/cemê li dar xistiye. Gelek salan li gundê Şexmîran (Şax Mîran) jiyaye û di sala 1966an de li wir wefat kiriye. Li wir hatiye veşartin. Li derdora gora wî tûrbeyek hatiye çêkirin. Kesên ku şîfayê dixwazin, îro jî diçin mala kurê wî di tasa ku ji Ap Eyîzê maye de avê vedixwin (Çifçi, 2019: 88). Gelê herêmê di demên cuda de-piranî payîzê- diçe gora wî ziyaret dike, dia dike û qurbanan dide. Li herêmê behsa gelek kerametên Ap Eyîzê tê kirin. Yek jê weha ye:

"Jineke ku zarokê wê çênabin, diçe bal Ap Eyîzê. Ap Eyîz, li malekê ye û demê/cemê digerîne. Ap Eyîz, mebesta hatina jinikê fêm dike. Bang li jinikê dike. Berî ku jinik devê xwe veke û ricaya xwe bike, dede destê xwe li pişta wê dide. Dibêje, *"Here keça min, bi ya Xwedê, dê miradê te bibe."* Piştî demekê jinik ducanî dimîne. Dema ku zarok çêdibe, dibînin ku li ser pişta zarok şopa destê Ap Eyîzê heye." (J9, Hevpeyvîna rû bi rû, 15 Tîrmeh 2020).

3.11. Nifira Dêde (Dede)

Li herêmê di nav gel de gotineke weha heye. Dibêjin, *"Xwe ji nifirên dedeyan biparêzin. Nifirên wan zû qebûl dibin."* Li herêmê derbarê gelek malbatên ku rastî nifirên dedeyan hatine de efsane têne vegotin. Yek jê weha ye:

"Dibêjin, rojekê "B" û hevalekî xwe diçe ku dêde bikuje. Dema ku dede çav li wan dike, dibêje:

- *Heger hûn bi çi mebestê hatibin, dev jê berdin; vegerin mala xwe.*

Ew koma xortan vedigere malê lê piştî çend rojên din dîsa dikevin nava hewldanan. Diçin ku dede bikujin. Dede li yekî ji wan xortan vedigere, dibêje:

* Li herêma Semsûrê, navê Ezîz/Azîz tê tewandin û wekî Eyîz tê bilêvkirin. (T.Ç).

- Ez tu diayan li we nakim; here, şalmê (ma şalê) hûn -mala "E"- neyên ser hev. Yeka we nebe dudu.

Piştî wê rojê ew malbat qet nayê ser hev, du bira nayên gel hev; karê wan rast naçe, qet têr naxwin." (J10, Hevpeyvîna rû bi rû, 26 Tîrmeh 2020).

3.12. Kerrê Kawî û Şiva Hişk

Ew "qencê Xwedê" ji eşîra Kaw e û ji ber ku guhê wî hinekî giran bûye, jê re gotine "Kerrê Kawî". Gora wî li gundikê Gomê Silikan e. Bi qasî 35 kîlometroyan li bakurrojhilatê Semsûrê ye. Derbarê kirametên Kerrê Kawî de gelek efsane hene. Yek jê weha ye:

"Dibêjin, berê feqîrî pir bûye û têkberên paqijiyê (sabûn, deterjan û hwd.) jî tunebûne. Gel bi xweliya (arî) êzingan kinc/cil û bergên xwe şûştine. Kerrê Kawî, jî rojekê barek xwelî (arî) biriye deştê. Di rê de du xortên ji eşîra Îzol hatine pêşiye. Gotine:

- Kerro! Dibêjin kirametên te hene. Ka ji me re jî kirametekê binimîne ku em jî ji te bawer bikin.

Kerrê Kawî, deng ji xwe biliye û wekî ku nebihîstibe li pey barê xwe meşiyaye. Xort, careke din hatine pêşiya wî û ritimandine. Careke din heman daxwaz kirine. Kerrê Kawî mêze kiriye ku xelasî ji wan tuneye. Di wê kêliyê de şiveke hişk di dest wî de bûye. Ew şiva hişk di erdê de çikandiye. Gotiye:

-Heta ku ez ji deştê vegeriyame heger ew şiva hişk şîn hat, qey tiştekî (keramet) min heye. Na, heger şîn nehat, hûn jî ji min bawer nekin.

Dibêjin heta ku ew ji deştê vegeriyaye -bi emra Xwedê- ew şiva hişk şîn hatiye. Ew dara hîn jî li biniya gundê Mazêlê ye û ter e." (J7, Hevpeyvîna rû bi rû, 20 Tîrmeh 2020).

3.13. Kerrê Kawî û Goşiyê Tirî

Dîsa li gorî efsaneyeke din, Kerrê Kawî di dema rezbirrîna de (dawiya sibatê-serê adarê), li nav rez bûye. Tevî çend gundiyan rezê xwe dibirre. Hin ji wan gundiyan gotine: *"Kerro, dibêjin tu xwediyê kirameta yî. Ka ji me re du-sê goşî tiriyê teze bîne."* Kerrê Kawî, hinekî ji wan dûr ketiye. Piştî kêliyekê tevî çend goşî tirî hatiye cem gundiyan. Hin ji wî tirî dixwin; hin jî naxwin. Ê ku dixwin, dimrin; ê ku naxwin jî dimînin (J8, Hevpeyvîna rû bi rû, 22 Tebax 2020).

3.14. Mamkwîr û Xortên Komîrî

Navê wî yê rastî Mehmûd e. Lê belê ji ber ku çavekî wî hinekî kêm dîtiye wekî nasnav "Mamkwîr" gotine jê re. Ew bi xwe ji gundê Komîrê ye. Du kurên wî û gelek neviyên wî hîn

sax in. Mamkwîr, bi hêz û wêrekiya xwe bi nav û deng bûye. Derbarê hêza wî de gelek serpêhatî wekî efsane têne gotin. Yek jê weha ye:

"Li pişta gundê Komîrê (bakurê gund) çiyayekî asê heye. Rojekê Mamkwîr û heft-he(y)şt xortên gund diçin çiyê da ku êzingan bibirrin û bînin malê. Dema ku ji gund dûr dikevin, xort bela xwe di Mamkwîrê didin. Dibêjin:

- *Ap Mamo, dibêjin tu yî pihêt (xûrt/xwedî hêz) î. Ka pihêtiya xwe nîşanî me jî bide.*

Mamkwîr, dike nake xort bela xwe ji wî venakin. Li ser vê yekê Mamkwîr dibêje:

- *Ez ê herim ser vî tahtê han. Li ser piya bisekinim. Hûn jî werîsekî bi nava min ve girêdin û hemû bi hev re bikşînin. Heger we ez ji wir anîm xwarê, hûn çi dixwazin serbest in. Lê heger hûn nikaribin min bînin jêr, hûn dê barê xwe yê êzingan bînin ber mala min vala bikin.*

Xort, werîs li nava wî girê didin û bi hev re dikşînin. Dikin nakin nikarin Mamkwîrê ji ser wî tahtî bînin xwarê. Piştre, diçin bal wî bi heyirî li çaroxên wî dinihêrin. Dibînin ku çermê serê hemû tiliyên wî yê lingan rabûye û çaroxa wî tije xwîn bûye. Barê xwe yê êzingan tînin li ber mala wî vala dikin." (J14, Hevpeyvîna rû bi rû, 23 Çile 2021).

3.15. Mamkwîr û Barê Hêstirê

"Dibêjin, rojekê Mamkwîr diçe nav erdê xwe. Daran dibire û li hêstira (qantir) xwe bar dike. Radihêje hefsarê hêstira xwe û berê xwe dide malê. Di rê de, hêstira wî tevî barê li ser piştê di heriyê de dimîne. Dike nake nikare derkeve. Mamkwîr her du destên xwe dide bin zikê hêstirê û tevî barê li ser ji heriyê derdixe û datîne cihekî zûha. Dibîne ku her deh tiliyê destên wî jî zikê hêstirê qul kirine. Hêstir di cih de dimire." (J15, Hevpeyvîna rû bi rû, 25 Tîrmeh 2020).

3.16. Ap Eyîz û Mendî Çûk

"Dibêjin, Mendê Çûk* û hevalên xwe diçin ku Ap Eyîzê bikujin. Diçin devê deriyê mala ku Ap Eyîz lê dimîne. Ap Eyîz, mebesta wan fêm dike, dibêje *"Di cihê xwe de bisekinin."* Mendê Çûk û hevalên xwe di cihê xwe de hişk dibin. Dikin nakin nikarin xwe tev bidin. Piştî demekê Ap Eyîz dibêje, *"Herin, bela xwe bibînin."* û wan berdide. Piştî vê bûyerê Mendê Çûk korocax dimîne. Her hevalekî wî jî bobelatek tê serî, dimrin." (J17, Hevpeyvîna rû bi rû, 15 Çile 2021).

* Li herêma Semsûr û Komîrê dema ku navê mirovan bi devkî tê gotin, tê kurtkirin ango xerakirin. Di vê mînakê de navê zilam "Mehemed" e lê belê di nav gel de wekî "Mend" tê vegotin. Her weha nasnav û zirnav (laqab) jî têne kurtkirin. Di vê mînakê de peyva "piçûk" wekî "çûk" hatiye vegotin. Li herêmê mînakên vê yekê gelek in. Wekî Ûs (Ûsiv), El (Elî), Mist (Mistefa), Zêw (Zeyneb) û hwd.

3.17. Ap Eyîz û Seydik Dede

"Li gorî gotegotan, wexta ku Ap Eyîz dimire gel li dora tabûta wî dicive. Yek ji wan, dibêje, *"Dede, tu xwediyê kerametan î. Ka ji me re kerametekê binimîne."* Pismamekî Ap Eyîzê bi navê "Seydik Dede" heye, ew destê xwe li tabûtê dixe. Di wê kêliyê de tabût ji erdê bilind dibe û dîsa dadikeve. Seydik Dede, dibêje *"Ev nebû, yeka din."* û dîsa destê xwe li tabûtê dixe. Vê carê erd û asîman li hev diqelibe, erd dihêje; şev û roj ji bo demeke kin cih diguherîne (J18, Hevpeyvîna rû bi rû, 8 Tebax 2020).

3.18. Ap Eyîz û Tûrê Şêkir

Ev efsane jî derbarê kiramet û nifirên dedeyên mezheba Elewîtiyê de ye.

"Dibêjin, Ap Eyîz diçe malekê. Dibêje:

- *Hûn dikarin çayekê bidin min?*

Mazûban jî dibêje:

- *Dede were, çay jî heye; şekir jî heye.*

Piştî demekê çayekê tînin lê şekir nayînin pêşiya dêde. Dede dibêje:

- *Ka şekirê we?*

Jina mazûban, naxwaze ku şekirê xwe bide dede. Di dilê xwe de dibêje *"Şekir tuneye."* Dede du sê caran dubare dike lê şekir nayê. Dede ji jina mazûban re dibêje:

- *Keça min, here xanîmalê[*] binêre ka şekir heye ya tuneye?*

Jinik radibe, bê dilê xwe diçe xanîmalê. Berê şekirê hûr di tûrê kekebêzi de difirotin. Devê tûrê şekirê bîst kîlo vedike. Dibîne ku hemû bûye ax." (J19, Hevpeyvîna rû bi rû, 08 Tîrmeh 2020).

3.19. Ap Eyîz û Marê Reş

Mar, bi taybetî jî marê reş di gelek çandan de heye û wekî lawirekî taybet tê hesibandin. Wek mînak, di çanda Sûmeriyan de mar wekî lawirê ku giyayê dermanê nemirinê ji Gilgamêş diziye û xwariye tê pêşkêşkirin (Eliade, 2003: 99). Di çandên Qafqasyayî de mar, xêr û bereketê bi xwe re tîne, naye kuştin (Biray, 2013: 95-113). Di çanda Şamanîzmê de, ji bo ku mirov bi pêşerojê zanibe, divê bi zimanê çivîkan zanibe. Ev yek jî bi xwarina marekî ango sewaleke din ya bi efsûnî pêk tê (Eliade, 1999: 126). Li gorî efsaneya Şahmaranê, mar ji navê berjor jineke gelekî xweşik e û mala wê di binê erdê de ye. Nemir e û hemû mar di bin emrê wê de ne. Kirasguhertina maran û serdemên guherîna jinan (wekî rojên grîng, ducanîbûn,

[*] **xanîmal:** Peyveke resen a kurdî ye, odeya ku firaq, qût û xwarin lê ne û şîv lê çêdibe, mitbex.

menopoz û hwd.) wekî remzên hevpar xûya dikin (Yeşildal, 2018: 420-431). Piranî wekî lawirekî pîroz tê hesibandin. Gelek caran xerabiyê temsîl dike. Lê carinan jî -wekî herêma Semsûrê- marê reş wekî lawirekî baş tê hesibandin. Li gorî baweriya gelê herêmê, marê reş bi mirov venade. Ji ber ku dostê mirovan e. Zêrevaniya erd û milkê gel dike. Qencên Xwedê hikimê li maran jî dikin. Derbarê Ap Eyîzê û maran de gelek efsane hene. Yek jê weha ye:
"Du heb gundî diçin ku herin bal Ap Eyîzê. Di rê de li marekî rast tên. Her du heval, bi hezar zor û zehmetiyê wî marî dikûjin. Piştre, riya xwe didomînin. Dema ku digihêjin bal Ap Eyîzê berî ku ew tiştekî bibêjin, dede ji wan re dibêje: *"Werin berxên min, werin. Serî di dest min de bû, we jî li boçikê dixist*" (J20, Hevpeyvîna rû bi rû, 20 Çile 2021).

3.20. Dara Benavê

Li gorî efsaneyê, ew tîra ku li ser nimêjê Hz. Elî dikuje ji dara benavê hatiye çêkirin. Li ser vê bûyerê Xwedê, wek cezayekî, ber û fêkî ji dara benavê re heram kiriye. Ji wê rojê û heta roja qiyametê ew dar nifirî ye û dê bê ber bijî. Ji ber vê baweriyê ye ku di nav Kurdên Kurmanc de, darên ku fêkiyê wan nîne wekî "dara bênamûsê" têne penasekirin (J5, Hevpeyvîna rû bi rû, 25 Mijdar 2020).

3.21. Dara Gulmadê

Li gorî efsaneyê, dibêjin berê li derdora gundê Hesenkan jineke bi navê “Gulmad” hebûye. Gûlmad, bê mal û malbata bûye. Derbarê wê de kesî tiştek nezanibûye. Gulmad li çolê, li nav erd, dar û bestan de jiyaye. Di wê demê de li nêzikî gund dareke mezin a pelgê/çinarê hebûye. Demsala havînê, şivanan ji bo bêriyê û mexeldanê pez anîne bin vê darê. Her ku jin û keçên gund hatine bêriyê, Gulmadê jî alîkariya wan kiriye. Gundiyan jî hinek şîr û pêdiviyên din dane wê. Rojekê Gulmad nexweş ketiye û miriye. Gundiyan ew li tenişta goristana gund, li bin dara guvîjê veşartiye. Dibêjin, destê Gulmadê dermanê zerikê bûye. Heta demeke nêzîk jî gelê herêmê ji bo nexweşîna zerikê axa bin wê darê dianî, dixist nav avê û vedixwar (J16, Hevpeyvîna rû bi rû, 20 Tîrmeh 2021).

Encam û Pêşniyar

Piştî vê xebatê, encamên ku hatine bidestxistin bi kurtî weha ne:

- Efsaneyên ku hatine tomarkirin ji aliyê teşe, cure û motîfan ve xwediyê karaktereke gerdûnî ne.
- Efsane, beşeke girîng ya çanda devkî pêk tînin. Ji hezar salan û vir de di nav gel de hatine gotin û ji nifşekî derbasî nifşê din bûne.

- Ji efsaneyên ku hatine tomarkirin, 7 heb jê efsaneyên gerok in; 21 heb jî efsaneyên herêmî ne. Efsaneyên gerok piranî derbarê kesayetên olî de ne.
- Li herêma Komîrê (Hemzik), ji bilî efsaneyên derbarê avabûn û xerabûna dinyayê mînakên hemû cureyên efsaneyan hene. Bi taybetî jî efsaneyên derbarê kesên olî (Qencên Xwedê) û heyberên derasayî de zêdetir in.
- Di encama lêkolîn û çavdêriyan de derkete holê ku di sazkirina têkiliyên civakî û çanda hevpar ya gel de efsane roleke girîng hildidin ser milê xwe. (Efsaneya derbarê parvekirina ava Kaniya Komîrê de, mînaka vê yekê ye.)
- Yek ji taybetiyên efsaneyan ew e ku efsane hinek sînoran di navbera xweza û mirovan de datînin. Bi xêra van efsaneyan mirov bi rêzdarî (û hinekî jî tirs û xof) nêzikî xwezayê dibin. Ji dayîna xisarê ya ji dar, kevir, sewal, av, kanî û hwd. xwe didin paş.
- Piraniya efsaneyan ji aliyê mêran ve têne gotin lê belê efsaneyên derbarê "Qencên Xwedê" ango kesayetên olî de ji aliyê jinan ve girîngtirîn têne dîtin.
- Efsane, bi zagonên xwe yên nenivîsandî, jiyana rojane bi rêk û pêk dikin û bi vî rengî piştgiriyê didin jiyana hevpar.
- Efsane li ser derûniya kes û civakê hem erênî hem jî neyînî dikarin bandorê bikin. Lê belê piranî bandoreke erênî dikin. Bi gel re, bi alîkariya efsaneyan xwemalîbûn (nasnameya civakî) çêdibe.
- Hate dîtin ku efsane, di warê têgihiştina tevna çandî ya civaka kurd de xwediyê roleke girîng in û wekî nirx û mîrateya hevpar ya gel hebûna xwe didomînin.
- Efsane, di nava xwe de gelek hêmanên zimanî dihebînin. Efsane, ji aliyekî ve paşxaneya hişmendiya civakê diyar dikin, ji aliyê din ve jî ziman diparêzin. Bi mirina her efsaneyê gelek nav û peyvên kurdî jî wenda dibin. Ji bo naskirina hişmendiya civaka kurd û parastina zimanê kurdî divê efsane werin tomarkirin; şîrove û nirxandinên kur li ser wan bêne kirin. Mixabin nifşên ku bi teknolojiya dîjîtal mezin dibin hay ji van efsaneyan nîn in. Ew jî xetereya wendabûna çanda devkî bi xwe re tîne. Ji ber vê yekê bi mebesta parastin û jiyandina mîrateyên ne şênber yê gelê kurd, hêja ye xebatên bi vî rengî bêne domandin.

JÊDER

Adıyaman İl, İlçe, Belde Nüfusu. (20 Çile 2021). http://adiyaman.gov.tr/il-ilce-ve-belde-nufusu.

Alptekin, AB. (2014). Efsane ve Motifleri Üzerine. Ankara: Akçağ Yayınevi.

Amos, DB. (1981). Folklore Genres, Texas: University of Texas Press.

Aykaç, Y. (2017). Bîbliyografyaya Tezên Beşên Kurdolojiyê yên li Tirkiyeyê (2011-2016). *The Journal of Mesopotamian Studies*, 2(1), 119-132.

Bane, T. (2016). Encylopedia of Giants and Humanoids in Myth, Legend and Folklore, Nort Carolina: Mc Farland Company, İnc, Publishers.

Biray, N. (2013). Terim Dünyamızda Yılan: Kavram, Anlam ve Yapı Bakımından. *Avrasya Terim Dergisi*, 1(2), 95-113.

Boratav, PN. (1969). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Buch, W. (2006). Masal ve Efsane Üzerine. (çev. Ali Osman Öztürk). Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1 içinde (354-362). ed. Oğuz, MÖ, Ekici, M., Özdemir, N., Öğüt Eker, G., Gürçayır, S., Ankara: Geleneksel Yayınları.

Çetin, N. (2007). Adıyaman İli ve Çevresindeki Manevi Halk İnançlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. (Teza lîsansa bilind ya çapnekirî). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Çifçi, T. (2019). Adıyaman ve Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği (Baweriyên Gelêrî û Dermanê Kurmancî li Herêma Semsûrê). (Teza doktorayê ya çapnekirî). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

Çifçi, T. (2019). Kürt Halk Hekimliği, Tedavi Yöntemleri ve Ocaklık Kültürü: Adıyaman Örneği. *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 75-100.

Dêgh, L. (2006). Günümüz Bağlamında Efsane Üzerine Teorik Bir Düşünme ve Efsanenin Tanımı. (çev. Selcan Gürçayır). Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1 içinde (203-234). ed. Oğuz, MÖ, Ekici, M., Özdemir, N., Öğüt Eker, G., Gürçayır, S., Ankara: Geleneksel Yayınları.

Duman, M. (2013). Türkiye'de 2000-2012 Yılları Arasında Halk Bilimi Alanında Hazırlanan Doktora Tezleri Üzerine Bir Değerlendirme. Millî Folklor, 25(99), 159-174.

Eliade, M. (1999). Şamanizm. (çev. İsmet Birkan). İstanbul: İmge Yayınevi.

Eliade, M. (2003). Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi. Cilt 1. (çev. Ali Berktay). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Keskin, N. (2019). Folklor û Edebiyata Gelêrî. Stenbol: Weşanên Avesta.

Kvideland, R., & Sehmsdorf, H. K. (1988). Scandinavian folk belief and legend (Vol. 15). University of Minnesota Press.

Mullen, PB. (1971). The Relationship of Legend and Folk Belief. *The Journal of American Folklore*, 84(334), 406-413.

Nagy, I. (1998). Classification of Origin Legends. In Die heutige Bedeutung oraler Traditionen/The Present-Day Importance of Oral Traditions (pp. 307-314). VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Nişanyan, S. (2020). Efsane, di nav Nişanyan Sözlük de. (10 Îlon 2020) https://www.nisanyansozluk.com/.

Oğuz, MÖ. (2012). Karacaoğlan: Anlatıcılar ve Biyografiler. Millî Folklor, 24(93), 53-61.

Pentikainen, J. (1995). Efsanenin Yapısı ve İşlevi. Wergera ji bo Tirkî: İsmail Görkem. Milli Folklor, 25, 46-56.

Sakaoğlu, S. (1980). Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Sokolov, YM. (2009). Folklor: Tarih ve Kuram. (çev. Yetke Özer). Ankara: Geleneksel Yayınları., 2009.

Şimşek, E. (2018). Kadirli (Osmaniye) ve Çevresinde Hasan Dede ile İlgili İnanış ve Menkıbeler. Orhan Kurtoğlu (ed.). IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu (18-20 Ekim 2018 Ankara) Bildiriler Kitabı. 1 içinde (519-534.ss). Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Yayınları, 2018.

Toprak, SV. (2018). Hısnımansu. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.

Türktaş, MM. (2012). Denizli Efsaneleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Yalçınkaya, F. (2019). Anadolu Efsanelerinde Kadın ve Çocukların Kuşa Dönüşmesi Motifi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 945-955.

Yeşildal, Ü. Y. (2018). Bir Arketip Olarak Yılan. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 420-431.

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 228-252
http://ijoks.com

İran'ın Kuzey Irak Kürtlerine (IKBY) Yönelik Politikaları[1]

Murat ÖZTÜRK[2] & *Cengiz DİNÇ*[3]

Received: June 20, 2021 **Reviewed**: June 22, 2021 **Accepted**: June 24, 2021

Öz

Birinci dünya savaşından sonra şekillenen bölgesel jeopolitik koşullar İran'ın Iraklı Kürtlerle yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır. Bu dönemde Irak'a karşı bölgedeki çıkarlarını korumak isteyen İran ve kendilerini yönetmek isteyen Iraklı Kürtler arasındaki ilişkiler, İran'ın Bağdat yönetimiyle olan genel ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir.
2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal etmesinden sonra ilişkilerde bir dönüşüm yaşanmıştır. Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonucu İran'ın bölgedeki öncelikleri değişmiş ve Irak'la ilişkilerde ağırlık Kürtlerden Şiilere geçmiştir. 2007 yılından sonra Kürtler, başta Türkiye, Batılı devletlerle ilişkilerini geliştirmeye başlayınca İran bölgedeki çıkarlarını korumak için Şiileri daha fazla desteklemeye başlamıştır. Bölgede bloklaşmalar oluşurken 2014 yılında bölge için büyük bir tehdit olan IŞİD ortaya çıkmıştır. Güvenlik mekanizmasını yerle bir eden bu örgüte karşı Batılı güçler Iraklı Kürtleri desteklemiştir. Aldığı destekle hâkimiyet alanını genişleten Erbil yönetimi 2017 yılında bağımsızlık referandumu kararı alıp gerçekleştirmiştir. Buna karşın İran Kürtlere karşı politikalarını sertleştirip bir takım yaptırım kararları almıştır. Çalışma İran'ın Iraklı Kürtlere karşı politikalarındaki bu değişim süreçlerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: İran Dış Politikası, Iraklı Kürtler, Irak IKBY, Bağımsızlık Referandumu

Recommended citation:
Öztürk, M. & Dinç, C. (2021). İran'ın Kuzey Irak Kürtlerine (IKBY) Yönelik Politikaları. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 228-252, DOI: **https://doi.org/10.21600/ijoks.955181**

---

[1] Bu makale, Murat Öztürk'ün, Doç. Dr. Cengiz Dinç'in akademik desteği ve yönetiminde, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi SBE'de "Türkiye ve İran'ın Kuzey Irak'a (IKBY) Yönelik Politikalarının Karşılaştırılması" başlığı ile 2018 yılında tamamladığı Yüksek Lisans tezinden geniş ölçüde faydalanılarak yazılmıştır.

[2] Bingöl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. E-Mail: ozturkmurat2009@hotmail.com, **ORCID** https://orcid.org/0000-0002-5738-5517

[3] Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, E-Mail: cdinc@ogu.edu.tr, **ORCID** https://orcid.org/0000-0002-4433-9941

Iran's Policies Towards Kurds in Northern Iraq (KRG)

Abstract

Regional geopolitical conditions shaped after the First World War enabled Iran to establish close relations with Iraqi Kurds. During this period, the relations between Iran, who wanted to protect its interests in the region against Iraq, and Iraqi Kurds who wanted to rule themselves, were shaped within the framework of Iran's general relations with the Baghdad administration.

After the US invasion of Iraq in 2003, relations transformed. As a result of the fall of Saddam Hussein, Iran's priorities in the region have changed and the power in relations with Iraq has shifted from Kurds to Shiites. After 2007 Kurds began to develop relations with Western States, especially Turkey. This forced Iran to support Shiites even more in order to protect their interests in the region. While blocks were forming in the region, ISIL, which was a major threat to the region, emerged in 2014. Western powers supported the Iraqi Kurds against this organization that destroyed the security mechanism. The Erbil administration, which expanded its domain with support from the Western Bloc, decided to hold an independence referendum in 2017 and carried it out despite the difficulties. On the other hand, Iran hardened its policies towards the Kurds, and made some decisions in regard to sanctions. This study examines the change in Iran's policies towards the Iraqi Kurds.

Keywords: Iranian Foreign Policy, Iraqi Kurds, Iraq KRG, Independence Referendum

Giriş

Yakın tarihsel dönemde, İran'ın Iraklı Kürtlere yönelik tutum ve yaklaşımı Irak'la olan genel ilişkileri çerçevesinde şekillenmiştir. Modern Irak ve İran, düşman olarak doğmuş iki ülke olarak değerlendirilebilir. Aralarındaki ilişkiler zaman zaman pozitif yöne evrilse de birçok konuda çatışma içinde olmuşlardır. Çatışmalara konu olan en önemli olay, Irak'ın 1920'de İran'ın elinde olan ve yer altı kaynakları bakımında zengin olan Şattularap ve Huzistan bölgelerinde hak talep etmesi olmuştur. Bunun gibi sebeplerle iki ülke defalarca karşı karşıya gelmiştir. İran'ın, Iraklı Kürtlere dönük çabaları da bu güç mücadelesinin sonucunda başlamış; onları Bağdat yönetimine karşı birçok kez desteklemiştir. Ancak İran, Irak'la olan ilişkilerinde iyileşme olduğu dönemlerde Iraklı Kürtleri yalnız bırakmaktan

çekinmemiş, hatta onlara karşı Irak'la iş birliği yapmıştır. Çünkü topraklarında önemli bir Kürt nüfusu barındıran İran, bu nüfusun kendisine karşı ayaklanmasından ve hak talep etmesinden de çekinmektedir. Kısacası kendisi için fırsat ve denge olarak gördüğü dönemlerde Kürtlere yönelik yaklaşımı pozitif olurken Kürtleri kendine tehdit olarak gördüğü dönemlerde yaklaşımı negatif olmuştur. Iraklı Kürtlerden kaynaklanan fırsat ve tehditler İran'ın bölgedeki politikasını belirlemiştir (Özçelik, 2015).

Birinci Dünya Savaşından sonra, İran kendi eyaleti olan Huzistan'da İngiltere ve Bağdat yönetiminin, Şeyh Hazel başkanlığında "Arabistan Devleti" kurulmasını desteklemelerine karşı, Irak'taki Kürtleri desteklemiştir. İran ve Irak arasında yıllarca sürecek olayların başlangıç noktasını oluşturan bu gelişme, İran'ın Iraklı Kürtleri Bağdat yönetimine karşı bir koz olarak kullanmasına yol açmıştır. İran bu süreçte, Iraklı Kürtlerin Bağdat yönetimine karşı neredeyse yaptığı bütün ayaklanmalarını desteklemiştir. Özellikle 1980-1988 yılında İran-Irak arasında yapılan savaşta İran'ın yenilmemesinin en büyük nedenlerinden birisi de Iraklı Kürtlerden aldığı destek olmuştur.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası bölgeye artan ilgisi ve Kürtlerle geliştirdiği ilişkiler nedeniyle bölgedeki dinamikler değişmeye başlamıştır. Özellikle Saddam'ın 1992'de Kuveyt'i işgal etmesiyle tetiklenen gelişmeler bölge siyasetini etkilemiştir. İran, bölgede artan küresel güçlerin hegemonyası karşısında politikalarını gözden geçirmek zorunda kalmıştır. Bir yandan Bağdat yönetiminin zayıflamasını isteyen İran'da diğer yandan da bölgede artan ABD ve İsrail etkisi karşısında çekinceleri oluşmaya başlamıştır.

Birinci Körfez Savaşı'ndan sonra ABD başta olmak üzere küresel güçlerin müdahalesiyle Iraklı Kürtler otonom bölgeye sahip olmuştur. Iraklı Kürtler kendi seçimlerini yapmış ve kendi kendilerini yönetmeye başlamışlardır. Saddam'ı dizginlemek için bölgeye gelen ABD ve İsrail'den rahatsız olan İran, bu dönemde en büyük gayesi Bağdat'taki Baas rejiminin devrilmesi olduğu için bu süreçte sessiz kalmış ve Iraklı Kürtleri desteklemeye devam etmiştir (Ozcelik, 2014).

2003 yılında ABD'nin Irak'a müdahale etmesiyle, bölgedeki güç ilişkilerinde yepyeni bir dönem başlamıştır. Müdahale, İran'ın gözünde Iraklı Kürtlerin stratejik öneminin değişmesine neden olmuştur. Çünkü bölgede baş düşman olarak gördükleri Saddam devrilmiş ve Bağdat yönetimi zayıflamıştır. Dahası Irak'ta Sünnilerin egemenliği azalmış, İran'ın desteklediği Şiiler iktidara gelmişlerdir. Bu durum İran için Iraklı Kürtlerin önemini azaltmış bölgedeki Şiileri yeni gözdeler olmuştur. Bölgedeki yeni gelişmeler sonucunda İran, Irak'ta Kürt kartını ABD ve Türkiye'ye kaptırmıştır. Bu tarihten sonra Tahran, Batılı güçlerin ve

Türkiye'nin gücünü arkasına alan Kürtleri dengelemek için Şiilere tam desteğini sürdürmeyi amaçlamıştır.

2005 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) yeni Irak Anayasası'yla meşrutiyet kazanmıştır. Bu tarihten sonra Kürtler diplomatik çabalar sonucunda başta Türkiye olmak üzere birçok ülke ile ikili ilişkilerini geliştirmiş; siyasi, ekonomik ve kültürel antlaşmalar imzalamıştır. Bundan hoşnut olmayan İran, IKBY'yi bölgeye yabancı güçleri davet etmekle suçlamış ve sert bir tavır takınmaya başlamıştır. IKBY'yi Bağdat üzerinden bastırmaya çalışınca da İran'ın Iraklı Kürtlerle ilişkileri kopma aşmasına gelmiştir.

ABD'nin 2011 yılında askerlerini Irak'tan çekmesiyle 9 yıllık müdahale sona ermiştir. Ancak sanılanın aksine bu çekilme birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Özellikle Suriye'de yaşanan olaylar ve arkasında bloklaşan Sünni – Şii çatışmaları bölge siyasetini dönüştürmüştür. Bölgede yükselen İran hegemonyasına karşı Türkiye ve Batılı güçler IKBY'yi desteklemişlerdir. İran-Maliki-Esad birliğinde oluşan Şii bloğuna karşı ABD destekli Türkiye-IKBY-Sünni Arap aşiretlerine dayalı Sünni bloğu doğmuştur. Bu bloklaşma neticesinden İran Iraklı Kürtlere karşı Şiilere desteğini artırmış ve onları Irak siyasetinde bir koz olarak kullanmaya devam etmiştir.

İran'ın liderliğindeki Şii blokun bölgedeki baskıcı faaliyetleri ve arkasından yaşanan iç çatışmalar Irak Şam İslam Devleti'nin (IŞİD) ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine daha önce bölgeden çekilen ABD, bu kez uluslararası koalisyonla tekrar bölgeye intikal etmiştir. Başta ABD'den olmak üzere batılı güçlerden IŞİD'e karşı destek alan IKBY, çok geçmeden başarılı elde etmiştir. IKBY, Irak Anayasası'nın 140. Maddesine göre tartışmalı olan bölgelerde de egemenliğini artırmıştır. Bu süreç, IKBY'yi cesaretlendirmiş ve bağımsızlığı dillendirmesine yol açmıştır. Nihayetinde IKBY 2017'nin Eylül ayında bağımsızlık referandumunu gerçekleştirmiştir. Bütün ikazlara rağmen yapılan referandum İran'ın IKBY'ye karşı yaptırım kararları almasına neden olmuştur.

2017 yılının sonlarına doğru yaptırımlardan istediği sonucu alamayan İran, Irak merkezi hükümetinin IKBY'ye karşı tartışmalı bölgelerde başlattığı askeri operasyonları desteklemiştir. Ayrıca Bağdat yönetiminin alacağı bütün kararları destekleyeceğini ilan etmiştir. Akabinde Irak ordusu askeri operasyonlara başlamış, çok geçmeden havaalanlarının ve sınır kapılarının denetimine el koymuştur. Bunun üzerine destek arayışına başlayan IKBY Başkanı Mesud Barzani destek bulamayınca yetkilerini daha ılımlı olan yeğeni Başbakan Neçirvan Barzani'ye bırakmıştır. Bu süreçten sonra IKBY başta Bağdat yönetimiyle olmak üzere İran ve Türkiye ile bozulan ilişkilerini düzeltmek için yoğun bir çaba içine girmiştir. Batılı güçlerden aldığı destekle hareket eden yeğen Barzani'nin diplomatik çabaları sonuç

vermiş ve IKBY'nin üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda İran üzerinde artan dış baskılar nedeniyle de İran IKBY'ye yönelik çok boyutlu politikalar geliştirmiştir.

1. İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları

1.1. Bağımsızlık Referandumu Öncesi İran'ın IKYB'ye Yönelik Politikaları

İran'ın, kendisi için fırsat ve denge unsuru olarak gördüğü dönemlerde Kürtlere yönelik yaklaşımı pozitif olurken Kürtleri kendine tehdit olarak gördüğü dönemlerde ise yaklaşımı negatif olmuştur. Iraklı Kürtlerden kaynaklanan fırsat ve tehditler İran'ın bölgedeki politikasını belirlemiştir. Birinci Dünya Savaşı, Irak'ın bağımsızlık süreci, İran'daki İslam Devrimi, Irak'taki Saddam Hüseyin dönemi, ABD'nin 2003 yılında Irak'a müdahalesi, IŞİD'in ortaya çıkışı ve en son olarak IKBY'nin bağımsızlık referandumu kararı İran'ın Iraklı Kürtlere yönelik politikalarını belirleyen tarihsel dönüm noktaları olmuştur.

Bağımsızlık referandumu öncesi İran'ın IKBY'ye yönelik politikaları inişli çıkışlı bir seyir göstermiştir. İran, Bağdat ile yaşanan krizlerde Kürtleri denge unsuru olarak kullanmış ve kendisine olası tehditler için onları çeşitli fırsatların kaynağı olarak görmüştür. Bağdat ile anlaştığı dönemlerde ise Kürtleri yalnız bırakmaktan çekinmemiştir. Kısacası İran'ın, Iraklı Kürtlere yönelik diplomatik, politik, ekonomik ve güvenlik alanlarından yaklaşımı söz konusu süreçlerdeki bölgede değişen çıkarlarına göre şekillenmiştir.

1.2. Birinci Dünya Savaşı'ndan ABD'nin 2003'te Irak'a Müdahalesine Kadarki Süreçte İran'ın Iraklı Kürtlere Yönelik Politikası

İran ve Iraklı Kürtlerin ilişkilerinin başlangıç noktası Birinci Dünya Savaşı dönemine dayanmaktadır. 1920 yılında İngilizler ve onların güdümünde olan Bağdat yönetimi, İran'ın Huzistan eyaletinde Şeyh Hazel başkanlığında kurulan 'Arabistan Devleti'ne destek verince Kaçar Hanedanı'nın yönettiği İran da bugünkü Irak topraklarında Mahmut Berzenci önderliğindeki Kürt ayaklanmalarına destek vermiştir (Dinç, 2008: 90). Bu olay, her ne kadar Osmanlı devletinin çöküşünden sonra İran'dan imtiyaz koparmaya çalışan İngilizlerin girişimi olsa da daha sonra İran-Irak arasında tarihi bir sorun olarak ortaya çıkmış ve bundan dolayı birçok kez karşı karşıya gelmişlerdir.

İngilizlerin desteğini arkasına alan Bağdat yönetimine karşı direnemeyen İran'daki Kaçar Hanedanlığı yönetimi baskılara yenik düşmüş ve nihayetinde devrilmiştir. Yerine

İngiliz yanlısı Pehlevi Hanedanı yönetime gelmiş ve Bağdat yönetimi ile olan sorun geçici olarak çözüme kavuşturulmuştur. Üstelik SSCB ve Komünizmin yayılması korkusuyla İran ve Irak'ın yanı sıra Türkiye ve Afganistan'ın dahil olduğu Sadabat Paktı bu gelişmeden sonra imzalanmıştır. Bu antlaşmayla iki taraf arasında göreli bir barış sağlanmış ve iki ülke birbirlerinin sınırlarına saygılı olmayı taahhüt etmişlerdir. Ancak İran bu antlaşmadan sonra Kürtlere olan desteğini bıraksa da bağlarını tamamen koparmamıştır (Keskin, 2018).

Bağdat yönetimine karşı ayaklanan Mustafa Barzani başarısız olunca İran'a sığınmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde İran'da Sovyetlerden destek alan Kadı (Qazi) Muhammed ile bir Kürt devleti kurma kararı almıştır. Nihayetinde İran'da Sovyetlerin desteğiyle 22 Ocak 1946'da Mahabad Cumhuriyeti adında bir Kürt devleti kurulmuş ve 11 ay gibi kısa bir süre varlık göstermiştir (Demir, 2018). İran, kurulan cumhuriyeti Kürtlere desteğini kesmesi karşılığında izlemiş olduğu Azeri politikasından SSCB lehine anlaştıktan sonra dağıtmış ve Kadı Muhammed başta olmak üzere hareketin liderlerini idam etmiştir. Ancak Mustafa Barzani ve beraberindeki bazı Kürtler İran'dan kaçmayı başarmış ve uzun bir yolculuk sonrası o dönem yakın ilişki kurdukları SSCB'ye ulaşmışlardır (Çiçek, 2013).

İran, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış ilişkilerinde İngiltere'den uzaklaşıp ABD'ye yakın bir politika izlemiştir. İran bu yönelim sonrasında bölgesel politikalarını şekillendirmiştir. Aynı dönemde Irak'ta sol milliyetçi görüş öne çıkmış ve SSCB yanlısı politikalar ağırlık kazanmıştır (Dinç, 2008: 90). ABD ile bir cephe kuran İran, 1958 darbesinden sonra SSCB yanlısı politika izleyen Irak hükümetine karşı Kürt kartını tekrar devreye sokmaya başlamıştır. Bu nedenle ABD ve İsrail'den güç alan Kürt hareketi, İran tarafından desteklenmiş ve Peşmerge sayısı 1.000 kişiden 20.000 kişiye çıkmıştır (Dinç, 2008: 90-91). Aldıkları destekle Kürtler, Irak hükümetine karşı isyan başlatmış ve akabinde 1970 yılında yapılan antlaşmayla önemli kazançlar elde etmişlerdir. Ancak Baas rejimi çok geçmeden Kürtlere büyük destek veren İran'ın bağını kesmek için İran'ın lehine olan Cezayir antlaşmasını imzalamıştır. Bu anlaşma neticesinde destekten yoksun kalan Kürt güçleri 1974'te ağır bir yenilgiye uğramışlardır (Güçlü, 2017).

İran'da 1979 Devrimiyle İslamcılar yönetime gelmiştir. İran'daki yeni yönetim bir taraftan içten yeni rejimi güçlendirirken diğer taraftan rejimi ihraç etmeye çalışmıştır. Kuşkusuz bundan en çok rahatsız olan Saddam olmuştur. Çünkü Irak topraklarında önemli bir Şii nüfusu barındırmaktaydı; bu da İran'daki Şiiler için kutsal yerler olan Necef ve

Kerbela kentlerinin Irakta olmasından[4] kaynaklı bir ayaklanma sıkıntı doğurabilirdi. Bu nedenle Saddam rejim değişikliğinden dolayı toparlanma aşmasında olan İran'a karşı harekete geçme kararını almıştır. İlk olarak İran'ın Kürtlere desteğini kesmesi karşılığından iki ülke arasındaki sınırı belirleyen ve aleyhine olan 1975 tarihli Cezayir Antlaşması'nı televizyon kameralarının önünde yırtarak İran'a karşı topyekûn savaş açtığını ilan etmiştir (Semiz ve Akgün, 2005: 165).

Saddam'ın bu kararı almasında ABD'nin onay vermesi de etkili olmuştur. ABD, İran'da kurulan yeni rejimi desteklememiş ve ona karşı girişimlerde bulunmuştur. Rejim değişikliği sırasında ABD'nin Tahran Büyükelçiliğinin Ayetullah Humeyni'ye bağlı militanlar tarafından işgal edilip çalışanları 444 gün boyunca rehin alınması tansiyonu iyice yükseltmiştir. ABD rehineleri kurtarmak için diplomatik çalışmalar yanı sıra yaptığı askeri operasyon başarılı olamamış, dahası bu operasyonda 8 askerini kaybetmiştir. Bu nedenle İran'daki yeni rejimin zayıflaması için Irak'ın savaş kararı ABD tarafından onaylanmış ve desteklenmiştir (Radikal, 2018).

1980 Eylül ayında Irak'ın saldırısına İran'ın karşılık vermesiyle başlayan Irak-İran Savaşı 8 yıl sürmüştür. Savaş boyunca KDP (Kürdistan Demokrat Parti) ve KYB'ye (Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi) bağlı Kürt güçleri İran safında Irak'a karşı savaşmıştır. Bu tarihte İran'dan siyasi, ekonomik ve askeri destek alan Kürtler 1975'te kaybettikleri askeri kapasiteye tekrar sahip olmuşlardır. Savaş sonrasında da Kürt güçlerine sığınma ve barınma hakkı da dahil olmak üzere destek vermeye devam İran kendi topraklarını Peşmergeler için bir üs haline getirmiştir (Dinç, 2008: 91). Bu minvalde yaşanılan gelişmelerden sonra Kürtler güçlenirken Saddam zayıflamıştır. Bunun farkında olan Saddam, Kürtlere karşı saldırlar düzenlemiştir. Bu saldırıların en şiddetlisi 16 Mart 1988'de hava kuvvetlerinin kimyasal silah kullanmasıyla binlerce kişi yaşamını yitirdiği Halepçe'de yaşanmıştır (BBC Türkçe, 2018b).

Irak yönetimi Kürt bölgelerine yapmış olduğu askeri operasyonlar neticesinde ekonomik olarak zayıflamıştır. Ekonomik durumun normal şartlarda düzelmeyeceğini anlayan Saddam yönetimi Kuveyt'i işgal ederek ekonomik zorlukların üstesinden gelmeyi amaçlamıştır. Bu durum başta ABD ve batılı ülkeler olmak üzere pek çok ülkeyi rahatsız etmiştir. Nihayetinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (BMGK) acil olarak toplanıp Irak'a askeri harekât düzenlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Toplantı sonucunda BMGK kararıyla Çöl Kalkanı harekâtı başlamış ve çok geçmeden harekât başarılı olarak Irak ordusu yenilgiye

[4] Bu iki kentin nüfusu ağırlıklı olarak Şiiler, Kürtler ve Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu nedenle Saddam, İran'ın olası bir müdahalesi sonucunda bu bölgelerin kaybedebileceğini düşünmekteydi.

uğratılmıştır. Dahası, Iraklı Şiiler güneyde Kürtler ise kuzeyde bu durumdan yararlanarak Saddam yönetimini devirmek için harekete geçmiş ve kanlı çatışmalar meydana gelmiştir. Muhaliflere karşı ağır silahlar kullanan Irak ordusu, güneyde Şiileri bastırdıktan sonra kuzeyde Kürtlere yönelmiştir. Irak ordusundan kaçan Kürtler, Türkiye ve İran sınırına yığılmıştır (Taylan, 2016).

Savaş nedeniyle kırsal alanda zor durumda kalmış Kürtlere güvenli bölge oluşturmak için ABD birlikleri Türkiye- Irak sınırında operasyon düzenlemiştir. ABD, Fransız ve Türk hava kuvvetleri Kürtlerin yaşadığı Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge oluşturmuşlardır. Bu durum karşısında Irak ordusu güçleri çekilmiştir. Sonuç olarak, Kürtler için otonom bir bölge oluşmuştur. Oldubittiye getirilen bu durumla ilerde resmi bir şekilde kabul edilecek IKBY'nin temeli atılmıştır. Bu tarihten sonra Kürtler kendi seçimlerini yaparak yönetimlerini oluşturmuş, kendi kendilerini yönetmeye başlamışlardır. Bu durumdan hoşnut olan İran, Kürt bölgesiyle ilişkilerini artırmış, kendisine uygulanan ambargoyu kırmak için bölgeyle ekonomik ilişkilerini güçlendirmiştir (Taylan, 2016). İran süreç içerisinde bölgeye yerleşen İsrail ve ABD'den rahatsız olmasına rağmen bu dönemde esas tehdit Saddam yönetimi olduğu için bu duruma tepki göstermeyerek Irak'ın aleyhine yapılan çalışmalara destek vermeye devam etmiştir (Sameen, 2011: 4-5).

İran'ın Kürtlere olan desteği Irak'ın kuzeyindeki Saddam'ın devrildiği 2003 yılına kadar devam etmiştir. İran bu tarihe kadar Iraklı Kürtleri siyasi, ekonomik ve askeri olarak desteklemiş ve kendi mevcudiyeti için yönlendirmiştir. Ancak ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası bölgede değişen dinamiklerden dolayı İran politikasını değiştirmiştir. İran batılı güçlerin desteğini alarak güçlenen Kürtleri dengelemek için bu kez Şii kartını kullanmaya başlamıştır (Dinç, 2008: 96).

1.3. ABD'nin Irak'a Müdahalesi Sonrası İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları

2003 yılının Mart ayında ABD'nin Irak'a askeri müdahalesi ve akabinde Saddam'ın devrilmesi İran'ın Iraklı Kürtlere yönelik politikalarının değiştirmesine neden olmuştur. Yıllardır Baas karşıtı ortak paydada bir araya gelen İran ve Kürtler bu tehdidin ortadan kalkması ve bölgede değişen dinamikler nedeniyle kendilerini yeniden konumlandırmak zorunda kalmışlardır. Kürtler çok yönlü dış politika izleyerek başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı güçlerle ilişkilerini güçlendirmiştir. İran ise kendisine tehdit olarak gördüğü bu güçleri askeri müdahale sonrasında Şiilerin daha etkin olduğu Bağdat üzerinde dengelemeye

çalışmıştır. Ancak İran bu politikayı izlerken Kürtleri tamamen gözden çıkarmamış, aksine onlarla olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerine büyük önem vermiştir.

İran, ABD'nin müdahalesi sonunda Kürtlerle yakın ilişki kurarak bölgede özerklik kazanmalarına destek olmuş ve bu konuda bölgede çaba gösteren tek ülke olmuştur. Bunu yaparken de Kürtlerin Şiilerle ittifak halinde Irak siyasetinde etkin olmalarını sağlamaya çalışmıştır. İran böylelikle Irak'ın yeniden yapılandırılmasından sonra oluşan siyasi oluşumlar üzerinde etkisini artırmak istemiştir. İzlenen politika bir nevi başarılı olmuş ve 2005 yılında yürürlüğü giren Irak anayasasına göre Irak Kürt Bölgesel Yönetimi resmiyet kazanmıştır. Bu tarihten sonra IKBY dış ilişkilerini yürütmek amacıyla dış ilişkiler dairesini kurmuş, çok geçmeden Tahran'da temsilcilik açmıştır. İran ise Erbil ve Süleymaniye'de olmak üzere iki konsolosluk açmış ve bölgedeki diplomatik faaliyetlerini artırmıştır. Ayrıca, Mesud Barzani'nin 2008'in Kasım ayında IKBY Başkanı sıfatıyla Tahran'ı ziyaret etmesi ilişkilerin geldiği seviyeyi göstermesi bakımından manidardır (Sinkaya, 2015b: 24).

İki taraf arasında artan diplomatik ilişkiler beraberinde ekonomik işbirliğini de getirmiştir. IKBY ile İran arasındaki 600 km'lik sınırda Başmak, Pervizhan ve Hacıumran olmak üzere üç gümrük kapısı faaliyet göstermektedir. İran bu kapılar aracılığıyla IKBY'ye başta gıda olmak üzere, tekstil, otomotiv yedek parçası ve benzeri ürünler satmaktadır. Ayrıca farklı sektörde olmak üzere bölgede çok sayıda İran menşeli şirket varlık göstermekte ve bölgede yaptıkları işlerle önemli gelir elde etmektedirler. IKBY'de resmi verilere göre bu kapılardan ticaret yapan 470 civarında İran şirketi vardır. Bu şirketler aracılığıyla 20 binden fazla İran vatandaşı bölgede istihdam edilmektedir. Bunların yanı sıra bölgeyle ulaşım faaliyetlerini artırmaya çalışan İran, Tahran-Erbil arasında uçak seferlerini başlatsa da daha sonra ekonomik verim almadığı için seferleri durdurmuştur. Bunun yerine karayolu ulaşımına daha fazla destek vermiş ve sınır illeri arasındaki otobüs seferlerini artırmıştır. Sınırdaki bu hareketlik iki taraf arasında ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Sinkaya, 2015b: 25).

İran-IKBY arasındaki iktisadi faaliyetlerde enerji kaynakları da önemli yer tutmaktadır. Bilhassa birçok sektörde dışa bağımlı olan IKBY'nin önemli gelir kaynağı olan enerji kaynaklarının işletimi ve nakli konusunda da bağımlılığı yüksek seviyedir. Gerek yetersiz ekonomik güç gerekse de nitelikli eleman eksikliği nedeniyle bu sorunu gidermesi çok da kolay olacağı söylenemez. İşte bu nedenle IKBY bölgesindeki enerji kaynaklarının pazarlaması konusunda bölgedeki komşuların desteğine ihtiyacı vardır. Bu konuda Bağdat ile sorunlar yaşadığı dönemlerde İran devreye girmiş ve enerji pazarlama konusunda IKBY'ye yardımcı olmuştur. Bu süreç başta komşu ülke Türkiye olmak üzere batılı ülkelerin bölgede

faaliyet göstermeye başlamasına kadar devam etmiş, ancak söz konusu güçlerin bölgeye ilgileri artması İran'ın gelir pastasındaki dilimini azaltmıştır (Sinkaya, 2015b: 25). Dahası, bu gelişmeden sonra İran'ın IKBY'ye yönelik iktisadi ve siyasi ilişkileri gerilerken batılı güçlerin IKBY ile faaliyetleri artmıştır.

IKBY'nin batılı güçlerle işbirliği yapmaya başlaması İran cephesinde endişeyle karşılanmış ve güven bunalımı oluşmuştur. İkili ilişkilerde güvensizliğin ortaya çıkmasında üç faktör etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, IKBY'nin idaresi altındaki topraklarda faaliyet gösteren PKK'nın İran'da yaşayan Kürt gençleri arasında ilginin artmasıyla 2004 yılında bu ülkeye karşı Partiya Jiyana Azad a Kurdistane (Kürdistan Özgür Yaşam Partisi-PJAK)'nin kurulması olmuştur. İran, oluşumu ulusal tehdit olarak algılamış ve müdahale için IKBY'nin topraklarından operasyon yapmaktan çekinmemiştir. Bölge yönetimine gözdağı verme yanı sıra iktisadi faaliyetleri azaltmak için önemli gelir kaynağı olan beş sınır kapısını kapatmıştır. Bu durum karşısından endişeye kapılan Mesud Barzani, İran ve PJAK arasında arabulucu olmuş ve söz konusu oluşumun ateşkes ilan etmesiyle çatışmalar 2011 yılında sona ermiştir (Güzel, 2009: 108). Sorun çözülmüş olsa da İran IKBY'den gelecek olası güvenlik tehditti nedeniyle temkinli davranmaya devam etmiştir. Güven bunalımına sebep olan ikinci faktör ise IKBY-ABD, IKBY-İsrail ve 2008 sonrasında ABD'nin teşvikiyle gelişen IKBY- Türkiye ilişkileridir. İran bu ilişkileri kendisine tehdit olarak görmekte ve kendisine karşı 2.İsrail'in kurulmaya çalışıldığını düşünmekte; ulusal güvenlik tehdidi olarak tanımladığı bu durumu dengelemek için Bağdat'ı kullanmaktadır. Son olarak üçüncü faktör, gerginleşen Erbil-Bağdat ilişkileridir. İran iki taraf arasında ilişkilerini bir denge üzerine kurmak istese de batılı güçlerin merkezi haline gelen Erbil'e karşı Bağdat'ın yanında saf tutmayı tercih etmiştir.

2008 yılında Irak'tan çekilme kararı alan ABD, 2011 yılında göreli olarak çekilmiştir. Bu gelişme neticesinde batılı ülkelerin teşvikiyle Türkiye, bölgede Kürt- Sünni Arap yanlısı politika izlemiştir. Bu gelişmeler İran'ın neredeyse tamamen Bağdat yanlısı politika izlemesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra İran yıllardır Irak'a karşı müttefiki olarak gördüğü Kürtlere karşı Bağdat'a hakim olan Şiilere destek vermeye başlamış ve onlar üzerinde kendini ABD, İsrail ve bir nebze de olsa Türkiye'ye karşı konumlandırmıştır (Sinkaya, 2015a: 48).

1.4. ABD'nin Irak'tan Çekilme Kararı Almasıyla Başlayan Süreçte İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikası

ABD'nin Saddam'ı devirmek için Irak'ta yaptığı askeri müdahale sonrasındaki süreçte en karlı çıkan ülke İran olmuştur. Kuşkusuz İran müdahale sonucunda yıllardır düşman olarak gördüğü Baas yönetiminden kurtulmuş ve dahası bölgede gücünü artırma fırsatını yakalamıştır. Bilhassa ABD'nin teşvikiyle "demokratikleşme siyasetinin" ön plana çıkması amacıyla yapılan 2005 seçimlerini Sünnilerin boykot etmesi sonucunda Şiilerin ön plana çıkması ve kurulan yönetimde önemli rol oynamaları İran'ı dolaylı olarak güçlendirmiştir. Çünkü müdahale sonrasında bölgede Şii faktörü ön plana çıkmıştır. Bu da bölgede kendisini Şiilerin öncüsü olarak konumlandıran İran için yeni fırsatlar yaratmış ve onun etkisini artırmıştır (Sinkaya, 2013: 6).

İran, Irak'ın yeniden inşa edilmesinde aktif rol oynamasının yanı sıra, müdahale sonrasında kurulan Bağdat yönetimi üzerinde bölge siyasetinde etkili olmayı başarmıştır. Keza İran, Irak anayasasından aldığı meşrutiyetle kurulan IKBY üzerinde de etkili olmuştur. Bu dönemde Kürtler ile Şiilerin ittifak kurmasını desteklemiş ve iki tarafla siyasi, ekonomi ve kültürel ilişkilerini güçlendirmiştir. Açıkçası IKBY, İran ile olan ilişkilerini bağımlılık derecesinden kurtarmak istese de bu dönemde İran'a karşı alternatif olarak gördüğü Türkiye'nin güvenlik politikaları nedeniyle başarılı olamamıştır.

2007 yılında meydana gelen gelişmeler bölgede domino taşı etkisi yaratmıştır. İlk olarak Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi ikinci kez iktidar olmuş ve aldığı güçle dış politikada cesur adımlar atma imkânına kavuşmuştur. Bu çerçevede Türkiye, Bağdat ile ilişkilerini güçlendirmenin yanı sıra IKBY ile de dirsek temasına geçmeye başlamıştır. İkincisi, ABD'nin Irak'tan çekilme kararı alması sonrasında yerini Türkiye'nin doldurmasını teşvik etme çabası olmuştur. Nihayetinde Türkiye Irak'taki gelişmelere önemli bir aktör olarak katılmış, siyasi oluşumlara katılmayı boykot eden Sünnileri sisteme dâhil etmiş, İran'ın Şii politikasını Kürt, Türkmen ve Sünni Araplarla dengelemeye başlamıştır (Akçada, 2012). IKBY'nin de Türkiye'nin girişimlerini memnuniyetle karşılaması İran'ı oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü İran Türkiye'yi bölgede kendi hedeflerinin önünde engel olarak görmüştür.

2011 yılına gelindiğinde ABD daha önce Bağdat yönetimi ile yaptığı güvenlik anlaşması gereğince askerlerini bölgeden tamamen çekmiştir. Karardan memnuniyet duyan İran, çekilmenin tamamlandığı 31 Aralık 2011 tarihini "Irak Günü" olarak ilan eden Başbakan Maliki'yi ve yönetimini tebrik etmiş, askeri ve savunma alanında işbirliğine hazır olduğunu ilan etmiştir (Sinkaya, 2013: 21). 2012 yılında İran Savunma Bakanı Ahmed Vahidi'nin Bağdat'a yaptığı ziyarette savunma alanında işbirliğine dair mutabakat imzalanmış, her iki ülke bu mutabakatın bölge istikrarına katkı sağlayacağını dile getirmiştir

(Tamer, 2017: 174). Bu tarihten sonra tamamen İran yanlısı politika izlemeye başlayan Maliki, İran'ın bölgede hakimiyet kurmasına ve hedeflediği Şii hilali politikasına erişme çabasına destek olmuştur. Bundan rahatsız olan Kürtler ve Sünniler bu durumu dengelemek için farklı arayışlar içine girmiştir. Özellikle IKBY yönetimi başta bölgede önemli bir aktör haline gelen Türkiye ile olmak üzere İran'ın hâkimiyet kurmasına karşı olan taraflarla ittifak yapmaya başlamıştır. IKBY'nin bu çabası ABD'nin çekilmesiyle önemli fırsatlar yakalayan İran için tehdit ve yeni krizler anlamına gelmiştir. Fakat gelişen duruma çözüm aramak yerine Bağdat yanlısı politika izlemeye devam eden İran'ın bu tutumu Kürtlerin kendinden kopmasına ve dahası, batılı güçlerle ve İran karşıtı Arap ülkeleriyle ortak hareket etmelerine neden olmuştur.

İran'ın politik hedefine eklemlenmek istemeyen IKBY yönetiminin tutumu Tahran'ı rahatsız etmiştir. Amacına ulaşmak için her türlü silahlı vekillerini ve istihbarat ağını kullanmasına rağmen İran IKBY'nin başta Suudi Arabistan olmak üzere Sünni devletlerle ve batılı güçlerle iş birliği yapmasına engel olamamıştır (Ali, 2017: 3). Bu dönemde İran, IKBY'yi bölgedeki çıkarlarına zarar veren ve istikrarı bozan aktör olarak görmeye başlamıştır. Kuşkusuz Barzani'nin Suudi Arabistan ve Türkiye'yle girdiği yakın ilişkiler nedeniyle de İran bu tutumu sergilemiştir.

IKBY'nin dışa açılımı ve İran'ın hoşuna gitmeyen politika izlemesi iki taraf arasındaki ilişkileri negatif yönde etkilemeye devam etmiştir. Bu nedenle Tahran, Bağdat üzerinde etkisini artırarak Kürt ve Sünni karşıtı politika izlemesini teşvik etmiştir. Bu çerçevede Maliki yönetimi kendisine muhalif olan Sünni Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi hakkında terör eylemlerini teşvik ediyor gerekçesiyle tutuklama kararı çıkarmıştır. Karar üzerine Haşimi, Kürt yönetiminin yardımıyla Türkiye'ye geçerek sığınma talep etmiştir. Bağdat'ın iade talebine rağmen Türkiye Haşimi'yi iade etmemiş ve bu konuda kararlı bir duruş sergilemiştir. Bu olay bölgede yeni bir krizin ortaya çıkmasına ve karşı bloklaşmanın sertleşmesine neden olmuştur. İran, Bağdat yönetimini desteklerken Türkiye, Suudi Arabistan ve Katar, IKBY ve Sünnileri desteklemiştir (Akçada, 2012).

Bu bloklaşma ve Bağdat yönetiminin Sünnileri baskılama politikası IŞİD'in ortaya çıkmasına ve önemli bir alana hâkim olmasına zemin hazırlamıştır. Bölgedeki dengeleri alt üst ederek Irak'ta ve Suriye'de tehdit haline gelen IŞİD birçok aktörün politikasının gözden geçirmesine sebep olmuştur. Bu olayla daha önceden bölgede çekilen ABD bu kez uluslararası koalisyon eşliğinde tekrar varlık göstermeye başlamıştır. IŞİD tehlikesi nedeniyle batılı güçlerin IKBY'ye yerleşmesini kendine karşı bir tehdit olarak yorumlayan İran bölgede daha aktif olmaya çalışmıştır.

1.5. IŞİD Faktörünün İran'ın Bölgeye Yönelik Politikalarına Etkisi

IŞİD'in Irak'ta Sünnilerin yoğun yaşadığı yerleri hızlı bir şekilde ele geçirip Şiilerin yoğun olduğu bölgelere ilerlemesi İran'ı telaşlandırmıştır. Bağdat yönetiminin zayıflamasıyla IKBY'nin bu dönemde bağımsızlığı dilendirmesi İran'ın bu telaşını daha da artırmıştır. Ancak Barzani yönetimi bağımsızlık ve Bağdat ile ilişkilerin geleceğini tartışırken IŞİD bu kez Erbil, Sincar ve Hanekin'e doğru ilerlemiş ve Peşmerge ile karşı karşıya gelmiştir (Sinkaya, 2015a: 47). IŞİD'in hem Suriye'de hem de Irak'ta toprak kazanması İran ve IKBY arasındaki ilişkileri farklı bir boyuta taşımıştır. Çünkü İran dönüşüm sürecinde olan bölgede mezhepçi bir politika izlerken IKBY bu durumu dengelemek için batılı güçler ve Sünni menşeli devletlerle ilişkilerini güçlendirmiştir. Bilhassa Mesud Barzani'nin Türkiye'yle yaptığı işbirliği İran'ı rahatsız etmiştir. Bu durum İran'ın IKBY ile ilişkisini hükümetler arası seviyede çıkartıp 1990'lardaki gibi parti seviyesinde indirmesine neden olmuştur. İran, IKBY'de başat güç olan KDP'ye karşı muhalif olan KYB ve Goran partileriyle ilişkilerine ayrı bir önem vermeye başlamıştır. Ayrıca bölgede IŞİD ile mücadele adı altında kurulmasında büyük rol oynadığı Haşdi Şaabi üzerinden de gözdağı vermeye çalışmıştır. İran'ın bu yöndeki politikası IKBY'yi rahatsız etmiş ve ikili ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır (Sinkaya, 2017: 20).

İran karşısında çıkarlarını korumak isteyen Mesud Barzani Körfez ülkelerini ziyaret etmiş, bu esnada gittiği ülkelerde sıcak ve resmi bir şekilde karşılanmıştır. Barzani, devlet başkanı muamelesi görmüştür. Bilhassa Suudilerin Iraklı Kürtlerle bu dönemde geliştirdiği ilişkiler ve iki taraf arasındaki görüşmelerin sıklığı İran'ı endişelendirmiştir (Ali, 2017: 5). 2015 Mayıs'ında Barzani'ye yakın olan ve İran'da faaliyet gösteren İran Kürdistan Demokrat Partisi (İ-KDP) savaşçıları 20 yıllık aranın ardından silahlı mücadele başlatmak için harekete geçmiştir. Bu durum karşısında kendisine karşı tehdidi bertaraf etmek için İran, PKK'yı kullanmış ve neticesinde İ-KDP güçleri kayıp vererek çekilmek zorunda kalmışlardır (Milliyet, 2018). Bu olayın etkisi geçmeden Aralık 2015'te IKBY, İran'ı rahatsız edecek bir adım daha atmıştır. Barzani'nin daha önce Başika Kampında olan ve Peşmerge'ye eğitim veren Türkiye'den daha fazla yardım talep etmesi üzerine Türkiye, askeri sevkiyat yaparak bölgede IŞİD ile mücadele etmek için Peşmerge ve Sünni güç olan Haşed el-Vatani'ye destek vermeye devam edeceğini açıklamıştır. Bu adımlar aynı zamanda IKBY'nin bölgede IŞİD karşıtlığından faydalanarak Şii temsil gücünü artırmaya çalışan İran'ı durdurma girişimi olarak yorumlanmıştır (Tamer, 2016: 112). Bu iki gelişme ve akabinde Barzani'nin IŞİD'in

elinde olan Musul'un kurtarılması için yapılan operasyona katılmak için Türkiye'ye yaptığı çağrı da İran'ı rahatsız etmiştir. Bu gelişmelerden dolayı İran, IKBY ile ilişkilerini donma noktasına getirerek KYB ve Goran üzerinden IKBY yönetimini devirmeye çabalamıştır.

2016 yılına gelindiğinde hem Irak'ta hem Suriye'de IŞİD'in alan hakimiyeti kaybetmeye başlamasıyla bölgede dengeler değişmeye başlamıştır. ABD'nin Suriye'de PYD'ye yönelik tutumu Türkiye'yi rahatsız etmiş ve bu tutum Türkiye'nin bölgede karşı blokta yer alan Rusya ve İran'la dirsek temasına geçmesine yol açmıştır. Buna binaen Rusya ve İran Türkiye'nin Suriye'de IŞİD'e yönelik gerçekleştirdiği Fırat Kalkanı operasyonuna ses çıkarmamış, aksine Türkiye'nin ABD'ye rağmen atığı bu adımı desteklemişlerdir. Keza, durumu kendi lehine çevirmek ve bölgede IKBY'ye olan desteği azaltmak isteyen İran, Irak'ta da Türkiye ile işbirliği kapısını aralamak ve gergin durumda olan Bağdat-Ankara ilişkilerinin düzelmesi için arabulucu rolü oynamaya başlamıştır. IKBY'nin bu tarihlerde IŞİD ile mücadele sonunda tartışmalı bölgelerde elde ettiği kazanımları korumak için dile getirdiği bağımsızlık referandumu da İran'ın işini kolaylaştırmıştır. Bu gelişmeler Tahran-Ankara-Bağdat hattında önemli görüşmelerin yaşanmasına yol açmıştır.

1.6. Bağımsızlık Referandumuna Giden Süreçte İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikası

2017 yılında İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümeti arasındaki sorunları (özellikle Bağdat yönetiminin mezhepçi politikası ve daha sonra yaşanan Başika ve Musul operasyonuna katılma krizinden kaynaklanan sorunlar) giderme konusunda yaptığı arabuluculuk başarılı olmuştur. Ankara ve Bağdat'ı bir araya getirme konusunda başarılı olan İran, IKBY üzerindeki baskısını artırmaya başlamıştır. İran bu yöntemle Ortadoğu politikasına eklemlenmek istemeyen ve başta ABD, İsrail ve Körfez ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerden dolayı Barzani yönetimini devirmek istemiştir. Bu baskıdan kurtulmak ve Bağdat'la aralarındaki sorunları kendine lehine çevirmek isteyen Mesud Barzani, 25 Eylül 2017 yılında Bağımsızlık referandumunu yapacaklarını ilan etmiştir. Barzani referandum kararıyla hem IŞİD ile yapılan mücadelede tartışmalı bölgelerde elde etiği kazanımlarını pekiştirmek hem de İran'ın kendisini KYB ve Goran üzerinden devirme çabasını boşa çıkarmak istemiştir. Ayrıca muhalif kesimler halktan gelecek tepkilerden dolayı istemeseler de Barzani kararına üst perdeden tepki göstermemiş, zaman zaman referandum kararını destekleyen beyanatlar vermişlerdir (Duman, 2017: 16-17).

Barzani'nin bağımsızlık yanlısı açıklamalarına ve referandum kararına İran sert tepki göstermiştir. Çünkü İran en son yapılan referandum kararının diğerlerine benzemediğini ve

durumun çok değiştiğini bundan dolayı endişelenmesi gerektiğini fark etmiştir. Özellikle IKBY'nin batılı güçlerden aldığı destek ve Irak merkezi hükümetinin zayıflığı bu konudaki endişelerini artırmıştır. Ayrıca İran bu kararın IŞİD sürecinin bir devamı ve kendi güvenliği için bir tehdit olarak görmüş ve kendini meselenin tam karşısında konumlandırmıştır. Keza, İranlı aktörler, ABD ve İsrail'in bölgeyi istikrarsızlaştırmak adına IŞİD belasından sonra ikinci bir komplo olarak tanımladıkları bağımsızlık referandumunu öne sürdüklerini ve bu komplonun bir an önce önlenmesi gerektiğini öngörmüşlerdir (Sinkaya, 2017: 20). Ancak İran'ın sert açıklamaları ve tepkileri yerini bulamamış; aksine IKBY, Kerkük dahil tartışmalı bölgelerde de referandumun yapılacağını ilan etmiştir.

Bunun üzerine İran, IKBY yetkilileriyle karardan dönülmesi için görüşmeler gerçekleştirmiştir. İranlı yetkililer Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduklarını, ancak Erbil ve Bağdat arasındaki sorunların giderilmesi için arabuluculuğa hazır olduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca İran, IKBY'nin muhalif kesimlerin (özellikle de KYB ve Goran hareketleri) referandum kararının karşısında durmalarını ve kararı alan Barzani yönetimini yalnız bırakmalarını teşvik etmiştir. Diğer yandan İran kendisi gibi karara sert tepki gösteren Türkiye ve Irak merkezi hükümeti ile referanduma karşı ortak bir duruş benimsemek için temaslarını yoğunlaştırmıştır. IKBY'nin kararından vazgeçmemesi üzerine İran yönetimi Erbil'le sınır kapılarının kapatılması ve önceden yaptığı güvenlik anlaşmalarının iptaliyle gözdağı vermesine rağmen bağımsızlık referandumu gerçekleştirilmiştir (Sinkaya, 2017: 20). Bu tarihten sonra IKBY ile ilişkilerini dondurma kararını alan İran, atılan adıma reaksiyon göstermek için Türkiye ve Irak merkezi hükümeti ile olası yaptırımlar konusunda ortak hareket etmeye çalışmıştır (BBC Türkçe, 2018c).

2. Referandum Sonrası İran'ın IKBY'ye Yönelik Politikaları

Mesud Barzani'nin 7 Haziran 2017'de siyasi partilerle yaptığı toplantıdan sonra aldığı referandum kararına başlangıçta İran'ın tepkisi düşük seviyede kalmıştır. Doğrudan müdahale yerine KDP'ye muhalif olan KYB ve Goran ile görüşmeler yapılmış ve bu iki aktör üzerinde kararın iptali için çalışmalar yürütülmüştür. Çünkü İran, İsrail hariç diğer uluslararası aktörlerin referandum kararına karşı çıkacağını, bu nedenle Barzani'nin geri adım atacağını hesaplamıştır. Ancak İran'ın hesapları tutmamış ve 25 Eylül'de IKBY bağımsızlık referandumunu gerçekleştirmiştir. Bu tarihten sonra İran kararın alınmasında gösterdiği tutumu sertleştirmeye başlamış, Ankara ve Bağdat ile IKBY'ye karşı yoğun bir diplomasi içine girmiştir.

İran referandumdan bir gün önce IKBY'den kalkan tüm uçaklara hava sahasını kapatmış ve bölgeye yapılan bütün uçuşları durdurduğunu açıklamıştır. Karardan dönülmediği takdirde kara sınırlarını da kapatacağını ilan etmiştir. Bu iki kararın Irak merkezi hükümetinin isteği üzerine alındığını deklare etmiştir. Ayrıca Bağdat'ın diğer taleplerinin de dikkate alınacağını ve gereken adımların en kısa zamanda atılacağı yetkililer tarafından dile getirilmiştir (BBC Türkçe, 2018a). Referandumun yapıldığı gün İran Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Behram Kasımi başkent Tahran'da düzenlediği basın toplantısında yapılan bağımsızlık referandumu nedeniyle hava sahalarını ve kara sınırlarını IKBY'ye kapattıklarını ilan etmiştir (NTV 2018a). Ancak daha sonra yetkililer tarafından yeni bir açıklama yapılmış ve IKBY ile kara sınırlarının açık olduğu, şimdilik yalnızca hava sahasının kapalı olduğu belirtilmiştir (Sputnik News, 2018a). İran'ın temkinli davranmasının nedeni, sorunu yaptırımlar yerine diplomasiyle çözmek istemesi olmuştur. Doğrudan bir müdahalenin bir Kürt-Şii çatışmasına dönüşebileceğinden ve bölgenin kaosa sürüklenebileceğinden çekinilmiştir. Bu nedenle İran yönetimi tek başına hareket etmek yerine olası yaptırımlar konusunda Ankara ve Bağdat'la koordinasyonu uygun görmüş ve kendini bu iki aktöre göre konumlandırmak istemiştir.

IKBY referandumun sonuçları konusunda ısrarlı davranmış ve sonuçlarına saygı gösterilmesi konusunda direnmiştir. Bu durum üzerine İran, Bağdat'ın talebiyle IKBY'ye yönelik yaptırımlar konusunda yeni adımlar atmaya başlamıştır. IKBY ile daha önce durdurduğu hava seferleri yanı sıra sınır kapılarında geçişleri rölantiye almış ve petrol ürünlerinin ticaretine yasaklar getirmiştir. İran bu yaptırımlar ile IKBY'yi sıkıştırmayı düşünmüş ve referandum sonuçlarının iptal edilmesini amaçlamıştır. Ancak bu da çözüm olmamış ve IKBY bağımsızlık referandumu sonuçlarının halkın iradesi olduğunu ve iptali söz konusu olmayacağını bir kez daha deklare etmiştir. Bunun üzerine yaptırımlar konusunda başka seçenekler masaya gelmiştir. İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümetinin yaptığı ortak askeri tatbikatı desteklediğini açıklamış ve kendisi de sınırda askeri tatbikat yapmaya başlamıştır. Ayrıca İran sınırdaki mevzilerini güçlendirmiştir (Sinkaya, 2017: 21). Keza, İran Kültür ve İslami Rehberlik Bakanlığı tarafından Erbil merkezli Kürdistan 24 TV'nin Tahran ofisini referandum sonrası gelişmeler nedeniyle kapattığını duyurmuştur (Kurdistan24, 2018a).

İran uyguladığı yaptırımlara rağmen tam olarak IKBY ile ilişkilerini koparmak istememiştir. Alt seviyede de olsa görüşmeler devam edilmiş ve Bağdat ile Erbil arasında arabuluculuk yapılmıştır. Nitekim İran, IKBY'ye karşı tutumunu sertleştirdiği dönemde Kürt kökenli eski Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin Süleymaniye'deki cenaze törenine üst

seviyede katılım gerçekleştirmiştir. Cenazeye katılan Dışişleri Bakanı Cevad Zarif, Mesud Barzani ile aynı karede yer almış ve bu olay referandum sonrası İran'ın IKBY'ye yönelik politikasındaki yumuşamanın adımı olarak görülmüştür (CNN Turk, 2018). Hatta çoğu yorumcular tarafından bu olumlu havanın devam edeceği ve karşılıklı adımların atılacağı öngörülse de öyle olmamış ve İran IKBY'ye yönelik tutumunda herhangi bir değişiklik olmamıştır (El-Cumeyli, 2017: 34-35).

İranlı yetkililer ortak tatbikat kararı yanı sıra sınır güvenliğinin arttırılması ve sınır noktalarına konuşlanmaları için Irak askerlerinin İran'a davet edilmesi kararı almıştır (Sputnik News, 2018b). Türkiye'den sonra İran'ın da Irak ordusu ile ortak askeri tatbikat kararı alması IKBY'nin referandum sonuçları konusunda geri adım atacağı düşüncesi ön plana çıkarsa da düşünüldüğü gibi olmamıştır. Hatta tam tersine Mesud Barzani sürpriz bir şekilde tartışmaların odağında olan Kerkük'e ziyaret gerçekleştirmiştir. Burada IKBY'nin diğer güçlü partisi olan KYB'nin teşkilatını ziyaret etmiş ve kentte görev yapan Peşmerge komutanlarıyla toplantı gerçekleştirmiştir (Kurdistan24, 2018b). Barzani'nin bu hareketi sınırda Irak ordusuyla ortak askeri tatbikat yapan İran ve Türkiye'ye karşı meydan okuma olarak yorumlanmıştır. Özellikle Kerkük'te askeri varlığını güçlendirme konusunda attığı adımlar bu yorumların yapılmasına neden olmuştur. Bu gelişmeden sonra 4 Ekim'de İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Tahran'da bir araya gelmiştir. Görüşme sırasında iki lider de IKBY'ye karşı sert bir tavır takınmış, referandumu tanımadıklarını ve bu yanlıştan bir an önce geri dönülmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu görüşme sonrasında İran, Türkiye ve Irak merkezi hükümeti arasında IKBY'ye karşı alınacak tedbirler ve yaptırım kararlarını koordine etmek için ortak istişare mekanizması kurulduğunu açıklamıştır (Sinkaya, 2017: 21). Bu adım her üç aktörün de referandum sonrasında atığı en önemli adım olmuştur. Artık yumuşak yaptırım kararları geri planda kalmış, askeri müdahale dahil ağır yaptırımlar ön plana çıkmıştır.

İran tarafından sonraki süreçte IKBY yöneticilerine yönelik tehdit mesajları peş peşe gelmiştir. Hasan Ruhani bakanlar kurulu toplantısında yaptığı konuşmasında İran, Irak, Suriye ve Türkiye'deki Kürtleri çok sevdiklerini, onlara karşı baskı uygulamak istemediklerini ancak durumu bu raddeye getiren yetkililerin bedel ödeyeceklerini belirmiştir (Rudaw, 2018a). Bu duruma binaen İran, Bağdat'ın isteği üzerine 15 Ekim'de IKBY ile olan sınır kapıları Başmak, Pervizhan ve Hacı Umran'ı tamamen kapatmıştır. Irak Merkezi Hükümeti Dışişleri Bakanlığı sözcüsü bu kararın yapılan referandumdan dolayı ülkenin birliği ve egemenliğini korumak ve ülkedeki sınır kapılarıyla havalimanlarının kontrolünü

sağlamak konusunda atılan adımların bir devamı olduğunu belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Tahran yönetimi Bağdat'ı IKBY üzerinde siyasi, ekonomik ve askeri baskısını artırması yönünde teşvik etmiş ve bu konuda atılacak adımların destekleyeceğini belirtmiştir. Nihayetinde Irak ordusu ve Haşdi Şaabi güçleri 16 Ekim 2017 yılında Kerkük başta olmak üzere Peşmerge güçlerinin elinde olan ve Irak anayasasının 140. maddesine göre statüleri tartışmalı olan bölgelere kapsamlı bir askeri operasyon düzenlemiştir. Çok geçmeden Irak ordusu önce Kerkük merkezinde ve daha sonra diğer tartışmalı bölgelerde kontrolü sağlamıştır. Bu kadar kısa sürede operasyonun sonuç vermesinin arkasında İran ve KYB'nin etkisi olduğu varsayılmaktadır. Çünkü askeri danışman sıfatıyla Irak'ta askeri anlamda etkili olan İranlı General Kasım Süleymani operasyon öncesinde IKBY'ye birçok kez gitmiş ve Kürt liderlerle çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. En son olarak KYB'li ve Kürt kökenli olan eski Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani'nin kabrini ziyaret etmek için bölgeye ziyaret gerçekleştirmiş ve burada KYB'li yetkililerle Kerkük konusunu ve referandum sonrası gelişmeleri değerlendirmek için bir araya gelmiştir (NTV, 2018b). Bu ziyaretin ardında operasyonun başlamasıyla KYB'li Peşmergelerinin mevzilerini terk edip yerlerini Irak ordusuna ve İran yanlısı Haşdi Şaabi'ye bırakılmaları bu varsayımı doğrulamaktadır. Keza Mesud Barzani ve KDP yetkilileri 16 Ekim operasyonunda İran ve KYB'nin Peşmerge sorumlusu olan Celal Talabani'nin oğlu Pavel Talabani'yi suçlamıştır. Her iki tarafta suçlamaları kabul etmezken daha sonra ilgili tarafların beyanatları ve açıklamaları operasyonun arkasında aktif rol oynadıklarını ortaya çıkartmıştır. Pavel Talabani anlaşma gereği çekildiklerini ve mevzilerini Irak ordusuna bıraktıklarını açıklamıştır (Rudaw, 2018b). Sonrasında Hamaney'in ofisinin genel sekreteri Muhammed Gulpaygani, Ayetullah Hamanei'nin talimatları ve Kasım Süleymani'nin çabaları sayesinde ABD ve İsrail'in IKBY'de 'ikinci bir İsrail' kurma planını engellendiğini ve Kerkük'ün kurtarıldığını açıklamıştır (Sinkaya, 2017: 22).

İran'ın teşvikleri ve destekleri sayesinde Irak ordusunun tartışmalı bölgelerde denetimini sağlaması IKBY'nin psikolojik olarak çöküntü yaşamasına neden olmuştur. Bu da Peşmerge güçlerinin 2003 yılındaki sınırlarına geri çekilmesine neden olmuştur (Özçelik, 2006). Bu operasyonla Haşdi Şaabi aracılığıyla bölgede İran hakimiyeti artmış ve göreli bir kazanç elde etmiştir. IKBY ise başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı güçlerden umduğu desteği alamamış ve bu cenahta hayal kırıklığına uğramıştır. Her ne kadar KDP'ye bağlı Peşmergeler operasyonlara karşı koymaya çabalasa da başarılı olamamışlardır. Durumu kabullenmek zorunda kalan Mesud Barzani sorunu diyalog çerçevesinde çözmek için

referandum sonuçlarını dondurduğunu açıklasa da ilgili taraflar bunun yetersiz olduğunu ve tamamen iptal etmesini talep etmişlerdir. Barzani bu yöndeki girişimleri sonuçsuz kalınca başkanlıktan çekildiğini ve yetkilerini yeğenine, aynı zamanda IKBY Başbakanı olan Neçirvan Barzani'ye bıraktığını açıklamıştır (Sputnik News, 2018c).

İran, Mesud Barzani'nin görevi bırakmasını ve daha olumlu baktığı Neçirvan Barzani'nin görevi üstlenmesi memnuniyetle karşılamıştır. Bu çerçevede ilk olarak İran Genel Kurmay Başkanı Muhammed Bakari açıklama yapmıştır. Bakari bağımsızlık referandumu sonrası IKBY'ye karşı sınır yasaklarının ve kısıtlamalarının kaldırılabileceklerinin sinyalini vermiştir (Reuters, 2017). Nihayetinde önce Başmak sınır kapısı daha sonra ise Hacı Umran ve Pervezhan sınır kapıları açılmıştır (Hürriyet, 2017).

İran'ın attığı adımların arkasında N. Barzani'nin diplomatik çabaları ve sorunlarının diyalogla çözme çabası vardır. Barzani görevi aldıktan sonra Avrupa ülkelerinde çeşitli temaslarda bulunmuş ve referandum sonrasında kendilerine karşı uygulanan ambargoların kaldırılması için yoğun bir çaba içine girmiştir. N. Barzani 2018 Şubat'ında Münih Güvenlik Konferansına katılmış ve burada birçok liderle bir araya gelmiştir. N. Barzani burada Irak Başbakanı Haydar El İbadi ile de görüşmüş ve iki taraf aralarındaki sorunlarının diyalogla çözülebileceklerini ifade etmişlerdir. Akabinde olumlu gelişmeler yaşanmış ve başta Irak merkezi hükümeti olmak üzere İran ve Türkiye tarafından IKBY'ye karşı uygulanan sınırlamalar ve kısıtlamalar kalkmaya başlamıştır.

Referandum öncesi İran yaptırım tehditlerinde oldukça sertken, ABD'nin sıkılaştırdığı yaptırımlar ve küresel piyasalarda dibe vuran petrol fiyatları nedeniyle ticaret hacminde daralma tehdidine karşı IKBY'yi bir çıkış olarak görmüştür. İran yönetimi tüm bunlara rağmen referandum öncesinde karşılıklı ticaretini artırmak için girişimlerine başlamıştır.

Bağımsızlık referandumu sonrası karşılıklı ziyaretler sonrasında aradaki tansiyon düşmüştür ve ticari ilişkiler gelişmektedir. 2018 yılında İran ve Erbil yönetimleri sınır kapılarının sayısını artırarak sınır ticareti kapasitesini artırmak istemektedir. IKBY verilerine göre İran Türkiye'den sonra en büyük ticaret ortağı olması nedeniyle üç olan sınır kapısı sayısını altıya çıkarmak için her iki ülke gerekli çalışmaları yürütmektedirler.

Şekil 1. İran-IKBY sınırında açılması planlanan sınır kapıları

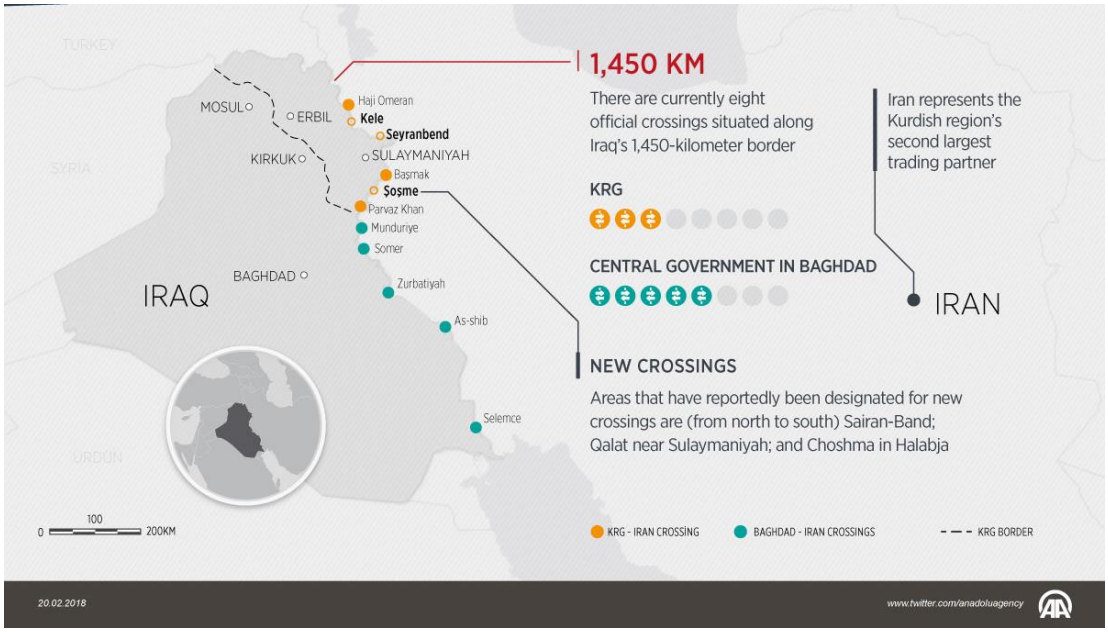

Kaynak: https://www.aa.com.tr/en/middle-east/-iraqs-kurd-region-eyes-cross-border-trade-with-iran/1069087

2000 yılında sadece 100 milyon dolar olan IKBY-İran ticaret hacmi 2014 yılında 4 milyar dolar civarına çıkmış, 2019 yılında ise en yüksek zirvesi olan 6 milyar dolara yükselmiştir. Yapılması planlanan boru hattı ve sınır kapılarıyla bu hacmin İran-Irak arasında 20 milyar dolara yaklaşması, bu ticaretinde yarıdan fazlasının IKBY üzerinden gerçekleşmesi beklenmektedir. Bazı kaynaklara göre İran-IKBY boru hattı 2020 yılı Nisan ayında sevkiyata başlamak için hazır hale getirilmiştir. Günlük 35 bin varil işlenmiş yakıtın planlandığı bu dört paralel boru hattı, Koronavirüs'ün etkilediği ticaret düşüşü için bir fırsat gibi görülmektedir. İlk olarak IKBY yönetimi tarafından reddedilmiş olsa da daha sonra varlığı kabul edilen boru hattının İran'ın sıkılaşan yaptırımların etrafından dolanma çabası olarak da görülebilir.

Son dönemde İran'ın IKBY'ye yönelik ılımlı politikalarının faydasını Koronavirüs salgını sırasında görmüştür. Irak ile sınır kapıları kapatılmasına rağmen IKBY ile olan 3 sınır kapısı sadece 4-6 Nisan arasında üç gün süreyle kapalı kalmıştır. Bu da pandeminin ağır vurduğu ülkelerden olan İran için nefes aldırıcı olmuştur.

Grafik 1. Son 20 yılda İran – IKBY ticaret hacmi ve hedefi

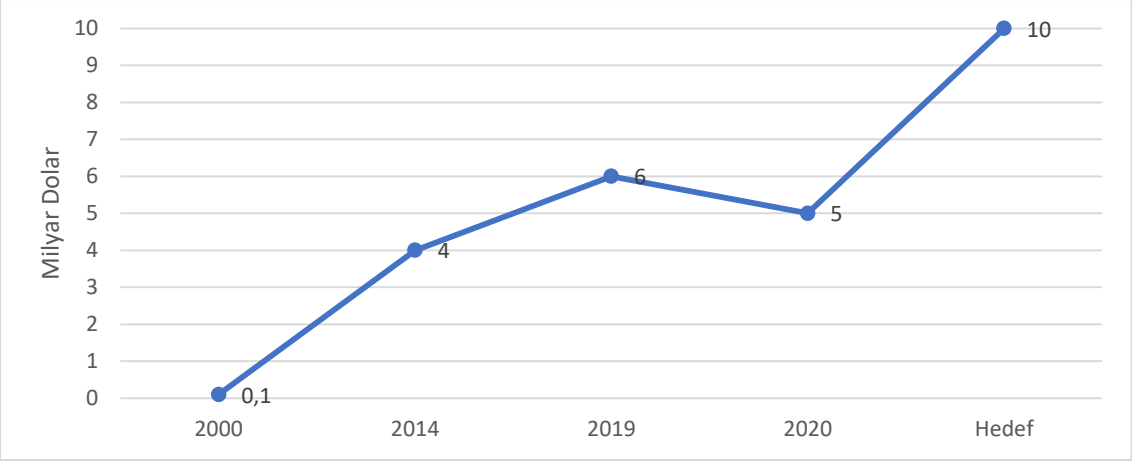

Genel olarak bakıldığında son gelişmeler sonrasında IKBY'nin tam bağımsızlığının ABD tarafından dile getirilerek, IKBY yönetiminin İran'dan uzaklaştırılabileceği varsayımında bulunulabilir. İran özellikle nükleer anlaşmadan ABD'nin çekilmesi sonrası siyasi manevra alanında daralma yaşamıştır ve koronavirüs nedeniyle de ekonomisinde zorluklar geçirmektedir. Neçirvan Barzani'nin ılımlı politikaları ve gelişen ticari ilişkilerin geldiği nokta dikkate alındığında İran'ın IKBY'ye yönelik politikalarını belirlemesinde daha dikkatli davranacağını ve IKBY'yi daha önemli bir komşu ve ortak ülke olarak benimsemesinin olası olacağı söylenebilir. Görüldüğü üzere İran da özellikle son dönemlerde politikalarını pragmatist biçimde şekillendirmektedir. Ekonomik sebeplerle ılımlı politikalar benimsenirken, IKBY üzerindeki etkinin azalması ya da ülkeye yönelik güvenlik risklerinin arttığı durumlarda daha realist politikalara yönelinmektedir.

İran ve ABD'ye karşı dengeleme siyaseti sürdüren IKBY yönetimi, iki ateş arasına sıkışmış gibi görünmektedir. Halen bağımsız bir ülke olma hedefiyle IKBY, bir yanda IŞİD'e karşı ülkelerine davet ettikleri ABD'nin, diğer yanda ise yakın zamanda öldürülen Kasım Süleymani'nin arkasındaki İran'ın desteğini kaybetmeme çabasındadır. Özellikle Süleymani'nin, IŞİD'e karşı elde ettiği başarıların da etkisiyle İran etkisi altına giren Irak meclisinin Ocak ayındaki oturumunda Barzani'nin, Kürt partilerin katılmamasının hem Irak için hem de IKBY'nin çıkarına olacağını belirtmesi bu arada kalmışlığın açık bir göstergesidir. Bu oturumda Şii oyların çoğunluğuyla ABD askerlerinin ülkeden çıkarılması kararı alınmış olsa da, IKBY'nin çekimser kalmasında ABD Başkanı Donald Trump'ın Irak'a yönelik yaptırım tehditlerinin etkisi olduğu söylenebilir. PKK ve IŞİD gibi sorunlar nedeniyle, güvenliğinde dışa bağlı olan IKBY üzerindeki etkisini göstermek isteyen İran'ın, Erbil ve Süleymaniye konsolosluklarında düzenlenen taziyelere Iraklı Kürtlerin farklı şehirlerde katılım göstermeleri, bu etkinin bir başka örneği olarak sunulabilir. Ayrıca

Süleymani suikastının ardından İran'ın ABD üssünü bombalaması IKBY'ye ABD ile olası yakınlaşmanın muhtemel sonuçları hakkında bir gözdağı olarak nitelendirilebilir. Benzer biçimde Zini Werte bölgesinde KYB kontrolünün zayıflatılarak, KDP peşmergelerinin bu bölgeye gönderilmesi İran'da rahatsızlıklar oluşturmaktadır. ABD'nin de bölgede artırmaya çalıştığı etkisi ve artan yaptırımlar nedeniyle İran, kendisinin ve KYB'nin buradan tasfiye edilmek istediğini öngörmektedir. Bu nedenle İran'ın, IKBY'ye yönelik politikalarını güvenlik odağında sertleştirmesi muhtemeldir.

Sonuç

Özellikle yakın dönemde İran, IKBY yönetimi ve Iraklı Kürtlere yaklaşımının genel olarak Irak ilişkileri ile bağıntılı olduğu görülmektedir. Her ne kadar çatışmaların öne çıktığı bölgeler ve komşular olarak görülseler de İran ve IKBY'nin süregelen diyalogları her dönemde önem arz etmiştir. İran'ın IKBY ve Kürtlere olan yaklaşımını pragmatist düzlemde değerlendirerek iç ve/veya dış fırsatlar ve tehditler dengesinin politikaların belirlenmesinde önemli olduğu öne sürülebilir. Sonuç olarak ilişkilerde en önemli sorun olarak görülen bağımsızlık referandumuna karşı sert tepki vermesine rağmen İran, IKBY'ye yönelik diyalog kapılarının asla tamamen kapatmamış ve alt seviyede görüşmelerini devam ettirmiştir. İran'ın böyle bir tutum içine girmesinin nedenleri şöyle sıralanabilir:

1- İran ve IKBY arasında tarihi ve kültürel bağların mevcut olması,

2- İran ve IKBY arasında ekonomik bağların mevcut olması ve aralarında yoğun bir ticaret yaşanması,

3- IKBY ile oluşacak herhangi bir gerginlikte kendi bölgesinde yaşayan Kürtlerin ayaklanmasından çekinmesi,

4- Bölgede artan IKBY üzerinde artan Türkiye etkisini dengelemek istemesi,

5- Başta ABD ve İsrail olmak üzere batılı ülkelerin IKBY üzerinde kendisini çerçevelenmesini engellemek istemesi,

6- Dönem dönem ambargolara maruz kalan İran'ın IKBY üzerinde bunu kırmak istemesi,

7- Bölgesel güç olma yolunda atığı adımların etkisi ve bu çerçevede Kürtler ile diyalog içinde olma isteği,

8- Bölgede artan Türkiye faktörünü dizginlemek ve IKBY'yi bu ülkeye kaptırmamak istemesi,

9- Bölgede olası Kürt-Şii çatışmasından çekinmesi,

10- Enerji kaynakları ve ticareti konusunda başat güç olma isteği.

Yukarıda bahsedilen nedenlerden ötürü İran'ın IKBY'ye yönelik politikasında inişli çıkışlı dönemler yaşansa da mutlak bir müdahale ve sınırlama beklenmemektedir. İran önümüzdeki dönemlerde bölgesel politikalarından taviz vermeden IKBY ile ilişkilerini güçlendirecektir. Çünkü IKBY'yi batılı güçlere ve diğer bölgesel güç olan Türkiye'ye kaptırması halinde bölgesel politikalarının olumsuz etkileneceğini ve dış politikada manevra alanının daralacağının bilincindedir. Bu nedenle İran'ın bölgedeki ve uluslararası arenadaki gelişmelere göre sabit bir ajanda olmadan çıkarlarına en uygun biçimde şekillendirmesi beklenmektedir.

Kaynakça

Akçada, G. (2018). "İran-Maliki-Esad İttifakına Karşı Türkiye-Haşimi-Barzani İttifakı", *Turkshny*, Ağustos 2012, , www.turkishny.com/drgoeknur-akcada/17-drgoeknur-akcada/88613-iran-maliki-esad-ittifakina-karsi-turkiye-hasimi-barzani-ittifaki, 13 Nisan.

Ali, Othman, (2017). "İran Ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler ve Kaçınılmaz Çatışma Riski". ORSAM, ORSAM Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi, sayı. 58: 1-14.

Ali Sameen (2011). "ABD'nin İşgalinin Ardından Türkiye-Irak Güvenlik İlişkilerinde (Kuzey Irak Faktörü)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Anadolu Ajansı (2018). Irak Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mahcub: İran, IKBY ile Sınır Kapılarını Kapattı, https://aa.com.tr/tr/dunya/irak-disisleri-bakanligi-sozcusu-mahcub-iran-IKBY-ile-sinir-kapilarini-kapatti/936356, 24 Nisan.

Basnews English. "Iran Approves Three More International Border Crossings with KRG: Official". Basnews, (Çevirimiçi), https://www.basnews.com/en/babat/540105, 18 Ağustos 2019.

BBC Türkçe, (2018a). İran, Bağımsızlık Referandumu Öncesi Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne Hava Sahasını Kapattı, http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41379497, 14 Nisan.

BBC Türkçe, (2018b). 25 Yıl Sonra Halepçe: Saddam'a Kim Silah Verdi? http://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/12/121203_halabja, 29 Nisan.

BBC Türkçe, (2018c). 4 Soruda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Kritik İran Ziyareti, , https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41493827, 10 Mayıs.

CNN Türk, (2018). Talabani'nin Cenazesinde Dikkat Çeken Detay! İran Dışişleri Bakanı ve Barzani Yan Yana, https://www.cnnturk.com/dunya/talabaninin-cenazesinde-dikkat-ceken-detay-iran-disisleri-bakani-ve-barzani-yan-yana, 16 Nisan.

Çiçek, N. (2013). "Barzan Aşireti ve Barzaniler Kimlerdir", Timetürk, https://www.timeturk.com/tr/2013/11/12/barzan-asireti-ve-barzaniler-kimdir.html.

Demir, D. (2017). "ABD'nin Irak İşgaline Kadar Kuzey Irak'taki Kürt Varlığının İran'ın Bölgesel Güvenlik Politikaları Açısından Değerlendirilmesi", *ANKASAM*, Şubat, https://ankasam.org/abdnin-irak-isgaline-kadar-kuzey-iraktaki-kurt-varliginin-iranin-bolgesel-guvenlik-politikalari-acisindan-degerlendirilmesi.

Dinç, A. (2018). "İran'ın Irak'ın Kuzeyi'ndeki Oluşum ve Gelişmelere Yaklaşımı", *21. Yüzyıl*, ss. 89-116.

Duman, B. (2017). , "Referandum Sonrası IKBY'de Siyasi Durum ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz* Cilt: 9, Sayı: 83, ss. 12-17.

El-Cumeyli, A.Y.G. (2017), "IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi*", Ortadoğu Analiz,* C: 9 , S: 83, s. 32-35.

Güçlü, İ. (2017) "11 Mart 1970: Kürdistan Otonomisi / Halepçe Katliamı", www.kurdistan24.net/tr/opinion/48180-11-Mart-1970.

Güzel, H. T. (2009). "Irak'ın Kuzeyindeki Bölgesel Kürt Yönetimi (1992-2008)", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Hürriyet (2017). İran, IKBY ile Tüm Sınır Kapılarının Açtı, www.hurriyet.com.tr/dunya/iran-IKBY-ile-tum-sinirlari-yeniden-acti-40682335.

Keskin, A. (2015). İran'ın Kuzey Irak Politikası, *OMRAN*, Ekim, http://tr.omrandirasat.org/yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/makaleler/iran%E2%80%99in-kuzey-irak-politikasi-iran-ve-irakli-kurtler.html, 28 Nisan.

Kurdistan Region Issues an Explanation Regarding the Extension of an Oil Pipeline to Its Lands from Iran, Shafaq News, (Çevirimiçi), https://shafaq.com/en/Kurdistan/kurdistan-region-issues-an-explanation-regarding-the-extension-of-an-oil-pipeline-to-its-lands-from-iran, 04 Nisan 2020.

Kurdistan24 (2018a). Iran Shuts Down Kurdistan 24 Bureau in Tehran Following Kurdistan Referandum, Kurdistan24, (Çevirimiçi) http://www.kurdistan24.net/en/news/d4525fdc-5b02-4140-a03c-7e0ff4970bf0, 16 Nisan.

Kurdistan24 (2018b). Başkan Barzani'den Kerkük'e Sürpriz Ziyaret, , www.kurdistan24.net/tr/news/854c778e-4211-47cf-a868-4e18734f65c5, 22 Nisan.

Milliyet (2018), Barzani'den İran'ı Çıldırtacak Hamle!, www.milliyet.com.tr/barzani-den-iran-i-cildirtacak/dunya/detay/2212796/default.htm, 12 Mayıs

Mohammed, Hussein ve Mohammed Araz (2020). "New Pipeline Streamlines Krg-Iran Fuel Trade". Iraq Oil Report, (Çevirimiçi), www.iraqoilreport.com/news/new-pipeline-streamlines-krg-iran-fuel-trade-42613/, 30 Mart.

NTV (2018a). İran Barzani'ye Sınır Kapılarını Kapattı, www.ntv.com.tr/dunya/iran-barzaniye-sinir-kapilarini-kapatti,J8rgd-t24U6gBhJM-vnXmg, 14 Nisan.

NTV (2018b), İran'ın "Gölge Komutanı" Süleymani Kerkük İçin Devrede, https://www.ntv.com.tr/dunya/iranin-golge-komutani-suleymani-kerkuk-icin-devrede,1WihHdvxEE-0bHhQkkFZoA, 24 Nisan.

Okuducu, İdris (2018). "Iraq's Kurd Region Eyes Cross-Border Trade with Iran". Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr/en/energy/finance/iraqs-kurd-region-eyes-cross-border-trade-with-iran/18937, 21 Şubat.

Othman A. (2017). "İran ve Barzani: Kötüleşen İlişkiler ve Kaçınılmaz Çatışma Riski", *ORSAM*, No: 58.

Ozcelik, S. (2006).Theories, Practices, and Research in Conflict Resolution and Low-Intensity Conflicts: The Kurdish Conflict in Turkey, *Journal of Conflict Studies*, vol. XXVI, No: 2, ss. 133 – 153.

Ozcelik, S. (2014). "Kurdish Conflict in Turkey: A Psychological Conflict Analysis", in *Conflict, Violence, Terrorism, and Their Prevention*, J. Martin Ramirez, Chas Marrison, and Arthur J. Kendall (eds.), Cambridge Scholars Publishing, Tyne: UK, pp. 2-16,

Özçelik, S. (2015). "Kürt Çatışmasının Çatışma Haritalaması Yöntemi ile Analizi", Ertan Efegil ve Esra Pakin Albayrakoğlu (der.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmaların Analizleri*, İstanbul: Gündoğan Yayınları, ss. 77-105.

Radikal (2018). ABD Elçiliği Baskınında Ahmedinecad Var Mıydı, www.radikal.com.tr/dunya/abd-elciligi-baskininda-ahmedinecad-var-miydi-962834/, 29 Nisan.

Reuters (2017). Iran to Lift Border Curbs With Iraq's Kurdish Region in Comning Days, https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-iraq-kurds-iran/iran-to-lift-border-curbs-with-iraqs-kurdish-region-in-coming-days-idUSKBN1CZ0UU, 30 Ekim.

Rudaw (2018b). Hasan Ruhani: Kürtleri Seviyoruz, http://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iran/111020171, 22 Nisan.

Rudaw (2018b). Pavel Talabani: Çekilmemiz Taktikseldi, http://www.rudaw.net/mobile/turkish/kurdistan/231020171, 24 Nisan.

Semiz, Y. ve Akgün, B. (2015). "Büyük Orta Doğu Jeopolitiğinde İran-ABD İlişkileri", *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, ss. 163-181.

Sinkaya, B. (2013). "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri, *SETA Rapor*, Mayıs, No: 9.

Sinkaya, B. (2015a). "Irak Kürtlerinin İran ile İlişkileri: Netameli Bir İttifakın Sancılı Seyri", *Ortadoğu Analiz* , Cilt: 7, Sayı: 66, 46-49.

Sinkaya, B. (2015b), "Güven Bunalımı Kıskacında İran-IKBY İlişkileri, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 7, Sayı: 69, ss. 24-26.

Sinkaya, B. (2017) " Bağımsızlık Referandumu Sonrasında: IKBY-İran İlişkileri", *Ortadoğu Analiz* Cilt: 9, Sayı: 83, , ss. 20-22.

Sputniknews, (2018a). İran: IKBY ile Kara Sınırımız Açı, Şimdilik Sadece Hava Sahamız Kapalı, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709251030292417-iran-IKBY-snir-kapisi-kapatti/, 14 Nisan.

Sputniknews, (2018b). İran ve Irak Sınırda Ortak Tatbikat Yapacak, https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201709301030373465-iran-irak-sinir-ortak-tatbikat/, 22 Nisan.

Sputniknews, (2018b). Barzani Görevini Neden Bıraktı?, , https://tr.sputniknews.com/columnists/201711031030875348-barzani-neden-gorevini-birakti/, 16 Mayıs.

Tamer, C. (2016). "Türkiye ve İran'ın Irak'ta Güç Tahkim Etme Çabası: Başika Örneği", *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6, 103-118.

Tamer, C. (2017). "2011 Sonrası İran'ın Irak Politikası", *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, 1 (2), ss. 172-198.

Taylan, M. U. (2016). " Kuveyt'in İşgali ve Körfez Savaşı", *Bianet*, Ekim 2016, , m.bianet.org/bianet/siyaset/179677-kuveyt-in-isgali-ve-korfez-savasi, 15 Mayıs.

Tehran Times, (2020). "Iran Ready to Expand Trade with Iraqi Kurdistan". (Çevirimiçi), https://www.tehrantimes.com/news/451045/Iran-ready-to-expand-trade-with-Iraqi-Kurdistan, 10 Ağustos 2020.

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 253-286
http://ijoks.com

The Kurdish Emirate of the Jawaniyya in the Region of Abbasid Baghdad (Eleventh and Twelfth Centuries)

Arafat YAZ[1]

Received: June 7, 2021 **Reviewed**: July 1, 2021 **Accepted**: July 24, 2021

Abstract

This study reveals the prevalence of Kurdish tribal states, political entities, in the vicinity of the Abbasid city of Baghdad. Through a presentation of the lives and contributions of leading Jawani personalities, it is shown that the Kurdish states contributed to the development of early Islam from both the political and religious aspects. The Jawani emirs were involved in most of the Baghdadi region's dealings with the Abbasid caliphate. They also had dealings with the Buwayhids, Ukaylids, Mazyadids, Annazids, Hasanvayhids, Marwanids and Seljuks. Sometimes, they formed alliances with these states, and sometimes they fought. The Jawani Emirate, one of the powers that determined the fate of the region until 557/ 1161-1162, lost their strong position after the Abbasid caliph expatriated the Mazyadids from al-Hillah. The present writer greatly relies on medieval Islamic sources, such as the scholars Masudi, Ibn al-Jawzi, Sibt Ibn al-Jawzi, İbn al-Athir, al-Dahabi and Ibn Khaldun.

Keywords: Kurdish Tribes, Jawani Emirate, Buwayhids, Baghdad Region, Early Islam.

Recommended citation:
Yaz, A. (2021). The Kurdish Emirate of the Jawaniyya in the Region of Abbasid Baghdad (Eleventh and Twelfth Centuries). *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 253-286, DOI: **https://doi.org/10.21600/ijoks.948821**

[1]Ph.D. Turkish Republic, Ministry of Education. E-Mail: arafatyaz@gmail.com, **ORCID** https://orcid.org/ 0000-0001-9780-3878

Introduction

The Buwayhids (945—1055 CE), an Islamic dynasty of pronounced Iranian and Shiite character provided native rule in western Iran and in the Baghdadi region in the Abbasid and early Seljuq eras. In the second half of the 10th century CE the Kurds put in an appearance. They established five states, largely north of Baghdad but to the south, the Kurdish emirate of the Jawani tribe. Here, we see how far-flung Kurdish populations had become. Moreover, when we look at the Jawanis we witness the Kurdish ability to transform their presence into a powerful political entity. The Jawanis appeared as a political power in 392/1001-1002, in the same period as the states of the Shaddadis were established in Armenia (951-1199) (Keleş, 2014: 270); the Rawwadis in Azerbaijan (954, surviving until 1129 or 1130); and the Hasanvayhis in Sulaymaniyah, Kermanshah, Nihavend and Azerbaijan (959) they were overcome by the Buwayhids in 1012; the Marwanis established themselves in Diyar Bakr Region in 978 later to be overcome by the Seljukian governor Ibn Jahir; and, the Annazis were established by Abul Fath Mohammed b. Annaz, the leader of Shazencan tribe (991). In about fifty years when the Seljuks had imposed their leadership on the Islamic world, surviving Kurdish emirates and states became dependent on the Seljuks and joined ranks with them in the struggle between the Seljuks and the Byzantiums and Fatimids. (Yaz, 2019: 139) The present study attempts to pinpoint the important Jawani personalities, and to investigate their political activities. It should be mentioned that this will be done for the most part in the light of the writings of early scholars such as Masudi, Ibn al-Jawzi, Sibt Ibn al-Jawzi, İbn al-Athir, al-Dahabi and Ibn Khaldun, who tend to record history in terms of battles and victorious rulers.

The Relationship of Jaban al-Kurdi to the Jawani Kurds

The name Jaban al-Kurdi, a companion of Prophet Mohammed, is suggestive of the name of the Jawani tribe. There are various narrations about the homeland of Jaban and his son, Abul Hakem Maymun, whose names are mentioned in Hadiths. They are thought to be Kurds. (al-Alusi, 1415: 13:257; al-Isbahani, 1998: 6:3073; Ibn Hajar al-Asqalani, 1326: 8:281, 10:394; Ibn al-Athir, 1994: 6:345) Although they are sometimes associated with "al-Ṣardī," it seems more accurate to say "al-Baṣrī," not "al-Ṣardī." Jaban is mentioned as the name of a village between the Yemeni villages and Wasit in eastern Iraq (al-Icli,1985: 2:306; al-Mizzi, 1980: 29:203, 30:15; al-Dahabi , 1992: 2:311; Ibn Hajar al-Asqalani, 1326: 10:388,

1415, s. 1:540; Ibn Makula, 1990: 2:11) the name of an Armenian castle. (al-Katii, 4112: 1:304; al-Hamawi, 1977: 2:90; al-Suyuti, n.d.: 1:58; al-Maqrizi, 1997: 1:301) By way of observation, "Jaban" was the name of a Persian commander in the Battle of Namaraq (634 CE) in the conflict between the Rashidun Caliphate under Caliph Omar and the Persian Sassanid Empire. (Ibn al-Athir, 1987: 2:284) The name Jaban might actually have been "Jawan". (Ibn Makula, 1990: 2:10) One may conclude that the "J" of Jaban underwent a phonetic change to become "Gavan" which means "cattle herder" in Kurdish. What makes this idea strong and acceptable is that the letters "G" and "V," present in Kurdish, do not exist in Arabic; they are accordingly coded as "J" and "B." However, we found no proof as a result of our investigations concerning any possible kinship between Jaban al-Kurdi and Jawanis. In fact, we have not come across any documents touching on this issue; the first mention we have on record about the Jawanis is in the middle of tenth century, which weakens our supposition.

General Information about Jawani Kurds

The first record of Jawani Kurds is in the work of Masudi, an Islamic geographer. (d. 346/956) Masudi mentioned the Jawanis (Jāwānīya) and Kurds together with tribes such as Bazenjan, Shuejan, Shazenjan, Neshshavere, Buzeykhan, Lorriyye, Jurkan, Baresian, Jalaliyah, Mistakan, Jabarika, Jurugan, Kikan, Majedan, Hazbaniyah and others. (al-Masudi, n.d.: 1:78; Minorsky, 1988:. 12) Relying on this record, Mustafa Jawad says that the Jawanis were the most famous Kurdish tribe of the fourth century. (Jawad, 1973: 8) We can accept this finding as accurate; it is entirely feasible as Jawani was the most famous Kurdish tribe of the time.

Masudi says that Kurds descended from Kurd b. Isfandyar b. Manucher inhabited Pars, Kirman, Sicistan, Khorasan, Ispahan and Jibal. (al-Masudi, n.d.: 1:78; Mehmed Emin Zeki, 1948: 421) On the other hand, after their appearance on the political scene, the Jawanis lived to the south of Baghdad; they were especially associated with al-Hillah, a city founded in 495/1101, and located one hundred kilometers to the south of Baghdad. (al-Subkî, 1413: 6:152) Al-Samani (d. 1167), who was contemporary with the Jawanis, refers to people with whom he had established relations as the Jūwān, people from Wasit whom he assumed were the same as the Jāwānīya. Wasit was a settlement in which Jawanis played a role. (al-Samani, 1962: 3:372-373) We think that although the tribe mentioned by al-Samani, who lived in the Resulayn area were called something similar to "Jawani" (Mohammed Emin Zeki, 1939:

421); they actually belonged to a different tribe. (Ibn Khaldun, 200a: 3:570, 575; Ibn al-Athir, n.d., -a: 491; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:96-97)

Returning to the subject of the name "Jawan," some records in the history books show that there was such a name among Arabs and even among Jews. On the other hand, Abul Buqa Hibatullah al-Hilli, who lived in the twelfth century, associated the Jawan tribe with Prophet Ismael. (al-Hillî, n.d.: 370) Burhanuddin al-Buqai (d. 1480) records that the name of one of the indigenous lands that Allah promised the Israelites during the lifetime of Prophet Moses was Ard al-Jawaniyyin. (the land of the Jawanis) (al-Buqai, n.d.: 1:425) al-Tabari, on the other hand, mentions a tribe called Banu Jawan (the descendants of Jawan) in the narrations on the ancestors and genealogy of Prophet Mohammed under the title of Ibn Adnan. (al-Tabari, 1968: 2:275)

Al-Hillah is the city which is identified with the Jawanis. It is reported that this city was established at the end of the fifth century by Barkyaruq b. Malikshah of Sayfuddawlah Sadaqah Ibn Mansur b. Dubays b. Ali b. Mazyad al-Asadi al-Mazyadi and Abbasid calif Mustazhir Billah due to their oath of allegiance. Measures were taken to attract merchants including the building of places of accommodation. It is said that al-Hillah, a city important in terms of trade being the route of pilgrimage convoys and river transportation, was founded by the Jawani tribe; they were allies together with the Mazyadids, and they settled there. (Jawad, 1973: 9-10) However, when the records were investigated, it could be seen that al-Hillah existed long before the mentioned date of 495. (al-Subki, 1413: 6: 152)

There is still a neighborhood in al-Hillah called Mahalla al-Akrad, (the Kurdish neighborhood) that is, the Kurdish district. Some say that "Akrad" designates the Karuda on the al-Hillah branch of the Euphrates, but the information in the sources shows that "Akrad" points to the Kurds. (Jawad, 1973: 9; http://mk.iq/view.php?id=437&ids=3) The name "Akrad" surfaced at various times to show that the Kurds lived there. Ibn Battuta (d.770/1368-1369) says that there were Kurds in al-Hillah (Jawad, 1973: 10; Ibn Battuta, 2000:.1: 312), and Ibn Unba (d.828/1424) -1425) mentioned Mahalla al-Akrad (Jawad, 1973: 10-11. Ibn Unbe, 1961: 147), and al-Suyuti (1505) indicated that the Jawani Kurdish tribe inhabited a-Hillah, (al-Suyuti, n.d.: 1:59) al-Zabidi (d. 1791) said that Jawan was a Kurdish tribe inhabiting in al-Hillah. (al-Zabidi, 2001: 34: 387) According to these sources, the Jawanis have maintained a presence in al-Hillah until recently.

The Jawanis, who belonged to Shāfiʿī religious sect in their early period, became Shiites when they drew close to the Mazyadids, who were their allies and relatives. When it comes to the time of Ibn Battuta (d. 767 / 1365-1366), we see that the people of al-Hillah were Shiites. In his travel book (Seyahatname/Travelogue), Ibn Battuta states that all the inhabitants of al-Hillah were affliliated with the Imamiyyah Isna Ashariyah, but that there were two factions, known as Akrad (the Kurds) and Ahl al-Jāmaʿīn. The two factions fought continuously. (Jawad, 1973: 10; Ibn Battuta, 2000: 1:312)

Starting from the year 392, which we accept as the date of the emirate's establishment, the Jawani emirs and their political activities were as follows:

Varrām b. Mohammed (d. 403)

The first known record of the Jawani Kurds in the political arena is in the work of al-Rudrawari. There has been no information about them until this date. They are present in records from when they took sides in wars and historians mentioned them. Contrary to Ibn al-Athir, the first incident in which al-Rudrawari mentions the Jawani Kurds is when they were an important tribe with military power and acted together with the Annazids. Although his name is not given, Varrām b. Mohammed must have been the leader of this tribe at that time.[2] In the war, which took place in 392 (1002), Abu Jafer al-Hajjaj, one of the Buwayhid commanders, confronted the Ukaylid / Mazyadid alliance. In the war, the Emir of Annazid, Abul Fath Mohammed, who was under the command of the Jawani and Shazenjaniyyah tribes with two hundred horsemen, played a key role. Abu Jafer marched on the camps of the Mazyadids, and the Jawanis, who deserted the Buwayhids and joined Abul Fath, became rich with booty they obtained along with the Shazenjan Kurds. (al-Rudrawari, 2001: 7: 488-489; Ibn al-Athir, n.d., -b: 9: 141; Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 56)

The name of Varrām b. Mohammed is mentioned in the siege of Baghdad. Instead of Abu Jafar al-Hajjaj b. Hormuz, who was Iraq regent of Buwayhid ruler, in 393 / 1002-1003, Bahauddawlah Amiduljuyus (عميد الجيوش) Abu Ali b. Abu Jafar Ustaz Hormuz was appointed, and the tribes of Banu Ukaylid, Haface and Banu Asad took part in the war that broke out between them. (Ibn Khaldun, 2000a: 4: 690) When it came to the year 397/1006-1007, Abu

[2] Varrām is mentioned as the name of a town or village with people close to the Rey, who were Shiites. Ibn al-Faqih and Ibn Hurdazbeh mentioned Varrāmīn in context of the Mosul climate. Ibn al-Jawzi speaks of Banū Varrām. (Burhanuddin al-Harazmi, nd: 1: 483; al-Katii, 4112:.3: 1431; al-Hamawi, 1977:.5: 370; al-Samani, 1962,: 13: 306; Al-Suyuti, nd: 1: 273; Ibn Hurdazbih, 1889: 1: 94; Ibn al-Jawzi, 1992: 15: 316; Ibn al-Faqîh, 1996:1: 179)

Jafer al-Hajjaj besieged Baghdad with a large army with the support of the Kurdish Hasanvayhid emir, Badr b. Hasanvayhid. When Amiduljuyus assigned Abul Fath b. Annazid, the enemy of Badr b. Hasanvayhid to keep Tariqu Khorasan,[3] and this led Hindi b. Sadi, Abu Isa Shazi b. Mohammed, the Jawani leader Varrām b. Mohammed and some other emirs to join the ranks of Abu Jafer al-Hajjaj. While Amiduljuyus was far away near Bahauddawlah to fight against Abul Abbas, an army of 10 thousand soldiers besieged Baghdad for a month, and Abul Fath Annazid and Turkish soldiers protected Baghdad. When the news of the victory of Amiduljuyus and Bahauddawlah was heard, Abu Jafar and his followers were discouraged and dispersed. Abu Jafar later smoothed his relationship with Bahauddawlah through peace. (Jawad, 1973: 12; Ibn Khaldun, 2000a: 4: 690; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 159, 1987: 7: 546) In 392, The Kurds, who were with Abul Fath b. Annaz this time, took side with another Kurdish leader, Badr b Hasanvayh, who was his enemy.

In 403/1012-1013, Varrām b. Mohammed passed away and his son Abul Fath b. Varrām replaced him. Ibnu al-Jawzi, referring to the events of the year 403, states that Varrām al-Turkî passed away and his son Abul Fath was replaced by him. Since there is no such person as al-Turki, this situation should be regarded as a mistake made by Ibnu al-Jawzi or the copyis. (Ibnu al-Jawzi, 1992: 15:97; Zarar Sadiq Tavfiq, nd.: 57)

Abul Fath b. Varrām (403-455)

Abul Fath, who succeeded his father Varrām b. Mohammed after his death, is the most well-known ruler of the Jawanis. Although he served as the emir of his emirate for more than fifty years, we do not have much information about him except historical events. We first see him on the side of the Mazyadids in the war between the Dubaysid and the Mazyadid. When Abul Hasan's brother Abul Ganaim b. Mazyad was murdered by the Dubaysid in Muharrem 405 (July-August 1014), a war broke out between Abul Hasan Ali b. Mazyad al-Asadi and the Dubaysid cosisting of Mudar, Nahban, Hassan and Tarrad. The Mazyadids, who want to take revenge, joined Arabs together with Shazenjan, Jawanis, and other Kurds; and the Mazyadids were victorious in the war that took place between them. Nahban and Hassan, two sons of Dubays, were killed and their properties were seized, and those who escaped and survived were caught in al-Howayz. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 199,

[3] It was called the land of the present-day city of Diyala. (Zarar Sadiq Tavfîq, nd.: 57)

1987: 7: 597-598) After this period, the alliance between the Jawanis and the Mazyadids continued for a long time and strengthened with kinship relations.

In fact, there were frequent clashes both tribes in the throne fights of the Buwayhids and among the local governments. Although it does not seem very possible for the Jawanis to stand aside in these conflicts due to their inhabitants to be very close to Baghdad, most of the time, their names were not mentioned among the parties. Local governments such as Mazyadids, Dubaysids, Annazids, Ukaylids, and Hasanvayhids who were active in the region during these wars could not remain neutral even if they wanted to. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 291) Although we think that they took part in some struggles, these events were not mentioned since the names of the Jawanis were not mentioned.

In another case involving Abul Fath Varrām, the Arabs plundered the lands of Nehr al-Malik and Baghdad in 421 (1030) with the order of the Ukaylid leader Karvash. Due to the burning of many villages and the plundering of their properties, the ruler of Buwayhid came to wrath and marched on Karvash. Commander Abul Vafa and with him Abul Fath b. Varrām went over Karvash and reached Sundīya on 6 Safar. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 433) Ibn al-Athir, while describing the year 431, described the events that took place between Karvash and Jalaluddawlah, but what he told did not correspond to what Sibt said. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 374)

While the Jawani leaders were sometimes enemies with the Buwayhid commanders, sometimes they got very close with the Buwayhid rulers. Sibt Ibn al-Jawzi stated that Arslan Basasiri, one of the Buwayhid commanders, wanted to march on Abul Fath b. Varrām because of his affairs in al-Nahravanat, but Caliph al-Kaim prevented this. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 436) On the other hand, it is seen that Abul Fath b. Varrām went to help the ruler of Buwayhid, who was in a difficult situation. Turks, who took their tents out of the city and plundered some places, revolted against Jalaluddevle on Zilkada 431 (1040) and did not allow Jalaluddevle to leave the city when the persuasion efforts failed. The ruler of Buwayhid, Jalaluddevle b. Bahauddawlah b Adududdawlah, who was in a difficult situation, asked for help from Abul Fath b. Varrām and Abul Favaris b. Sadi and Dubays b. Ali al-Mazyadid. In these events, the people in Baghdad suffered when the plunder turned into famine. (Jawad, 1973: 13; al-Dahabi, 1993: 29: 319; Ibn Taghribardi, 1935: 5:31; Ibn al-Jawzi, 1992: 15: 273; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 360; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19: 436)

In the records of 432, it is seen that the Jawanis were involved in the internal affairs of the Annazids. While Husamuddawlah Abu Shavk b. Annaz and his brother Abul Majid al-Muhalhil b. Mohammed b. Annaz were fighting for Dakuka (Dakuk), his brothers Surhab b.

Mohammed b. Annaz took some parts of Abu Shavk and looted there and made an agreement with the Kurds of Abul Fath and Jawanis against him. Abu Shavk personally took the city of Dakuka by besieging it, but came back with the fear of losing al-Bandanijin and Hulwan and asked for help from Jalaluddevle and received military support from him. (Jawad, 1973: 13; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 375, 1987: 8:21)

In 433 (1041), the name of Abul Fath b. Varrām is mentioned in the uprising of the Ghilmans (Ghilmānī) in Wasit against Malik al-Aziz and the events that followed. Ghilman s wanted Malik al-Aziz's Vizier Abul Fadl b. Tayyib to be handed over to them, but their requests were not accepted. Malik al-Aziz went to Numaniyah and requested help from his father Jalaluddevle and Dubays to expel the Ghilman s from Wasit. The vizier was arrested and sent to Wasit on the advice of his father. When Malik al-Aziz went to Wasit, the Turks plundered people's houses and killed some of them. Jalaluddevle, together with Basasiri, moved from Baghdad to Wasit on 7 Safar 433 to fix the situation. Basasiri and with a group Ghilmans went to the region of Badaraya and the area of his enemy, Abul Fath Varrām. Basasiri tried to kill him many times, but the caliph and Malik prevented him. Malik arrived in Wasit in Rabī‘ al-Awwal. In this incident, Dubays and Malik intervened in the solution of Ibn Varrām's problem. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 440-441)

The long-lasting emirate of Abul Fath b. Varrām coincided with the establishment of the Seljuks and their being an effective power in the Islamic world. After 432 (1040-1041), the Oghuzs entered Pars, Azerbaijan, Diyar Bakr, Diyar Rabia and caused chaos there. The Oghuzs fought with the Kurds around Azerbaijan and Hakkari then marching down, fought with the Kurds and Arabs in Diyar Bakr and Mosul in the same way and captured Mosul. The Ukaylid emir of Mosul, Karvash, sought help from the Buwayhids, Mazyadids and other Arabs and Kurds. After the ruler of Buwayhids, Jalaluddevle, stood back due to the opposition of the Turks in his army, Annazid emir Abu Shavk and Jawani Emir Ibn Varrām marched on Mosul immediately and defeated the Oghuzs. (Jawad, 1973: 12; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 299-301) Local governments came together and defended themselves against the Oghuzs, who threatened the rulers in Azerbaijan, Diyar Bakr, Pars and Iraq and carried out pillaging and plundering activities and terrorized the places they entered. The activities of the Oghuzs, who escaped from Ibrahim Yinal at first and entered these lands and caused a great indignation, later continued under the control of the Seljuks. The struggles between and within the local powers in the vast geography and the incompetence of the Buwayhids, who were their protectors, caused them to be unable to resist against the Seljuks. In a short time, the areas under the control of the Buwayhids began to fall under the control of the Seljuks. In

the first place, local governments, who tried to protect their homeland together with the Buwayhids, realized that it was not possible to resist to the Seljuks. (Ibn Khaldun, 2000a: 4: 695; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 394, 399, 400, 402-404)

While the Seljuks tried to attract the local rulers to their side and break the Buwayhid's influence, they also carried out actions to benefit from the internal conflicts that took place between them. In 438/1046, besides the Seljuks, the Jawanis also took sides in the struggle for the throne and land of the Annazid Kurds. In the fight between the Annazid emirs, Sadi b. Abu Shavk and his uncle Muhalhil, he took the side of Ibrahim Yinal and gave khutbahs on the name of him in order to consolidate his power. Resisting his uncle with the help of Oghuzs and Jawani emir Abul Fath b. Varrām, Sadi took al-Bandanijin and transferred the city to Abul Fath b. Varrām as iqta. Sadi and Abul Fath went to besiege another Annazid emir, Surhab b. Mohammed b. Annaz, in Dazdiluyah Castle. When Sadi and Abul Fath entered a narrow strait without any precautions, they were attacked by Surhab and captured. (Jawad, 1973: 13; Ibn Khaldun, 2000a: 4: 697; Ibnul-Athir, n.d.-b: 9: 405-407) According to the problematic expression of Ibn al-Jawzi,[4] in this case, Abul Fath b. Varrām, his son and brother, Halid b. Omar and Sadi b. Faris b. Annan (Annaz) were captured, and Varrām and his two sons were killed. (Ibn al-Jawzi, 1992: 15: 306) However, the fact that Abul Fath b. Varrām was alive until 455 shows that Ibn al-Jawzi was wrong. Perhaps those who claim that the person killed was another Jawani leader were right. (Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 59)

From 434 to 437, there were fierce struggles between the Oghuzs and the Kurds for the domination of the castles of Hulvan, Karmisin, Hanikayn, Mayedesht, al-Bandanijin, Dezdiluyah, al-Sirevan, which were under the control of Annazids and Jazvekan, the Shazanciyah Kurds. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 391-411) At the end of 439, that is, at the end of 1047, the Jawani Kurds took part in these intense clashes that took place nearby their settlements. It is seen that Ibrahim Yinal captured the places that were in the hands of Annazids and Hasanvayhids on this date. Kinkavar, Kalakan, Dazdaluyah Castles were besieged by the Oghuzs and al-Bandanijin, which was in the hands of Abul Fath b. Varrām, was wanted to be captured (November-December 1047). When the Oghuzs went over Abul Fath b. Varrām, he first fled, but then he turned back and fought against the Oghuzs for the possibility of his nomad camp being plundered. Abul Fath b. Varrām, who killed and

[4] The phrase written as (وقتل راما و ابنيه وصلبهم) should be like (وقتل وراما و ابنيه وصلبهم).

captured many of the Oghuzs, asked Baghdad for help, thinking that the danger was not over, but the Buwayhids did not help him because they were afraid. The Jawanis, who settled in the west bank of the Tigris as a precaution, were abandoned by the Buwayhids.

After this incident, we come across the names of Abu Dulaf al-Qasim b. Mohammed al-Jawani and his son Ali b. Qasim al-Kurdi in the records. Abu Dulaf must be an emir from the family under the command of Abul Fath b. Varrām. We see him in the war fought against the Oghuzs in 1048. As a result of the attacks of the Oghuzs at the beginning of 1048, al-Dastkara, Bajisra, al-Haruniyyah, Kasr Sabur and all the towns and villages in that region were plundered. Ibrahim Yinal came to Tikrit, captured the city and returned to Hamadan. When the Oghuzs, who took al-Bandanijin and settled there, which was in the hands of the Jawanis, walked to Balad al-Rūz, Abu Dulaf al-Qasim b. Mohammed al-Jawani came up against them in Nahr al-Salil. Abu Dulaf defeated the Oghuzs in the tough battle fought here and seized their properties. Some of the Oghuzs attacked and devastated the town of Ali b. al-Qasim al-Kurdi, who was the son of Abu Dulaf, in Dhu al-Hijjah (May-June 1048). They killed many people in the area and looted their properties. (Jawad, 1973: 15; Ibn Khaldun, 2000a: 4: 698; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 409-411)

Sibt Ibn al-Jawzi, who tells about the death of the vizier of Buwayhid Abu Kalijar, Mohammed b. Jafar Abu Saade in 440 / 1048-1049, gives us the name of a castle that we do not know to be of Jawanis. Sibt says that Abu Kalijar sent the body of the deceased vizier to the Banu Varrām Castle in Hendef. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 433)

As the days passed, the local rulers gave up mentioning the names of the Buwayhids in the khutbahs and engraving their names on the coins; and they declared their loyalty to the Seljuks one by one. In 440 / 1048-1049, it is seen that the Annazid leader Sadi b Abu Shavk marched on al-Dastkara, clashed with the Baghdad authority and defeated the two forces sent by them. Sadi's soldiers, who plundered the places they had captured, had khutbahs read on behalf of Ibrahim Yinal of the Seljuks. (Ibn Khaldun, 2000a: 4: 698-699; Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 418-419) The Kurdish Marwanids, who were in power in Diyar Bakr, had the khutbah read on behalf of the Seljuks in the early period in 441 with the request of Togrul Bey (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 422). In 442, Abu Shavk's brother Muhalhil b. Mohammed b. Annazid went to Togrul Bey, and had his legitimacy recognised by him and let his brother Surhab be released. The Seljuks entrusted al-Ravedeyn to Sadi b. Abu Shavk in return for his devotion. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 433)

While the local rulers sided with the Seljuks, the Jawanis were still standing against them. By the year 444/1053, the Jawanis were still opposing the Seljuks and their allies. In

the year mentioned above, the reason for the incidents that took place was that Sadi b. Abu Shavk wanted to control a larger area after reaching an agreement with the Seljuks. However, one of the people who had to be defeated was Abu Dulaf, the leader of the Jawanis. Sadi, the slave of the Seljuks, took an army from Sultan Togrul Bey and entered Iraq in the month of Ẓū al-Qa‘ida in 444 and stayed in Mayadesht. Meanwhile, a cavalry unit from the Oghuz marched on Abu Dulaf. When Abu Dulaf escaped from the battle field, Sadi was able to seize merely his property.[5] Sa'di's troops advanced as far as Numaniyah. Here, they committed the crimes of looting, killing and raping by acting extreme actions. Sadi fought against his uncle Muhalhil and defeated him and took him prisoner with his son. These successes of Sadi created fear and anxiety in Baghdad. Baghdad Buwayhid ruler al-Malik al-Rahim wanted to embark on a campaign against Abul Agar Dubays b. Mazyad al-Asadi and Sadi, but he could not do anything. In addition to being weakened militarily, the Buwayhids could not find a solution to attract local governments to their side politically. (Jawad, 1973: 15; Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 447, 1987: 8: 107) Finally, in 447/1055, Togrul Bey himself marched on Baghdad and ended the rule of Buwayhids. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 9: 462) After conquering Baghdad, Togrul Bey reestablished the balances and arranged the iqtas, in other words, the positions of the emirs.

After the Seljuks conquered Baghdad, they further increased their activities in and around al-Jazeera. The emirs in the region saw the Seljuks as a threat to their power. In addition, the looting and plundering activities of the Oghuzs frightened them, causing them to pay a heavy price in every aspect due to their sectarian preferences. The hostility between the Abbasid vizier Ibn Muslim and the military governor of Baghdad Aslan Basasiri determined the direction of a series of events from 448 to 451. Basasiri blamed Muslim due to his connection with Togrul Bey; on the other hand, Ibn Muslim blamed Basasiri for his connection with the Fatimids. After Togrul Bey conquered Baghdad, Basasiri revolted against him. It is seen that the emirs in the region were in fact on the side of the Basasiri and against the Seljuks. When they felt obliged, they paid allegiance to Togrul Bey; and when the conditions changed, they turned against him. Of course, there were exceptions to this situation, for example, the Kurdish leader Hazaresb was one of those who stood firmly loyal to Togrul Bey (Jawad, 1973:14-15; Merçil, 1992: 528).

[5] Ibn Khaldun says that this event happened in the year 446. (Ibn Khaldun, 2000a, :4: 698)

Arslan Basasiri came to the fore by revolting against Togrul Bey after he conquered Baghdad. The hostility between the Abbasid vizier Ibn Muslim and Basasiri, who took shelter in Al-Hillah and then in Rahba, led him to seek help from the Fatimids. The Fatimids were fighting resolutely to establish their own political purpose and sovereignty in and around Syria, Iraq. Taking this opportunity, they assigned Dai al-Duat Hibatullah al-Shirazi to carry out the diplomatic war against the Seljuks in Iraq and Syria. As a result of the environment and the clever moves of the al-Shirazi, alliances were formed against the Seljuks. The fact that Egyptian Fatimid caliph al-Mustansir sent robes of honour from Egypt to be given to al-Basasiri, Nuruddawlah Dubays b. Mazyad, Jabir b. Nashib, Quraysh's brother Muqbil b. Badran, Abul Fath b. Varrām, Nusayr b. Omar, Abul Hasan b. Abdurrahim and Mohammed b. Hammad shows the fruits of his efforts. (Ibn Khaldun, 2000a: 3: 570)

We also see the Jawani leader Abul Fath b. Varrām in these stages of alliance and struggle. Abul Fath b Varrām also took part in the block opposite the Seljuks. However, he obeyed the Seljuks like the other emirs when he was in a difficult situation. In the first recording we came across in this process, it is seen that while Basasiri was at Rahba, Ibn Varrām joined him, setting out from Baghdad with Muqbil b. Badran. The alliance between Basasiri and the emirs was broken in a short time because as Ibn al-Athir says, Quraysh b. Badran also joined Basasiri. However, Sibt notes that when he went to Rahba to join Basasiri, Quraysh and Nuruddawlah b. Mazyad paid allegiance to Togrul Bey, fearing that their country would be plundered. It is obvious that Quraysh and Dubays first became a party to Basasiri and then to Togrul Bey (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 474; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 499,505). Contest between emirs also dictated the course of the alliances. For example: During the event we have mentioned (Safar 448/April-May 1056), Muqbil b Badran's struggle with his brother Quraysh was effective in taking Basasiri's side. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 499)

While the struggle between the two sides was going on, it is seen that on 9 Shaban 448 (22 October 1056) Ibn Varrām was still together with Basasiri, Dubays, Muqbil and Ibn Hafajah, who opposed the Seljuks. Qutalmish and his army marched to Wasit to fight Ibn Fasanjis, but when Quraysh informed that Basasiri and his allies were going from Habur to Mosul, the army was recalled. The Abbasid caliph tried to control the situation by writing a letter to the people of Wasit. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 506)

While the struggle was continuing, in Shawwal 448, Basasiri, Dubays, Muqbil, Ibn Varrām, Arabs, Gulams and Kurds fought with Quraysh b. Badran and Hajib al-Kabir in the Battle of Sinjar. While Qutalmish hardly saved his life in this war, Hajib al-Kabir was killed.

Dubays tried to persuade Quraysh and attract them to their ranks, but failed. The allies, to which Ibn Varrām was a part and led by Basasiri, had triumphed against the Seljuks and the Abbasid caliphate (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 507). Ibn al-Athir says that the robes of honour sent by the Fatimid caliph of Egypt, al-Mustansir, were sent them after the victory of Sinjar. On the other hand, Ibn Khaldun says that the people who were sent robes of honour were on the battlefield (Ibn Khaldun, 2000a: 3: 570; Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 474). This victory paved the way for Basasiri to conquer Mosul, but the Quraysh and Dubays changed sides (Dhu al-Qadah 448), and wore the Egyptian robes of honour. After Togrul Bey took action and captured Tiktrit (7 Dhu al-Hijja 448), he marched on Mosul, but the people of Basasiri and Mosul left the city because of him. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 18: 508-510)

When Togrul Bey marched on Nusaybin after Mosul, Kurdish Emir Hazaresb, the Sultan's commander, ambushed and defeated the Arabs and put the Basasiri alliance in a difficult position. This defeat caused Nuruddawlah and Quraysh, who took side with Basasiri, to ask for forgiveness by means of Hazaresb from Togrul Bey. Dubays and Quraysh, two important leaders of the opposition, asked Togrul Bey to assign Abul Fath b. Varrām to mediate. Firstly, Abul Fath b. Varrām and then through the mediation of Hazaresb, the emirs took the side of Togrul Bey. Togrul Bey pardoned Dubays and Quraysh and reinstated their homeland to them as iqtas. Abul Fath b. Varrām and his notables were sent back by wearing robes of honour. (Ibn Khaldun, 2000a: 3: 572; Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 476-477; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19: 10-11) This is the first event in which the Jawanis were on the side of the Seljuks.

After entering the Sultan's command, it is seen that Quraysh and Ibn Mazyad wrote a letter to Hazaresb in Jumadi al-ahir 449 (1057), complaining about the plundering of their lands and non-compliance with the treaty made. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:15) While Dubays was returning to his country in the month of Shaban, Quraysh rebelled and went to Rahba to the side of Basasiri. Quraysh was telling Dubays that his country was destroyed, and that the sultan was in his land and he was not sure of his intentions. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:16)

Togrul Bey returned to Baghdad after handing over Mosul and its surroundings to his brother Ibrahim Yinal. The Caliph organized a general reception ceremony on 25 Dhu al-Qadah 449 (23 January 1058); and the great commanders of the sultan attended this ceremony. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 480-481) Sibt Ibn al-Jawzi says that in the middle of Shawwal, Badran b. Dubays and Abul Fath b. Varrām went to Baghdad and Ibn Varrām was reprimanded by Rais al-Ruasa (the President of the Presidents) for his inclination to Basasiri.

When Togrul Bey returned at the end of the month, Badran, Ibn Varrām and Rais al-Ruasa met him. When they came together with the Sultan, the Sultan asked them about the circumstances of Nuruddawlah Dubays and Quraysh. On the date of 25 Dhu al-Qadahin 449, the Sultan went to the caliph and the caliph organized a big ceremony for him. Badran, Ibn Varrām, Amid of Iraq and many state officials were present at this ceremony (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:20). Ibn al-Athir says that in the same year, Dubays b. Ali b. Mazyad and Mahmud b. Ahram al-Hafaji settled the relations with Togrul Bey and returned to their country. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 483)

In 450 Hygria, Basasiri and Quraysh b. Badran marched on Mosul and captured the city. Sultan Togrul Bey immediately marched on Mosul and Basasiri fled away from Mosul. While the Sultan was heading towards Nusaybin to follow them, Ibrahim Yinal arrived there on the 26 of Ramadan 450 (16 November 1058), intending to take Hamadan. Yinal exchanged letters with the Fatimids and opposed Togrul Bey and wanted to be the ruler. Togrul Bey left Basasiri and went to Hamadan to fight with Ibrahim Yinal. (Ibn al-Jawzi, 1992: 16: 30-31; Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 484; Sibt Ibn al Jawzi, 2013: 19:60) Togrul Bey went to Hamadan on 15 Ramadan 450 (5 November 1058) and asked for help from Baghdad caliph and Dubays b. Mazyad but could not get the assistance he wanted. Taking advantage of Togrul Bey's departure, Basasiri arrived in Baghdad on 8 Dhu al-Qadah 450 (27 December 1058) and gave a khutbah on behalf of the Fatimid caliph al-Mustansır Billah. Rais ar-Ruasa was killed and the Caliph took refuge in Quraysh b. Badran and the caliphate palace was plundered for days. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 9: 485-486; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:56, 61, 64-65) When the conditions changed in favour of Basasiri, it is seen that Dubays b. Mazyad changed sides and came to Baghdad. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:71)

In Jumada al-awal 451 (1059), it is seen that Basasiri was moving from Wasit to Ahvaz, with Dubays, Sadaqah b. Mansur and Abul Fath b. Verram accompanying him (Sibt Ibn al Jawzi, 2013: 19:84). After 19 Jumada al-Ahir 451, Basasiri approached Ahvaz, but had to turn back. In Mamuniye, Basasiri and Hazaresb came face to face. Basasiri offered Hazaresb to read the *khutbah* on behalf of the Fatimids and have the coin cut on behalf of them, but Hazaresb refused to accept it. After Dhu al-Hijjah, a clash broke out between them and in the meantime, the news of Togrul Bey's victory came. When Basasiri saw that the situation deteriorated, he quickly returned to Wasit and planned to gather soldiers and go against Hazaresb. However, the emirs such as Dubays, Abul Fath b. Varrām and others, who were with him, had returned to their homeland. Basasiri wrote a letter to Quraysh and

complained that Dubays and Ibn Varrām had left him alone. (Ibn al-Jawzi, 1992: 16:45; Ibn al-Athir, n.d.-a, s. 9:488; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:85-86)

Although Togrul Bey was militarily weaker than Ibrahim Yinal, he defeated him and killed him on 9 Jumada al-Ahir 451. Togrul Bey wanted to come to terms with Basasiri in the first place, but when he received a negative answer, he marched on Iraq (Ibn al-Athir, n.d.-a: 489; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:82). The caliph, who was removed from Baghdad, came back to Baghdad on 25 Dhu al-Qadah 451 (2 January 1060), and Togrul Bey pursued Basasiri after he was safe in Baghdad. Marching on Kufa, Humartekin plundered the city on 8 Dhu al-Hijjah 451 (15 January 1060), and Basasiri and Dubays b. Mazyad were not aware of the situation until their enemies approached them. The Arabs under the command of Nuruddawlah Dubays left the battlefield; and when Nuruddawlah could not prevent them, he himself left Basasiri as well. When the army under the command of Togrul Bey attacked, according to Sibt's statement, al-Hillah's Kurdish Emir Abul Fath b. Varrām, three sons of Nuruddawlah Dubays, Mansur, Badran and Hammad, were captured and Basasiri was killed. (Ibn Khaldun, 2000a: 3:575; Ibn al-Athir, n.d.-a: 491; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:96-97; Jawad, 1973: 16 -17; Al-Dahabi, 1993: 30:272) In the history of Ibn Abul-Hayja, he says that in the war that took place in 451, Ibn Mazyad was defeated and one of the prominent Kurds, Abul Fath b. Varrām was taken prisoner and was released by Sultan Togrul Bey's stepson, Anushirvan. (Ibn Abul Hayca, 1993: 110; Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 61) After the collapse of Basasiri and Fatimid bloc, Abul Fath b. Varrām, surrendered to the Seljuks and acted together with them.

On 17 Safar 452 (23 March 1060), we see Abul Fath b. Varrām at a ceremony held in Baghdad with the participation of important emirs. On the way from Wasit to Baghdad, Togrul Bey accompanied by Abul Fath b. Varrām, as well as Hazaresb b. Bengir b. Iyad, Dubays b. Mazyad, Abu Ali b. Malik Abu Kalijar, Sadaqah b. Mansur b. al-Husayn and other leaders. The Caliph presented Togrul Bey many gifts. Afterwards, Togrul Bey held a banquet and invited the emirs and gave them a robe of honour each. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:28; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:103) While describing the event, Ibn Taghribardi refers to the Jawani leader as an emir. (Ibn Taghribardi, 1935: 5:67)

When Sultan Togrul Bey died on 8 Ramadan 455 (September 4, 1063), his vizier al-Kunduri went to his place. The Abbasid vizier, Fahruddawlah Ibn Jahir, expressed his condolences for the death of Togrul Bey in Baghdad on 26 Ramadan and set up a condolences tent. After Togrul Bey’s death, the caliph al-Qaim invited the owner of Mosul, Sherefuddawlah Muslim b. Qurayş, Nuruddawlah Dubays b. Mazyad, the owner of Ahvaz

Hazaresb, Abul Fath b. Varrām, his brother Abu Najm b. Varrām and Badr b. Muhalhil. The reason for this is that the Arabs began to plunder around Baghdad, and the caliph must have wanted to prevent the breakdown of the order for fear of a conflict. For this purpose, he brought them together. However, at this time, the chief of Jawanis Kurds, Abul Fath b. Varrām, died in Baghdad and his coffin was taken to Jarjaraya (Ard al-Kut). It seems that no agreement must not have come out of this meeting because Sharafuddawlah Muslim left Baghdad and plundered its surroundings. For this reason, Nuruddawlah Dubays b. Mazyad, Banu Varrām and Banu Hafaje took action to fight him. After the struggle between them, peace was established by sending robe of honour to him from the caliphate council. (Jawad, 1973: 18; Ibn Khaldun, 2000b: 3:578; Ibn al-Athir, n.d.-b: 10:41-42, 1987: 8:184; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19: 151-152,154-156) Those invited to Baghdad are the leaders of the states and emirates that dominate the region. The fact that Abul Fath and Abu Najm b. Varrām were among them indicates that they had a say in determining the fate of the region. Since Abul Fath b. Varrām passed away in 455, his brother Sayfuddawlah Abu Najm took his place.

Sayfuddawlah Abu Najm Badran b. Varrām al Kurdi (d. 471)

The reason why Abu Najm's name was written in the first record in 455 is probably due to the death of his elder brother, Abul Fath b. Varrām, in Baghdad. The fact that two of them were summoned to Baghdad together shows that they were both important emirs. It can be interpreted as they were emirs of different regions. There is no information about when Abu Najm was born and his previous life. In addition, his nickname "Sayfuddawlah" shows that he was an emir and was recognized by the Abbasid Caliphate. Because the nicknames ending with "dawlah" were given to the emirs who dominated a region. In the light of this information, we can say more confidently that the Jawanis had the authority during the time of Sayfuddawlah Abu Najm. Ibn al-Athir recorded that he died in 471/1078-1079 and that his body was buried in Tafunec. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 10:108, 1987: 8:270) The reason why there are no records about the Jawanis in the period of Abu Najm is that Baghdad and its environments were calm compared to previous periods. During the period of Abul Fath, the Seljuks seized Baghdad, fought against Fatimids and Buwayhids, and also great events such as the Basasiri Revolt swept Baghdad. The Jawanis, who settled near Baghdad, were involved in these struggles, albeit unwillingly. In the period of Abu Najm, the Seljuks established dominance in and around Baghdad, the events took place far from Baghdad, and for this reason, the name of Abu Najm was mentioned less.

After Togrul Bey passed away in 455, Alp Arslan ascended the throne. Alp Arslan sent a letter to the Abbasid caliph in 456 and asked him to have the khutbah read on his behalf. On April 28, 1064, a ceremony was organized by the caliph and it was decided that the khutbah be read in the name of Alp Arslan. The Abbasid judge sent a message to the emirs and requested that the khutbah be read in the name of Alp Arslan. Sibt Ibn al-Jawzi also mentions Ibn Varrām among the emirs who were sent news. Giving a khutbah is one of the symbols of the rulershi: According to the information given as Muslim b. Quraysh (Ukaylids), Dubays b. Mazyad (Mazyadids), Ibn Varrām and others, it is understood that the Jawanis were strong at that time. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 10:47-48; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:162)

The Jawanis also took part in the struggle between Alp Arslan and his uncle Qavurd. After Alp Arslan's died, Sultan Malikshah marched on Kirman against Qavurd Bey, who took action to become the ruler. Sultan Malikshah was victorious although the soldiers took Qavurd's side when they met near Hamadan. While the Sultan was attacking Qavurd's left flank, Sharafuddawlah Muslim b. Quraysh, Bahauddawlah Mansur b. Dubays b. Mazyad, and Kurds, including Arabs and Jawanis, attacked the right flank. Qavurd, who was captured after the war, was killed. Thus, the army of Malikshah, in which the Jawanis were also present, was victorious and Malikshah became the owner of the throne. While Ibn al-Athir accounts for the names of Ukaylids and Mazyadids, Sibt Ibn al-Jawzi mentions that Ibn Varrām had dinner with Malikshah during the war. The person whom Sibt named as Ibn Varrām is most likely Abu Najm. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 10:82; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 19:269) In 471, Sayfuddawlah Abu Najm Badran died and he was replaced by Abu Firas b. Varrām.

Varrām b. Abu Firas (488-500)

These two consecutive similar names may have been confused by historians. Perhaps, Abu Firas b. Varrām and Varrām b. Abu Firas are the same persons, but since the names are in that form in the records, we have to consider them as separate individuals. After this date, a close friendship emerged between the Jawanis and the Mazyadids. Bahauddawlah Abu Kamil Mansur b. Dubays b. Ali b. Mazyad al-Asadi, who was the ruler of Al-Hillah, al-Nil and other places around it, died in Rabee' al-awwal 479, that is, in June/July 1086. Sadaqah with Sayfuddawlah, with whom the Jawanis acted together, passed the throne instead of him. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:137-138) It is understood that Sayfuddawlah Sadaqah took place with Barkyaruq in the Seljuk throne struggle between Tajuddawlah and Tutush b. Alp Arslan and Barkyaruq. Tutush appointed the Turkman emir Yusuf b. Abak as the Baghdad Shahnism

(head of security). (488/1095) Abak, who wanted to plunder Baghdad, did not enter Baghdad and Sayfuddawlah Sadaqah, the Emir of Al-Hillah, marched on Abak. When Abak received the news that Tajuddawlah had died, he went to Aleppo. (Jawad, 1973: 19; Ibn al-Jawzi, 1992: 17:15; Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:206) We learn from Ibn al-Jawzi that the Jawanis also took part in this expedition. When Abak learned that Sayfuddawlah Sadaqah had arrived and looted Tariqu Khorasan, Bajesra and its environs, the Abbasid vizier asked Varrām b. Abu Firas to prepare for war. Hajib cheated Varrām Ibn Abu Firas by conveying the opposite of what the vizier had said. However, at that time, when Tutush was defeated by Barkyaruq, the crisis was resolved. (Ibn al-Jawzi, 1992: 17:15) Other sources did not mention the Jawanis in this event which Ibn al-Jawzi briefly described and gave the name of Abu Firas. It is seen that Sayfuddawlah Sadaqah took part in many struggles during these dates. Al-Hillah, where the Jawanis were also inhabited, was the center of the emirate of Sayfuddawlah Sadaqah. In addition, it does not seem possible for the Jawanis not to be on the side of him since they are relatives. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 10: 324) Sayfuddawlah Sadaqah went to Baghdad upon the caliph's request for help due to the unrest caused by Yinal, and played an active role in the conflict between Gumushtekin, Ilghazi and Sokman in the same year (Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:289). -290), and invaded the city of Hit, which was in the hands of the Ukaylids. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:292) According to the agreement made between Sultan Barkyaruq and Mohammed in 497, the khutbah was to be read in the name of Sultan Mohammed on the territory of Sayfuddawlah Sadaqah. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 301) In the same year, it is seen that Sayfuddawlah Sadaqah got stronger and invaded Wasit. (1104) The fact that the Jawanis were not mentioned as a party in these events that affected Baghdad and its surroundings does not mean that they were not involved in the events. During the time of Varrām b. Abu Firas, relations of alliance and friendship continued between the Jawanis and the Mazyadids.

It is understood that in 499 (January-February 1106), Sayfuddawlah Sadaqah dominated the localities up to Basra. Ismael b. Arslanjik ruled Basra and its environs. When Ismael fell out of Sadaqah and Sultan Mohammed's obedience, Sultan Mohammed ordered Sadaqah to take Basra from Ismael. We learn that there were Jawanis in the army prepared by Sadaqah because one of the Jawani leaders was murdered in the war. The reason for this is that it is rumored that Emir Abu Najm b. Abul-Qasim al-Varrāmi was killed in the clash between a Basraian tribe during the siege of the city by Sadaqah. Ibn al-Athir says that al-Varrāmi is the son of Sayfuddawlah Sadaqah's uncle. Thanks to this information, we learn that the mother of Sayfuddawlah Sadaqah comes from the Jawanis. This shows the close kinships between the Jawanis and the Mazyadids. The alliances with Sayfuddawlah Sadaqah

and the courage of Abu Najm were reflected in the poems written. (Ibn al-Athir, n.d.-a, p: 324-326, 1987: 8:520; Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 64)

The Jawanis reaped the benefits of their kinship and alliance with the Mazyadids. Sayfuddawlah Sadaqah captured Tikrit in October 1106. Tikrit was under the control of Keyqubad b Hazaresb al-Daylami; and his people were treated very badly. The Seljuk Sultan Mohammed b. Malikshah sent Aksungur al-Porsuki to take Tikrit, and Kaykubad, who was in a difficult situation as a result, sent news to Sadaqah and handed over the city to him. When Keykubad died eight days later, Sadaqah appointed Varrām b. Abu Firas b. Varrām as regent to Tikrit. (Jawad, 1973: 21; Ibn Khaldun, 2000a: 4: 365; Ibn al-Athir, n.d.-a: 10: 337-338)

While talking about the death of Sadaqah b. Mazyad, Ibn al-Athir says that he was the founder of the Al-Hillah al-Sayfiyyah (حلة السيفية) in Iraq.[6] The strengthening of the Jawanis with the Mazyadids continued until Rajab 501 (March 1107). This rise stopped with the murder of Sadaqah. Sadaqah did not leave Sultan Mohammed b. Malikshah alone in any war and increased his iqta. Amid Abu Jafar Mohammed b. Husayin al-Balhi broke up the relationship between the Sultan and Sadaqah. He said that Sadaqah became very powerful, that he protected those who fled from the sultan, and interfered in state affairs and became a Batinî. This instigation brought Sayfuddawlah Sadaqah and Sultan Mohammed face to face. For a long time, the problem was tried to be solved with the intervention of the caliph, but it did not yield any results. Sayfuddawlah Sadaqah was killed in the war after 21 years of being an emir, and after his death, the reign of the Mazyadids was shaken. His son, Dubays, who was captured, and released after he swore that he would not commit mischief. (Ibn al-Athir, n.d.-a, p: 359-360) With the defeat in this war, Mazyadids lost their gains that they had achieved for years. Difficult times began for both Mazayids and their allies, the Jawanis, and the information from the sources about Varrām b. Abu Firas was cut off.

Emir Abu Shuja Asim b. Abu Najm b. Varrām al-Kurdi

In the year 501, in the war between Sultan Mohammed b. Malikshah and Sayfuddawlah Sadaqah, the Jawanis Kurds sided with Sayfuddawlah Sadaqah and were defeated together with him. After this date, Sultan Mohammed tried to bring the Kurds to heel with the Kurds through political means. He gave the lands of the Mazyadids and Jawanis to a Kurd called Sayakil. This situation has been the subject of some poems, especially Abu

[6] It was named as al-Hillah al-Sayfiyyah due to his name, Sayfuddawlah.

Shuja Asim b. Abu Najm al-Jawani. (Jawad, 1973, p: 22-23; Al-Isfahani, 1973a, p: 4/2:421-424; Al-Safedi, 2000: 10:60; Al-Dahabi , 2003: 11:499)

Al-Isfahani says that Emir Abu Shuja Asım b. Abu Najm al-Kurdi was one of the prominent personalities of the Jawanis Kurds and that the Jawanis were residing at the bottom of Wasit, on the bank of the Tigris River. According to him, Asim invaded the places from the Berhada River (برحدا) to Siniye,[7] (الصينية) and Qaryetu Abu Najm, which was next to Farus, the name of which was attributed to his father. It is attributed to Asimiyyah, that is, Barhada, which is one of the important cities. This place should be the real homeland of the Jawanis. Later, they will be famous for al-Hillah and known for this place. Al-Isfahani wrote praising sentences about Asim b. Abu Najm. He says that he is a valuable person, a heroic warrior, as brave and powerful as a lion, and a great person. He states that he alone hunted fifty lions in his life and that he was mentioned a lot due to his courage and literary aspect, and that he had beautiful poems. (Jawad, 1973: 22-23; Al-Isfahani, 1973a: 4/2: 421-424) There is no information about when this Kurdish emir died.

It is reported that in 502/1108-1109, Mansur b. Sadaqah b. Mazyad appeared before the Sultan and their relations got better. His brother Badran b. Sadaqah also became friends with the sultan's governor of Mosul (Ibn al-Athir, n.d.-b: 10:376). From this date until 512, he stayed with the sultan, the sultan treated him very well and gave him many places as iqta. When Sultan Mohammed died and was succeeded by Mahmud, Dubays took permission from Sultan and returned to Al-Hillah, where he gathered many people from Arab, Kurdish and other tribes around him (Jawad, 1973: 27; Ibn al-Athir, n.d.-b:10:424).

Muhalhil and Anter b. Abul Asker Brothers

Mazyadi leader Dubays b. Sadaqah went to his lands in 516/1122-1123 and continued his power with the Jawanis. That year, the enmity between the Abbasid caliph al-Mustarshid and Dubays b. Sadaqah increased. It was so much that the caliph wanted Dubays to be taken out of Iraq. The caliph, who wanted to get rid of Dubays, asked the Seljuk sultan to send Aksungur al-Porsuki from Mosul. He wanted al-Porsuki, who would protect him against Dubays, to be appointed as the Baghdad security head, and this offer was accepted by the sultan. When Dubays put the caliph al-Mustarshid in a difficult situation, al-Porsuki marched on Al-Hillah by the order of the caliph, but al-Porsuki was defeated in the war that took place

[7] Berhada River: the correct spelling is Barjada.

between them. Afterwards, Dubays and the Turks came face to face. When the Turks did not let their men to go to Wasit to act on the order of Dubays, Dubays sent an army against the Turks under the command of Ziyauddin Muhalhil b. Abul Askar al-Kurdi al-Jawani.[8] Muzaffer b. Abul Jabr from Batiha was also sent to Muhalhil's aid. Meanwhile, al-Porsuki reinforced his men in Wasit. When Muhalhil attacked here without waiting for Muzaffar, Muhalhil's army was defeated on 9 Rajab (13 September 1122). While Wasitians had very few casualties, Muhalhil's army both lost a lot of soldiers and important people were captured. (Jawad, 1973: 27; Ibn Khaldun, 2000b: 4:686-687; Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:473-474)

As it can be understood from the expression and names mentioned by Ibn al-Athir, Muhelhil b. Abul Asker and Anter b. Abul Asker are brothers. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 11:62-63) The alliances of Dubays b. Sadaqah and Anter b. Abul Asker were reflected in the poems of the poet Hays Bays. (Hays Bays, 1974: 320)

In 517, the Jawanis under the command of Dubays b. Mazyad fought against Aksungur al-Porsuki, the commander of the Caliph Mustarshid. Al-Mustarshid had sent al-Porsuki to war with Dubays, and the Seljuk sultan had put a hot iron in the eye of Dubays' brother. Dubays sent a threatening letter to al-Mustarshid and wore mourning clothes. While Dubays set out on an expedition in Ramadan 516 by targeting Baghdad, al-Mustarshid brought Karvash b. Muslim and some of his emirs with him. In Muharram 517 (March 1123), the caliph and al-Porsuki came face to face with Dubays in the village of al-Mubaraka in the east of the Middle Euphrates. Emir Fahruddin Abu Mohammed Anter b. Abul Asker al-Kurdi attacked Porsuki's right flank with some of the soldiers of Dubays, but they failed and returned. Anter's second attack also failed. Soldiers from Wasit attacked the soldiers of Imamuddin Zengi b. Aksungur and Anter and captured Anter and Barik b. Zaida. Al-Porsuki and the caliph's soldiers dispersed Dubays' army. While Dubays' women and concubines were taken captive, he himself escaped. Dubays sought refuge first with the crusaders and then with Malik Togrul b. Sultan Mohammed and tried to make them attack Iraq (Jawad, 1973: 27-28; Al-Dahabi , 1993: 35:297; Ibn Haldun, 2000b: 3:621; Ibn Kathir, 1987: 16:257; Ibn al-Jawzi , 1992: 17:217; Ibn al-Athir, n.d.-a: 10:481-483, 1987: 8:684). After this defeat,

[8] Ibn al-Adim says that the poet Emir Shihabuddin al-Hays Bays was with Emir Muhalhil al-Jawani in the al-Hillah of Mazyadids (Ibn al-Adim, n.d., : 9: 4265). Talking about the poet Hays Bays, Ibn Hallikan mentions an incident he had with Ziyauddin Muhalhil b. Abul Asker al-Jawani. It is seen that the poet and Ziyauddin Muhalhil have old friendships and are referred to as the governor of Ziyauddin Hillah. (Ibn Hallikan, 1977: 2:363) The same story was narrated by al-Safadi, too. See (As-Safadi, 2000, : 15:103)

it is seen that Dubays could not take shelter in Al-Hillah. The Mazyadi leader, who was the relatives and allies of the Jawanis, was in a difficult situation due to his enmity with the Abbasid caliph and the defeat they had. The fact that al-Hillah and Wasit are in the hands of their enemies and that they are ruled by them indicates this. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 10: 495, 516, 517, 528, 433, 535)

On 4 Muharram 521 (January 20, 1127), a group of soldiers of Sultan Mahmud entered Dar al-Khalifah and began to loot the surroundings. There were clashes between the Sultan's soldiers and the caliph's men. Abul Fath b. Varrām's name is also mentioned in this incident in which Dar al-Khalifah was also plundered. It is said that Abul Fath only betrayed the men with him and went to the side of the sultan. (Ibn al-Jawzi, 1992: 17:241-242)

In 530, a war broke out between the caliph al-Rashid Billah and the soldiers of Sultan Mahmud due to the refusing the payment of the money demanded from the caliph. There were clashes in Baghdad between the Seljuk soldiers and the army of the caliph. Meanwhile, when Malik Davud b. Sultan Masud went to Baghdad in 4 Safar (13 November 1133), many emirs and judges gathered to rebel against Sultan Masud. Anter b. Abul Asker, one of the Jawanis leaders who carried out their affairs, was with Sadaqah, who was with Malik Davud against Sultan Masud. When the caliph started to deliver the khutbah on behalf of Malik Davud (Ibn al-Athir, n.d.-b: 11:41-43, 1987: 9:72-73), Sultan Masud, hearing this, came to Baghdad with his soldiers and besieged the city. Emirs with Malik Davud and al-Rashid Billah were dispersed and al-Rashid Billah was dismissed. (Ibn al-Athir, n.d.-a: 11:45-46) Sultan Masud settled the affairs in Baghdad. The caliph married the sister of Sultan Masud and also Sultan Masud tried to establish strong ties with, Sadaqah b. Dubays b. Sadaqah, by establishing kinship with him. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 11:52)

In 532/1137-1138, the fight for the throne between Sultan Masud and Malik Davud triggered the events leading to the death of Anter b. Abul Asker and Sadaqah b. Dubays. Persian ruler Mangupars, regent of Khuzestan Emir Bozaba, Emir of Halhal Abdurrahman Togayurak and Malik Davud b. Sultan Mahmud united and formed an alliance with al-Rashid Billah, who came to Maraga and opposed to Sultan Masud. When Sultan Masud heard this, he took action in Sha’baan (April-May 1138) and defeated Mangupars and captured him. When Sultan Masud was alone for a while, he was attacked and defeated. Many emirs, including the rulers of Al-Hillah, Sadaqah b Dubays and Anter b. Abul Asker, were captured and killed. After Sadaqah b. Dubays was killed, Sultan Masud sent his brother Mohammed b. Dubays to Al-Hillah and Muhalhil b. Abul Asker, brother of Anter b. Abul Asker, as administrators to the city. (Jawad, 1973: 29; Ibn Khaldun, 2000a: 3:634; Ibn al-Athir, n.d.-b:

11:62-63, 1987: 9:94) Muhalhil, who would now serve as the assistant of the Mazyadi leader, Mohammed b. Dubays, also entered the service of the Seljuks.

Ibn al-Fuwati opened a topic about Anter b. Abul Asker, who was killed in this war. He recorded his name as Emir Fahruddin Abu Mohammed Anter b. Abul Asker al-Jawani. He says that Anter was a generous and courageous emir, and that he was praised. Ibn al-Fuwati saw and transferred the poem written by Anter. (Ibn al-Fuwati, 1416: 3:99-100)

In 540/1146, we come across some records about the Jawani Emir Muhalhil. The Persian and Khuzestan ruler Bozaba together with Sultan Mahmud's sons Malik Mohammed, his son Malik Suleymanshah and Rey governor Abbas rebelled against Sultan Masud. Emir Abdurrahman Togayurak, who was on the side of Sultan Masud and ruled the state, was also on their side. Sultan Masud left Baghdad in Ramadan (February-March 1146), and then Emir Muhalhil went to Baghdad. This means that Emir Muhalhil is a party to the event, but it is not clear who is on his side. When the parties approached each other, they did not fight and agreed in terms among themselves. In the same year, it is seen that Muhalhil contradicted the Mazyadids. It seems that their long-lasting alliance broke down despite their kinshi: When Sultan Masud decided to leave Baghdad, Muhalhil asked him to imprison Ali b. Dubays in Tikrit. When Ali understood this, he gathered people from Banu Asad and other tribes and attacked al-Hillah, which was in the hands of Mohammed b. Dubays, defeated him and took al-Hillah. Sultan Masud, who was indifferent to this at first, saw that Ali was getting stronger; therefore, sent Muhalhil with soldiers, but Muhalhil lost the war and returned to Baghdad. The people of al-Hillah were so attached to Ali b. Dubays that when Muhalhil went out, they cursed him. For that reason, Muhalhil did not want to go out. After a while, Ali b. Dubays and the caliph made an agreement with the sultan. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 11:99-100, 1987: 9:137-138; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 20:354) In this century, rivalry arose between the Mazyadids and the Jawanis because the Jawanis experienced that their affairs would improve by subjecting them to the Baghdad Abbasid caliph. Banu Assad's alliance with the Seljuks and his opposition to the Abbasids were making his dreams of returning to Al-Hillah to be in vain. (Jawad, 1973: 30)

The names of the Jawanis and their leader Muhalhil are also mentioned in the incident that Ibn al-Athir said took place in 549 and al-Husayni in 550. This record, in which Muhalhil is commemorated, is related to the siege of Tikrit and the Battle of Bikamza (Bicamza) in 549, in which the Jawanis sided with the Abbasids. The caliph wanted the prisoners in Tikrit to be released, but when his ambassador was arrested, he went on a campaign in person at the beginning of Safar, besieged the city (1154) but could not take it. Then the vizier Avnuddin

b. al-Hubayrah besieged the city, but when he heard that Masud al-Bilali was marching on them with Alpkush, Gunhar and Turshek, he returned to Baghdad. Masud al-Bilali prepared for war against the Abbasid caliph by sending news to Tikrit and releasing Malik Arslan b. Sultan Togrul b. Mohammed from prison. In the war between the Abbasid army and Masud al-Bilali, who faced each other in Bikamza, the caliph overrode his opponents and won a lot of booty. In this war, in the army of the caliph al-Muktafi Liamrillah, there were the Emir of Al-Hillah Muhalhil and the Jawanis Kurds. Al-Husayni mentions that Muhalhil was against the caliph and was defeated in the battle. Ibn al-Athir also says that Hindi al-Kurdi (al-Jawani) betrayed the caliph and crossed over to the other side together with the sons of Avf. Muhalhil took the side of Masud al-Bilali in this war and lost his gains. (Jawad, 1973, p: 31-32; al-Husayni, 1933, p: 131-132; Ibn al-Athir, n.d.-b, p: 11:167-169)[9]

In the year that Ibn al-Athir recorded as 551 and other historians as 552, the Seljuk Sultan Mohammed b. Mahmud went against the Caliph, al-Muktafi, in 1157 and besieged Baghdad because he did not give a khutbah on his behalf. The caliph sent news and asked for help, upon this, Hatalpars set off from Wasit, and Erkush, the ruler of Basra, rebelled and captured Wasit. Muhalhil, who took advantage of this turmoil, took the city of al-Hillah. During the long siege of Baghdad, many people were killed, but the city did not surrender, although the people suffered greatly. When Sultan Mohammed's brother Malikshah and Ildeniz invaded Hamadan, the siege was lifted and Sultan Mohammed had to return. (al-Husayni, 1933, p: 136-137; Ibn al-Athir, n.d.-b: 11:183; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 20:468) In this siege, Banu Asad, in other word, the Mazyadids, took their place beside the Sultan and showed themselves. Ali b. Dubays and his uncle's son Hasan al-Matrab ruled the Mayzadids. Hasan was taken prisoner in the war and many of the people of al-Hillah were killed. Ibn al-Jawzi says that Muhalhil went to al-Hillah and that the sons of Avf captured al-Hillah. (Jawad, 1973: 33-34; Ibn al-Jawzi, 1992: 18:111) As it is understood, Muhalhil acted against the Sons of Avf and Seljuks in the ranks of the caliph. The Sons of Avf, who marched to al-Hillah, captured it. (Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 67)

After this incident, there is no record of Muhalhil. He probably died after this date or was not included in the records because he did not take part in an important event or was not mentioned any more. However, the names of some of his sons are encountered. Abul-Fawaris Husamuddin Badr b. Muhalhil b. Abul Asker and Emir Nusretuddin Ismael b. Anter b. Abul

[9] For the poem written by Heresi about Muhalhil, see Jawad, 1973: 32.

Asker, whom the poet Hays Beys praised in his divan, are the sons of Muhalhil and Anter. (Hays Beys, 1974: 1: 297; 2: 22, 24, 295; 3: 38, 346)

In the year 557/1161-1162, an event occurred that shook the power of the Jawanis. Abbasid caliph al-Mustenjid Billah wanted to put an end to the instignation and mischief of the Mazyadids. Because the Mazyadids supported Sultan Mohammed during the siege of Baghdad. Yazden b. Kamaj was appointed to expel them from their homeland. Ibn Kamaj, with the support of al-Muntafik, the Emir of Basra, marched on the Mazyadids and besieged them. At the end of the war, in which four thousand people died, the Assadis had to surrender. In Al-Hillah, the callers called out, "The blood of those who stay in al-Hillah is halal (permitted to be shed)." After they called out, the Asadids completely left Iraq. There is no record that the Jawanis were also exiled. But Zarar Sadiq, based on the record of Hamdullah Mustawfî, says that some of the Jawanis may have gone to Luristan. After this exile, very little information was conveyed from both the Asadids and the Jawanis. The Jawanis could no longer be in power or power partners as before, but were referred to with more secondary duties. For this reason, it is possible to say that the expulsion of the Mayzadis from Iraq caused the weakening of the Jawanis. The expulsion of Mayzadis and Jawanis from Al-Hillah and Bataih was considered as the end of the Jawani Emirate. (Ibn al-Athir, n.d.-b: 11:242; Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 68) Based on the following records, we believe that this supposition is correct.

Some Jawani Emirs after Losing their Domination

After the weakening of Jawani dominance with the exile of the Mazyadids in 557, it is seen that there were some Jawani leaders who appeared in the sources on various occasions. After this date, we see that the Jawanis leaders, who are mentioned, came to the fore with various secondary duties such as scholars, security officers and pilgrimage emirs, and that the Jawanis became Shiite. The names of some Jawanis leaders and scholars that we were able to be identified in the sources are as follows:

Abul Qasim Al-Muzaffer b. Tahir b. Mohammed al-Jawani

We can find brief information about Abul-Qasim from the records of al-Farisi. It is understood that he is a descendant of one of the Jawani emirs. The reason for his reflection in the sources is that he is a virtuous scholar, takes lessons and owns works. We only know that he had lessons from Abu Zakariyya Yahya b. Abdurrahman b. Mohammed al-Kirmani. Since

al-Farisi died in 529/1134-1135, Abul-Qasim probably lived close to his time. (Al-Farisi, 1989: 9, 451)

Sharafuddawlah Mohammed b. Varrām

It is known that Sharafuddawlah Mohammed b. Varrām, brother of Saifuddawlah Abu Najm Badr b. Varrām al-Kurdi (d. 472/479), built a Shāfiʿī *madrasa* for in Wasit. Teaching Shāfiʿī *fiqh* here shows that the Jawanis, who later became Shiites, were Shāfiʿī at that time. Tajuddin al-Subki says that Abu Ali al-Hasan b. Ahmed b. Abdullah al-Wasiti gave lectures in Madrasah of Ibn Varrām in Wasit in 576/1180-1181. In the Wasit History of Eslam b. Sahl al-Razzaz, it is recorded that this year is 573. (Bahshal al-Wasiti, 1406: 1:264; Jawad, 1973: 22-23; al-Subki, 1413: 7:60; Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 55)

Emir Abul-Hayj Abdullah b. Haris b. Varrām

Jamaluddevle Sharaf al-Kitab Mohammed Ibn Jayya from Hilla as-Saifiyyah wrote a long poem praising Emir Abul-Hayj b. Varrām al-Kurdi. The fact that Ibn Jayya, one of the noble poets of the Arabs, introduced him as an emir and praised him means that he was an important person. (Jawad, 1973: 35; Al-Isfahani, 1973b: 195, 197-202)

Emir Qasimuddawlah Taglib al-Jawani

Ibn al-Fuwati says that he saw in the work of Vizier Muayyuddin Abu Talib Mohammed b. al-Kumi that Ibn Usama al-Alawi studied in the madrasa of Emir Qasîmuddawlah Taglib al-Jawani. (Ibn al-Fuwati, 1416: 3:348-349) We do not know the date of birth and death of Qasimuddawlah, only it is mentioned in the sources that Usama was born in 559/1163-1164. Based on this information, it is understood that he lived in the last quarter of the VI century. (Jawad, 1973: 37; al-Safadi, 2000: 3:182)

Abu Said Mohammed b. Ali b. Abdullah b. Ahmad Hamdan al-Jawani al-Hilli al-Shāfiʿī

Due to being a Shāfiʿī scholar, he is one of the Jawanis figures who find the largest place in Islamic history sources. Since his name was mentioned together with his ancestors, historians could not write and list them in the same way. It is possible to accept its most general form as Abu Said Mohammed b. Ali b. Abdullah b. Ahmad Hamdan al-Jawani al-Hilli al-Shāfiʿī. His date of birth is given as 470/1077-1078. (al-Subki, 1413: 6:152; Ibn al-Mustawfi, 1980: 1: 497; 2: 94-95). Ez-Zirikli and Katip Chelebi (Çelebi) claim that he was born in 468/1075 (Ez-Zirikli, 1085: 2:270; Katip Chelebi, 1941: 2:1255-1256) Some of the

historians also emphasized that he was from the Jawani Kurdish tribe. (Jawad, 1973: 45; al-Asnevi, 1987: 1:179; Al-Subki, 1413: 6:152; al-Dahabi , 2003: 12203; Ez-Zirikli, 1085: 2:275; Ibn Kathir, 2004: 607; al-Firuzabadi, 2005: 1:1188; Ez-Zabidi, 2001: 34:387)

It is al-Dahabi who wrote his scientific story in the best way. Mohammed, who came to Baghdad as a child, took fiqh lessons from al-Ghazali and al-Herrasi, who were the professors of the Baghdad Nizamiye Madrasah, and hadith lessons from al-Ghazali's al-Cami all-Awwam. While he was educated by Hariri, he read al-Maqamat, which is his work. Abu Bakr Mohammed b. Ahmad al-Shashi, Humaydi, Abu Abdullah Mohammed b. Ali al-Iraqi, Abul-Fawaris al-Hasan b. Abdullah b. Shāfiʿī ed-Dimeshki, Abu Sad Abdulvahid b. Kushayri and Kadi Abu Bekir Mohammed b. Muzaffer al-Shami are the names mentioned that he had lessons from. Kadi Usyut Abul Barakat Mohammed b. Ali al-Ansari took hadith lessons from him. Kadi Usyut wrote that Radiyuddin al-Jawani, who was his sheikh and imam, took lessons from him in Mosul in the year of Rajab 559/1163-1164. Among the places where he lived and studied, the names of the cities of Baghdad, Mosul, Arbil and Bavazij are mentioned. (al-Babbani, n.d.: 4:134; al-Asnevi, 1987: 1:179; al-Safadi, 2000: 4:112-113; 11:32; 24:99; al-Dahabi , 2003: 12: 203; Ibn Kathir, 2004: 1:649; Ibn al-Mustawfi, 1980: 1: 497; 2: 94-95)

Mohammed, who was a poet, was a gifted scholar in debate. He compiled the book named Al-Maqamat al-Hariri and wrote the books called Kitab fi Tavhid, Uyun as-Shiir,[10] al-Fark Bayn ar-Ra and Gayn (al-Safadi, 2000: 4:112-113; al-Dahabi, 1993: 38:361-363; Katip Chelebi, 1941: 2:1255-1256; Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 55). Ibn al-Mustawfi states that Mohammed, whom he describes as a literary scholar, wrote many works, and that he was a scholar of grammar and lexicon, and that he also wrote the work al-Zahirah: *Li Ahl al-Basirah.* (Ez-Zirikli, 1085: 2:270; Ibn al-Mustawfi, 1980: 1: 497; 2: 94-95)

There are different narrations about the date of death of Abu Said Mohammed (Ibn al-Adim 550, Dahabî 560, Ibn al-Kathir 560, Katip Çelebi 561, al-Safadi 561). Ibn al-Mustawfi said that he died in Haftiyan in 561. (Ibn al-Mustawfi, 1980: 1: 497; 2: 94-95; Ibn al-Adim, n.d.: 1:26; Al-Dahabi, 2003: 12:203; al-Safadi , 2000: 4:112-113; Katip Çelebi, 1941: 2:1255-1256; Ibn Kathir, 2004: 1:649)

[10] According to Ibn Kathir, it is Garib al-Shiir. See (Ibn Kathir, 2004: 1:649).

Abul Hasan Varrām b. Abu Firas Isa b. Abu Najm

In his work called Tanbih al-Hawatir ve Nuzhat an-Nawazir (Varrām b. Abu Firas, 2013: 14),[11] it is said that his name is Abul Husayin Varrām b. Abu Firas Varrām b. Hamdan b. Abu Najm b. Varrām b. Hamdan b. Hulan b. Ibrahim b. Malik b. Haris al-Ashter en-Nahi al-Ashteri al-Hilli. Ibn al-Athir reports that he was an ascetic. Al-Zirikli wrote that he was first-of-all a soldier that he wore military clothes and put on a sword, and used to leave them to pray. He was mentioned among the people of Al-Hillah who were mentioned with virtue. (al-Zirikli, 1085: 8:113; Ibn al-Athir, 1987: 10:271) Mustafa Jawad says that they left the tribal affiliation (*nisbah*) of al-Kurdi and compared themselves to Ibrahim b. Malik al-Ashter and that this was because they were Shiites. Just as some Kurds identify themselves with Uthman b. Affan, Khalid b. Walid and Banu Abbas, they also associated themselves with famous Arabs. (Jawad, 1973: 37-39)

It is understood from both historical records and the works he wrote that Abul Hasan Varrām, who is said to have miracles, was a scholar (al-Dahabi, 1993: 42:493; Ibn Hajar el-Askalani, 2002: 8:375) and afterwards, it is seen that there are quotations from his books from himself. (al-Khorasani, 1390: 2:170,182; 4:320,337: 5:153,155,331; 6:21,160; 7:158,161,231,253) When the caliph went to al-Hillah, he bestowed on him, but he did not accept it. (Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 22:168) Abul Hasan Varrām, who is said to have lived in Al-Hillah, died there in 2 Muharram 605 (July 17, 1208) and was moved to Kufa and buried in the Martyrdom of Hazrat Ali. He made such a choice because he was a Shiite. (al-Babani, n.d.: 2:479; 3:324; Ibn al-Athir, 1987: 10:271; Ibn al-Sai, 1934: 9:271; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 22:168) Some have said that he died in 650, but this is highly unlikely. (al-Zirikli, 1085: 8:113; Ibn Hajar al-Asqalani, 2002: 8:375) It is certain that Abul Hasan Varrām, who was both an emir and a scholar, had an impact on the spread of Shi‘ism among the Jawani Kurds.

Husamuddin Abu Firas al-Hilli al-Kurdi al-Varrām

Dahabi recorded his name as Mohammed b. Abu Jafar or as Ibn Jafar b. Yahya b. Mohammed b. Abu Firas al-Emir Husamuddin Abu Firas al-Hilli. Ibn al-Athir introduced him as Husamuddin Abu Firas al-Hilli al-Kurdi al-Verrami in one place and as Abu Firas b.

[11] Also, he has a work called *Masala fi al-Muvasiah ve al-Mudayikah*. See Varrām b. Abu Firas, 2013: 35.

Jafar b. Firas al-Hilli in another place. Ibn al-Fuwati gave his name as Husamuddin Ali al-Haj. (al-Dahabi, 1993: 47:96; Ibn al-Athir, 1987: 10:285, 406; Ibn al-Fuwati, 2003: 31)

Husamuddin, who was said to be a very brave man, was respected in Baghdad. He assumed the regency of Wasit, and when he fell out with the Vizier Muayyiduddin al-Qumi, he went to Damascus and then to Egypt and took refuge in Malik Kamil and he was respected. When the vizier was dismissed, he returned and his rank and fief were restored to him. A golden sword, horse, drums, flags and soldiers were given to him, and Dakuka, or Tavuk, with its current name, was given to him as a tax farm. (Persian: *iqṭā'*) (al-Dahabi, 1993: 47:96; Ibn al-Fuwati, 2003: 52, 2003: 52)

The reason why he is included in so many records is that he was the pilgrimage emir of the Abbasids and relatively due to the events that took place during the pilgrimage. It is seen that he served as a pilgrimage emir many times. Sibt Ibn al-Jawzi says that in 607 and 608, Abu Firas was with Mohammed b. Yaqut during the pilgrimage and helped him in religious matters. Abu Firas guided Mohammed, who was a child, in the events in which the pilgrims were killed and plundered in Mecca. (al-Dahabi, 1993: 43:35; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 22: 173,192) After this date, it is seen that Abu Firas was appointed as the pilgrim emir. Historians say that in the first period, he fulfilled his duty of pilgrimage emirate in 609, 610, 611, 612, 613. Sibt says that during the pilgrimage made in 618, Abu Firas brought a letter to Abu Nasr that the administration of Mecca and Medina was covenant. It is also known that he undertook the pilgrimage in 614, 620, 621, 622 and 623. (Jawad, 1973, p: 41-42; al-Dahabi, 1993: 47:96; Ibn Taghribardi, 1935: 6:206, 208, 211; Ibn al-Athir, 1987: 10: 285; Ibn al-Fuwati, 2003: 52; Sibt Ibn al-Jawzi, 2013: 22:186,192, 195, 200, 207, 219, 259, 263, 271, 274)

In 622/1225-1226, he quit his duty of the Emir of Hajj and went to Egypt. The fact that the Abbasid caliph did not support him was effective in his going to Egypt and taking refuge with the Ayyubids. While most of his companions perished on the way, he managed to get there safely. Husamuddin, who was given the task of command by Malik Adil, returned only after Vizier Muayyiduddin al-Qumi was arrested in 629/1231-1232. He wrote to the caliphate council and asked for permission to return, and when he returned, he was reinstated. (Jawad, 1973, p: 42-43; Ibn al-Athir, 1987: 10:406; Ibn al-Fuwati, 2003: 52)

It is seen that Husamuddin's father was also an important person. According to Ibn al-Fuwati, his father, Mujiruddin Jafar b. Abu Firas al-Hilli, returned to Baghdad from Egypt with Husamuddin in 628. When he arrived, he received the consent of Caliph al-Mustansir

Billah. He served as Basra and Wasit Shahnekiyye (military governor). While his son was the pilgrimage emir, he went on a pilgrimage with him and was buried in the Martyrdom of Hazrat Ali after he died. (Ibn al-Fuwati, 2003: 31) Ibn al-Athir says that the uncle of Husamuddin Abu Firas al-Hilli al-Kurdi, Emir of Hajj in Iraq, was Ibn Abu Sheikh Varrām. (Ibn al-Athir, 1987: 10:406)

Ibn al-Fuwati says that Kayran al-Zahiri was dismissed from the special pilgrimage emirate in 632/1234-1235 and Emir Husamuddin Abu Firas b. Jafar b. Abu Firas was brought in his place. Ibn al-Fuwati says that Husamuddin served as the pilgrimage emirate in 632, 633, 634, after 634, the pilgrimage expeditions were interrupted and in 638, Husamuddin Abu Firas b. Jafar b. Abu Firas was dismissed from the pilgrimage emirate. (Ibn al-Fuwati, 2003: 82, 83)

Imaduddin Abul Muzaffer Mohammed

Ibn al-Fuwati recorded his name as Emir Imaduddin Abul Muzaffer Mohammed b. Abu Firas Husamuddin al-Haris b. Jafar b. Abu Firas al-Nahi al-Hilli. He described his family as a family of emirs and governors. He transferred a narration from Tajuddin Ibn Sai as follows: "In Rabi-ul-Awwal 635/1237-1238, he was chosen as the security head of al-Hillah. Afterwards, he was dismissed from his position in 643 due to his actions and Qutbuddin Sanjar al-Bakaki took his place. After a while, he was appointed to the head of the security of Kufa, replacing Emir Akkoush al-Shami. He was also dismissed from this post due to financial issues and neglect of business. He was killed in the battle between Hulagu and the Abbasids in 656/1258." (Jawad, 1973: 43; Ibn al-Fuwati, 1963: 4/2: 813)

Mohammed b. Shube b. Juwan al-Jawani

Al-Semani did not mention about the affiliation of Jawani in his work. Yet, he opened a title with the name "al-Juwani." He gave the name of Halef b. Hasan b. Jawan al-Wasiti al-Jawani, who is known with this affiliation. What makes this information important for the Jawanis is that Wasit passes among the places where the Jawanis lived. In addition, Semani also mentions Mohammed b. Shube b. Juwan al-Juwani, whom he says is from Baghdad. (al-Samani, 1988: 2:106)

Husayin b. Abu Tahir Ahmad b. Mohammed b. Husayin al-Jawani

Apart from this, the name of Husayin b. Abu Tahir Ahmed b. Mohammed b. Husayin al-Jawani, one of the Seljuk Shiite muhaddis who lived during the Seljuk period and about whom we have little information, is known. (Zarar Sadiq Tavfiq, n.d.: 56)

Conclusion

The similarity of the words Jaban and Jawan gives the impression that they are related. As a result of the researches in the sources, no information could be found that the Jawanis were descendants of Jaban al-Kurdi. Since the word coded as Jawan in Arabic is not in Kurdish, it is believed that it is Gavan, meaning cattle herder.

The earliest recorded document about the Jawani Tribe is in the work of Masudi, who died in 956. The fact that they existed as a tribe at this date shows that their roots go back much further. The emergence of the Jawanis as a political power coincides with the year 1002 CE. After this year, we can say that the Jawanis existed as an emirate. Because they are among the few important emirs whose names are mentioned in the events that took place in and around Baghdad. Despite the superficial information presented about them, there are some indications that convince us that they are an emirate. The fact that they took part in the most important events with their military forces, and that their leaders were referred to as emirs, and that they delivered khutbah and that they were given a robe of honour and conquered land indicate this.

The Jawanis sometimes joined the alliances established against the Abbasid and Buwayhid governments, the greatest powers of the Islamic world, and sometimes took their side. Likewise, they sometimes allied with the emirates in the region and sometimes fought with them. The Jawanis, who were a party to the internal conflicts of the Seljuks, Buwayhids, Annazids and Mazyadids, fought against the Kurds, Arabs and Turks, although they were Kurds. From the Seljuks' establishment to their enterance in Baghdad (1040-1055), it was one of the emirates that resisted them the most, but after the balances changed, they also changed their stance.

The Jawanis consolidated their alliance with the Mazyadids through marriage. Thanks to this alliance, it can be said that the Mazyadids have reached a more powerful position. The fact that they founded the city of al-Hillah together in this period and that they were associated with the same city creates the impression that they are united as well as have relations of kinship, alliance and friendshi: During the siege of Baghdad by the Seljuks in

552/1157, the support of the Mazyadids pushed the Abbasids to get rid of the Mazyadids. After the year 557/1161-1162, when the Mazyadids were driven out of Iraq from al-Hillah, the signs that the Jawani emirate continued seem to have disappeared. It is observed that the Jawani emirs, who seem to have lost their power, took on secondary duties such as pilgrimage emirs and security head after this date, and showed themselves as scholars who compiled various works.

We understand that the Jawanis were first Shāfiʿī; Shāfiʿī Fiqh was taught at Ibn Varrām's madrasa, as mentioned in the sources. Towards the end of the fifth century, the Janwanis gradually became Shiite. Some of the Jawani Shiite emirs wrote books on their own beliefs and their books were accepted. With the influence of Shiism, it is seen that the Jawani emirs in the last period were associated with Malik al-Ashtar. Although Jawanis were mentioned in the sources until the eighteenth century, it is understood that they lost their Kurdish identity and became Arab due to their belief in Shiisim. Except for the name of the neighborhood called "Mahalla al-Akrad" today, no trace of the Jawaniyya can be found in al-Hillah.

References

Abud, A. F. (2010). Madinat Hillah Minzo Tasisiha Hatta Nihayat al-Karn al Tasi Aşara al-Miladi. Camiat Babil. http://art.uobabylon.edu.iq/lecture.aspx?fid=8&lcid=885 75.

Al-Asnevi, A. (1987). Tabakat al-Shafiiyyin. (v. 1-2). Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyyah.

Al-Alusi, Ş. M. (1415). Ruh al-Maani fi Tafsir al-Quran al-Azim wa Saba al-Masani. Beirut: Dar al-Kutub alİlmiyyah.

Al-Babani, İ. (n.d.). İdah al-Maknun fi al-Zayl Ala Keshf al-Zunnun. Beirut: Dar İhya al-Turas al-Arabi.

Al Bukai, B. (n.d.). Nazm al-Durar fi Tanasub al-Ayat wa al-Suvar. Qairo: Dar al-Kitab al-İslami.

Al Dahabi, Ş. (1992). al-Kashif fi Marifah man lahu Rivayat fi al-Kutub al-Sittah. Jeddah: Dar al-Qilblah li al-Sakafah al-İslamiyyah.

Al-Dahabi, Ş. (1993). Tarikh al-İslam ve wa Vafayat al-Mashahir wa al-Alam. (1. ed, v. 9-28). Beirut: Dar al-Garb al-İslami.

Al-Dahabi, Ş. (1993). Tarikh al-İslam ve wa Vafayat al-Mashahir wa al-Alam. (1. ed, v. 9-28). Dar al-Garb al-İslami.

Al-Farisi, A. (1989). al-Muntahab Mina al-Siyak li Tarikh Nisabur. Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyyah.

Al-Firuzabadi, M. M. (2005). al-Kamus al-Muhit. Beirut: Muassasa al-Risalah.

Al-Hamawi, Y. (1977). Mucam al-Buldan. (v. 1-5). Beirut: Dar al-Sadr.

Al-Hilli, H. (n.d.). Kitab al-Manakib al-Mazyadiyyah fi Ahbar al-Muluk al-Esadiyyah. Amman: Maktaba al-Risala al-Hadisah.

Al-Husayni, S. A. (1933). Ahbar al-Dawlat al-Seljukiyyah. Lahor: University of Pencab.

Al-Isfahani, İ. (1973a). Harida al-Kasr wa Carida al-Asr. (v. 4/2). Iraq: Muduriyyah al-Sakafa al-Ammah.
Al-Isfahani, İ. (1973b). Harida al-Kasr wa Carida al-Asr. (v. 4/1). Matbaat al-Macmaa al-Iraki.
Al-Ijli, A. (1985). al-Sikkatt. Medina: Maktaba al-Dar.
Al-İsbahani, A. (1998). Marifa al-Sahaba. Riyad: Dar al-Vatan li al-Nashr.
Al-Khorasani, M. M. (1390). Ravdat al-Cannat. Tahran: al-Haydariyyah.
Al-Masudi. (n.d.). al-Tenbih wa al-İshraf. Qairo: Dar al-Savi.
Al-Mizzi, Y. (1980). Tahzib al-Kamal fi Esma al-Rical. Beirut: Muassasa al-Risale.
Al-Qatii, A. (4112). Marasid al-İttila Ala Esma al-Emkina wa al-Buka. (v. 1-3). Beirut: Dar al-Cayl.
Al-Rudrawari. (2001). Zayl Kitab Tacarib al-Umam. Tahran: Dar al-Surush li al-Tabaa wa al-Nashr.
Al-Safadi,(2000). Kitab al-Vafi bi al-Vafayat. (1. ed, v. 1-21). Beirut: Dar İhya al-Turas al-Arabi.
Al Semani. (1962). al-Ensab. Haydarabad: Dairat al-Maarif al-Osmaniyah.
Al-Semani. (1988). al-Ensab. Beirut: Dar al-Cinan.
Al-Subki. (1413). Tabakat al-Shaiiyyah al-Kubra. Hicr li al-Tabaa wa al-Nashr wa al-Tavzi.
Al-Suyuti. (n.d.). Lub al-Lubab fi Tahrir al-Ensâb. Beirut: Dar al-Sadr.
Al-Tabari. (1968). Tarikh al-Rusul wa al-Muluk. Qairo: Dar al-Maarif.
Al-Zabidi, M. (2001). Tac al-Urus Min Cavahir al-Kamus (v. 34). Kuwait: Dar al-Hidayah.
Al-Zirikli, H. (1085). al-Alam (v. 1). Beirut: Dar al-İlim li al-Malayin.
Bahshal al-Wasiti. (1406). Tarikh Wasit. Beirut: Alam al-Kutub.
Burhanuddin al-Harezmi. (n.d.). al-Magrib. Dar al-Kitab al-Arabi
Hays Bays. (1974). Divan Emir Shabuddin Abul Favaris Hays Bays. Baghdad: Dar al-Hurriyah li al-Tabâa.
Ibn Abul Hayja. (1993). Tarikh İbn Abul Hayca. Riyad al-Salihin.
Ibn al-Adim, K. (n.d.). Bughya al-Talab fi Tarikh Haleb (v. 1). Beirut: Dar al-Fikir.
Ibn al-Athir. (n.d.-b). İslam Tarihi el Kamil fi't-Tarih Tercümesi. v. 7,8,9 (A. Özaydın, Transl.). İstanbul: Bahar Yayınları.
Ibn al-Athir. (1987). al-Kamil fi al-Tarikh (v. 8). Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi.
Ibn al Athir. (1994). Usd al-Gabah fi Marifa al-Sahaba. Dar al-Kutub al-İlmiyyah.
Ibn Battuta. (2000). İbn Batttûta Seyahatnamesi (A. S. Aykut, Transl.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ibn al-Fakih. (1996). al-Buldan. Beirut: Alam al-Kitab.
Ibn al-Fuwati. (1963). Talhis Macam al-Adab fi Mucam al-Alkab. (v. 4/2). Damascus: al-Matbaat al-Hashimiyyah.
Ibn al-Fuwati. (2003). al-Havadis al-Camia wa Tacarib al-Nafia fi Mia al-Tasia. Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyyah.
Ibn al-Fuwati, K. (1416). Macma al-Adab fi Mucam al-Alkab. (v. 2-5). Tahran: Muasasa al-Tabaa wa al-Nashr.
Ibn Hajar al-Asqalani. (1326). Tazhib al-Tazhib. Beirut: Matbaat Daira al-Maarif al-Nizamiyah.
Ibn Hajar al-Asqalani. (1415). al-İsabe fi Tamyiz al-Sahaba. Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyyah.
Ibn Hajar al-Asqalani. (2002). Lisan al-Mizan. Beirut: Maktaba al-Matbuat al-İslamiyyah.
Ibn Hallikan. (1977). Vafayat al-Ayan wa Enba al-Ebna al-Zaman. (v. 1-4). Beirut: Dar al-Sadr.
Ibn Hurdazbih. (1889). al-Masalik wa al-. Leiden: Beril Printing House.

Ibn al-Jawzi. (1992). al-Muntazam fi al-Tarikh al-Muluk wa al-Umam. (1. ed, v. 15-17). Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyah.

Ibn al-Jawzi, Sibt. (2013). Mirat al-Zaman fi Tarikh al-Ayan (1. ed, v. 1-21). Damascus: Dar al-Risala al-Alemiye.

Ibn Kathir. (1987). al-Bidayah wa al-Nihayah (1. ed, v. 15-16). İmbaba: Dar al-Hicr.

Ibn Kathir (2004). Tabakat al-Shafiiyun. (v. 1). Beirut: Dar al-Madar al-İslmai.

Ibn Khaldun. (2000a). Tarikhu İbn Haldun (v. 3-5). Beirut: Dar al-Fikir.

Ibn Makula. (1990). al-İkmal fî Raf al-İrtiyab an al-Mutalif wa al-Muhtalif fi al Esma wa al-Kuna wa al-Ensab. Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyah.

Ibn al-Mustawfi. (1980). Tarikh Erbil (v. 1-2). Iraq: Dar al-Raşid li al-Nashr.

Ibn al-Sai. (1934). Cami al-Muhtasar fi Unvan al-Tavarikh wa Uyun al-Siyar. (v. 9). Baghdad: Matbaat al-Suryaniyyah al-Kasulikiyyah.

Ibn Taghribardi. (1935). al-Nucum al-Zahirah fi Muluk al-Mısır wa al-Qairo (v. 4-5). Qairo: Dar al-Kutub al-Misriyyah.

Ibn Unbe. (1961). Umda al-Talib (M. al Talkani, Transl.; 2. ed). Manshurat al-Matbaat al-Hayderiyyah.

Jawad, M. (1973). Cavan al-Kabila al-Kurdiyyah al-Mansiyyah wa Meshahir al-Jawaniyyin. Baghdad: Matbaat al-Macma al-Ami al-Kurdi.

Katip Chelebi. (1941). Kaşf al-Zunnun an Esma al-Kutub wa al-Funun (v. 2). Dar al-İhya al-Turas al-Arabi.

Keleş, N. (2014). Şeddâdîler Devleti Tarihi (951-1199). Mimar Sinan Fine Arts University, Social Sciences Institute, Unpulished Doctorate Thesis.

Maqrizi, T. A. (1997). al-Suluk li Maarifa Duval al-Muluk. Beirut: Dar al-Kutub al-İlmiyyah.

Merçil, E. (1992). Besâsîrî. DİA (v. 5, p: 528-529). İstanbul: TDV.

Minorsky, V. (1988). Kürtler. Köln: Weşanên Halepçe.

Mohammed Emin Zeki. (1939). Hulasa Tarikh Kurd wa Kurdistan min Akdam al-Asr al-Tarikh Hatta al-An (M. A. Avni, Transl.). Egypt: Matbaat al Saadah.

Mohammed Emin Zeki. (1948). Tarikh al-Duval wa al-Emirates al-Kurdiyyah fi Ahd al-İslamiyyah. Matbaat al-Saadah.

Varrām b. Abu Firas. (2013). Tenbih al-Havatir wa Nuzhat an Navazir (v. 1-3). Iraq: al-Atabat al-Husayniyyah al-Mukaddasah.

Yaz, A. (2019). Mervânî Hükümdarı Nasrüddevle Ahmed. Ankara: Akademisyen Kitabevi.

Yıldız, H. D. (1988). Abbâsîler. DİA (v. 1, p: 49-56). Ankara: TDV.

Zarar, S. T. (n.d.). al-Kabail wa al-Zamam al-Kabilah al-Kurdiyyah fi Asr al-Wasit. Sulaimaniyah: Muassasa al-Mukiryani.

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Article

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 287-307
http://ijoks.com

Berhevdana Hevoksazîyen Demên Xwerû Di Îngîlîzî, Kurdî û Tirkî[1]

Mehmet Veysi BABAYİĞİT[2] & *Veysel TANRIKULU*[3]

Received: July 30, 2021 **Reviewed**: August 12, 2021 **Accepted**: August 14, 2021

Kurte

Ev xebat berawirdinek e li ser zimana Kurdî û Tirkî û Îngîliîzî ye. Kurdî wekî zimanek di koma Îndo-İranî de ye û li Ermenistan, Azerbeycan, İran, Irak, Sûri û Tirkîyeyê tê axaftin. Zimanê Tirkî di koma Ural-Altayî û şaxa Altayî de ye. Zimanê İngilîzî jî di koma Avrupayî û di şaxa Germanî de ye. Hevoksazî-rewşên deman hat lêkolîn kirin. Çar demên xwerû; dema fireh, dema niha, dema borî û dema bê, her yek ji van bi sere xwe hatiye vekolandin. Di pey de, ev dem hatine berawirdkirin. Di encama berawirdkirinê de hevoksaziya her sê zimanan, zimanê Kurdî, Tirkî û İngilîzî hatin tespîtkirin. Hatiye dîtin ku ji aliye sentaksê de ev ziman di nav taybetmendiyeke manendî û cudahiyek de ne.

Peyvên Diyarker: Zimanên Ural-Altayî, Zimanên ondo-Iranî, Zimanên Germanî, rewşên hevoksazî, lêkolîna berawirdî ya dema di komên ziman ên cuda de.

Recommended citation:
Babayiğit, M.V. & Tanrıkulu, V. (2021). Berhevdana Hevoksazîyen Demên Xwerû Di Îngîlîzî, Kurdî û Tirkî. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 287-307,
DOI: **https://doi.org/10.21600/ijoks.976631**

[1] Ev lêkolîn ji teza masterê hatî çêkirin.

[2] Ph.D. Batman University, Turkey. E-Mail: m.veysi.babayigit@gmail.com,
ORCID: https://orcid.org/ 0000-0003-4136-7434
[3] Ph.D Can. in Dicle University, Turkey, e-mail: veyseltanrikulu@hotmail.com,
ORCID: https://orcid.org/ 0000-0001-6966-0152

Syntax Comparison of Simple Tenses in English, Kurdish and Turkish

Abstract

This study focuses on (1) Turkic languages in the Altaic branch of the Ural-Altaic language group of Asian languages, and also (2) the Kurdish language in the group of Indo-Iranian languages, dialects of which are spoken in Armenia, Azerbaijan, Iran, Iraq, Syria, and Turkey, as well as (3) the English language in the Germanic languages of the European group. The syntax-cases of tenses are investigated. Four simple tenses, namely simple present, simple present continuous, simple past and future tense are examined individually. Then, these tenses are compared to each other. As a result of the comparison, the syntax-cases of the languages investigated are revealed. Then it was found that there are both similarities and differences in terms of syntax-cases between the language groups examined.

Keywords: Ural-Altaic languages, Indo-Iranian languages, Germanic languages, syntax-cases, comparative study of tense in different language groups

İngilizce, Kürtçe ve Türkçe'de Basit Zamanların Sentaks (Sözdizim) Karşılaştırması

Öz

Bu çalışma, (1) Asya dil grubunda Ural-Altay kolunun Altay kolunda yer alan Türk dili, (2) Ermenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Suriye ve Türkiye'de konuşulan Hint-İran dilleri gurubunda yer alan Kürt dili ve (3) Avrupa grubunun Cermen dilleri arısında yer alan İngiliz diline odaklanmaktadır. Zamanlarının sözdizimi örnekleri incelenmiştir. Geniş zaman, şimdiki zaman, geçmiş zaman ve gelecek zaman olmak üzere dört basit zaman ayrı ayrı incelenmiştir. Daha sonra, tüm bu zamanlar birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, dillerin sözdizimi örnekleri bulunmuştur. Bu dillerin sözdizimi açısından hem benzerlikleri hem de farklılıkları olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ural-Altay dilleri, Hint-İran dilleri, Cermen dilleri, sözdizimi durumları, farklı dil gruplarında zamanların karşılaştırmalı çalışması

Destpêk

Di jiyana civakî de, mirov her tim hewceyê hêmanek e ku pêwendiya bi bandor bike, û ev hêman bi piranî ziman e. Bi saya rola zimên a di ragihandinê de, însan pir bi hêsanî peyaman dişinin (Babayiğit, 2021), û ev peyam pêkhateyên bingehîn ên ragihandinê pêk tînin. Ziman ji bo ragihandina fikr û nêrinan di navbera mirovan de tê bikaranîn (Kasap, 2018a; Ünel û Mirioğlu, 2015a). Mirov bi ziman daxwaza xwe digihine bihizer, fikra xwe dibêje(Kasap,2018b). Rola ziman herî girîng e ji bo faktora di damezrandin û diyarkirina fikren xwe de.

Gelek pênaseyên zimên hene û ziman di nav civakê de bêtir wekî navgîna ragihandinê tê hesibandin, lê ziman di heman demê de fonksiyona hilgirtina çand û ramanê bi cih tîne ji bilî ku bibe alavek ragihandinêJi ber ku ziman di navbera mirovan de mijareke hevbeş e. (Vendryes, 2001:21). Mirov, ziman ji bo navgînên ragihandinê bi kar tîne (Özbay, 2008: 1). Ergîn pênaseya ziman wiha dike; "*Ziman amûrek xwezayî ye ku di navbera mirovan de peyman peyda dike, hebûnek zindî ku zagonên xwe hene û tenê di çarçova van qanûnan de pêşve diçe, pergalek peymanên veşartî ku bingeha wan di demên nediyar de hatiye avêtin, saziyek civakî ya ji dengan pêk tê."* (Ergin, 2007: 3). Li gorî Aksan, *"Ziman pergalek pirreng û pir pêşkeftî ye ku bi karanîna hêman û rêzikên ku ji hêla deng û wateyê ve di civatekê de hevpar in, veguheztina raman, hest û daxwazên ji yên din re dike."* (Aksan, 2007: 55). Lewma, ziman; ew amûra herî bandorker e ku ji bo vegotina hest, raman û daxwazên me bi hev re tê bikaranin.

Ev lêkolîn li ser bingehê zimanên Îngilîzî, Kurdî û Tirkî ye. Dema ku di vê xebatê de şaxên zimanan tê lêkolînkirin, ji van zimanan: zimanê Kurdî; şaxek ji zimanên Hind-Iranî yên zimanên Asyayî pêk tîne, zimanê tirkî; ew ji şaxa Altayî ya beşa Ural-Altaîk a zimanên Asyayî tê û zimanê Îngilîzî yek ji zimanên Hînd-Ewropî ye, zimanên Germanî, ku zimanên Ewropî ne. Digel ku zimanê kurdî zêde nayê axaftin jî, li welatên wek Ermenistan, Gurcistan, Tirkmenistan, Libnan, Afganistan û Rûsyayê ji aliyê pir kêm kesan ve tê axaftin (Windfuhr, 2009). Buran (2011) zarava û devokên kurdî bi giştî wiha tîne ziman; Zaravayên Kurmancî, Kelhûrî, Goranî, Soranî û Zazakî. Karacan û Babayîgît (2017) dibêje ku zimanê Kurdî; Ew ji du serdeman, devkî û nivîskî pêk tê, û gelek berhemên ji serdema devkî sax ne mane. Gelek berhemên nivîskî yên zimanê kurdî îro li ser edebiyatê disekinin û guh nadin xebatên zimannasî. Gelek berhemên di wêjeya kurdî li ser tesewufî hene (Uzun, 2010).

Zimanê Tirkî ji hêla gelek welatên cîhanê ve pir tê axaftin û li hin welatan wekî zimanek fermî tê qebûl kirin (Akar, 2005). Zimanê tirkî, mîna zimanê kurdî, ji serdemên nivîskî û devkî pêk tê. Xebatên yekemên nivîskî yên zimanê tirkî têne zanîn bîrdariyên orhon in (Kardaş, 2015). Ew di tevahiya dîrokê de di derbarê jiyan, çand û baweriya Tirkan de hin agahiyan dide (Şanlı û Köç, 2021). Dema ku serdemên Tirkî têne vekolandin, bi gelemperî ev serdem wiha têne binavkirin; 1. Serdema Altai, 2. Kevintirîn / Yekem / Sereke / Destpêka Serdema Sereke ya Tirkî (Pre -Turkic / Proto Turkic), 3. Yekem / Berî / Sereke / Serdema Tirkiya Sereke (Pre -Turk / Proto Turkic), 4. Serdema Tirkiya Kevn, 5 Serdema Tirkiya Navîn, 6. Serdema Nû ya Tirkî û 7. Serdema Tirkiya Hemdem / Nûjen / Niha / Serdema Çaksazî û Veavakirina Zimanê Tirkî (Karademir, 2016). Serdema 7 -emîn Tirkî ye, ku îro tê bikaranîn, û ew ji paşerojê heya niha di warê ziman û bêjeyan de gelek guheriye. Îro tirkî; Ew li welatên wekî Tirkiye, Bulgarîstan, Komara Tirk a Qibrisa Bakur, Makedonya, Yewnanîstan, Kosova, Romanya, Azerbaycan, Sûriye û Iraq tê axaftin û ew ji aliyê bikaranînê ve di nav zimanên cîhanê de di rêza pêncemîn de ye (Tuna, 1997) .

Zimanê Îngilîzî zimanek e ku ji hêla gelek welatên cîhanê ve tê bikaranîn. Ew zimanê zanist, huner, çand, tûrîzm, tenduristî û ragihandinê yê cîhanî ye. Bi gotineke din, ew yekem zimanê gerdûnî ye ku cîhanê bikar aniye û wekî zimanê zikmakî ji hêla netewên cihê ve tê bikar anîn (Smith, 2005). Ev ziman, ku bi eslê xwe Germanî ye, ji paşerojê heya naha zimanek 4000-salî ye, û tê fikirîn ku ev ziman yekem car ji hêla eşîretek ku li Ewropa an Asyayê dijiya ve hatiye axaftin (Pedersen, 1962). Şahin (2004) dibêje ku bi hilweşîna împaratoriya Romayê, Keltên ku ji Anglo-Saksonan alîkarî dixwestin, bûne zimanê wan ê dayikê. Ev ziman, ku zaravayek Germanî ye, bingeha îngilîziya îroyîn wekî "Angleish" û paşê wekî "English" pêk tîne (Pyles, 1964). Ev ziman di salên 1300-an de ji hêla Brîtanyayê ve wekî zimanek fermî hate qebûl kirin (Tutaş, 2017).

Em ê dî vê xebata xwe de li ser hevoksazîyê rawestin. Kesên ku zimên bi bandor bi kar tînin, fermandariyeke wan li ser sentaksê zêde ye (Ünel û Mirioğlu,2015b). Em ê ji bo lêkolîneran nişan bidin ku di hevoksaziya sê zimanan de bêje çawa tên rêzkirin. Di vê xebatê de ji bo berawirdkirina sê zimanan ji van pirtûkan sûd hatin wergirtin: ji bo Rêzimana Îngîlîzî; English Grammar In Use (Murphy, 2015); ji bo Rêzimana Kurdî, Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi (Yıldırım, 2012); ji bo Rêzimana Tirkî, Dil ve Anlatım, Weşanên Kavramê.

Armanca vê xebatê berawirdkirina demên Îngîlîzî, Kurdî u Tûrkî ye. Paşê jî nîşandayina hevoksazîya van deman e. Mijara vê xebatê, di hevoksaziyê de nasandina pêveber û biresera Kurdî, Tirkî û Îngîlîzî ye. Pişti van mijaran ew ê wekhevî u cudahiyên van deman derkeve holê.

Hevoksazî (Syntax)

Hevoksazî, bi me dide zanîn bê cureyê peyvan di kîjan devera hevokê de cih digirin û çawa bi hev ve têne girêdan. Wek pêkhatina hovekan û di nava hevokê de rêzbûna bêjeyan dike qada lêkolîn û dewiyandinê (Serhildan, 2010).

Kirde (Subject)

Ew kes û tişt e karekî ji aliyê kesekî/kesinan yan jî tiştekî/tiştinan ve tê kirin.

Mînak;

Weysî cam şikand.

Êgir mal şewitand.

Fato kevir avêt.

Berkar/Bireser (Object)

Di hevokên ji lêkerên gerguhêz pêkhatî de kes û tiştê ku rasterê di bin bandora tiştê ku tê kirin de dimîne bireser e(Serhildan,2010).

Ehmed **stranekê** dibêje.

Elî **kincan** didirû.

Pêveber (Predicate)

Tiştê ku wateya hevokê dibe serî, “pêveber” e. Pêveber , hevokê de karîn dîke û hevoke çêdike , bi tenê pêveber jî dikare hevokekê pêk bîne.

Mînak;

Zozan gulan **diçîne.**

Rojda avê **vedixwe.**

A.Hevoksazîya Demên Kurdî

1.Dema Fireh (Niha)

Di Kurdî de dema fireh û dema niha mîna hev e. Dema fireh bi alikariya qertafa dema niha di û hokerên mîna her tim, her gav pêk tê;

Ez	radikevim
Tu	radikevî
Ew	radikeve
Em	radikevin
Hûn	radikevin
Ew	radikevin

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

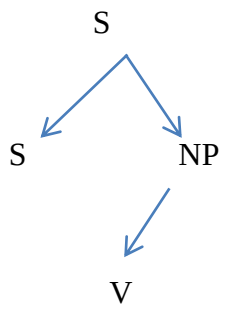

Wan mînaken jori de, kirde û pêveber heye. (Kirde + pêveber)

- Rojnameger li gelek deveran digerin.

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

-Leyla ji nan hez dike.

((Kirde) + (bireser) + (pêveber))

(S=Hevok=Sentence)

(V=Pêveber=Predicate)

(S=Kirde = Subject)

(NP = Hevokênavê= NounPhrase)

(O= Bireser = Object)

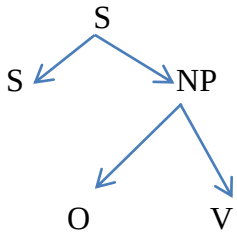

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber he

ye (Kirde + bireser + pêveber) .

- Kurdî de beş a neyînîtî "na" ye .
-

Ez	ra**na**kevim
Tu	ra**na**kevî
Ew	ra**na**keve
Em	ra**na**kevin
Hûn	ra**na**kevin
Ew	ra**na**kevin

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

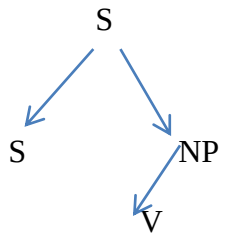

2.Dema Niha (Fireh)

Dê Kurdî de dema niha û dema fireh mîna hev e. Dema fireh bi alikariya qertafa dema niha di û hokerên mîna her tim, her gav...pêk tê,

Ez	dinîvîsim
Tu	dinîvîsî
Ew	dinîvîse
Em	dinîvîsin
Hûn	dinîvîsin
Ew	dinîvîsin

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

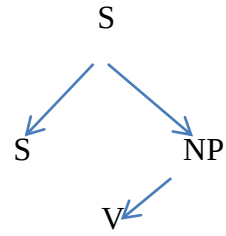

Wan mînaken jori de, kirde û pêveber heye. (Kirde + pêveber)

Zozan sparteka xwe dinivîse

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Elî kovaran dixwîne

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber heye. (Kirde + bireser + pêveber)

- Kurdî de beş a neyînîtî "na" ye .

Ez	**na**nîvîsim
Tu	**na**nîvîsî
Ew	**na**nîvîse
Em	**na**nîvîsin
Hûn	**na**nîvîsin
Ew	**na**nîvîsin

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

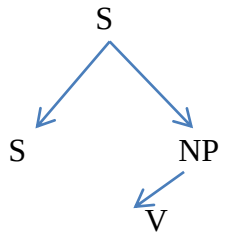

3.Dema Borî

Ez	razam
Tu	razayî
Ew	raza
Em	razan
Hûn	razan
Ew	razan

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

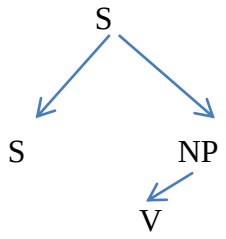

Wan mînaken jori de, kirde û pêveber tenê he ye. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) .

Mizgin kovar xwend

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan gul dîtibû

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber he ye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + bireser + pêveber) e.

Dema borî de ji bo beş a neyînîtî "ne" heye .

Ez	**ne**çûme
Tu	**ne**çûye
Ew	**ne**çûye
Em	**ne**çûne
Hûn	**ne**çûne
Ew	**ne**çûne

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

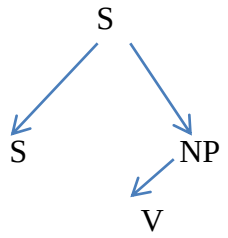

4.Dema Bê

Ez	ê birevim
Tu	yê birevî
Ew	ê bireve
Em	ê birevên
Hûn	ê birevên
Ew	ê birevên

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

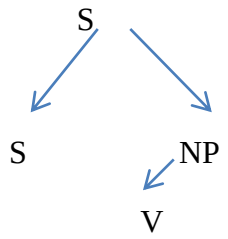

Wan mînaken jori de, kirde û pêveber tenê he ye. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) .

Ez ê pirtûkan bixwînim

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Tu yê sêvan bişoyî

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber hene. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + bireser + pêveber) e.

B.Hevoksazî ya Demên Tirkî

1.Bilinen (-di'li) Geçmiş Zaman (Dema Borî)

Ben	okudum
Sen	okudun
O	okudu
Biz	okuduk
Siz	okudunuz
Onlar	okudular

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

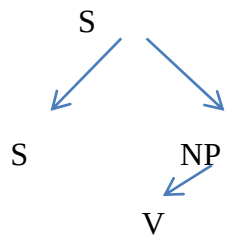

Wan mînaken jori jî vek mînakên kurdî ye, kirde û pêveber tenê hene. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) e.

Ahmet içeriye <u>girdi.</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Leyla kitap <u>okudu</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Murat arabasını <u>yıkadı.</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber hene. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + bireser + pêveber) e.

2. Şimdiki Zaman (Dema Niha)

Ben	okuyorum
Sen	okuyorsun
O	okuyor
Biz	okuyoruz
Siz	okuyorsunuz
Onlar	okuyorlar

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

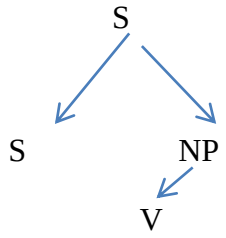

Wan mînaken jori jî vek mînakên kurdî ye , kirde û pêveber tenê he ye. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) e.

Ahmed içeriye <u>giriyor.</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Leyla ve Fatîh kitap okuyor

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Murat arabasını <u>yıkıyor.</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Zehra kitap okumuyor.

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber he ye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + bireser + pêveber) e.

Dema niha de ji bo beş a neyînîtî "ma/me" he ye .

Ben	gitmiyorum
Sen	gitmiyorsun
O	gitmiyor
Biz	gitmiyoruz
Siz	gitmiyorsunuz
Onlar	gitmiyorlar

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

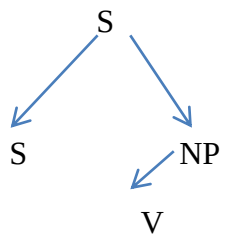

3.Gelecek Zaman (Dema Bê)

Ben	gideceğim
Sen	gideceksin
O	gidecek
Biz	gitmeyeceğiz
Siz	gitmeyeceksiniz
Onlar	gitmeyecekler

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

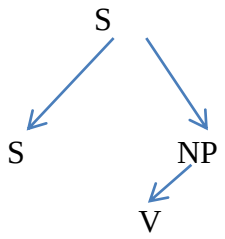

Wan mînaken jori ji vek mînakên kurdî ye , kirde û pêveber tenê he ye. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) e.

Murat arabasını <u>yıkayacak.</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Ahmet içeriye <u>girecek.</u>

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber he ye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + bireser + pêveber) e.

Dema bê de jî beş a neyînîtî "ma/me" ye .

Ben	Gitmeyeceğim
Sen	gitmeyeceksin
O	gitmeyecek
Biz	gitmeyeceğiz
Siz	gitmeyeceksiniz
Onlar	gitmeyecekler

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

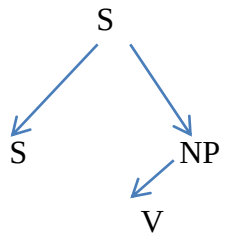

4.Geniş Zaman (Dema Fireh)

Ben	giderim
Sen	gidersin
O	gider
Biz	gideriz
Siz	gidersiniz
Onlar	giderler

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

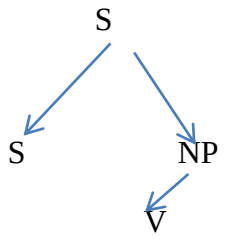

Wan mînaken jori ji vek mînakên kurdî ye , kirde û pêveber tenê he ye. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) e.

Ahmet içeriye girer.

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Leyla ve Fatih kitap okurlar.

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Murat arabasını yıkar.

((Kirde) + (bireser) + (Pêveber))

Wan mînaken jori de, kirde, bireser û pêveber he ye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + bireser + pêveber) e.

C.Hevoksazî ya Demên Îngîlîzî

1.Simple Present Tense (Dema Fireh)

I	go
You	go
She/he/it	goes
we	go
you	go
they	go

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

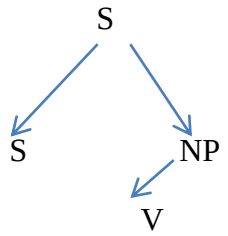

Wan mînaken jori ji vek mînakên kurdî ye , kirde û pêveber tenê he ye. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) e. Kirde yê yekejmar beş digre.

Liz drinks milk

((Kirde) + (Pêveber) + (Bireser))

Leonardo washes his car .

((Kirde) + (Pêveber) + (Bireser))

Liz and Jack read books.

((Kirde) + (Pêveber) + (Bireser))

Wan mînaken jori de, kirde, pêveber û bireser heye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + pêveber + bireser) e.Kirde yê yekejmar beş digre û beşa wan jî “s,es,îes” e.

Dema fireh de ji bo beş a neyînîtî "don't/doesn't" heye.

I	don't go
You	don't go
She/he/it	doesn't go
we	don't go
you	don't go
they	don't go

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

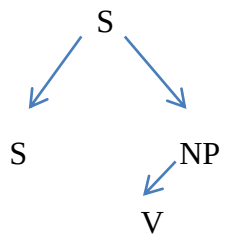

2.Simple Present Continuous Tense (Dema Niha)

I	am speaking
You	are speaking
She/he/it	is speaking
we	are speaking
you	are speaking
they	are speaking

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

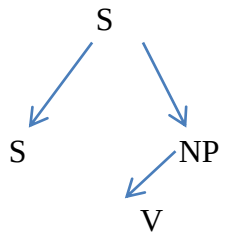

Wan mînakên jorê jî wek mînakên kurdî ne , kirde û pêveber tenê hene. Ji ber vî hevoksazî ya vî hevok ê (Kirde + pêveber) e. Kirde alîkar lêker digre û lêker beş digre.

Jamie is drinking milk

((Kirde) + (Pêveber) + (Bireser))

Murat is washing his car .

((Kirde) + (Pêveber) + (Bireser))

Wan mînakên jorê de, kirde, pêveber û bireser hene. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + pêveber + bireser) e. Kirde alîkar lêker(am,is,are) digre, lêker beş a "îng" digre.

Dema niha de ji bo beş a neyînîtî "not" heye.

I	am not going
You	are not going
She/he/it	is not going
we	are not going
you	are not going
they	are not going

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

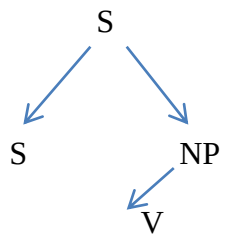

3.Simple Past Tense (Dema Borî)

I	spoke
You	Spoke
She/he/it	spoke
we	spoke
you	spoke
they	spoke

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = NounPhrase= Hevokênavê)

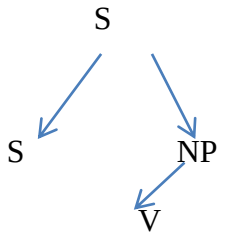

Wan mînakên jorê de tenê kirde û pêveber hene. Pêveber lêker e û alîkar lêker nagre.

Ahmet drank milk

((Kirde) + (Pêveber) + (bireser))

Murat washed his car .

((Kirde) + (Pêveber) + (bireser))

Tom wrote a letter.

((Kirde) + (Pêveber) + (bireser))

Wan mînakên jorê de, kirde, pêveber û bireser heye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + pêveber + bireser) e.

4.Future Tense (Dema Bê)

I	am going to come
You	are going to come
She/he/it	is going to come
we	are going to come
you	are going to come
they	are going to come

(S=Hevok=Sentence)

(V:Pêveber=Predicate)

(S=Subject= Kirde=Lêker)

(NP = Noun Phrase= Hevokê navê)

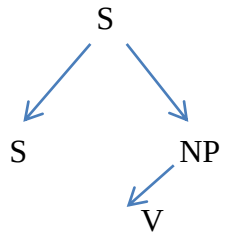

Wan mînakên jorê de kîrde u pêveber hene. Piştê kirde alîkar lêker mewcûd e. Alîkar lêker jî bo kirde "am/is/are going to" ye. Dawînê jî, pêveber tê ye. Pêveber beş nagre.

Jack is going to drink milk

((Kirde) + (Pêveber) + (bireser))

Murat is going to wash his car .

((Kirde) + (Pêveber) + (bireser))

Wan mînakên jorê de, kirde, pêveber û bireser heye. Ji ber vê rêzeyan bêşa wan hevokan (Kirde + pêveber + bireser) e. Kirde alîkar lêker(am,is,are going to) digre û lêker beş nagre.

D.Wekhevî û Cudahîyên Hevoksazîyen di Kurdî, Tirkî û Îngîlîzî

Her yek dem kirde û pêveber digre. Vê xebatê de sê ziman hene û di xebatê de ji bo her sê zimên, çar demên xwerû; dema fireh, dema niha, dema borî û dema bê serbixwe hatine vekolandin Di vê xebatê de wekhevî û cudahiyên di nav hevoksaziya her sê zimanan de wiha ne:

- Di her sê zimên de, eger bireser tune be ji bo Deme Fireh hevoksazî wekheve. Mînak ;

- Ez radikevim. - Ben uyurum. - I sleep.

Di wan mînaken jorî de tenê kîrde û pêveber heye.

- Di her sê zimên de, eger bireser tune be ji bo Deme Niha hevoksazî wekheve. Mînak ;

- Ez dinîvîsim. - Ben yazıyorum. - I am writing.

Di wan mînaken jorî de tenê kîrde û pêveber heye.

- Di her sê zimên de, eger bireser tune be ji bo Deme Borî hevoksazî wekheve. Mînak ;

- Ez razam. - Ben yattim. - I slept.

Di wan mînaken jorî de tenê kîrde û pêveber heye.

- Di her sê zimên de, eger bireser tune be ji bo Deme Dibe hevoksazî wekheve. Mînak ;

- Ez ê birevim. - Ben kaçacağım. - I am going to escape.

Di wan mînaken jorî de tenê kîrde û pêveber heye.

- Di kurdî û Tirkî de ji bo kirdeya kesê sêyem tenê cinavkek tê bikaranîn.

Mînak ;

Kurdî = ew (kirde ya sê yekemîn)

Tirkî = o (kirde ya sê yekemîn)

- Di Îngîlîzî de ji bo kirde ya sê yekemin sê kirde kî mewcud e.

  Mînak ;

  Îngîlîzî = She (ji bo pîrek)

  he (ji bo zilam)

  it (ji bo heywan û çiştek bêcanî)

- Eger di zimanên kurdî u Tirkî de bireser hebe , hevoksazî ya hevokê kirde+ bireser + pêveber e. Ji bo hevoksazîyen kurdî u Tirkî ji ber bireser de carna wekheve. Mînak ;,

- Ez pirtûkê dixvînim.

  (Kirde + bireser + pêveber)

- Ben kitap okuyorum.

  (Kirde + bireser + pêveber)

- Eger di zimanên Îngîlîzî de bireser hebe, hevoksazî ya hevokê kirde+ pêveber + bireser e. Hevoksazîya Îngîlîzî cuda ye û ew newek Kurdî û Tirkî ye. Mînak ;,

- I dink milk.

(Kirde + bireser + pêveber)

- Her sê ziman de qertaf a neyînîtî cuda ye. Mînak ;

  Îngîlîzî = not

  Kurdî = na,ne

  Tirkî = ma,me

E. Encam

Hevoksazî ji bo ziman çiştek taybetî ye. Ev xebat li ser hevoksazîyen sê ziman a sekinî ku ew jî ev in: Kurdî, Îngîlîzî û Tirkî ye. Di her sê zimanan de jî, eger bireser tune be ji bo çar demê xwerû; dema fireh, dema niha, dema borî û dema dibe hevoksazî wekheve.

Hevoksazîyen çar wan demên; kîrde + pêveber e. Lê her sê zimên de, bireser he be hevoksazî cuda ye. Ji bo Îngîlîzî hevoksazî; kirde + pêveber + bireser e , ji bo Tirkî hevoksazî ; kirde + bireser + pêveber e û kurdî jî wek Tirkî ye ku ew jî ; kirde + bireser + pêveber e. Encak wexti kurdî de lêker mewcûd be , hevoksazî cudahî dibe û hevoksazî dibe; kirde + pêveber + bireser . Kirde di her sê ziman da jî wekheve, lêbele Îngîlîzî de ji bo kirde ya sê yekemîn (she/he/ it) heye.

Çavkanî

Akar, A. (2005). *Türk dili tarihi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları.

Buran, A. (2011). Kürtler ve Kürt Dili. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, terature and History of Turkish or Turkic , 6*/3, 43-57

Ergin, M. (2007). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basın/Yayım/Dağıtım.

Karacan, H., & Babayiğit, M. V. (2017). Türk ve Kürt Dillerinin Sentaks (Sözdizimsel) Karşılaştırması. *Tiydem Yayıncılık, Editör: Hasan KARACAN, Basım sayısı, 3*, 7-31.

Karademir, F. (2016). Türk Dilinin Tarihi Dönemlerini Adlandırma Sorunu. U. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, *5*(2).

Kardaş, M. N. (2015). Orhun abidelerinin Türkçe öğretiminde değer aktarımı açısından önemi II: Kül Tigin abidesi. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(02).

Kasap, S. (2018a). The role of cognate English–Kurdish words in teaching English. *African Educational Research Journal, 6(4)*: 213-217.

Kasap, S. (2018b). *The Effect of Age and Reading on Rhoticity in Kurdish*. TURAN-SAM 37:97-101

Kavram Yayınları (2016). D*il ve Anlatım, YGS'ye hazırlık için Konu Anlatımlı Test Kitabı.* Ankara: Kavram Yayınları.

Murphy, R. (2015). *Grammar in Use: Elemantry*. Cambridge University, UK.

Özbay, M. (2008). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri I*. Ankara: Öncü Basımevi.

Pedersen. H (1962). *The Discovery of Language*. Bloomington: University of Indiana.

Pyles, T. (1964). *The Origin and Development of the English Language*. New York: Hartcourt Brace & World.

Serhildan, M. (2010). http://mervanserhildan.com/112-niv%C3%AEs-hevoksaz%C3%AE---sentaks.aspx#.WE1ta7KLTIU (En son Erişim tarihi: 25.07.2021).

Şahin, M. (2004). Anglikanizm Öncesi İngiltere Ve Anglikanizmin Doğuşu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, *18*(18).

Şanlı, M., & Köç, A. (2021). Orhun Abidelerinde Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Ortak Değerler. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, *4*(1), 48-68.

Tuna, Osman Nedim (1997). *Sümer ve Türk Dillerinin Tarihî İlgisi ve Türk Dilinin Yaşı Meselesi. Ankara:* Türk Dil Kurumu Yayınları, ISBN 975-16- 0249-1.

Tutaş, N. (2017). İngiliz Dilinde „Aydınlanma": Eski İngilizce"den Günümüze Değişimi ve Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, *54*(1).

Uzun, M. (2010). *Kürt edebiyatına giriş (Vol. 446)*. Ithaki Publishing.

Ünel, A., & Mirioğlu, M. (2015a). Lexical modifications in teacher talk of native speakers of English and non-native speakers of English in EFL classrooms. *International Journal of Arts & Sciences*, *8*(6), 293.

Ünel, A., & Mirioğlu, M. (2015b). Syntactical Modifications in Teacher Talk of Native and Non-Native Speakers in EFL Classrooms. *Theory and Practice of Second Language Acquisition*, *1*(1).

Vendryes, J. V. (2001). *Dil ve Düşünce*,(Çev. Berke Vardar). Multilingual Yayınları, İstanbul.

Windfuhr, G. (2009). *The Iranian Languages*. London: Routledge Language Family Series.

Yıldırım, K. (2012). *Temel Alıştırma ve Metinlerle Kürtçe Dilbilgisi; Kurmancî Lehçesi*. İstanbul: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

IJOKS
ISSN: 2149-2751
e-ISSN: 2149-2751
International Journal of Kurdish Studies
http://www.ijoks.com/

Book Review: Comments

International Journal of Kurdish Studies
7 (2), pp. 308-321
http://ijoks.com

"İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi" kitabı ekseninde, İsrail iç siyasetine dair bazı yapısal ve aktüel gözlemler

Mehmet Akif KOÇ[1]

Received: May 28, 2021 **Reviewed**: August 2, 2021 **Accepted**: August 15, 2021

Öz

Türkiye de dâhil olmak üzere, uluslararası kamuoyu, İsrail Devleti'nin komşularına karşı 'meşru müdafaa' konseptini aşan davranışlarına son dönemde sıkça şahit oldu. İsrail'in insan haklarını da açıkça ihlal eden bu tür adımlarının uluslararası sahnedeki yansımaları ve olası sonuçları her platformda sıklıkla tartışıldı. Ancak, ülke içinde bu saldırganlığı besleyen dini ve toplumsal iklim, pek dikkati çekmedi. İsrail'in güvenlik politikaları ve dış ilişkileri üzerinde de oldukça etkili olan bu iç dinamikler, yakından incelenmeyi hak edecek kadar ciddi ve etkili bir çerçeveye sahiptir. Son dönemde "Shtisel" ve "Unorthodox" gibi iki önemli diziyle, Türk kamuoyunun da gündemine giren İsrail'deki radikal/dindar Yahudiler hakkında; iki Yahudi yazar, Israel Shahak ve Norton Mezvinsky'nin kaleme aldıkları, İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi, bu noktada önemli bir siyasi, kültürel ve toplumsal arka plan sunmaktadır. Bu yazının ilk bölümünde, Shahak / Mezvinsky'nin bahsekonu kitabından hareketle, İsrail toplumunda köktenci Yahudilerin konumu ele alınacak; ikinci kısımda ise –2021 Mart ayında yapılan son Knesset seçimleri ekseninde- kitapta değinilen radikal Yahudi toplumunun İsrail iç siyasetindeki konumu örneklenecektir. Bu yönüyle "kitap incelemesi" formatının bir miktar ötesine geçilip, 1999'da ilk olarak yayınlanan bu kitabın son dönemdeki verilerle örneklendirilip bir anlamda güncel bir değerlendirmesi sunulmaya gayret edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İsrail, fundamentalizm, din, hak, güvenlik

Recommended citation:
Koç, M.A. (2021). "İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi" kitabı ekseninde, İsrail iç siyasetine dair bazı yapısal ve aktüel gözlemler. *International Journal of Kurdish Studies 7* (2), 308-321, DOI: **https://doi.org/10.21600/ijoks.944071**

[1] Corresponding Author: Ph.D Can., Middle East Studies, Ankara / Turkey, E-mail: akifkoc@hotmail.com,
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001- 5179-6027

Some structural and contemporary observations on Israeli politics around the "Jewish Fundamentalism in Israel" volume of Shahak&Mezvinsky

Abstract

Israel's aggressive foreign policy and use of excessive violence trigger profound concerns and draw reaction from regional countries and international community. Israel's sui generis domestic factors, created by socio-cultural and historically-religiously legitimized claims, closely affect its aggressiveness within the country and beyond. This article will follow a different perspective in analyzing this situation; first, Israeli domestic politics shaped by religious parameters will be discussed in detail around Jewish Fundamentalism in Israel, Israel Shahak and Norton Mezvinsky's well-known research. Then contemporary dynamics in Israeli politics creating a strong religious-right tendency will be evaluated while focusing on the last parliamentary elections (March 2021).

Keywords: Israel, fundamentalism, religious, right, security.

Türkiye de dâhil olmak üzere, uluslararası kamuoyu, İsrail Devleti'nin komşularına karşı 'meşru müdafaa' konseptini aşan davranışlarına son dönemde sıkça şahit oldu. İsrail'in insan haklarını da açıkça ihlal eden bu tür adımlarının uluslararası sahnedeki yansımaları ve olası sonuçları her platformda sıklıkla tartışıldı. Ancak, ülke içinde bu saldırganlığı besleyen dini ve toplumsal iklim, pek dikkati çekmedi. İsrail'in güvenlik politikaları ve dış ilişkileri üzerinde de oldukça etkili olan bu iç dinamikler, yakından incelenmeyi hak edecek kadar ciddi ve etkili bir çerçeveye sahiptir.

Son dönemde "*Shtisel*" ve "*Unorthodox*" gibi iki önemli diziyle, Türk kamuoyunun da gündemine giren İsrail'deki radikal/dindar Yahudiler hakkında; iki Yahudi yazar, Israel Shahak ve Norton Mezvinsky'nin kaleme aldıkları, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi*, bu noktada önemli bir siyasi, kültürel ve toplumsal arka plan sunmaktadır.

Bu yazının ilk bölümünde, Shahak / Mezvinsky'nin bahsekonu kitabından hareketle, İsrail toplumunda köktenci Yahudilerin konumu ele alınacak; ikinci kısımda ise –2021 Mart ayında yapılan son Knesset seçimleri ekseninde- kitapta değinilen radikal Yahudi toplumunun İsrail iç siyasetindeki konumu örneklenecektir. Bu yönüyle "kitap incelemesi" formatının bir miktar ötesine geçilip, 1999'da ilk olarak yayınlanan bu kitabın son dönemdeki verilerle örneklendirilip bir anlamda güncel bir değerlendirmesi sunulmaya gayret edilecektir.

a). Israel Shahak ve Norton Mezvinsky, *İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi,* trc. Ahmet Emin Dağ, (İstanbul: Anka Yayınları, 2002).

Kitabın ana yazarı Prof. Dr. Israel Shahak, 1933 yılında Polonya Yahudisi olarak dünyaya geldi. Almanların Polonya'yı işgali sonucu, ailesiyle birlikte önce Varşova'nın gettolarında yaşamaya mahkûm edildi, ardından toplama kamplarına gönderildi. Holokost'tan kurtulan şanslı Yahudiler arasında yer alan Shahak ailesi, savaşın ardından Filistin topraklarındaki Yahudi yerleşimlerine yerleşti, 1948'te ilan edilen İsrail Devleti'nin vatandaşı oldu. Kudüs'teki Hebrew Üniversitesi'nde kimya doktorası yaptı, akabinde Stanford Üniversitesi'nde post-doktora çalışmaları yaptı, Hebrew Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinde bulundu, 2001 yılında hayatını kaybetti.

Shahak, kimya alanındaki çalışmalarının dışında, daha ziyade politik mücadelesi ve İsrail Devleti'ne getirdiği eleştirilerle tanındı. Batı Şeria ve Gazze'deki hukuksuz İsrail işgaline, yerleşimlere ve Filistinlilere yönelik sert muamelelere cesurca karşı çıktı. Yurtdışında yaşayan Yahudi diasporasına yönelik hazırladığı ve gazeteci, insan hakları aktivistleri ve politikacılara gönderdiği İngilizce raporlarla (İsrail'de İşkence, Batı Şeria'da Toplu Cezalandırma vb konular üzerine), İsrail'deki muhafazakâr çevrelerin ve devletin tepkisini çekti. İnsan hakları savunucusu ve liberal bir entelektüel olarak şöhret kazanan Shahak, Yahudilik dini ve tarihi, İsrail dış politikası ve nükleer faaliyetleri üzerine sert ve eleştirel eserler kaleme aldı. Çalışmalarından bazıları şunlardır:

- The Non-Jew in the Jewish State; a collection of Documents, Jerusalem, 1975.
-(Noam Chomsky ile birlikte) Israel's Global Role: Weapons for Repression (Studies in Geophysical Optics and Remote Sensing), Association of Arab-American University Graduates, Inc., 1982

-The Zionist Plan for the Middle East, Association of Arab-American University Graduates, Inc., 1982
-Jewish History, Jewish Religion: The Weight of Three Thousand Years: Pluto Press, London, 1994
-Open Secrets: Israeli Foreign and Nuclear Policies, Pluto Press, London, 1997
-(Norton Mezvinsky ile birlikte) Jewish Fundamentalism in Israel, Pluto Press, London, 1999
1932 doğumlu, ABD'li tarihçi Prof. Dr. Norton Mezvinsky ise Central Connecticut State Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yaptı. Arap-İsrail çatışması, Siyonizm, Yahudilik tarihi, modern dünyada terörizm konularında yayınlanmış çok sayıda kitap, makale ve analizi bulunmaktadır. Aslen Yahudi kökenli olmakla birlikte, ABD kamuoyunda, anti-Siyonist ve İsrail karşıtı görüşleriyle tanınır. Shahak ile birlikte kaleme aldıkları, *Jewish Fundamentalism in Israel* kitabı, yayınlandığı dil olan İngilizcenin dışında dört dile daha çevrilerek yayınlandı.

İsrail'de Yahudi Fundamentalizmi kitabı, toplam yedi ayrı bölümden oluşuyor:
-Yahudi Toplumunda Yahudi Köktenciliği
-İsrail' de Haredim'in Yükselişi
-İki Haredi Grup: Sefaradlar ve Aşkenazlar
-Ulusal Dini Parti (NRP) ve Dindar Yahudi Yerleşimciler
-Köktenci Gush Emunim Grubunun Yapısı
-Baruch Goldstein Olayının Gerçek Anlamı
-Rabin Suikastının Dini Arka Planı

Kitabın Önsöz kısmında, *"İsrail' deki Yahudi köktenciliğini bölgedeki barışın önünde başlıca engel olarak görmekten kendimizi alamıyoruz. Yahudi köktenciliğinin barışa ve kurbanlarına yaptığı kötülük karşısında da dehşete düşmekten kendimizi alamıyoruz"* sözleriyle, kitabın yazılış gayesi ve yazarların temel duruşu ortaya konuluyor. Keza, Yahudi köktenciliğinin temel prensiplerinin, diğer dinlerde bulunan köktenci gruplarınkiyle tamamen aynı olduğu ve "geçmişte var olduğu farz edilen o 'saf ve 'dindar' toplumu yeniden ihya ve inşa etmek" idealinin toplumları nasıl yanlış yöne sevk ettiği kitabın önemli vurguları arasında. İsrail dış politikası ve Filistinlilere karşı muamelenin, Mesiyanik köktencilikten kaynaklandığı tespiti de ayrıca üzerinde durulması gereken bir husus. İsrail demokrasisine dair şu tespit, bu saldırgan eğilimlerin sadece dış politikayla ilgili olmadığını ortaya koyuyor: *"En azından Ortodoks ve milliyetçi biçimleriyle İsrail'de yaygın bulunan Yahudi dininin değerleri, demokratik değerlerle kesinlikle bağdaşmaz. Ne milliyetçilik ne güvenlik hakkındaki*

tutumlar, ne sosyal ve ekonomik değerler ve ne de etnik bağlar konusundaki değişebilir nicelikler, İsrail Yahudilerinin demokrasi karşıtı tutumlarını dindarlık kadar etkilemiştir." Yazarlar; çeşitli çevrelerde Yahudi efsanelerine dair eleştirel görüşlere anti-Semitizm yaftasıyla tepki gösterilirken, Yahudilerin kendi ırklarının üstün olduğuna ve diğer milletlerin kendilerine hizmet etmek için yaratıldığına dair fanatikçe inançlarını doğrudan doğruya 'münafıklık' olarak görür. Ancak bunu yaparken, *"Umuyoruz ki; bizim eleştirilerimiz, Orta Doğu'daki diğer insanları da, kendileri hakkındaki bilgilerini arttırma ve diğerlerine karşı davranışlarını düzeltmek için kendi geçmişlerini eleştirel bir gözle yeniden ele almaları konusunda cesaretlendirir"* diyerek, bu münafıkça davranışın sadece Yahudi fanatiklere ait olmadığını herkese bir kez daha hatırlatır.

Giriş bölümünde üzerinde durulan dikkat çekici bir konu; günümüzde Yahudiliğe büyük oranda yön veren Mesihçi perspektifin, doğrudan Yahudi kutsal metinlerine değil, onun bir yorumu mahiyetindeki Kabala mistisizmine dayanması ve bunun da XVI–XVIII. yüzyıllar arasında Avrupa'da şekillenip, sonradan İsrail'e ithal edilmesi keyfiyeti.

"Yahudi Toplumunda Yahudi Köktenciliği" başlıklı Birinci Bölüm, başka ülkelerde, köktenciliğin sonuçlarından birçok insanın duyduğu benzer korkuların, İsrail'de bizzat yaşanmakta olduğu gözlemiyle başlar. Köktencilerin, İsrail ve diasporadaki nüfus içerisinde büyük bir orana sahip olmamakla birlikte, nüfuslarının çok ötesinde siyasi bir nüfuza sahip oldukları belirtilir. İsrail toplumunu İsrail A ve İsrail B olarak iki farklı kampa ayrıldığını, (A) kampının daha ziyade sol kanat, (B) kampının ise 'sağcı ve dinci' partilerin oluşturduğu sağ grubu temsil ettiğini savunan yazarlar, köktenciliğin egemen olduğu (B) kampının hızla genişlediği ve toplumun vakit geçtikçe sağa kaymakta olduğu tespitini yapar. Araştırmalar, İsrail Yahudilerinin % 25-30'unun seküler, % 50-55'inin geleneksel, kalan % 20'lik oranın ise tamamen (köktenci) dindar olduğunu göstermektedir.

İsrailli dindar Yahudiler, belirgin olarak iki farklı gruba ayrılmaktadır. En aşırı uçtaki dindar grubun üyeleri "*Haredim*" olarak isimlendirilir. Dindarların içindeki daha ılımlı grubun üyeleri ise dindar-milliyetçi Yahudiler olarak nitelendirilir. Bu dindar milliyetçiler, başlarını örttükleri için "örülü takke" olarak da isimlendirilirler ve dış görünüş açısından modernite ile uzlaşmış görünürler. Haredim kısmına dâhil olanlar, genellikle örülmüş olmayan siyah takke ya da şapka ve ağır paltolar giyerler. Diğer yandan, dindar-milliyetçi Yahudiler sıradan İsrail giysileri giyerken, Haredimler genellikle 1850'lerin Avrupa'sında yaşarken yaptıkları gibi,

siyah elbiseler giyer. Kadınların sosyal hayattaki konumu Haredimler açısından tabu olup, kadın sesi dinlemeyi zina olarak görür, TV izlemek gibi sıradan davranışlardan kaçınırlar; dindar milliyetçiler içinse bu konular tabu değildir. Shahak, Haredimlerin toplum ve siyasetle olan ilişkileri ve din adamlarına aşırı rağbetini, İran'daki muhafazakârlara benzetir.

Yazarlar, sınırlı nüfusuna rağmen köktenci Haredimlerin siyasi sahnede güçlü olmaları ve isteklerini topluma dayatabilmelerini, merkez sol (İşçi) ve merkez sağ (Likud) partileri arasındaki politik dengede bu grubun belirleyici olmasına, ayrıca sağcı Likud'un köktencilere sıcak ve yakın durmasına bağlar. *"Dindar Yahudiler için, Yahudi olmayanların kanı aslında hiçbir değer taşımaz. Likud Partisi için ise, ufak bir değer taşır"* tespiti bu yakınlığın göstergesi. Keza, diğer seküler İsraillilerden çok daha fazla oranda, İsrail sağının üyeleri, 'Yahudilerin eşsizliği' ve çok daha geniş bir İsrail fikrini savunur, her iki yaklaşım da köktendinci karakter taşır. Sağın her tonuna hâkim olan bu kafa yapısı, 'düşmandan sürekli korkma' ve 'kendine aşırı güven' sarmalında sürüp gider. Korku olgusu sadece dış düşmanla sınırlı değil, Batı kamuoyları ve Yahudi solcu-entelektüeller de korku duyulan kesimler arasında. Keza sol kanat, normalleşmeyi ve Yahudilerin de diğer halklar gibi 'normal' bir halk olmasını savunurken, 'Yahudi eşsizliğine' iman eden sağcılar için bu bir tabudur. Araplara kötü muamele ve işgal-yerleşimler konusunu, sağcılar "Tanrının seçilmiş halkı' oldukları faraziyesiyle açıklarken, sol kanat içinde bu görüşe meyilli olanlar zaman zaman sağ partilere bu konuda verilen tavizlerin sorumlusu olarak gösterilir. Ancak neticede, İsrail dış politikası her ne kadar seküler Yahudiler tarafından planlanıyor ve uygulanıyorsa da, uygulamada Yahudi dininin geçmişinden alınmış bir öz taşımaktadır. Gerçekten de, kısmi bir laikleşmeye uğrayan Siyonist hareket dahi, temel Yahudi dini prensiplerini hala muhafaza etmektedir.

Haredimlerin, bir 'İsrail Devleti' kurulması ve dünyadaki tüm Yahudilerin buraya toplanması görüşüne ve dolayısıyla Siyonizme muhalefeti de bu bölümde ele alınır. Talmud'da yer alan, "1) Yahudiler, Yahudi olmayan kişilere karşı isyan etmemeli, 2) Mesih gelmeden önce Filistin'e toplu halde göç edilmemeli" kurallarının Siyonist ideallerle açıkça çeliştiğini; Filistin'e toplu Yahudi göçünün, tüm dünya milletleri buna razı olsalar dahi, beklenen Mesih'ten önce kesinlikle yasak olduğunu ifade ederler. Ancak köktenci Yahudiler arasında, Yahudilerin hâlihazırda, normal bir dönemde mi yoksa kurtuluş sürecinin başladığı dönemde mi bulundukları konusunda düğümlenen tartışmalar, Talmud'daki bu hükümlerin sadece 'zamanlaması' konusunda farklı yorumlar ortaya çıkarmaktadır.

"İsrail'de Haredim'in Yükselişi" başlıklı İkinci Bölüm, Yahudi köktenciliği her ne kadar 1970'1i yılların başlarında istikrarlı bir genişleme yaşadıysa da, seküler eğilimlerin ağır bastığı İsrail toplumunda 1988 yılına kadar göreceli olarak çok az ilgi görebildiği, Haredilerin şehirlerden ayrı alanlarda kendi halindeki yerleşim birimlerinde yaşadıkları tespitiyle başlar ve bu topluluğun seçimlerdeki başarıları ve % 10'u geçen oy oranlarıyla, toplumun geneline kendi görüşlerini dayatabilmelerini sağlayan siyasi etkinliklerine odaklanır. Yazarlara göre bu sorunun cevabı, Haredilerin okullaşma ve eğitime olan aşırı ilgisinde aranmalıdır. Shahak, köktencilerin dini okullarındaki sıkı eğitim tarzını ve bu sistemdeki din adamı ve öğrencilerin çeşitli mükellefiyetlerden muaf tutulmasının toplumda doğurduğu rahatsızlığı ve bu kesimin toplumu 'Tanrı ile aldatma' çabalarını uzun uzun örneklerle anlatır. Bu meyanda, örneğin, *"Harediler, İsrail ordusunun almış olduğu tüm zafer ya da yenilgilerin Tanrı'nın dileğiyle olduğuna ve Tanrı'nın bu kararı verirken de, Talmud çalışmaları ile meşgul olan Yahudilerin sayısını, çalışma sürecini ve davranışlarını dikkate aldığına inanmaktadırlar"* tespiti, sadece Yahudilere özgü olmasa gerek.

Shahak köktencilerin siyaset ve toplum üzerindeki kısıtlamalarının, örneğin Eğitim Bakanının bir Arap lokantasında yemek yerken görülmesi üzerine, koşer kurallarını ihlal ettiği iddiasıyla medyada linç edilmesinden yola çıkarak; Haredilerin İsrail demokrasisini tehdit ettiğini ve Lübnan-İran'daki Şii ulema gibi bir role bürünmeye hevesli oldukları yorumunu yapar. Aynı kadın bakanın, radikallerin eğitim kurumlarına en fazla kamu desteği aktaran bakan haline gelmesi de bu tür bir sosyo-politik iklim açısından şaşırtıcı değildir. Keza, *"Tanrı'nın siyasal otoritesi resmi ve hukuki olarak tanınmalıdır. Yasama yetkisi, Tanrı'dan onaylı atanmış hahamlara verilmeli"* talebinin, Şiilikteki *velâyet-i fakih* sistemiyle olan benzerliği dikkat çekici. Bu bölümde, kadınlara yönelik ayrımcı/dışlayıcı Haredi söylem-eylemleriyle ilgili çok sayıda çarpıcı örnek olay görmek mümkün. "Dindar bir Yahudinin, Yahudi olmayanlardan ya da din kurallarına uymayan diğer Yahudilerden nakledilen bir kanı alması caiz midir?" sorusu İsrail toplumunda geniş ölçekte tartışılan ilginç konulara örnek olarak verilir.

"İki Haredi Grup: Sefaradlar ve Aşkenazlar" başlıklı Üçüncü Bölüm, Avrupa'daki iki temel Yahudi cemaati arasındaki farklılıklara odaklanır. Bu bağlamda Aşkenazların kendilerini daha dindar gördüklerini, Sefaradların ise kendilerinin daha 'saf ve üstün ırk' olduklarına inandıklarını; her ki cemaatin bu yönlerden yekdiğerini küçümsediğini belirtir. Bunun sonucunda, Osmanlı Yahudileri, ülkeye göç eden Sefaradlardan etkilenerek, öyle olmadıkları halde kendilerini Sefarad olarak isimlendirmiş ve onların dili olan Ladino'yu öğrenmişlerdi.

İsrail'e göç edenlerin yarısından fazlası Aşkenazi kökenli olup, gelişmiş ülkelerden geldikleri için daha modern ve laik görünüme sahiptiler. Sefarad Yahudileri ise geleneksel değerlere ve dindarlığa daha meyilli bir topluluk olarak kaldılar. Ancak Harediler çoğunlukla Aşkenazi olduğu için, köktenci hareket içinde Sefarad ağırlığı sınırı kaldı.
"İsrail' de çok iyi bilinen şey; farklı Yahudi dini gruplarının birbirine karşı beslediği nefretin yoğunluğunun, rakip laik partilerin birbirine beslediklerinden çok daha fazla olduğudur" tespiti, Sefarad-Aşkenaz kökenine göre dağılan Haredi siyasilerin birbirleriyle ilişkilerine dair ilginç bir detaydır. Bir süre sonra, köktenci partiler ruhani otorite konusunda aralarında anlaşamayarak bölündü, bu fraksiyonlar her vesileyle birbiriyle rekabete girmekten çekinmez.

"Ulusal Dini Parti (NRP)[i] *ve Dindar Yahudi Yerleşimciler"* başlıklı Dördüncü Bölüm, prestijli haham Rabbi Abraham Yitzhak Kook ve oğlu Tzvi Kook'un manevi önderliklerinde kurulan ve Filistin topraklarındaki yerleşimcilerden oluşan Gush Emunim (İnanç Bloğu) tarikatını ele alıp inceler. Batı Şeria ve Gazze'de hızla yayılan hukuksuz yerleşimler, bu tarikatın İsrail iç ve dış politikası üzerindeki etkisine bağlanmaktadır. Gush Emunim hahamları, 1980'lerin ortasında Ulusal Dini Parti (NRP - günümüzde Yahudi Yurdu Partisi) kadrolarını ele geçirip, partiyi tamamen kendi kontrolleri altına aldılar. Bu tarikat çoğunlukla, Ariel Şaron ve Benjamin Netanyahu gibi yerleşimlere destek veren sağ liderleri destekledi ve Filistinlilerle ilişkilerde en radikal şahin kanadı temsil etti. El-Halil'deki Hz. İbrahim Camii'nde Filistinlilere yönelik kitlesel katliam yapan Baruch Goldstein da, bu gruptandır. Shahak, tarikatın Mesiyanik zihinsel yapısı ve dünya görüşünü anlatan metinlerin analizini yaparken, Nazilerin ırkçı görüşleriyle bu yapınınkiler arasında çok fazla benzerlikler olduğuna işaret eder ve bunları örnekleriyle anlatır.

Yazarlar, bu bölümde köktenci Yahudilerin Filistin toprakları üzerinde yerleşimler kurarken yaslandıkları zihinsel arka planın, Talmud'daki *'Yahudi ırkı dışındakilerin insan bile sayılmayacakları'* yönündeki ifade olduğunu yazar ve İbranice dışında yazılan metinlerde bu ifadenin kasten sansürlenip, gözden kaybedildiğini belirtir. Bu hastalıklı zihnin ürünü olarak, yeni yerleşim birimleri inşa etmek üzere el konulan Arap topraklarının, gerçekte bir çalma işi olmadığını, bilakis oralara kutsallık kazandırdığını öne sürerler. Onlara göre, topraklar şeytani olandan kutsal olana geçmekle aslında kurtulmaktadır. Rabbi Kook, her bir Yahudi'nin savaşla yükümlü olduğu ve savaş sanatını öğrenmek zorunda bulunduğu konusunda ısrarlıdır. Gush Emunim hahamları, Arapları katletmiş olan Yahudilerin kesinlikle

cezalandırılmamaları gerektiğini sürekli yineler. Bu tarikat mensupları, İsrail'e "Tanrı'nın tahtının dünyevi dayanağı" yakıştırmasında bulunurlar. Shahak bu noktada kendini tutamaz ve *"Böyle bir kutsallık anlayışının, bu dünyadaki Şeytan'ın gücünü sona erdirmek ve "Tanrı'nın yeryüzü saltanatını kurmak" için günün birinde nükleer bombaları patlatmaya yol açması hiç de olmayacak bir ihtimal değil"* yorumunda bulunur.

Yazarlar, Gush Emunim'in İsrail Devleti için geliştirmiş olduğu dış politikanın, hükümetler tarafından benimsenmiş olduğunu ifade eder. Bu politika, Arapların Yahudilere olan düşmanlığının dini bir mahiyet arz ettiğini ve kalıtımsal olduğunu kabul etmektedir. Bundan çıkan sonuç da doğal olarak, Arap-İsrail ihtilafının kesinlikle siyasal yollarla çözümlenemeyeceği şeklinde olmaktadır. Tarikatın bir yayın organında yer alan şu ifade bakış açılarını özetlemektedir: *"Onlar (seküler İsrail Hükümetleri) sadece, "İsrail'in tam ortasında hiçbir Yahudi'nin bulunmadığı bir Filistin devleti kurulmasını" istememişler, aynı zamanda, Yahudi İsrail devleti yerine laik ve demokratik bir ülke istemişlerdi. Bu hükümet, manevi olarak kokuşmuştur."* Bölümün sonunda Haredi fanatiklerle Gush Emunim arasında bir mukayese yapan yazarlar, Gush Emunim ve NRP'nin daha büyük bir tehlike potansiyeli taşıdıklarını, zira bu gruplara mensup kişilerin, İsrail'i kutsamak üzere kendilerini devletin bünyesine entegre ettiklerini vurgular.

"Köktenci Gush Emunim Grubunun Yapısı" başlıklı Beşinci Bölüm, Batı Şeria ve Gazze'deki hukuksuz yerleşimlerdeki bu dindar yerleşimcilerin üç açıdan değerlendirilmesi gerektiğini savunur: i) Mesiyanik ideolojinin sığınağı olma konumları, ii) İsrail toplumu üzerinde hâlihazırdaki mevcut bulunan ve geleceğe yönelik potansiyel olarak var olan etkileri, iii) ruhani liderlerin inşa etmeye çalıştığı yeni toplumun ilk nüvesi olma rolleri. Sözkonusu yerleşimciler, büyük ölçüde Mesiyanik dünya görüşüne sahiptir, bu denli tehlikeli bölgelerde yaşamaları da dinlerinin bunu emrettiklerine inanmalarından kaynaklanıyor. Nitekim, İsrail'in, FKÖ ile anlaşma yapmakla manevi anlamda döneklik suçu işlediğini düşünecek kadar fanatik olabilmekteler.

Bu bölümdeki çarpıcı bir tespit İsrail siyasetinin doğasına vurgu yapmaktadır: *"İki yüzlülük konusunda farklı derecelerde olmalarına rağmen 1967 yılından beri İşçi Partisi ile Likud Partisi tarafından benimsenen temel anlayış, Filistinlileri maksimum etkili biçimde ezmek olagelmiştir."* İşçi Partisi taraftarlarının yanı sıra, siyasal sağ kanadın büyük bir bölümü, işgal altındaki topraklarda Filistinlilerin göreceli olarak sinmiş psikolojide tutulmaları için Gush

Emunim' e sempatiyle bakmışlardır. Shahak, 1990'lı yıllarda barışın mimarları olarak takdim edilen Rabin-Peres ikilisinin esasen, takip ettikleri yerleşim politikalarıyla barışın önünde engel olduğunu savunur.

Çoğu Gush Emunim üyesi ve diğer köktenci gruplar, İsrail'in seçkin birliklerinde subaylık yapmaktadır ve bu tür birliklerde/askeri okullardaki oranları her geçen gün artmaktadır. Bu eğilime ilaveten, İsrail toplumunda, seküler ve sol görüşlü gençlerin güvenlik organlarında görev alma hevesi düştükçe, ordudaki dindarların oranı da artmaktadır. Ordunun üst düzey komuta kademesindeki subaylar, Filistinlilere karşı daha eziyet verici olmak istediklerinde, çoğunlukla dindar askerlere güvenmekte ve onları bu işler için kullanmaktadır. Ancak bilhassa Rabin suikastından sonra, ordu içindeki bu örgütlü yapılanmanın ve 'sızmanın', orta-uzun vadede İsrail rejimi aleyhine olacağını düşünenlerin sayısı da az değil. Köktenci bir gazetede yayınlanan bir makalede serdedilen, *"İlk yapmamız gereken, anayasa mahkemesini ele geçirmek, ardından genelkurmayı"* ifadesi bu sızma girişimlerinin nihai hedefi konusunda da fikir vermektedir.

"Baruch Goldstein Olayının Gerçek Anlamı" başlıklı Altıncı Bölüm'de, Şubat 1994'te el-Halil'deki Hz. İbrahim Camii'nde namaz kılmakta olan cemaatin üzerine ateş açarak 29 Filistinliyi katleden, birçoğunun da yaralanmasına yol açan fanatik dindar yerleşimci Baruch Goldstein'ın profili üzerinden, köktencilerin devletle olan ilişkileri ele alınıyor. Orduda hekim olarak görev yapan Goldstein, görev süresi boyunca pek çok kez Yahudi olmayan (çoğu Arap) yaralıları tedavi etmeyi reddetmiş, bu durumu bilinmesine rağmen ne cezalandırılmış ne de amirlerinden herhangi bir olumsuz tutuma maruz kalmış. Sonu katliama kadar giden süreçte, ordu içindeki bir el tarafından her defasında korunmuş. Goldstein'ın yaptıklarından, İsrail medyasında 'cinayet, katliam' vb kelimelerle değil de, 'hadise, eylem' gibi kavramlarla bahsedilmesi, adıgeçenin akıl sağlığının yerinde olmadığı söylenerek devlet tarafından korumaya alınması, fanatik bir kanaat önderinin 'Arapların ölümüne değil de oradaki sineklerin ölmesine üzüldüm' diyebilmesi, katliam günü kendisi de öldürülünce Cumhurbaşkanlığı tarafından şaşaalı bir resmi törenle gömülmesi, ardından yerleşimci fanatiklerin 'Goldstein İsrail'in hastalıklarını tedavi etti' yazılı rozetler takabilmesi, mezarının kutsal bir türbe haline getirilmesi gibi hususlar, devlet ve kamuoyunun katliama tepkisi açısından ibret vericidir. İsrail kamuoyu sağ ve sol kanadıyla, küçük ve çekingen bir kesim dışında, katliamı coşkulu bir şekilde karşıladı. Yazarlar, bu fanatik eylem kınansaydı, aynı çevrelerin bir süre sonra Başbakan Rabin'i suikastla öldürmeye teşebbüs edemeyeceği kanaatindedir.

"Rabin Suikastının Dini Arka Planı" başlıklı Yedinci Bölüm, (nispeten) seküler-sol görüşleriyle bilinen İşçi Partili Başbakan Rabin'in öldürülmesinin ardından, dindar çevrelerin suikastı sahiplenmesi ve bunun dinin emri olduğunu söylemesi ve İsrail toplumunun suikast üzerinden kutuplaşmasını ele alarak, katliamın ardındaki dini ve tarihsel saikleri inceler. Bunu yaparken, başta Talmud, Ortaçağ'ın en önemli Yahudi din adamı Maimonides ve diğer rabbilerin eserlerinden örneklerle, Yahudilikteki rutin şiddet geleneği ele alınır. Yazarlar, bu dindar fanatik terörizmin kökenlerinin Yahudi tarihinde bulunduğunu, MS. 66–73 tarihlerinde Romalılara karşı çıkarılan büyük isyanın ardından, meşhur Masada Kalesi'ne kaçıp sığınan Sikarikin grubunun Romalılardan değil, olaylar sırasında haydutluk edip saldırdıkları kendi dindaşlarından kaçtıklarını ve günümüzün fanatik teröristlerinin öncülleri olduğunu, aradan geçen uzun asırlar içinde kavram ve kişiliklerin birbirine karıştığını kaydeder. Rabin'in katili Yigal Amir; uzun tarihi dönem boyunca hahamlar tarafından işlenen şiddet eylemlerinin Tanrı'nın emirlerine uygun olduğu inancının öğrencilerin zihinlerine doldurulduğu yeshiva okullarında okumuş biridir.

Hıristiyan fanatizminden zarar gören Aşkenazların, İberya'da Müslümanlarla birlikte yaşayan Sefaradlara nazaran şiddete daha meyilli oldukları; İspanya gibi cemaatin nispeten özerk koşullarda yaşadığı ülkelerdeki Yahudi din adamlarının cemaat üzerinde dini hadleri tatbik etmekte daha serbest oldukları, ancak ABD'ye göç ederken Yahudilerin bu şiddet kültürünü yeni kıtaya götürmemeyi ve bundan hiç bahsetmemeyi tercih ettikleri; Yahudi cemaatlerinin kendi içlerinde aydın ve yenilikçi kişileri çoğunlukla din adamları eliyle aforoz veya linç etmeyi tercih etmeleri, en iyi ihtimalle topluluktan dışlamaları da bu bölümdeki önemli tarihsel tespitler arasında yer alıyor. Tarihsel metinlere göre, tüm bu süreçlerde *'Talmud'un kanının dökülmesine izin verdiği günahkâr olmak'* lafzı, anahtar ifade şeklinde ön plana çıkmakta ve Yahudi tarihinde Rabin gibi önderlerin din adına öldürülmesine benzeyen çok sayıda örneğe rastlanmaktadır. Çeşitli dinci çevreler, Rabin ile Filistin otoritesi arasındaki gelişen ilişkileri Yahudi yerleşimcilere zarar verecek bir gelişme olarak yorumlayıp, Talmud'un bu hükmüne (bilhassa Yahudiler aleyhine muhbirlik yapanın öldürülmesi hükmü) açıkça atıfta bulunmuşlardı.

Yazarların, Yahudiliğe hâkim olan esas güdünün din ve milliyetçiliğin tehlikeli bir karışımı halindeki şovenizm olduğu, demokrasi ve hukuk gibi kavramların Yahudiliğe modern ulus devletler döneminde girdiği, bundan önceki döneme hâkim olan skolastik hahamların

idaresindeki cemaat yapısına dönmeyi hâlihazırda içtenlikle arzulayan çok geniş bir kitle olduğuna dair tespitleri ise mevcut durumun vahametini ortaya koymaktadır. Keza, Yahudi şeriatında yer alan ve halen daha belirli çevrelerde uygulanan sert ve ölümcül cezaların, İsrail dışında kamuoyunda bilinmemesi ve İngilizce yayınlarda bu hususların yer almaması için ciddi gayret gösterildiği; buna mukabil İran, Taliban veya diğer köktenci rejimlerdeki benzer uygulamalar konusundaki hassasiyetin İsrail sözkonusu olunca göz ardı edildiği tespiti yapılmaktadır. Kitabın son paragrafındaki, *"Yahudi köktencilerin, kendi aralarından çıkmış olan sapkınlara karşı tutumu, Yahudi olmayanlara karşı davranışlarından daha kötüdür. Eğer İsrail'de köktenci bir Yahudi rejimi iktidara gelirse, bu iktidarın, kendi ilkelerini kabul etmeyen İsrail Yahudilerine yönelik tehdidi Filistinlilere yönelik tehdidinden çok daha kötü olacaktır. İşte bu kitap, Yahudi köktenciliğinin daha geniş çerçevede anlaşılmasını sağlama girişiminden başka bir şey değildir ve gerçekleşmekte olan bir tehlikeyi önlemede yardımcı olması umulmaktadır"* ifadesi ise alarm zillerini çaldıracak derecede kaygı vericidir.

Kitabın sonunda, Israel Shahak, çeşitli örnekler getirerek, tarihsel süreç içerisinde Yahudi dininin aslında tek Tanrıcı karakterde olup olmadığı sorusuna kısaca değinmekte ve Türkçeye de çevrilen *Jewish History, Jewish Religion* başlıklı kitabında[2] bu konuyu işlediğini belirtmektedir. Bu kitabın ardından, kuşkusuz bu kışkırtıcı konuyu tetkik etmek için, Shahak'ın diğer çalışmasına da göz atmak faydalı olacaktır.

b). 2021 Mart Knesset Seçimleri ve Yahudi Fundamentalizminin İsrail İç Siyasetindeki Rolü

Shahak & Mezvinsky'nin kitabında ele alınan radikal/köktenci Yahudilerin İsrail iç siyasetindeki rolüne bakmak açısından; 2021 Ramazan ayında [Nisan-Mayıs] Kudüs'teki Araplara ait kadim Şeyh Cerrah mahallesinde, Yahudilerin devlet tarafından da müsamaha gören provokasyonuyla başlayan ve Gazze'yle Batı Şeria'ya, hatta İsrail içindeki Araplara da sıçrayan karışıklıklar ve başkaldırı süreci önemli bir örneklik sunmaktadır. Bu olayların da gösterdiği somut gerçeklik; köktenci Yahudilerin bilhassa yerleşimler ve yerleşimciler üzerinden, İsrail siyasetini domine etmeye devam ettiği, sol siyasetin zayıfladığı mevcut denklemde, sağ siyasetin bu radikal unsurları "sırtında taşımaya" politik saiklerle mecbur olduğudur. Nitekim uzun müzakerelerin ardından, 2021 Haziran ayı sonu itibariyle ancak

[2] Israel Shahak, *Yahudi Dini Yahudi Tarihi*, trc. Ahmet Emin Dağ, (İstanbul: Ağaç Kitabevi, 2010)

kurulabilen hükümet müzakerelerindeki denklemler de sağ partiler - köktenci radikaller işbirliğinin devamına işaret etmektedir.

İsrail'deki siyasi partiler ve Meclis aritmetiğinin (toplam 120 sandalye) son genel seçimler (23 Mart 2021) çerçevesinde güncel dağılımı şu şekildedir [Meclis'e girmek için gerekli baraj olan %3,25 oy oranını 13 parti geçebildi]:

Parti adı	**Oy oranı (%)**	**Sandalye sayısı**	**Açıklama**
LİKUD	24,19	30	Başbakan Binyamin Netanyahu liderliğindeki milliyetçi eğilimli, merkez sağ parti
YEŞ ATİD	13,93	17	Eski gazeteci Yair Lapid'in, seküler orta sınıfları temsil eden partisi
*ŞAS	7,17	9	1984'te kurulan ve Rabbi Ovadia Josef'in ruhani liderliği altındaki, Sefarad/Mizrahi ultra-Ortodoks (Haredi) parti
MAVİ BEYAZ	6,63	8	Benny Gantz liderliğindeki merkez parti (eski merkez-liberal ittifakın bakiyesi)
YAMİNA	6,21	7	Naftali Bennett'in liderliğindeki yeni-sağ parti; eski Yahudi Yurdu Partisi'nden kopanların kurduğu dindar-Siyonist yapı
İŞÇİ PARTİSİ	6,09	7	Köktenci bir Yahudi'nin suikastle öldürdüğü İzak Rabin'in, kan kaybı süren, soldaki geleneksel partisi
*BİRLEŞİK TEVRAT YAHUDİLİĞİ	5,63	7	Aşkenaz ultra-Ortodoks (Haredi) parti
İSRAİL EVİMİZ	5,63	7	Temelde SSCB göçmenlerine dayanan, eski Dışişleri-Savunma Bakanı Lieberman'ın seküler Siyonist-sağ partisi
DİNİ SİYONİZM PARTİSİ	5,12	6	Bezalel Smotrich liderliğinde, ultra sağ çizgideki dindar-milliyetçi parti
MÜŞTEREK (ARAP) LİSTE	4,82	6	Güç kaybı yaşayan, Eymen Avde (Ayman Odeh) liderliğindeki; Hadaş, Balad ve Ta'al partilerinin oluşturdukları ortak Arap listesi
YENİ UMUT	4,74	6	Likud'dan kısa süre önce ayrılan Gideon Saar'ın liderliğindeki sağ parti
MERETZ	4,59	6	Nitzan Horowitz liderliğinde, sol-seküler parti
BİRLEŞİK ARAP LİSTESİ [RA'AM]	3,79	4	Mansur Abbas'ın öncülük ettiği, ikinci Arap siyasal grubu (İslamcı eğilimli)
Toplam		120	

Kaynak: The Twenty-Fourth Knesset Elections (March 23, 2021), https://knesset.gov.il/description/eng/eng_mimshal_res24.htm. Partilere ilişkin değerlendirmeler yazara aittir.

Bu Meclis aritmetiği; bu kitapta sözü edilen köktenci Yahudi partilerin (Şas ve Birleşik Tevrat Yahudiliği) toplam %12,8 oy oranıyla ve 16 vekille Knesset'te temsil edildiğini göstermektedir. Kitapta referans alınan 1996 seçimlerinde, bu iki partinin 14 sandalyesi vardı; 2015 seçimlerinde ise %10,73 oy oranı ve 13 vekile sahipti. Buna karşılık, bu kitleye yakın duran sağ ve Siyonist partiler ise toplam %40 civarında oy oranına ve 49 sandalyeye sahiptir. Nitekim, aralarındaki kısmi görüş ayrılıklarına rağmen, son dönemdeki diğer hükümetler gibi, 12 yıllık Binyamin Netanyahu hükümeti de siyaseten ve kültürel açıdan birbirine yakın duran bu iki kesimin işbirliğiyle kurulmuştu.
2021 Haziran ayında, Netanyahu karşıtlığında bir araya gelebilen sağ ve sol yelpazedeki çeşitli partiler, zor da olsa bir hükümet kurabildi ve parlamentodan güvenoyu alarak göreve başladı. Buna göre, Netanyahu'dan boşalacak başbakanlık koltuğunu iki yıllığına Yamina lideri Naftali Bennett elinde tutacak. Bennett, Ağustos 2023'te koltuğu koalisyon ortağı Gelecek Var (Yeş Atid) Partisi lideri Lapid'e devredecek. Her ne kadar Netanyahu ve aşırı sağdaki koalisyon ortakları bir blok halinde hükümet etmeyi sürdüremeyecek olsa ve Abbas'ın Birleşik Arap Listesi de koalisyon ortağı olsa da çeşitli soru işaretleri öne çıkmaktadır.

Toplam sekiz partiden oluşan ve 120 üyeli Knesset'te 60 üyenin oyuyla güvenoyunu son anda alabilen mevcut hükümet açısından, öncelikle Bennett'in aşırı sağa hitap eden şahin söylemlerinin yanısıra; Netanyahu'nun Likud'undan ayrılan Sarr'ın adalet bakanı, Netanyahu'nun eski ortağı İsrail Evimiz Partisi lideri Lieberman'ın maliye bakanı olacağı koalisyonda İsrailli Arapların listesinin de temsil edilmesi; bu kadar parçalı bir yapının ne kadar uzun süreli olabileceğinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Tabiatıyla, bu parçalı yapının yola devam edememesi halinde, en güçlü alternatif yine Netanyahu önderliğinde 'sağ-dindar sağ' ittifakının İsrail'i yönetmesi olacaktır.

İsrail iç siyasetinin, bilhassa son otuz yıldaki kompozisyonu ve ülkenin varoluşsal ehemmiyet arzeden yerleşim / güvenlik politikaları göz önüne alındığında, mevcut politik ve toplumsal parametreler ekseninde; sağ siyasetin güçlenmeye devam edeceği, zayıflayan sol siyasetin zemin kaybının süreceği, özellikle yerleşimler ve toprak siyaseti üzerinden aşırı sağla iç içe

geçen köktenci Yahudi partilerin zemin kazanmaya devam edeceği tahmine müsaittir. Son seçimde –uzun yıllardır uygulanan düşük seçim barajı sayesinde- 13 politik grubun temsil edildiği Knesset'in parçalı yapısı ve ülke iç siyasetinde birkaç milletvekilli grupların bile stratejik ehemmiyet arz etmesi gibi faktörler; sözkonusu gruplara ait Şas ve Birleşik Tevrat Yahudiliği gibi parti ve grupların, politik temsillerinin çok ötesinde nüfuz kazanabilmesine olanak sağlamaktadır. Öngörülebilir gelecekte de bu politik dengelerin mevcut haliyle devam etmesi en muhtemel senaryo olacaktır.